

ISSN (Print): 2304-5809
ISSN (Online): 2313-2167

Науковий журнал
«МОЛОДИЙ ВЧЕНИЙ»

№ 4.4 (44.4) квітень, 2017 р.

Члени редакційної колегії журналу:

Arkadiusz Adamczyk – professor, dr hab. in humanities (Poland)
Janusz Wielki – professor, dr hab. in economics, engineer (Poland)
Inessa Sytnik – professor, dr hab. in economics (Poland)
Базалій Валерій Васильович – доктор сільськогосподарських наук (Україна)
Балашова Галина Станіславівна – доктор сільськогосподарських наук (Україна)
Вікторова Інна Анатоліївна – доктор медичних наук (Росія)
Глуценко Олеся Анатоліївна – доктор філологічних наук (Росія)
Гриценко Дмитро Сергійович – кандидат технічних наук (Україна)
Дмитрієв Олександр Миколайович – кандидат історичних наук (Україна)
Змерзлий Борис Володимирович – доктор історичних наук (Україна)
Іртищева Інна Олександрівна – доктор економічних наук (Україна)
Коковіхін Сергій Васильович – доктор сільськогосподарських наук (Україна)
Лавріненко Юрій Олександрович – доктор сільськогосподарських наук (Україна)
Лебедева Надія Анатоліївна – доктор філософії в галузі культурології (Україна)
Марусенко Ірина Михайлівна – доктор медичних наук (Росія)
Морозенко Дмитро Володимирович – доктор ветеринарних наук (Україна)
Наушкіна Світлана Михайлівна – доктор політичних наук (Україна)
Нетюхайло Лілія Григорівна – доктор медичних наук (Україна)
Пекліна Галина Петрівна – доктор медичних наук (Україна)
Писаренко Павло Володимирович – доктор сільськогосподарських наук (Україна)
Романенкова Юлія Вікторівна – доктор мистецтвознавства (Україна)
Севостьянова Наталія Лларіонівна – кандидат юридичних наук (Україна)
Стратонов Василь Миколайович – доктор юридичних наук (Україна)
Шаванов Сергій Валентинович – кандидат психологічних наук (Україна)
Шайко-Шайковський Олександр Геннадійович – доктор технічних наук (Україна)
Шапошников Костянтин Сергійович – доктор економічних наук (Україна)
Шапошнікова Ірина Василівна – доктор соціологічних наук (Україна)
Швецова Вікторія Михайлівна – кандидат філологічних наук (Росія)
Шепель Юрій Олександрович – доктор філологічних наук (Україна)
Шерман Михайло Ісаакович – доктор педагогічних наук (Україна)
Шипота Галина Євгенівна – кандидат педагогічних наук (Україна)
Яковлев Денис Вікторович – доктор політичних наук (Україна)
Яригіна Ірина Зотовна – доктор економічних наук (Росія)

Повний бібліографічний опис всіх статей журналу представлено у:
Національній бібліотеці України імені В.В. Вернадського,
Науковій електронній бібліотеці Elibrary.ru, Polish Scholarly Bibliography

Журнал включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз:
РИНЦ, ScholarGoogle, OAJI, CiteFactor, Research Bible, Index Copernicus.
Index Copernicus (IC™ Value): 4.11 (2013); 5.77 (2014); 43.69 (2015)

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації – серія КВ № 18987-7777Р від 05.06.2012 р.,
видане Державною реєстраційною службою України.

Відповідальність за зміст, добір та викладення фактів у статтях несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій. Матеріали публікуються в авторській редакції. Передрукування матеріалів, опублікованих в журналі, дозволено тільки зі згоди автора та редакції журналу.

**Вступне слово при відкритті
IX Міжнародної науково-практичної конференції
«Регіональна, галузева та суб'єктна економіка України на шляху до євроінтеграції»**

Шановні учасники та гості конференції!

Дозвольте привітати вас з початком роботи щорічної дев'ятої Міжнародної науково-практичної конференції «Регіональна, галузева та суб'єктна економіка України на шляху до євроінтеграції».

Проведення конференції є важливою подією в житті Харківського національного університету будівництва та архітектури. Я радий, що сьогодні наш освітній заклад вкотре стане платформою для дискусій з надзвичайно актуальних питань, в обговоренні яких прийме участь широке коло вітчизняних та зарубіжних дослідників, представників бізнесу і студентської молоді. Дуже приємно, що організатором конференції традиційно виступає кафедра економіки, яку очолює доктор економічних наук, професор Калініченко Людмила Леонідівна.

Конференція проходить за підтримки Міністерство освіти і науки України, Харківської міської ради, Головного управління статистики у Харківській області, провідних університетів України та зарубіжжя, чільних будівельних та комунальних підприємств Слобожанщини.

Україна знаходиться в центрі Європейського континенту і є найбільшою державою в Європі. Проте, нам довелося пройти великий шлях, щоб вступ до союзу європейських держав із мрії перетворився на конкретний послідовний план дій. Сьогодні набуття Україною членства в Європейському Союзі отримало статус офіційного незворотного зовнішньополітичного курсу, за який багато наших співвітчизників поклали своє життя. Відносини України з країнами Європи є головним вектором національної зовнішньої політики, який проходить червоною ниттю крізь ланку всієї сучасної системи міжнародних відносин, зокрема її континентального (загальноєвропейського) і регіонального (центрального і східноєвропейського) сегментів. Саме тому питання, які піднімаються на конференції є актуальними та важливим для тріади «наука-бізнес-держава». Цей захід є ще одним упевненим кроком до реалізації стратегічних завдань нашої держави, кроком на великому і не простому шляху до євроінтеграції, яка є нашим спільним стратегічним курсом розвитку.

Шановні колеги та гості міжнародного науково-технічного заходу, наша сьогоднішня зустріч повинна зробити суттєвий внесок у покращення процесу наукових економічних досліджень, зокрема, сприяти побудові та аналізу сценаріїв можливих подій у функціонуванні регіональної, галузевої та суб'єктної економіки в результаті різноглибинних євроінтеграційних процесів, проведенню оцінки відповідних ризиків і переваг для вітчизняного секторального комплексу.

Висловлюю подяку всім учасникам та гостям конференції та бажаю міцного здоров'я, приємного спілкування, зародження нових ідей, корисних знайомств для подальшої плідної співпраці науки з практикою, досвідчених фахівців з талановитою молоддю.

***Д-р арх., проф. Шкодовський Ю.М.
ректор Харківського національного університету
будівництва та архітектури***

Шановні автори, колеги, друзі!

Перед вами черговий випуск наукового журналу «Молодий вчений», в якому висвітлено науковий наробок учасників ІХ Міжнародної науково-практичної конференції «**Регіональна, галузева та суб'єктна економіка України на шляху до євроінтеграції**» що відбулася 19-20 квітня 2017 року в Харківському національному університеті будівництва та архітектури.

У роботі міжнародного науково-практичного заходу прийняли участь понад 417 учасників (керівники підприємств, політики, науковці, викладачі ВНЗ, магістранти, аспіранти, здобувачі), серед них понад 387 учасників від України та 30 представників з близького та далекого зарубіжжя; робота здійснювалася за 10 напрямками, що дозволило заслухати 384 доповіді.

За свідченням матеріалів доповідей, **які були заслухані** на пленарному та секційних засіданнях, в економіці України, як на загальнодержавному так і на регіональному рівнях, останнім часом поглиблюються соціально-економічна криза. Слід відзначити нестабільність на всіх рівнях економік та у всіх її сферах і галузях внаслідок різновекторної урядової економічної політики протягом попередніх років, військових дій на Сході країни та відсутності обґрунтованих кардинальних дій з реформування економічної системи держави. Терміновими є розроблення та здійснення в повному обсязі заходів державної політики, спрямованих на швидке та інноваційно якісне відродження вітчизняного виробництва, що базується на економічно обґрунтованому перерозподілі коштів міжнародної фінансової допомоги між реальним та фінансовими секторами економіки, визначення пріоритетних для розвитку економіки галузей, врахування процесів, які базуються на інноваціях, що дозволить швидко та ефективно здійснити процес інтегрування до Європейського економічного співтовариства.

Безумовно, для України євроінтеграція – це шлях оновлення регіональної, галузевої та суб'єктної економіки, подолання технологічної відсталості, підвищення якості життя та соціального захисту, залучення іноземних інвестицій та новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки, насамперед на ринок ЄС. Як невід'ємна частина Європи, Україна орієнтується на діючу в провідних європейських країнах модель соціально-економічного розвитку галузей, регіонів, суб'єктів господарювання.

Маємо надію, що опубліковані матеріали стануть корисними для науковців та практиків, спонукають на подальші дослідження та новації в усіх сферах життєдіяльності та дозвлять приймати виважені управлінські рішення задля процвітання України.

Висловлюємо велику вдячність всім причетним до організації та проведення конференції, видання журналу, учасникам та авторам представлених наукових публікацій. Сподіваємося на подальшу плідну освітню та наукову співпрацю в майбутньому.

Голова конференції

**д-р. арх., проф.,
ректор ХНУБА**

Заст. голови

**д-р екон. наук., проф.,
зав. каф. економіки ХНУБА**

Ю.М. Шкодовський

Л.Л. Калініченко

ЗМІСТ

Благой В.В., Базарнова Є.О. Формування комплексу заходів спрямованих на попередження фінансової кризи вітчизняних підприємств.....	1	Колмакова О.М., Білоножко М.М. Основні аспекти процесу формування та активізації механізму управління витратами сільськогосподарських підприємств у позаштатних ситуаціях.....	68
Борисюк О.В. Імплементация зарубіжних моделей соціального страхування до вітчизняних реалій.....	5	Кузьменко Л.В. Економічні аспекти використання вторинного ринку сільськогосподарських машин та роль вітчизняних машинобудівних підприємств у цьому процесі.....	73
Бредіхін В.М., Тарасенко С.І. Управління проектами: проблеми та перспективи.....	9	Мігай Н.Б. Моніторинг ефективності використання трудового потенціалу регіону	77
Брітченко І.Г., Чернявська Т.А. Обґрунтування стратегії самодостатнього розвитку транспортно-комунікативної системи України.....	12	Пакуліна А.А., Довбня Д.А. Підвищення ефективності діяльності проектної будівельної організації.....	82
Gelich N.V. Research of development of organic sector of Ukraine.....	17	Польова В.В., Зінченко В.Є. Теоретико-методичні основи дослідження сутності маркетингової конкурентоспроможності регіональних соціально-економічних систем.....	86
Гришина Л.О., Камінська Т.П. Аналіз сучасного рівня використання виробничого потенціалу харчової сфери економіки регіону.....	21	Сізова Н.Д., Петрова О.О., Солодовник Г.В., Перун М.Ю. Оцінка інвестиційної привабливості з використанням інформаційної системи.....	90
Гришина Н.В. Роль малого підприємництва у формуванні транспортної системи регіону.....	26	Сінческул І.А. Аналіз функціонування комунальних підприємств теплоенергетичного комплексу на прикладі міст Харкова, Львова, Одеси.....	94
Євсєєв С.Є., Тодрина І.В. Економіка повітряного транспорту України у 20-30-ті роки	31	Смачило В.В., Головко-Марченко І.С. Фактори конкурентоспроможності будівельних підприємств.....	98
Жувагіна І.О., Філіпішина А.М. Аналіз реалізації бюджетної децентралізації в контексті соціально-економічного розвитку країни.....	35	Смачило В.В., Корпан М.В. Аналіз детермінантів впливу на кадровий потенціал підприємства.....	103
Журавка А.В., Мудаширу Тайо Мусбау Модель нелінійної динаміки у вирішенні проблем макроекономічної нестабільності на ринку праці робочої сили і вільних робочих місць	40	Терещенко В.В., Терещенко В.А. Перспективи вдосконалення інформаційного пошуку.....	108
Журавка А.В., Мудаширу Тайо Мусбау Модель росту кількості інноваційно орієнтованих фірм	47	Устіловська А.С. Мотивація персоналу як один з основних інструментів успішного управління персоналом	112
Журавка А.В., Мудаширу Тайо Мусбау Моделі нелінійної динаміки у вирішенні проблем макроекономічної нестабільності на ринку праці та капіталу.....	51	Халіна В.Ю., Корсунський Г.Ю. Місце системи збуту у маркетинговій діяльності підприємства.....	116
Забродська Г.І., Забродська Л.Д. Організаційний розвиток підприємства: основи визначення дефініції.....	55	Чупир О.М., Бурлака Є.О. Шляхи визначення ефективної стратегії фінансування інвестиційно-будівельних проектів залізничної галузі.....	120
Калініченко Л.А., Гаврилова А.О. Особливості впровадження тайм- менеджменту на підприємстві.....	60	Янченко Н.В., Харлан А.В. Шляхи подолання дефіциту робітничих кадрів і промислових спеціалістів.....	125
Калініченко Л.А., Сидорова Ю.Р. Аналіз тенденцій розвитку будівельної галузі та будівельної продукції України.....	64		

CONTENTS

Blagoy V.V., Bazarnova E.A. Formation of the complex of activities directed to prevent the financial crisis of national of enterprises.....	1	Kolmakova O.M., Bilonozhko M.M. Basic Aspects of the formation process and the activation mechanism of management expenses of agricultural enterprises in supernumerary situations.....	68
Borysiuk O.V. Implementation of foreign models of social insurance to national realities.....	5	Kuzmenko L.V. Economic aspects of using a secondary agricultural machines market and the role of domestic machine-building enterprises in this process.....	73
Bredikhin V.M., Tarasenko S.I. Project management: problems and prospects.....	9	Migay N.B. Monitoring of efficiency of use of the labour potential of the region.....	77
Britchenko I.H., Cherniavska T.A. Justification of the strategy of self-sufficient development of transport-communication system of Ukraine	12	Pakulina A.A., Dovbnia D.A. Increase of efficiency of activity of project organizations in construction.....	82
Gelich N.V. Research of development of organic sector of Ukraine.....	17	Polova V.V., Zinchenko V.E. Theoretical and methodical bases of the research of essence of marketing competitiveness of regional social and economic systems.....	86
Grishina L.O., Kaminska T.P. Analysis of current use of the regional economy food production potential scope.....	21	Sizova N.D., Petrova O.O., Solodovnik G.V., Perun M.U. Evaluation of investment attractiveness using information system.....	90
Grishina N.V. The role of small business in shaping the region's transport system.....	26	Sincheskul I.L. Analysis of operation of municipal enterprises of heat and power industry on the example of Kharkov, Lvov, Odessa.....	94
Evseev S.E., Todrina I.V. Economy of air transport in Ukraine in the 20's and 30's.....	31	Smachylo V.V., Golovko-Marchenko I.S. Competitive factors construction enterprises.....	98
Zhuvahina I.A., Filipishyna L.M. Analysis of implementation of fiscal decentralization in social and economic context of the country.....	35	Smachylo V.V., Korpan M.V. Analysis of impacting determinants to cadre potential of the enterprise.....	103
Zhuravka A.V., Mudashiru Tajo Musibau Model of nonlinear dynamics in solving macroeconomic instability problems in the labor market of the labor force and vacancies.....	40	Tereshchenko V.V., Tereshchenko V.L. Prospects for improving of information search.....	108
Zhuravka A.V., Mudashiru Tajo Musibau The growth model of the number of innovatively oriented firms	47	Ustilovska A.S. Motivation of staff, as one of the principal instruments of successful personnel management.....	112
Zhuravka A.V., Mudashiru Tajo Musibau Models of nonlinear dynamics in solving problems of macroeconomic instability in the labor market and capital.....	51	Khalina V.Yu., Korsunskiy H.Yu. Distribution system's place in marketing activity of the enterprise.....	116
Zabrodska H.I., Zabrodska L.D. Organizational development of an enterprise: basics of definitions determination.....	55	Chupyr O.M., Burlaka E.O. The ways of determination of most effective strategy of financing of investment-construction projects of railway industry.....	120
Kalinichenko L.L., GavriloVA A.A. Features of implementation of time management at enterprise.....	60	Yanchenko N.V., Harlan A.V. Ways of overcoming deficiency of personnel and industrial experts.....	125
Kalinichenko L.L., Sydorova Y.R. Analysis of trends construction industry and building products Ukraine.....	64		

УДК 330.341.1

ФОРМУВАННЯ КОМПЛЕКСУ ЗАХОДІВ СПРЯМОВАНИХ НА ПОПЕРЕДЖЕННЯ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Благой В.В., Базарнова Є.О.

Харківський національний університет будівництва та архітектури

Досліджено теоретичні питання формування заходів щодо попередження фінансової кризи вітчизняних підприємств. Розкрито методичні засади оцінки та прогнозування кризових станів фінансової системи підприємства. Проведено аналіз існуючих заходів щодо діагностики та аналізу фінансового стану підприємства. Вироблено теоретичні та практичні рекомендації щодо вдосконалення методики оцінки фінансового стану підприємства, а також підвищенню рівня їх платоспроможності та прогнозування імовірності банкрутства.

Ключові слова: фінансовий стан, діагностика, аналіз, методика, фінансова криза, моніторинг.

Постановка проблеми. В умовах трансформаційної економіки виникає ціла низка проблем, які носять, з одного боку, загальний характер щодо розвитку економіки України, а з іншого – визначають головні напрямки удосконалення розвитку підприємств. В умовах трансформації національної економіки кожне українське підприємство зацікавлене у формуванні стійкого фінансового механізму своєї діяльності. При цьому фінансовий стан підприємства є об'єктом інтересів як внутрішніх, так і зовнішніх суб'єктів господарювання. Стійке фінансове становище підприємства формується впродовж усієї його фінансово-господарської діяльності. На основі оцінки фінансового стану розробляється процес управління фінансовими ресурсами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес управління фінансовою діяльністю підприємства ґрунтується на певному механізмі, який прийнято називати фінансовим (або, як вважає дехто з авторів, фінансово-кредитним). У літературі існують деякі розбіжності щодо тлумачення фінансового механізму. Так, О.Л. Дробозіна у своєму підручнику пише: «Фінансовий механізм є системою встановлених державою форм, видів і методів організації фінансових відносин», а далі пропонує підрозділяти його на директивний (обов'язковим учасником якого є держава) і регулювальний, що застосовується для організації внутрішніх господарських відносин на підприємстві. Такий підхід дає змогу чітко вирізнити зовнішні й внутрішні чинники регулювання фінансових відносин. У працях українських учених С.Я. Огородника і В.М. Федосова фінансовий механізм визначається як фінансово-кредитний, що пов'язано з поглядом на категорію кредиту як складову економічної категорії «фінанси», але форми прояву вищезазначених механізмів майже тотожні, різниця полягає лише у визначенні структури, яка в останньому випадку містить такі складові, як фінансове забезпечення й фінансове регулювання.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Значні розбіжності у визначенні фінансового механізму полягають у різному тлумаченні окремими авторами змісту цього поняття: чи розглядається воно як форма реалізації фінансової політики, чи як категорія фінансового управління, чи як методи або навіть інструменти фінансового впливу. Досі однозначної

думки з цього приводу не було. Отже, спираючись на наведені дослідження й тлумачення сутності фінансового механізму, викладемо свій погляд на цю проблему, яка для України досить актуальна, бо однією з проблем стимулювання розвитку економічних процесів, досягнення стійкого економічного зростання є перманентна фінансова криза підприємств України, яка визначає хронічний дефіцит грошових ресурсів підприємств.

Мета статті. Розгляд теоретичних, методичних та практичних питань використання економічного аналізу в прогнозуванні фінансового стану і попередженні фінансової кризи вітчизняних підприємств.

Виклад основного матеріалу. При проведенні діагностики фінансового стану багато авторів виділяють кілька класів об'єктів за ознакою рівня ризику втрати фінансової стійкості підприємством. Критерієм цієї ознаки доцільно обрати рівень забезпеченості власними фінансовими ресурсами основних і оборотних фондів підприємства, який буде визначати тип політики фінансування. Залежно від того, яка частка продуктивного капіталу фінансується за рахунок власних джерел, пропонується виділяти чотири класи із різними рівнями забезпеченості власними коштами процесу відтворення.

Своєчасна і регулярна економічна діагностика основних аспектів фінансової діяльності підприємства, важливою складовою якої є механізм фінансового забезпечення, дає змогу знизити ймовірність виникнення кризових фінансових ситуацій і сприяє стабілізації виробничо-господарського процесу.

Таким чином, проведені дослідження доводять, що фінансова криза, неплатоспроможність, банкрутство підприємств являються явищами розповсюдженими в економіці України і значної мірою впливають на її фінансовий стан. Тому необхідна розробка та впровадження комплексу заходів щодо оцінки фінансового стану та попередження фінансової кризи вітчизняних підприємств, а також підвищенню рівня їх платоспроможності.

В нинішніх умовах сучасної української економіки, багато підприємств зіштовхуються в процесі свого розвитку з визначеними проблемами і труднощами економічного характеру. Це обумовлено нестабільністю економічної ситуації в Україні. Дійсна, дуже складна економічна обстановка характеризується типовими проблемами для

сучасного етапу переходу до світових стандартів господарювання і загальною фінансовою нестабільністю. Інформація про потенційну нестабільність зовнішнього середовища, як правило, найменш повна і достовірна, оскільки неможливо з досить високим ступенем точності пророчити імовірність появи різних форс-мажорних обставин. Прикладами тому можуть служити раптово виникаючі кризові стани на фінансових ринках, що потрясли світову фінансову систему в останній час, що негативно позначилися на фінансовому положенні України. Також, як показує досвід, політичні особливості України мають дуже щільний зв'язок з економічним життям країни.

Дуже часто неможливо відразу розпізнати крапки в яких закінчується одна і починається інша фаза життєвого циклу підприємства.

Крім перерахованих вище проблем, головним є вибір парадигми, якого необхідно дотримуватися при описі життєвого циклу підприємства. У приведених вище прикладах в основі опису життєвого циклу підприємства використовувався механістичний підхід.

Поряд із механістичним підходом до вивчення процесу явищ у світі (включаючи економіку) останнім часом усе більше застосування в різних областях здобуває синергетична парадигма [1].

Особливий інтерес представляє використання синергетичного підходу до дослідження фази кризи фінансової системи підприємства. Згідно синергетичної парадигми за допомогою невеликого числа параметрів порядку (перемінних, котрі підкоряють собі рух системи) можна описати саму складну із систем. Коли значення параметрів порядку близькі до граничного (критичного), досить незначного впливу на систему для того, щоб вона стрибком перейшла з існуючого, що став хитливим до нового стійкого стану. У таких критичних поворотних пунктах траєкторії розвитку системи – крапках біфуркації (розгалуження) – відбувається вибір альтернатив подальшого руху.

Згідно синергетичному підходові процеси самореалізації будуть очевидні лише в критичних зонах, тоді як у проміжках між ними відбувається спокійний рух у стані динамічної рівноваги, що підкоряється детерміністичним законам [2].

Таким чином, ґрунтуючись на викладеному вище, можна сформулювати такі основні принципи синергетичного підходу до опису життєвого циклу підприємства:

- зовнішнє середовище впливає на діяльність підприємства, не викликаючи значних змін у його життєвому циклі доти, поки параметри його порядку не досягнуть критичних значень, після чого в крапці біфуркації виникає кілька напрямків (можливостей) життєвого шляху підприємства;

- подальший розвиток життєвого шляху підприємства в крапці біфуркації залежить від випадкових факторів, що діють на нього в той момент;

- до крапки біфуркації (початку критичної зони) життєвий шлях підприємства розвивається по детерміністичним законам.

Приведене вище дослідження, принципи синергетичного підходу до опису життєвого циклу підприємства, дають можливість сформулювати наступні основні положення концепції попередження фінансової кризи підприємства:

- підприємство може бути платоспроможним як у фазі росту, так і фазі стагнації свого життєвого циклу;

- підприємство може бути неплатоспроможним як у фазі стагнації, так і фазі спаду свого життєвого циклу;

- підприємство у фазі росту, фазі стагнації і початку фази спаду підкоряється детерміністичним законам розвитку. Тому з визначеним ступенем імовірності можна розпізнати його платоспроможність або неплатоспроможність;

- крапку біфуркації і наступні можливі фази життєвого циклу підприємства розпізнати практично не представляється можливим через невизначеність випадкових факторів, що у цей момент можуть на нього впливати. У зв'язку з цим не можна точно розпізнати і спрогнозувати такі фази життєвого циклу підприємства: неспроможність, банкрутство, реорганізація, поглинання і злиття.

Теорія катастроф може задалегідь виявити латентні кризові ознаки у фінансовій системі підприємства та загальну кризу, що насувається.

У процесі самоорганізації можливий один простий випадок, коли система перескакує від одного аттрактора до іншого (ці різкі переходи іноді називають змінами фаз). Цією властивістю володіють так звані градієнтні динамічні системи.

Подібний математичний опис стрибкоподібних змін поведінки системи у фазовій площині і дає елементарна теорія катастроф.

Теорія катастроф являє собою дослідницьку програму вивчення і прогнозування нестійкості різних систем. Таку назву вона одержала тому, що втрата стійкості по своїх проявах може бути катастрофічною, навіть якщо не приведе до загибелі або руйнування системи, а лише обумовлює перехід до іншої траєкторії розвитку [3].

Стосовно фінансової стану підприємства, можна проаналізувати поведінку деяких показників, та дати прогноз стосовно кризового розвитку фінансової системи підприємства.

Процес первісного антикризового фінансового управління підприємством базується по наступних двох основних етапах:

1. Здійснення постійного моніторингу фінансового стану підприємства з метою раннього виявлення симптомів фінансової кризи. Такий моніторинг організується в рамках загального моніторингу фінансової діяльності підприємства як самостійний його блок з метою виявлення ранніх ознак можливої фінансової кризи.

На першій стадії в системі загального фінансового моніторингу встановлюється особлива група об'єктів спостереження, що формують можливе «кризове поле», тобто параметрів фінансового стану підприємства, порушення яких свідчить про кризовий його розвиток.

На другій стадії в розрізі кожного з параметрів «кризового поля» формується система показників, що спостерігаються – «індикаторів кризового розвитку». У систему таких індикаторів включаються як традиційні, так і спеціальні фінансові показники, що відбивають різні симптоми передкризового фінансового стану підприємства або його фінансової кризи.

На третій стадії визначається періодичність спостереження показників – «індикаторів кризо-

вого розвитку». Як правило, показники цієї групи спостерігаються з найбільш високою періодичністю в загальній системі фінансового моніторингу. Більш того, у періоди високої динаміки факторів зовнішнього фінансового середовища, що реалізують погрозу фінансової кризи підприємства, основні з цих показників вимагають щоденного спостереження.

На четвертій стадії за результатами моніторингу визначаються розміри відхилень фактичних значень показників – «індикаторів кризового розвитку» від передбачених (планових, нормативних).

На п'ятій стадії проводиться аналіз відхилень показників по кожному з параметрів «кризового поля». У процесі аналізу встановлюється ступінь відхилень, що викликали їхні причини, а також можливий вплив таких відхилень на кінцеві результати фінансової діяльності.

На шостій стадії за результатами моніторингу здійснюється попередня діагностика характеру розвитку фінансової діяльності підприємства і його фінансового стану. У процесі такої діагностики констатується «нормальний», «передкризовий» або «кризовий» фінансовий стан підприємства.

2. Розробка системи профілактичних заходів щодо запобігання фінансової кризи при діагностуванні передкризового фінансового стану підприємства. Антикризисне фінансове управління підприємством на цьому етапі характеризується як «управління по слабких сигналах», носить переважно превентивну спрямованість.

На першій стадії оцінюється можливість запобігання фінансової кризи в умовах майбутньої динаміки факторів зовнішнього і внутрішнього фінансового середовища підприємства.

На другій стадії в залежності від результатів такої оцінки диференціюються напрямки дій – їхня спрямованість на запобігання фінансової кризи або на зм'якшення умов його майбутнього протікання (якщо в силу активного впливу факторів зовнішнього фінансового середовища запобігти фінансової кризи не представляється можливим).

На третій стадії розробляється система превентивних антикризових заходів, спрямованих

на нейтралізацію погрози фінансової кризи. Основними з таких превентивних заходів є: скорочення обсягу фінансових операцій на найбільш ризикованих напрямках фінансової діяльності підприємства; підвищення рівня внутрішнього і зовнішнього страхування фінансових ризиків, зв'язаних з факторами, що генерують погрозу фінансової кризи; реалізація частини зайвих або невикористовуваних активів підприємства з метою збільшення резервів фінансових ресурсів; конверсія в грошову форму дебіторської заборгованості та ін.

На четвертій стадії за результатами реалізації превентивних антикризових заходів визначається їхня ефективність (за рівнем досягнення поставлених цілей) і при необхідності приймаються додаткові заходи.

Висновки і пропозиції. На практиці оцінка показників, які можуть сигналізувати про наявність кризових ознак базується на узагальнених оцінках експертів, на спостереженні динаміки його розвитку, прогнозах еволюції середовища. Для подолання недоліків, пов'язаних з суб'єктивністю оцінок вказаних методів, нами запропоновано користуватися індикаторами, які приведені в економічній літературі та нормативних актах.

Розв'язання цих рівнянь та проекція цих рішень на площину координат досліджуваних нами систем дозволяють нам отримати множину катастроф для цих систем. Тобто, ми отримаємо зону катастрофічного хитливого розвитку систем «поточні витрати – прибуток», «обігові кошти – прибуток» та «виручка – прибуток», досягнення якої буде означати можливий стрибкоподібний перехід до іншої траєкторії розвитку.

Необхідність здійснювати постійний моніторинг фінансового стану підприємства з метою раннього виявлення показників для оцінки наявності фінансової кризи. Такий моніторинг організується в рамках загального моніторингу фінансової діяльності підприємства як самостійний його блок з метою виявлення ранніх ознак можливої фінансової кризи.

Список літератури:

1. Благой В.В. Синергетичний підхід до дослідження фази кризи фінансової системи підприємства / В.В. Благой, В.В. Благой, І.Ю. Марченко, К.Г. Романченко // Вісник національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Серія: Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2015. – № 25(1134). – С. 39-43.
2. Николис Г., Пригожин И. Самоорганизация в неравновесных системах: От диссипативных структур к упорядоченности через флуктуации / Г. Николис, И. Пригожин // М.: Мир, 1979. – 512 с.
3. Арнольд В.И. Теория катастроф / В.И. Арнольд // Едиториал УРСС, 2004. – 128 с.

Благой В.В., Базарнова Е.А.

Харьковский национальный университет строительства и архитектуры

ФОРМИРОВАНИЕ КОМПЛЕКСА МЕРОПРИЯТИЙ, НАПРАВЛЕННЫХ НА ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ ФИНАНСОВОГО КРИЗИСА ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Аннотация

Исследованы теоретические вопросы формирования мер по предупреждению финансового кризиса отечественных предприятий. Раскрыто методические основы оценки и прогнозирования кризисных состояний финансовой системы предприятия. Проведен анализ существующих мер по диагностике и анализа финансового состояния предприятия. Произведено теоретические и практические рекомендации по совершенствованию методики оценки финансового состояния предприятия, а также повышению уровня его платежеспособности и прогнозирования вероятности банкротства.

Ключевые слова: финансовое состояние, диагностика, анализ, методика, финансовый кризис, мониторинг.

Blagoy V.V., Bazarnova E.A.

Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture

FORMATION OF THE COMPLEX OF ACTIVITIES DIRECTED TO PREVENT THE FINANCIAL CRISIS OF NATIONAL OF ENTERPRISES

Summary

The theoretical question of forming measures to prevent the financial crisis of domestic enterprises. Reveals methodological principles of assessment and prediction of the crisis of the financial system of the company. The analysis of existing measures for diagnosis and analysis of financial condition. Produced theoretical and practical recommendations on improve methodology for assessing the financial condition of the company and increase their level of solvency and bankruptcy probability prediction.

Keywords: financial condition, diagnosis, analysis, methodology, financial crisis, monitoring.

УДК 351.84

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЗАРУБІЖНИХ МОДЕЛЕЙ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ДО ВІТЧИЗНЯНИХ РЕАЛІЙ

Борисюк О.В.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Нині у вітчизняній практиці відбувається зловживання державною підтримкою при наданні соціального захисту населенню. Така ситуація в першу чергу відбувається із субсидіями на житлово-комунальні послуги. При цьому спостерігається брак коштів відповідних фондів соціального страхування та збільшення кола осіб, які потребують соціального захисту. Все це актуалізує питання вивчення світової практики підтримки соціально значущих верств населення. Важливе місце при цьому займає можливість використання зарубіжного досвіду соціального захисту в національній економіці.

Ключові слова: соціальне страхування, соціальна політика, скандинавська модель, континентальна модель, англосаксонська модель, соціальний добробут населення.

Постановка проблеми. Поступове інтегрування України до європейських структур зумовлює аналіз відповідних механізмів, моделей, схем тощо, які використовуються в зарубіжних країнах, та їх впровадження з відповідною адаптацією у вітчизняні реалії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема становлення та розвитку соціального страхування в Україні знайшла своє відображення у працях сучасних вітчизняних науковців, зокрема таких як: В.М. Андріїва, Н.Б. Болотіна, М.І. Бондарук, І.М. Гринчишин, І.О. Гуменюк, О.В. Москаленко, С.М. Прилипик, І.М. Серватинська, С.М. Синчук, С.О. Сільченко, М.М. Шумила та ін.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування зарубіжних моделей соціального страхування задля запозичення вказаної практики до вітчизняних реалій.

Виклад основного матеріалу. Останні декілька десятиліть у різних країнах є дискусія щодо доцільності та ефективності децентралізації фінансування та надання соціальних послуг населенню. Усі моделі соціального страхування можна поділити на три види (рис. 1).

Таким чином, в узагальненому вигляді ідеологічні моделі соціальної політики можна охарактеризувати наступним чином. Для консервативної моделі в «чистому вигляді» характерний мінімалізм. «Ідеальний» консервативний соціальний захист не розглядається як засіб реалізації рівності; не може виходити за межі мінімуму та повинен надаватися тільки у крайньому випадку; його фінансування максимально перекладене з державного на приватний сектор, громадські організації. Соціал-демократична модель найбільш розвинена, така соціальна політика має самостійне значення, призначена забезпечувати надійний захист індивіда від ринкових ризиків. Ліберальна модель займає середнє положення між консервативною та соціал-демократичною, характеризується поміркованістю, адресністю, вельми дозована, передбачає розширення системи соціального страхування, активну та динамічну політику прибутків [1, с. 300].

Розглянемо детальніше особливості наведених моделей на прикладі окремо взятої країни.

Так, термін «шведська модель» (тобто шведський варіант соціальної держави) виник у зв'язку зі становленням Швеції як однієї з найбільш розвинених держав світу.

Дотримуючись мети рівності, соціал-демократи побудували соціальну державу, що передбачало відповідальність суспільства за надання державних послуг високої якості всім громадянам у ряді важливих областей: освіті, охороні здоров'я, турботі про дітей і літніх, соціальні послуги.

Основний елемент шведської політики добробуту – соціальне страхування. В офіційних документах підкреслювалося, що держава повинна забезпечити людину економічної захистом у разі хвороби, при наданні медичної допомоги, народженні дитини та по старості (загальне страхування), а також у зв'язку з нещасними випадками і хворобами з виробничої причини (страхування від нещасних випадків на виробництві) і безробіттям [3, с. 10].

Основною рисою соціального страхування є універсальність, тобто нею охоплені кожен житель Швеції, незалежно від роду занять. Такий стан справ іменується в Швеції «загальною соціальною політикою».

Державою оплачується від 30 до 100% витрат на медичне обслуговування та ліки. Візит до лікаря обходиться шведові в суму від 200 до 300 крон, а за консультацію у лікаря-спеціаліста стягується додаткова оплата, але не більше 350 крон. Загальна сума виплат з одного пацієнта за 12 місяців не повинна перевищувати 900 крон. Лікування в лікарні обходиться не більше 100 крон в день. Витрати пенсіонерів на лікування в лікарні не повинні перевищувати однієї третини їх пенсії. В даний час за рік пацієнт платить за ліки не більше 900-1100 крон. Медична страховка покриває оплату ліків понад 2200 крон за 12 місяців (в Стокгольмі – 1800). Аптеки отримують відшкодування безпосередньо з фондів медичного страхування [12].

Нова пенсійна система Швеції, по-перше, враховує доходи, отримані протягом усього життя, по-друге, забезпечує гарантовану пенсію для тих, хто отримував дуже низькі доходи від зайнятості або взагалі не отримував ніяких доходів, і по-третє, включає систему обов'язкових внесків в приватні пенсійні фонди з індивідуальними рахунками. Внески до пенсійної системи складають 18,5% доходів, у тому числі 2,5% на індивідуальні рахунки [5, с. 9].

Недоліком нової пенсійної системи можна назвати збільшення відмінностей в розмірах пен-

сій, що призводить до посилення нерівності між пенсіонерами і зниження транспарентності системи. Разом з тим, ця реформа викликала великий інтерес за кордоном завдяки своєму радикальному і новаторському характеру, і зробила безпосередній вплив на проведення реформ в інших країнах.

Великобританія має більшість проявів соціальної держави. З квітня 2013 був прийнятий закон, який значно спрощував систему надання допомоги і був покликаний підвищити її ефективність. Він передбачав заміну різних допомог, які виплачувалися людям з низькими доходами або безробітним, єдиним платежем – так званим універсальним кредитом. У ньому об'єднані існуючі допомоги, і податкові пільги, які, на відміну від ряду існуючих допомог (наприклад, грошової допомоги малозабезпеченим), одержуваних в повному обсязі, будуть поступово скорочуватися, щоб залучити людей в тимчасову зайнятість і дати їм можливість зберегти частину одержуваних ними грошей. Впровадження універсального кредиту розраховане на період з 2013 по 2017 рр. [4, с. 75].

Інший напрямок реформи Великобританії – посилення правил отримання допомоги з безробіття, а також створення стимулів для непрацюючих погоджуватися на пропонувані їм роботи. З квітня 2014 р. допомоги по безробіттю виплачують тільки тим британцям, які готові або 30 годин

в тиждень безкоштовно займатися громадськими роботами (наприклад, підмітати вулиці або доглядати за хворими), або відвідувати навчальні курси, або щодня відмічатися в центрах працевлаштування. Змінено також правила індексації допомог. З квітня 2014 року більшість допомоги, яка виплачується особам працездатного віку, вперше в історії країни підвищується не у відповідності з інфляцією, а на 1% в рік. З метою бюджетної економії пільговий мінімальний поріг оподаткування для літніх людей був заморожений і скасований для тих, хто переступив 65-річний рубіж після 5 квітня 2013 р. [2, с. 38].

Щоб удар по малозабезпечених верствах британського товариства не виявився занадто болючим, запропоновано підняти прожитковий мінімум і на його підняття мінімальної заробітної плати. З квітня 2016 році мінімальна оплата праці для людей старших 25 років підвищена на 70 пенсів – з 6,5 до 7,2 фунта на годину [9, с. 164].

У квітні 2016 року вступив в силу закон про створення нової державної пенсійної системи, відповідно до якої пенсійні виплати залежать від доходів та соціального становища громадянина, від трудового стажу і віку виходу на пенсію. З квітня 2016 р. стаж, необхідний для отримання максимальної пенсії, збільшений з 30 до 35 років. Передбачається підвищення віку виходу на пенсію. В даний час він становить 60 років для жінок

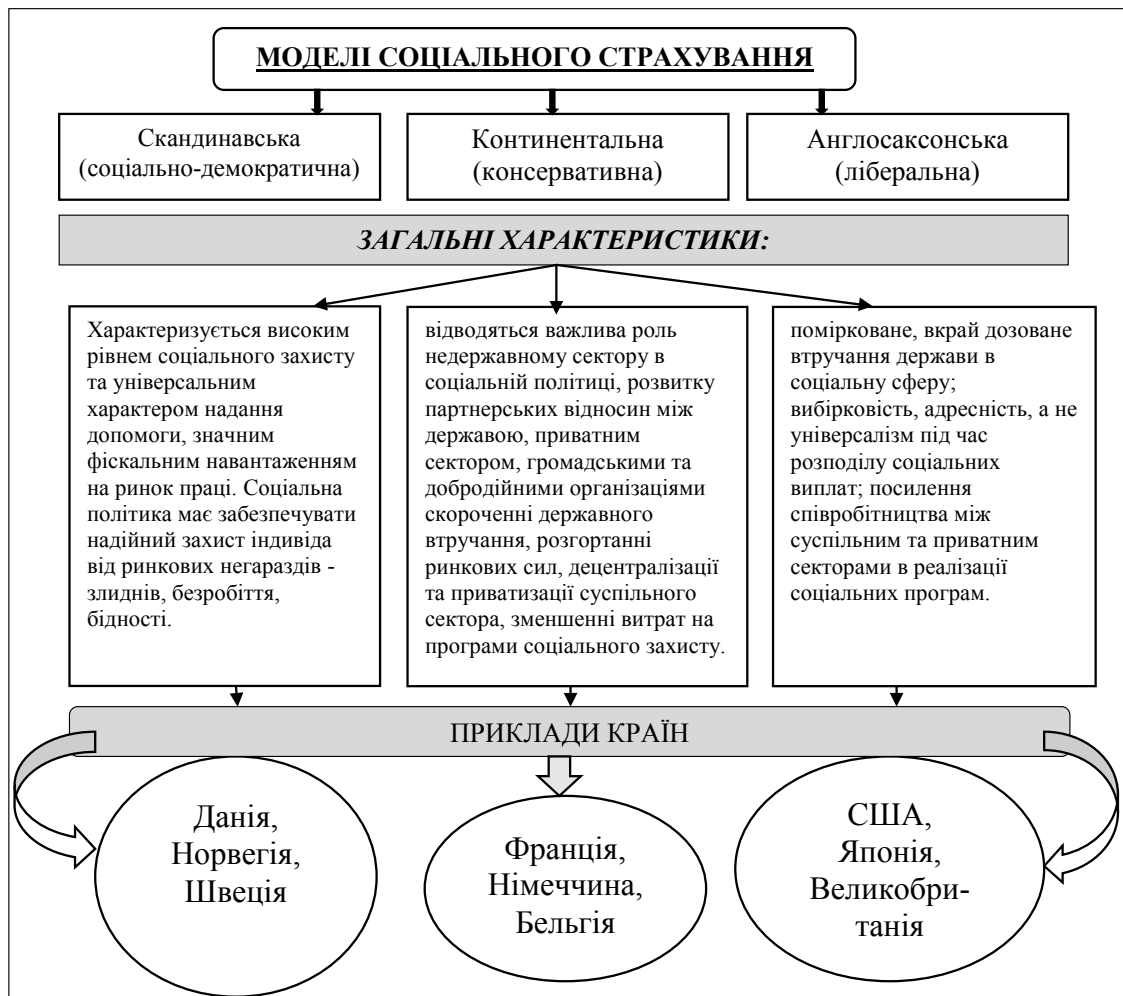

Рис. 1. Основні європейські моделі соціального страхування*

*Складено на основі систематизації джерел [1, 9, 10]

і 65 – для чоловіків. До 2020 р, відповідно до пенсійною реформою, цей вік досягне 66 років для обох статей, а в перспективі британці будуть йти на пенсію в 70 років. Це, за задумом влади, розвантажить англійську пенсійну систему, де працюючим занадто важко утримувати пенсіонерів.

Система соціального захисту у Франції сформувалася за активної участі держави і профспілок, і базувалася на залученні страхування. Вона має свої особливості, які обумовлені низкою факторів і відображає основні принципи континентальної моделі Бісмарка: велика частина соціальних виплат пов'язана з доходами, внески в систему соціального страхування вносяться як працівниками, так і роботодавцем, і є основними джерелами фінансування системи соціального захисту. Також у французькій моделі простежується жорсткий зв'язок між рівнем соцзахисту та тривалістю терміну професійної діяльності.

Франція входить до групи європейських країн з найрозвиненішим соціальним захистом. За період з 1970 по 2014 рр. загальні соціальні витрати в країні виросли з 17,5 до 31,9% ВВП (у середньому по Євросоюзу – 19,5%) [11].

Загальні соціальні витрати в цій країні охоплюють пенсійне забезпечення, страхування від нещасних випадків, професійних захворювань, медичне страхування (поширюється на 88% населення), а також страхування на випадок хвороби, безробіття, допомога багатодітним сім'ям, тощо. Страхові внески довгий час були головним джерелом фінансування системи соціального забезпечення. Виключенням було страхування по безробіттю та сімейні допомоги, в яких завжди була висока частка державних дотацій, а також страхування від нещасних випадків, що фінансується роботодавцем. Для сучасного етапу характерним є розширення участі держави в різних соціальних програмах.

Французька система соціального забезпечення має надзвичайно складну організаційну структуру, яку вона зберегла завдяки своїм численним інститутам, що регулює трудові відносини. У неї входить понад 20 організацій, що займаються відрахуваннями і внесками, призначеними для підтримки різних соціальних програм. Так, управління системою здійснюється Міністерством соціальної сфери, праці і солідарності, а фондами всіх загальнонаціональних кас управляє Центральне агентство органів соціального забезпечення, яке також контролює їх витрати [2, с. 38].

Крім системи трудових пенсій у Франції існують і соціальні пенсії для людей старших 65 років. Гарантування мінімальних соціальних виплат по старості передбачено у французькому законодавстві з 1956 р.; такі пенсії поширюються на громадян, дохід яких нижче певного рівня, і їх виплата гарантується державою незалежно від характеру та тривалості професійної діяльності. Зростання цих пенсій в 1990-і рр. випереджало зростання доходів решти населення. Соціаль-

ні пенсії фінансуються через фонд солідарності по старості, доходи якого формуються від надходжень загального соціального внеску в розмірі 2,4% від будь-яких доходів, у тому числі акцизів. В цілому принцип солідарності в системі пенсійного страхування проявляється в тому, що у Франції виплата пенсій особливо не залежить ні від майнових прав, які визначаються стажем, ні від результатів роботи компанії, ні від національності громадянина. Пенсії є відображенням як вкладу працюючих в свою пенсію, так і соціальних пріоритетів. Для вдосконалення пенсійного забезпечення в 1999 р. був створений резервний фонд, який формувався за рахунок внесків підприємств і доходів від відрахувань. Значна частина коштів цього фонду (55%) інвестується в акції, і уряд Франції планує до 2020 р. отримати додатково 150 млрд євро для фінансування пенсійної системи.

Висновки і пропозиції. В сучасних умовах України солідарна система пенсійного забезпечення, як і чинна система соціального страхування, загалом є дещо непристосованою до нинішніх реалій. Значна частка населення ставиться досить скептично до пенсійного забезпечення з огляду на обмежену тривалість життя населення та вважає сплату відрахувань до цього фонду марними. Крім того, особа не відчуває реального обсягу відрахувань. Кошти, які працівник відраховував до фонду, залишаються там і немає можливості отримати їх у випадку реальної потреби. Все частіше мають місце звернення громадян до волонтерських організацій з проханням допомогти при лікуванні, виплати у випадку смерті особи на поховання, тому що виплати із державних фондів є мізерними і фактично не покривають навіть четвертої частини витрат. Крім цього є проблеми соціального страхування пов'язані із законодавчою базою, відсутністю домовленостей між державними органами і реципієнтами, збільшенням дефіцитності фондів соціального страхування, зокрема Пенсійного фонду та розширення кола осіб, що потребують соціального захисту, неефективність наданих соціальних послуг, посилення соціальної диференціації населення, тощо. Не зважаючи на присутність воєнної загрози і тих суспільно-політичних та соціально-економічних ризиків, які вона несе, головним джерелом зростання соціальної напруженості в останні два роки стало загострення проблем у сфері матеріального забезпечення населення, зокрема членів АТО.

В таких умовах важливо наголосити на тому, що для національної економіки соціального страхування найбільш доцільно використовувати Швецьку модель, оскільки вона залишається найбільш розвинутою серед інших за критеріями універсальності, охопленням населення, рівня захисту життєвих стандартів, державних програм недопущення бідності та соціальної ексклюзії. Зберігається орієнтація соціальної держави на високий рівень зайнятості та розвиток соціальних послуг.

Список літератури:

1. Гринчишин І. М. Регіональні особливості формування та використання фінансових ресурсів соціального страхування / І. М. Гринчишин // Фінансові механізми формування конвергентної моделі регіонального розвитку: монографія / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; За наук. ред. д.е.н. Сторонянської І. З. – Львів, 2014. – С. 299–345.
2. Карлін М. І. Управління державними фінансами: [навч. посібн.] / М. І. Карлін, О. В. Борисюк. – Луцьк: ПП Іванюк, 2013. – 273 с.
3. Карлін М. І. Фінансові офшори: [навч. посібн.] / М. І. Карлін, О. В. Борисюк. – Луцьк: Вежа-Друк, 2016. – 240 с.
4. Козоріз Г. Г. Соціальне страхування як елемент державної соціальної політики / Г. Г. Козоріз // Регіональна економіка. – 2016. – № 1. – С. 70–77.
5. Коротич О. Б. Реалізація соціальної політики України в умовах реформування публічної влади / О. Б. Коротич // Актуальні проблеми державного управління № 2(50). – 2016 р. – С. 6–10.
6. Офіційний веб-портал Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Офіційний веб-портал Міністерства соціальної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www/mlsp.gov.ua>
8. Офіційний веб-портал Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.pfu.gov.ua
9. Серватинська І. М. Моделі соціальної політики та соціального страхування: світовий і вітчизняний досвід / І. М. Серватинська // Світ фінансів. – 2014. – Вип. 3. – С. 163–172.
10. Степанова О. В. Фінансування соціального захисту в умовах децентралізації: зарубіжний досвід та національні реалії / О. В. Степанова // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 22. – С. 73–79.
11. Ezcurrea R., Rodriguez-Pose A. Decentralization of social protection expenditure and economic growth in the OECD // Publius. – 2011. – № 41(1). – P. 146–157.
12. General government expenditure by function (COFOG). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=gov_a_exp&lang=en (Accessed 2 November 2016).

Борисюк Е.В.

Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки

**ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ ЗАРУБЕЖНЫХ МОДЕЛЕЙ
СОЦИАЛЬНОГО СТРАХОВАНИЯ К ОТЕЧЕСТВЕННЫМ РЕАЛИЯМ****Аннотация**

Сейчас в отечественной практике происходит злоупотребление государственной поддержкой при предоставлении социальной защиты населению. Такая ситуация в первую очередь происходит с субсидиями на жилищно-коммунальные услуги. При этом наблюдается нехватка средств соответствующих фондов социального страхования и увеличения круга лиц, нуждающихся в социальной защите. Все это актуализирует вопросы изучения мировой практики поддержки социально значимых слоев населения. Важное место при этом занимает возможность использования зарубежного опыта социальной защиты в национальной экономике.

Ключевые слова: социальное страхование, социальная политика, скандинавская модель, континентальная модель, англосаксонская модель, социальное благополучие населения.

Borysiuk O.V.

Lesia Ukrainka Eastern European National University

**IMPLEMENTATION OF FOREIGN MODELS
OF SOCIAL INSURANCE TO NATIONAL REALITIES****Summary**

Nowadays in the national practice, we can observe the abuse of state support in providing social protection. Such situation takes place, in the first turn, with subsidies for housing and communal services. Meanwhile we notice the lack of corresponding funds of social insurance and increasing the number of people who need such kind of protection. All of this actualizes the question of studying the world practice of supporting socially significant part of population. The important place is taken to the possibility of using such experience in the national economy.

Keywords: social insurance, social policy, Scandinavian model, continental model, Anglo-Saxon model, social welfare of population.

УДК 338.46

УПРАВЛІННЯ ПРОЕКТАМИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Бредіхін В.М., Тарасенко С.І.

Харківський національний університет будівництва та архітектури

Досліджено теоретичні питання функціонування проектів у певному оточенні, яке включає внутрішні і зовнішні компоненти, враховує економічні, політичні, соціальні, технологічні, нормативні, культурні та інші чинники. Розглянуто класифікацію проектів за масштабом, терміном реалізації, якістю виконання, обмеженості ресурсів та учасників. Визначено відмінні риси малих проектів від мегапроектів. Доведено що в Україні є ряд передумов для поширення методів проектного управління: зміна відносин власності, формування ринку інвестиційних проектів, розвиток інформаційних технологій, зміна ідеології управління. Разом з тим є і ряд обмежень, пов'язаних з макроумовами їх виконання. Визначено, що на підставі запропонованої класифікації рівнів зрілості, а також при проведенні додаткового аналізу поточного стану управління проектами на прикладі конкретного підприємства є можливість визначення напрямків і пріоритетів розвитку системи управління проектами.

Ключові слова: управління, проект, рівень, виконавці, ресурси, підприємство.

Прискорення змін у навколишньому середовищі, зміна потреб споживача, зростання конкуренції за ресурси, інтернаціоналізація і глобалізація бізнесу, поява нових несподіваних можливостей для бізнесу, які відкриваються досягненнями науки і техніки, розвиток інформаційних мереж, а також ряд інших причин привели до різкого зростання значення застосування нових концепцій управління сучасним підприємством.

Постановка проблеми. Проект функціонує у певному оточенні, яке включає внутрішні і зовнішні компоненти, враховує економічні, політичні, соціальні, технологічні, нормативні, культурні й інші чинники.

Проект завжди націлений на результат та досягнення певних цілей, на визначену предметну область. Реалізація самого проекту здійснюється повноважним керівництвом, менеджером і командою, та всіма іншими учасниками проекту, які виконують окремі специфічні види діяльності та процеси по проекту.

Для управління проектами система мусить бути добре структурована. Тому слід визначити саму суть структуризації проектів, що зводиться до розподілу всього проекту на системи управління ним та підсистеми і компоненти, якими можна управляти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Провідні вчені, які займаються даним питанням є В.М. Аньшин, А.В. Тичинський, І.Н. Царьков, зокрема для їхніх робіт характерна орієнтація на інновації в проекті й управління портфелем проектів. Питаннями проектного управління в закордонній практиці займаються Кім Хелдман, Клиффорд Грей і Ерік Ларсон, та інші. Незважаючи на відносну новизну проектного управління його досліджують наші співвітчизники: А.С. Товб, І.І. Мазур [1], В.Д. Шапіро [2] та інші. Особливу увагу цьому напрямку віддають консалтингові агентства, тому що проектний підхід є основою їх діяльності.

Мета статті. У зв'язку з тим, що методи управління проектами значною мірою залежить від масштабу (розміру)

проекту, термінів реалізації, якості, обмеженості ресурсів, місця та умов реалізації, метою статті є основні види спеціальних проектів, де з вище перерахованих чинників особливої уваги потребує саме визначення часу виконання проекту, а вплив інших чинників нейтралізується з допомогою стандартних процедур контролю.

Виклад основного матеріалу. Життєвий цикл проекту можна розділити на три основні смислові фази: передінвестиційну, інвестиційну і експлуатаційну. Подальша розбивка істотно залежить від специфіки проекту. Так, життєвий цикл може мати чотирма фази, рис. 1.

Функції управління проектом включають: планування, контроль, аналіз, прийняття рішень, впорядкування і супровід бюджету проекту, організацію виробництва, моніторинг, оцінку, звітність, експертизу, перевірку і прийомку, бухгалтерський облік, адміністрування.

Підсистеми управління проектом включають: управління змістом і обсягами робіт, управління часом, тривалістю, вартістю, якістю, управління

Рис. 1. Фази життєвого циклу проекту [3]

закупками і поставками, розподілом ресурсів, управління людськими ресурсами, управління ризиками, управління запасами ресурсів, інтеграційне управління, управління інформацією і комунікаціями.

Основною структурною одиницею є команда проекту – спеціальна група яку створювали як самостійного учасника проекту (чи входить до складу одного з цих учасників) та здійснює управління інвестиційним процесом у межах проекту.

Реалізація проекту відбувається у рамках організації форми, структура якої у значній мірі впливає на сам проект. Нижче нами приведено класифікацію проектів за масштабом, терміном реалізації, якістю виконання, обмеженості ресурсів, конструктивним виконанням та учасникам.

Малі проекти невеликі за масштабом, прості та обмежені за фінансами. Так було в американській практиці: капіталовкладення до 10-15 млн. дол. а трудовитрати приблизно 40-50 тис. чол.-часів.

Приклади типових малих проектів: дослідно-промислові установки, невеликі промислові підприємства, модернізація діючих виробництв.

Малі проекти допускають ряд спрощень у процедурі проектування й реалізації, формуванні команди проекту (можна просто короткочасно перерозподілити інтелектуальні, трудові та матеріальні ресурси), виправленні допущених помилок у зв'язку з дефіцитом часу з їхньої усунення дуже ретельного визначення об'ємних характеристик проекту, учасників проекту й методів його роботи, графіка проекту й форм звіту, і навіть умов контракту.

Мегапроекти – це цільові програми, які містять безліч взаємозалежних проектів, об'єднаних загальною метою, виділеними ресурсами і відпущеними для їх виконання часу. Такі програми можуть бути міжнародними, державними, національними, регіональними, міжгалузевими і змішаними. Ці програми формуються, підтримуються і координуються на верхніх рівнях управління: державному (міждержавному), республіканському, обласному, муніципальному тощо.

Мегапроекти мають ряд відмінностей:

- високу вартість (поряд 1 млрд. дол. і більше);
- капіталоемність – потреба у фінансових засобах вимагає нетрадиційних (акціонерних, змішаних) форм фінансування, або силами консорціуму фірм;
- трудомісткістю – 2 млн. чол.-годин проектування, 15-20 млн. чол.-годин для будівництва;
- тривалістю реалізації: 5-7 і більше років;
- необхідністю участі інших країн;
- віддаленістю районів реалізації, тому додатковими витратами на інфраструктуру;
- впливом на соціальне і економічне середовища регіону загалом.

Короткострокові проекти реалізуються на виробничих підприємствах, державних установах, будівельних роботах. На таких об'єктах замовник отримує збільшення остаточної (фактичної) вартість проекту, проти початкової, бо понад всього зацікавлений в якнайшвидшому її завершенні.

Міжнародні проекти відрізняються значною складністю та вартістю. Їх відрізняє також важливий вклад в економіку та політику країн, для яких вони розробляються.

Під результатом проекту розуміють продукцію, результати, корисний ефект проекту. Як результат, залежно від типу/мети проекту, можуть виступати: наукова розробка, новий технологічний процес, програмне засіб, будівельний об'єкт, реалізована навчальна програма, реструктуризація компанії, сертифікована система якості тощо. Про успішність проекту (результат) судять по тому наскільки вона (результат) відповідає за своїми витратним/дохідним, інноваційним, якісним, тимчасовим, соціальним, екологічним та інших характеристикам запланованому рівню.

Багато підприємств, не адаптувавшись до змін зовнішнього середовища, терплять банкрутство. Так, близько 25% малих підприємств припиняють свою діяльність щорічно. Значна кількість підприємств оборонно-промислового комплексу і навіть цілі галузі працюють із збитками, знижуються темпи зростання обсягів виробництва, скорочується кількість робочих місць.

Досвід Німеччини, Японії, США, Великобританії свідчить про те, що концепція управління проектами – потужний засіб виходу з економічної кризи і вирішення великих виробничих, наукових і соціальних проблем. Оскільки ця концепція сприяє досягненню необхідного якості у встановлені терміни в рамках прийнятого бюджету, вона є інструментом управління в умовах, що змінюються, в умовах нестабільності та невизначеності. Методи управління проектами дозволяють ефективно управляти часовими, витратними, якісними параметрами майбутньої продукції або послуги.

В даний час в Україні є ряд передумов для поширення методів проектного управління: зміна відносин власності, формування ринку інвестиційних проектів, розвиток інформаційних технологій, зміна ідеології управління. Разом з тим є ряд обмежень, пов'язаних з макроумовами, а саме: нестійке функціонування економіки, спад інвестиційної активності, недостатня розвиненість кредитно-фінансової сфери і сама специфіка проектною діяльності.

Об'єктивне вимірювання стану управління проектами дозволяє створити основу як для аналізу існуючої ситуації в цій області, так і для виявлення тенденцій і зіставлення даних з поточним світовим рівнем.

Моделі організаційної зрілості управління проектами надають підприємствам можливість створення ефективного управління, можливість оцінки поточного стану системи управління проектами (СУП) і визначення стратегії і тактики розвитку СУП на підприємстві.

Щодо рівнів зрілості підприємств можна відзначити, що для кожної галузі характерні ті чи інші рівні. Так більшість підприємств ІТ-галузі і ЗМІ характеризуються високим рівнем зрілості управління проектами, де здійснюється підтримка стратегічних рішень і розподіл ресурсів підприємств на основі проектного підходу.

Щодо промислових підприємств слід визначити, що рівень зрілості управління проектами підприємств корелюється з формою власності підприємства, його регіональною приналежністю. Так, для підприємств, що належать до фінансово-промисловим групам, управління проектами характеризується високими рівнями, підтрим-

кою декількох проектів у межах однієї програми, введенням загального обліку реалізованих проектів. Підприємства регіонального рівня характеризуються більш низькими рівнем управління, так, для них характерно наявність практик окремих проектів, усвідомлення необхідності застосування методів і засобів управління проектами на підприємстві.

Основні напрямки проектного управління на підприємствах промисловості – реконструкція та модернізація виробництв, впровадження нових методів і технологій ресурсозберігаючого виробництва. В області конверсії виробництва проектного управління сприяє забезпеченню збереженню та ефективному використанню кадрового та інноваційного потенціалу оборонних підприємств шляхом перепрофілювання виробництв.

На підставі запропонованої класифікації рівнів зрілості, а також при проведенні додаткового аналізу поточного стану управління проектами на прикладі конкретного підприємства є можливість визначення напрямків і пріоритетів розвитку системи управління проектами.

Оволодіння методологією управління проектами означає володіння однією з важливих конкурентних переваг на ринку. Це означає, що підприємство має можливість поєднувати регламентовані бізнес-процеси у своїй структурі з динамічними цілеспрямованими методиками реалізації проектів. Впровадження проектно організації робіт ґрунтується на використанні сучасних інструментів планування і контролю ходу реалізації проектів. Одним з перспективних на-

прямків впровадження проектного підходу є формування програми навчання персоналу організації методами управління проектами. Найбільш ефективною формою навчання є коучинг – проведення практичних семінарів на основі реальних завдань (кейсів).

Методи управління проектами дозволяють:

- визначити цілі проекту й провести його обґрунтування; виявити структуру проекту;
- визначити необхідні об'єми та джерела фінансування;
- підібрати виконавців – зокрема через процедури торгів та конкурсів, підготувати і укласти контракти;
- визначити терміни виконання проекту, скласти графік його реалізації, розрахувати необхідні ресурси;
- розрахувати кошторис і бюджетом проекту, планувати й уміти враховувати ризики;
- забезпечити контролю над ходом виконання проекту) [4].

Методи управління проектами включають такі, як: мережне планування і управління, календарне планування, логістику, стандартне планування, структурне планування, ресурсне планування, та інші.

Висновки і пропозиції. У сучасній економіці концепція проектного управління є робочим інструментом, використовуваним у багатьох сферах діяльності. Добре розроблений проект допомагає підприємству розвиватися, завойовувати нові позиції на ринку, де воно функціонує, реалізовувати перспективні плани.

Список літератури:

1. Шапіро В.Д. та інших. Управління проектами. Підручник для вузів / В.Д. Шапіро // СПб.: «ДваТри», 2009. – С. 420.
2. Мазур И.И., Шапіро В.Д., Ольдерогге Н.Г. Управление проектами: Учебное пособие / Под общ. ред. И.И. Мазура. – 2-е изд. // М.: Омега-Л, 2014. – С. 664.
3. Заренков В.А. Управление проектами. Учебное пособие / В.А. Заренков // М. Изд-во АВС СПбГАСУ, 2006. – С. 312.
4. Романова М.В. Управление проектами: учеб. пособие / М.В. Романова // М.: И.Д. «Форум»: ИНФРА – 2014. – 256 с.

Бредихин В.М., Тарасенко С.И.

Харьковский национальный университет строительства и архитектуры

УПРАВЛЕНИЕ ПРОЕКТАМИ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Аннотация

Исследованы теоретические вопросы функционирования проектов в определенном окружении, которое включает внутренние и внешние компоненты, учитывает экономические, политические, социальные, технологические, нормативные, культурные и другие факторы. Рассмотрена классификация проектов с учетом масштаба, сроков реализации, качества выполнения, ограниченности ресурсов и участников. Определены отличительные особенности малых проектов от мегапроектов. Доказано что в Украине есть ряд предпосылок для распространения методов проектного управления: изменение отношений собственности, формирование рынка инвестиционных проектов, развитие информационных технологий, изменение идеологии управления. Вместе с тем есть и ряд ограничений, связанных с макроусловиями их выполнение. Выявлено, что на основании предложенной классификации уровней зрелости, а также при проведении дополнительного анализа текущего состояния управления проектами на примере конкретного предприятия есть возможность определения направлений и приоритетов развития системы управления проектами.

Ключевые слова: управление, проект, уровень, исполнитель, ресурсы, предприятие.

Bredikhin V.M., Tarasenko S.I.

Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture

PROJECT MANAGEMENT: PROBLEMS AND PROSPECTS

Summary

Theoretical questions of the functioning of projects in a particular environment are studied, which includes internal and external components, takes into account economic, political, social, technological, regulatory, cultural and other factors. The classification of projects is considered taking into account the scale, terms of implementation, quality of implementation, limited resources and participants. The distinctive features of small projects from megaprojects are determined. It is proved that in Ukraine there are a number of prerequisites for the dissemination of project management methods: changing property relations, forming a market for investment projects, developing information technologies, changing management ideology. However, there are a number of restrictions related to the macro-conditions for their implementation. It is revealed that on the basis of the proposed classification of maturity levels, as well as additional analysis of the current state of project management, the example of a particular enterprise has the ability to determine the directions and priorities for the development of the project management system.

Keywords: management, project, level, executor, resources, enterprise.

УДК 338.47:35.073.537(477)

ОБҐРУНТУВАННЯ СТРАТЕГІЇ САМОДОСТАТНЬОГО РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНО-КОМУНІКАТИВНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Брітченко І.Г.

Державний вищий навчальний заклад
імені професора Станіслава Тарновського

Чернявська Т.А.

Херсонський державний університет

Стаття присвячена дослідженню питань формування нової стратегії самодостатнього розвитку транспортно-комунікативної системи України. Проаналізовано стратегічний документ «Транспортна стратегія України на період до 2020 р.» та виявлено низку недоліків. Було виокремлено недоліки стратегічного та методичного характеру. Особливу увагу автором приділено недосконалості системи стратегічних документів, які регулюють розвиток ТКС, відсутності деяких стратегій розвитку галузей ТКС, проблемам фінансування, а також проблемам, пов'язаним з цільовими програмами розвитку. Вказано на проблеми, пов'язані із структурним наповненням зазначеної стратегії.

Ключові слова: транспортна стратегія, стратегічний документ, стратегічне управління, самодостатність, самодостатній розвиток.

Постановка проблеми. Формування довгострокової стратегії розвитку вітчизняного транспорту розпочалося наприкінці 2009 р. Тоді був прийнятий Порядок денний асоціації між Україною та ЄС і разом з ним було погоджено перелік пріоритетів діяльності на 2010 рік, серед яких для транспорту визначено такий – впровадження *acquis communautaire* ЄС у транспортне законодавство України шляхом розробки нової транспортної стратегії. Для забезпечення досягнення останнього ЄС надавав активну підтримку через реалізацію проектів – Twinning «Підтримка формування політики в галузі транспорту» та «Підтримка інтеграції транспортної системи України до Транс-Європейської транспортної мережі ТЕМ-Т». У результаті галузеве Міністерство у співробітництві з представниками ЄС розробило документ – Транспортну стратегію України на період до 2020 року, яка була затверджена на засіданні КМУ 20 жовтня 2010 року [2]. Цей стратегічний документ всіляко підтримується з боку Європейського союзу шля-

хом укладання двосторонніх програм та участі в двосторонніх проектах, а саме:

– Підтримка реалізації Транспортної стратегії України – внесок ЄС €3,5 млн (100% від загальної кількості). Тривалість – з 04.2012 р. до 10.2017 р. У рамках цього проекту технічної допомоги Міністерство інфраструктури України буде підтримуватися в реалізації національної транспортної стратегії і подальшого узгодження з ЄС і міжнародними нормами та стандартами;

– Підтримка реалізації Транспортної стратегії України – внесок ЄС €65,0 млн (100% від загальної кількості). Тривалість – з 12.2010 р. до 12.2014 р. Ця програма підтримки політики в транспортному секторі була зосереджена на п'яти ключових сферах, пов'язаних з інституційними реформами, безпекою, розвитком інфраструктури, руху транспортних потоків і зміцнення адміністративного потенціалу [1-3].

Проте системний аналіз діючої транспортної стратегії транспорту та інших стратегічних до-

кументів щодо розвитку транспортно-комунікативної системи (ТКС) України доводить про їх недосконалість в аспекті сучасних викликів та загроз безпечного розвитку, що обумовлює необхідність обґрунтування стратегії самодостатнього розвитку ТКС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В процесі дослідження авторами були опрацьовані наукові праці вітчизняних вчених в розрізі двох напрямків. Так, в ракурсі дослідження та наукового аналізу проблем державного та стратегічного управління й планування були використані праці Біловодської О.А., Гусева Ю.М., Євменської О.Л., Хашиєвої Л.В., Шершньової З.Є. Щодо ефективного впровадження стратегій транспорту, аналізу їх недоліків та пропозицій вдосконалення був розглянутий науковий доробок Богомолова Н.І., Ейтутис Г.Д., Смелянова О.Ю., Дульфана С.Б., Карпова В.М., Кирилова Н.В., Никифорок О.І., Михайличенко К.М., Степанова В.Ю., Федяй Н.О. [7-10].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В силу виявлення сукупності недоліків стратегічного та методичного характеру діючої транспортної стратегії, а також кардинальної зміни умов функціонування системи транспортних перевезень політичного й економічного характеру постає необхідність обґрунтування стратегії розвитку транспортно-комунікативної системи на засадах самодостатності.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є обґрунтування на підставі аналізу недоліків діючої транспортної стратегії засад нової як стратегії самодостатнього розвитку транспортно-комунікативної системи України.

Виклад основного матеріалу. Розвиток транспортної сфери має стратегічне значення для України. Вона відіграє одну із ключових ролей в розвитку сучасного суспільства як засіб досягнення соціально-економічного розвитку, підвищення конкурентоспроможності країни та її регіонів, а також відіграє роль інструмента забезпечення національної економічної самодостатності. Завдяки вдалому географічному розташуванню України, наявності двох незамерзаючих морів і розгалуженої системи автомобільних, залізничних, річкових шляхів, розвинутих усіх видів транспорту, укомплектованої матеріально-технічної бази та відповідної інфраструктури транспорт може «підняти на ноги» економіку нашої країни.

Зазначимо, що на сьогодні сформована чимала нормативно-правова база управлінням розвитком вітчизняного транспортного сектору, вона нараховує близько 70 законодавчих актів та охоплює всі сфери його розвитку. Однак існує певна сукупність недоліків, що знижує ефективність системи управління розвитком ТКС, а в деяких випадках унеможливує оперативне реагування на деструктивний вплив факторів зовнішнього і внутрішнього характеру. Насамперед, мова іде про відсутність узгодженої системи стратегічних документів, певної інтегральності, наприклад, регіональних стратегій і національної. Окрім цього, відсутній розроблений комплекс усіх субсекторальних стратегій за видами транспорту та елементами транспортно-комунікативної системи. Наразі затверджена лише Стратегія розвитку залізничного транспорту на період до 2020 р. та

Стратегія розвитку морських портів України на період до 2038 р. Одним із елементів такої узгодженості є узгодженість термінів їх дії, а також, відповідно, стратегічних цілей і задач, що відповідає світовій практиці укладання стратегічних документів на довгострокову перспективу [8].

Одним із найсуттєвішим недоліком діючої транспортної стратегії є те, що недостатньо розкрито цілі розвитку транспортно-комунікативної системи в цілому. Стратегічні цілі повинні бути виражені якомога точніше, так як являють собою акумульований результат діяльності уряду протягом 16 років. Кожна стратегічна ціль повинна мати: пріоритети розвитку, короткострокові поетапні задачі поставлені в рамках пріоритетів розвитку; індикатори розвитку до кожної задачі – прогностичні показники вимірювання виконання задач; очікувані результати.

За авторським баченням, урядом України не до кінця усвідомлена стратегічна значущість системи транспортних перевезень в подоланні економічної та економічної нестабільності. У період викликів глобалізації та макроекономічної стагнації необхідність визнання транспортно-комунікативної системи як пріоритетної сфери, здатної генерувати приріст валового внутрішнього доходу в бюджет держави і стати одним із головних інструментів забезпечення національної самодостатності, а значить і безпеки є стратегічно значущим. Ще більшого значення її зросло після політичної кризи і військових дій на сході країни.

Різновекторні геополітичні впливи на Україну в умовах неефективності гарантії її безпеки, розв'язана проти неї військова агресія, критична зовнішня залежність вітчизняної економіки обумовлюють винайдення шляхів ідентифікації нашої держави як рівноправного незалежного партнера на світовій арені, окреслюючи тим самим стратегію подальшого розвитку. Разом з тим, оскільки наша країна не є членом міжнародних систем колективної оборони вона повинна спиратися на власні сили, повинна сама забезпечувати національну безпеку та оборону. У цьому сенсі, важливого значення набуває транспортний потенціал, рівень якого визначається ефективністю використання не тільки фізично наявних ресурсів, а взагалі сукупних просторово-темпоральних можливостей вітчизняної транспортної сфери. На сьогоднішній день транспортно-комунікативна система є чи не єдиним сектором національної господарської системи, який здатний без істотних капіталовкладень стати каталізатором соціально-економічного зростання, а також інструментом досягнення самодостатнього і безпечного рівня розвитку України.

Історія багатьох країн є прикладом, коли транспорт «ставив на ноги» зруйновану економіку, забезпечуючи цілеспрямований і інтенсивний розвиток її базових галузей. Будуючи автомобільні заводи, США долали кризу Великої депресії. Завдяки розвитку транспорту, на базі нових технологій і будівництва автодоріг, відновлювалася Німеччина та Японія після другої світової війни. Україна має всі підстави розраховувати на унікальне географічне розташування і наявний транспортний потенціал для отримання всіх переваг, в тому числі і порівняно вагомому маржинального доходу від транзиту та експорту послуг.

Спираючись на дані обставини, виникає нагальна потреба вирішення управлінсько-економічних проблем реалізації геостратегічних можливостей транспортної сфери України як транспортно-комунікаційного мосту між Європейським Союзом і Східною Азією, елементом економічного і політичного впливу країни в процесах вбудовування в нові трансконтинентальні та регіональні потоки і мережі соціально економічної активності [12].

Суспільний запит на необхідність формування цілісної концептуальної моделі досягнення економічної самодостатності та національної безпеки шляхом активізації залучення «точок зростання», якою і може стати вітчизняна транспортно-комунікативна система актуалізує проведення поглиблених наукових досліджень.

Під економічною самодостатністю авторами розуміється режим або спосіб господарювання соціально-економічної системи, який передбачає покриття витрат функціонування переважно за рахунок власних ресурсів джерел надходження грошових коштів (від 62% до 100%). Однак, на сьогоднішній день, згідно з нашими розрахунками, система несамодостатня і ринок транспортних послуг покриває лише базові потреби економіки України та населення в перевезеннях. При цьому, слід зазначити, що послуги ТКС залишаються досить неякісними, неконкурентоспроможними за ціною, а й до цього і небезпечними.

За 2014-2015 рр. ситуація в транспортно-комунікативній системі України зазнала серйозних потрясінь: був втрачений доступ до п'яти морських портів та двом аеропортам на території анексованого Криму, заблокована Донецька залізниця, на частку якої припадало до 45% вітчизняних вантажних перевезень; втрачені східні кордони для пан'європейських дорожніх коридорів, що проходять через країну та забезпечують значну частку транзитних перевезень.

До сукупності цих проблем додалися і проблеми, пов'язані з падінням економіки країни. В результаті, обсяг пасажирських перевезень, у порівнянні з 2014 роком, знизився від 5 до 17% залежно від виду транспорту [6]. Обсяг вантажних перевезень впав приблизно на 10%, переважно в традиційних для України металургійної та вугільної галузях. Морськими і річковими портами України скоротилася приблизно на 5% переробка вантажів, що негативно позначилося на результатах роботи інфраструктури вітчизняної ТКС [4].

Крім зовнішніх шоків, що послабили транспортно-комунікативну систему України, існує і ряд внутрішніх системних протиріч, ігнорування яких зумовлює стагнацію транспортної сфери в майбутньому та служить загрозою втрати транзитного потенціалу – одного з основних джерел надходжень до дохідної частини бюджету.

Для виходу із кризової ситуації необхідно реалізувати комплекс заходів та задіяти всі резерви, спрямовані на допуск приватного капіталу, стимулювання конкуренції, впровадження стратегічного планування забезпечення розвитку транзитного потенціалу ТКС України. На основі систематизації аналітичних даних щодо факторів і резервів розвитку всіх структурних елементів транспортно-комунікативної системи можна впевнено стверджувати про наявність вагомих

резервів у вітчизняній ТКС, задіяння яких призведе до мінімізації зовнішньої залежності і до позитивних зрушень в самодостатньому її розвитку. З цією метою набуває особливості актуальності та значимості активна підтримка держави націлених на формування та впровадження комплексного механізму стимулювання самодостатнього розвитку транспортно-комунікативної системи України.

Слід констатувати, що на сьогодні існує проблема припинення або недофінансування переважної більшості державних та регіональних цільових програм, а також різноманітних проєктів, в тому числі пов'язаних із розвитком транспортної інфраструктури. Така ситуація склалася з відсутністю середньострокового бюджетного планування.

З метою доопрацювання і модифікації діючої транспортної стратегії пропонуємо обґрунтовані стратегічні орієнтири, які можуть служити корпусом стратегії самодостатнього розвитку національної транспортно-комунікативної системи. За результатами авторського прогнозу були виявлені найбільш істотні фактори в досягненні економічної самодостатності ТКС: експорт, інвестиції, вантажообіг і транзитні перевезення.

З метою досягнення та нарощування рівня самодостатності вважаємо економічно обґрунтованою формування та впровадження стратегії розвитку ТКС України – стратегії розвитку чотирьох домінуючих складових «4Т»: транспортно-комунікаційної інфраструктури (ТКІ), торгівлі, технологій та транзиту.

У запропонованій Стратегії «4Т» всі чотири цілі, а саме транспортно-комунікативна інфраструктура, технології, торгівля та транзит тісно пов'язані і переплетені. Так, обсяг транзитних перевезень, наприклад, неможливо буде збільшити без транспортної інфраструктури та каналів комунікації відповідної якості. Або, наприклад, удосконалити систему транспортно-комунікаційних каналів неможливо здійснити без впровадження прогресивних технологій, які дозволять надавати послуги ТКС відповідно до європейських стандартів. Валютні надходження тісно корелюють з якістю ТКІ, конкурентоспроможність і якість послуг, що надаються транспортно-комунікативною системою корелює із транзитною активністю України.

З огляду на зазначене, потребує сприяння на найвищому державному рівні формування єдиної стратегії розвитку транспортно-комунікативної системи та розробки й впровадження цілого ряду програмних документів, орієнтованих на залучення транзитних вантажопотоків, а саме:

– Стратегії розвитку транзиту по території України до 2030 р. на основі прогнозування вантажопотоків, в якій слід передбачити спрощення правил перевезення вантажів по території України, в тому числі відповідно до норм і положень загальної транзитної процедури, що діє в країнах ЄС, спрощення та модернізацію митних й прикордонних процедур на кордонах з ЄС, скорочення кількості документів, необхідних при перетині кордону, тощо;

– Державної цільової програми розвитку національної пріоритетної транспортної мережі України, в якій слід передбачити розвиток

інфраструктури відповідно до перспективних напрямків транзитних вантажопотоків, інтеграцію національних транспортних шляхів в Транс'європейську TEN-T і Євро-Азіатську транспортні мережі;

- Державної програми розвитку мультимодальних і інтермодальних перевезень, що забезпечить залучення суб'єктів транзитних перевезень через територію України;

- Концепції розвитку державно-приватного партнерства в транспортній галузі, в якій, зокрема, слід передбачити механізми залучення приватного сектора до проектування, фінансування, будівництва, відновлення об'єктів транспортної інфраструктури, а також слід визначити способи та напрямки вдосконалення бюджетної підтримки як чинника стимулювання державно-приватного партнерства в транспортній сфері;

- Стратегії залучення країн-партнерів, міжнародних організацій, приватного капіталу до вирішення питань розвитку інфраструктури ТКС України.

Вважаємо, що має сенс серйозного переосмислення потенціалу стратегічного партнерства України з Китаєм, визначення його перспектив, які можуть вимальовуватися в результаті інтенсифікації співпраці. Це обумовлено, перш за все, з точки зору нової доктрини української політики як в євразійському, так і європейському напрямках – формування нового периметра безпеки і, відповідно, нового периметра розвитку. Сьогодні наша країна має унікальний шанс поглиблюючи співпрацю з Китаєм, здійснити реконфігурацію периметра подальшого розвитку з метою забезпечення національної безпеки. Для цього першочерговими завданнями є: по-перше, використовувати ресурс співпраці з метою залучення інвестицій для модернізації індустріальної бази, і, по-друге, використовувати транспортний потенціал з метою збільшення валютних надходжень і зміцнення самодостатності.

Виходячи із наведених вище стратегічних напрямків самодостатного розвитку національної транспортно-комунікативної системи слід виділити наступні завдання першого порядку:

- розвиток і вдосконалення вітчизняної інфраструктури ТКС з метою підвищення транзитивності;

- розвиток річкового транспорту з метою скорочення витрат вантажоперевезень та розвитку співпраці з країнами Західної і Північної Європи;

- розвиток контейнерних перевезень як форми ефективної інтеграції в міжнародному транспортуванні вантажів автомобільного та залізничного транспорту;

- збільшення обсягів експорту і транзиту послуг ТКС за рахунок розширення периметра співпраці, зокрема інтенція вантажоперевезень

повинна концентруватися в напрямку україно-китайських відносин;

- поглиблення співпраці з Китаєм, одного із самих потужних споживачів української транспортної військової техніки та технологій з метою отримання валютної виручки і можливістю оновлення матеріально-технічної бази вітчизняної ТКС;

- створення єдиного правового поля узгоджених з європейськими законами і стандартами, що сприятимуть ефективній взаємодії із зарубіжними партнерами на основі прозорих та безпечних основ ведення бізнесу;

- створення єдиних органів узгодженого управління транспортно-комунікативною системою країни, здатних гармонізувати взаємодію всіх ланок ТКС в єдиному процесі [13].

Роль і значення стратегії в забезпеченні економічної самодостатності розвитку ТКС зводиться в основному до: визначення необхідних джерел ресурсів, які дозволять в достатній мірі задовольнити потреби транспортно-комунікативної системи; встановлення напрямків результативного використання всіх видів ресурсів; виявлення та послаблення залежності від зовнішніх джерел фінансування. Тобто така стратегія передбачає забезпечення перш за все самодостатності за трьома напрямками: забезпечення шляхів нарощування обсягів валового доходу від функціонування ТКС і таким чином досягнення фінансової самодостатності, забезпечення економічної самодостатності ТКС, а потім і забезпечення національної самодостатності та національної безпеки України.

Зважений вибір стратегії дозволяє сконцентрувати зусилля і ресурси транспортно-комунікативної системи на нарощуванні валового доходу від функціонування ТКС, і тим самим забезпечити самодостатний рівень розвитку самої системи транспортних перевезень в цілому та самодостатний і безпечний розвиток національної соціально-економічної системи.

Практично значущим вбачається доцільність формування у стратегії відповідних механізмів реалізації, таких як: інституційний, правовий, економічний, організаційний та інформаційний, кожен з яких повинен мати набір інструментів і методів досягнення поставлених цілей.

Висновки і пропозиції. На основі критичного наукового аналізу діючої транспортної стратегії обґрунтовані цільові орієнтири та потреба її модифікації в напрямку стратегії нарощування економічної самодостатності ТКС України. Запропонована Стратегія «4Т» заснована на нарощуванні самодостатного рівня розвитку ТКС завдяки всебічній підтримці на вищому державному рівні чотирьох домінуючих складових: транспортно-комунікаційної інфраструктури (ТКІ), торгівлі, технологій і транзиту.

Список літератури:

1. Про схвалення Транспортної Стратегії України на період до 2020 р.: офіц. текст: за станом на 15 лютого 2015 р. [Електронний ресурс] // Розпорядження Кабінету Міністрів України № 2174-р від 20.10.2010 р. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2174-2010-%D1%80>
2. Транспортна стратегія України на період до 2020 року. Схвалена Розпорядженням КМУ від 20.10.2010 № 174-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: search.ligazakon.ua/l_doc2.../KR102174.html
3. Перелік проектів співробітництва між Європейським Союзом та Україною [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://erasmusplus.org.ua/projects.html>

4. Міністерство інфраструктури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mtu.gov.ua/>
5. Мережа міжнародних транспортних коридорів на території України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mintrans.gov.ua/.../transports.html
6. Державний комітет статистики України // Транспорт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Ейтутіс Г.Д. Транспортна логістика – основний напрям удосконалення управління перевізного процесу в умовах реформування залізничного транспорту України / Г.Д. Ейтутіс, В.О. Попов, О.І. Никифорук, Д.Г. Ейтутіс // Збірник наукових праць Державного економіко-технологічного університету транспорту. Сер.: Економіка і управління. – 2012. – Вип. 21-22(1). – С. 44-55. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpdetut_eiu_2012_21-22\(1\)_7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpdetut_eiu_2012_21-22(1)_7)
8. Федяй Н.О. Основні недоліки діючої транспортної стратегії України до 2020 р. [Текст] / Н. Федяй // Збірник наукових праць Державного економіко-технологічного університету транспорту. Сер.: Економіка і управління. – 2015. – Вип. 31. – С. 37-47.
9. Никифорук О.І. Державна стратегія модернізації та розвитку транспортної інфраструктури: принципи розробки і реалізації [Електронний ресурс] / О. І. Никифорук // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 3. – С. 87-95. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2012_3_20
10. Карпов В.М. Державна політика імпортозаміщення рухомого складу залізничного транспорту [Електронний ресурс] / В.М. Карпов, О.І. Никифорук // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – № 10. – С. 104-109. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2013_10_25
11. Transportation Vision for 2030. Ensuring personal freedom and economic vitality for a Nation on the move. U.S. Department of Transportation Research and Innovative Technology Administration [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rita.dot.gov/publications/transportation_vision_2030/pdf/entire.pdf
12. Чернявська Т.А. Стратегія самодостатнього розвитку транспортно-комунікативної системи України [Текст] / Т.А. Чернявська // Вісник Хмельницького національного університету. – Хмельницький, № 6, Т. 2(206), 2013. – С. 140-143.
13. Чернявська Т.А. Стратегічні напрями розвитку транспортно-комунікативної системи України в контексті забезпечення національної безпеки і самодостатності [Текст] / Т.А. Чернявська // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2015. – № 3. – С. 68-75.

Бритченко И.Г.

Государственное высшее учебное заведение
имени профессора Станислава Тарновского

Чернявская Т.А.

Херсонский государственный университет

ОБОСНОВАНИЕ СТРАТЕГИИ САМОДОСТАТОЧНОГО РАЗВИТИЯ ТРАНСПОРТНО-КОММУНИКАТИВНОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ

Аннотация

Статья посвящена исследованию вопросов формирования новой стратегии самодостаточного развития транспортно-коммуникативной системы Украины. Проанализирован стратегический документ «Транспортная стратегия Украины на период до 2020 г.» и выявлен ряд недостатков. Были выделены недостатки стратегического и методического характера. Особое внимание автором уделено несовершенству системы стратегических документов, регулирующих развитие ТКС, отсутствию некоторых стратегий развития отраслей ТКС, проблемам финансирования, а также проблемам, связанным с целевыми программами развития. Указано на проблемы, связанные со структурным наполнением действующей стратегии.

Ключевые слова: транспортная стратегия, стратегический документ, стратегическое управление, самодостаточность, самодостаточное развитие.

Britchenko I.H.

State Higher Educational Institution
named prof. Stanislaus Tarnowski

Cherniavska T.A.

Kherson State University

JUSTIFICATION OF THE STRATEGY OF SELF-SUFFICIENT DEVELOPMENT OF TRANSPORT-COMMUNICATION SYSTEM OF UKRAINE

Summary

The article investigates the issues of forming a new strategy for self-sufficient development of Ukraine's transport-communication system. It considers Policy Paper on Transport Strategy of Ukraine up to 2020 and indicates a range of shortcomings, with the view of overcoming those shortcomings. Shortcomings in strategy and technology have been spotted. The author has included into the first group of shortcomings as follows: incomplete system of strategic documents regulating the development of TCS, lack of agreement as regards terminological issues of adopting strategic documents, lack of certain strategies for the development of transport infrastructure industries, financial issues, as well as issues related to the target development programs. The drawbacks also included issues related to contents as attributed across layout of the above strategy.

Keywords: transport policy, strategic document, strategic management, self-sufficiency, self-sufficient development.

UDC 339.13

RESEARCH OF DEVELOPMENT OF ORGANIC SECTOR OF UKRAINE

Gelich N.V.

Lesya Ukrainka Eastern European National University

Development of the market of organic chemistry is considered. Experience of introduction and certification of organic production is analysed. The main ways of development of the market of organic production in Ukraine are defined. Ways of development of the market of organic production are offered.

Keywords: organic production, organic production, development of the market of organic chemistry.

Formulation of the problem. Worsening of the environmental situation requires fundamentally new approaches for formation and development of the market of organic production in Ukraine. Certification is gaining importance of organic production in accordance with international environmental standards. The development of organic production worldwide will be the result of search of harmonization in relations between society and nature.

Analysis of last publications. The problems of development of the organic production market examined in their works: Artysh V. [1], Voronetska I. [2], Dudar T. [3], Zaychuk T. [4], Ilchuk V. [6], Maslak A. [8], Milovanov E. [9], Kutarenko N. [7], Pisarenko V. [13], Tomaszewska A. [16] and others.

Unsolved parts of the general problem. In the majority of these researches there is an analysis of organic sector of economy. However, the question of comprehensive and solid study of the development of organic manufacture is still not enough discovered. In order to form sustainable organic market in Ukraine further studies are needed.

The aim of the research. Studying of prospects of development of the organic market as main thing direction of development of economy.

The main results of the research. The development of the organic manufacture market is growing rapidly. The organic market has great prospects and huge potential, and is a state's priority of the agricultural sector.

Confirmation of the stable development of the organic sector and Ukraine are achievements of domestic producers, which organic products which were presented at the eighth All-Ukrainian Organic Products Fair, which was held under the Organic week in Ukraine, operating throughout the territory of our country.

The need for further development of organic farming shows the presentation of over two hundred types of certified organic products Ukrainian origin of more than 50 organic producers at the fair. In particular, traditional participants of the Fair were the following manufacturers: PP «Agroecology» PAF «Tarasovka», PE «SPC «Elitfito», Lypkovativskyy Agricultural College, SFG «Wes», LLC «Live earth Potutory», PSC «Zhytomyr butter», NDVP «Autonomous tribal Estate», LLC «Old Por-ytsky», LLC «Organic Milk», OOO «Imex Trade», LLC «Bio-Pharm Agrottrade Ltd.», LLC «Ugochanskuj taste», LLC «Firm Diamond Ltd», LLC «Hlibio Trade», FG Valentine Sabelnikova, FG «Pearl Creek», FSH «Golden Parma», FG «Tizesh», FOP Burnayev, Organic Estate «Ekorodyna». New to the fair visitors presented their products SE Pilot Farm

«Skvyrske», JSC «Agricultural company «Berezan poultry farm», Company «Ahrolider», PE «Granit-Agro». Consumers could buy and sample organic products from well-known domestic brands: TM Kozub, TM PAN ECO, TM «Rud», TM Hlibio, TM handful, TM «Terra», TM «Villa Organic», TM BeBio, TM BIOLOGIC.UA etc. [17].

The positive trend in the development of the organic sector in Ukraine is participation in the annual international exhibition of organic products «Biofah 2016» (BioFach), which was held in Nuremberg (Germany), where leading domestic companies have demonstrated achievements of Ukrainian producers. In particular, in 2016 it was 10 organic producers: Agricultural firm «Pole» (Cherkasy region), the company «Agroecologia» (Poltava region), Haleks-Agro (Zhytomyr region), Granit-Agro (Poltava region), EtnoProdukt (Chernihiv region), the company «Casper» (Odessa region), the company «DIAMOND LTD» (Poltava region), the company «Ahrolider» (Khmelynysky region), LiQberry (Kiev region), Rivneholod (Rivne region) and Certifying company «Organic Standard» (Kyiv) [12].

The basis for supporting the development of organic agriculture in most developing countries in the world are subsidized. In member states of European Union subsidies for organic farming provided per one hectare and are not directly related to the amount of grown organic food. Higher subsidies typically granted during the transition period when farmers still can not rely on extra charge for organic status of their products. In some countries, subsidies are granted only for a transitional period, while others, such as the Czech Republic, the subsidy level remained unchanged even after the transition to organic production. The Netherlands refused the subsidies per hectare (support offers), preferring to stimulate demand for organic products.

Developed countries have not completely given up subsidizing their own agricultural systems. However, the subsidy is now more focused on the development of rural areas, support of the production changed to support of the manufacturers (in the form of direct payments) and focuses on environmental protection, quality and food safety, and animal welfare.

In the European Union direct payments are available to all farmers who fulfills basic requirements for environmental protection and animal welfare (the system of «cross compliance» under the single payment scheme (single payment scheme, SPS).

Farmers, whose products are organic may be submitted for more subsidies, which are usual-

ly paid during the voluntary agro-environmental measures.

Organic farmers can apply for receiving the additional subsidies, when are usually paid in the process of voluntary agroecological events. In the non EU countries there are different subsidy systems for farmers, who work in the traditional agriculture and in the organic agriculture [11].

Organic farmers, who want to receive subsidies for the organic agriculture need to comply with the additional requirements that are higher than those described in the Resolution of the Council of the European Union № 834/2007. In other words, if the organic farm receives the certification, it doesn't mean that it will automatically receive the subsidy. There are many examples of additional criteria that farmers are to meet. They differ depending on a country [14].

Using the international experience in the area of organic manufacturing support, different methods can be used in Ukraine as well. With this goal it is advisable to use different stimulating methods. There are some methods among all that need to be highlighted: subsidies as the way for the state to support the organic sector; interest among farmers; aware and motivated consumers that have enough information provided, as well as the number of qualified consultants present; different rewards, competitions.

For the functioning of global markets of organic products and the development of organic farming an extremely important role plays warranty system, which includes certain standards, and also inspection and certification agencies. This system ensures compliance of the whole process of agricultural production to the organic standards and the processing of agricultural raw materials to the level of the final production, including its packaging and labeling. As follows, the certification of the organic production is aimed on methods and means of agricultural production as well as processing of raw materials, manufacturing of food products and their delivery to the consumer.

In shaping of standards and international accreditation of institutions, which deal with certification of organic production for compliance to these standards, the main role plays the International Federation of Organic Agriculture Movements (IFOAM) – an international non-governmental organization that unites over 700 active participating organizations in about 110 countries [18]. Today, these basic standards and accreditation criteria that were improved as a result of long and intensive consultations, widely recognized in the world, in particular registered as «international standards ISO». IFOAM Basic Standards actually function as «standards for standards», allowing different variations, and therefore are laid in the basis for many standards in the private sector as well as for state regulation in various countries, in particular the Resolution of the European Union № 834/2007.

The European Union state regulation of organic products is carried out with the help of the Resolution of the EU № 834/2007, which defines the general framework and principles of organic agriculture, requirements to the process of agricultural production, its processing and manufacturing of

food, features and labeling of organic productions; and also the control system of organic products, including in its imports to the EU.

The European Union increasingly stresses the need for objective and quantitative methods conducting inspection of organic farming, such as selection, analysis and evaluation samples.

All private supervisory authorities shall be accredited in accordance with the general EU requirements in relation to authorities that work in certification systems of the products or services (International standard EN 45011/ISO 65). In general, the supervisory authorities shall be impartial during the inspection of companies and must be approved by the representative oversight authorities of the EU countries' member. Supervisory authorities in the organic sector also work in the third countries, which have their own organic legislation (or in countries where there is legislation, but it is not harmonized with European Union legislation), when businesses want to export their products to the EU countries. Now this method is working in Ukraine for producers who plan or export their products to the EU.

In Ukraine organic production is consider to be received from the certified production in accordance with the requirements of the current legislation [5].

It is too early to talk about national system of certification, because the Law, which would regulate organic production in Ukraine is under development. Nowadays, the manufacture of organic production in the country is certified by the representatives of foreign companies, which operate in accordance with the norms and standards valid for the EU countries, sometimes the United States and others. There are about 20 foreign certifying agencies in Ukraine. Such companies as Control Union (Netherlands), IMO (Switzerland), as well as the representatives of Italy, Germany, Hungary, Poland etc. have been working for a long time. In 2009 international accreditation for the right to conduct organic certification was received by the Ukrainian structure «Organic Standard».

The list of accredited certification authorities which operate in Ukraine and included in the official list approved by the European Commission are presented in the table 1. Enterprises have the right to choose a certifying agency.

Analysis of the market for organic products demonstrate imperfections of the national legal framework, environmental standards and certification. To form the organic products sector in Ukraine should intensify the activities of all stakeholders.

Today Ukrainian manufacturers of organic products are working in nonsaturated information space, developing on independently made decisions without essential support of the state. Readiness of the Ukrainian buyers for consumption of organic products is rather low. It highlights the complexity of introduction of the organic product market in Ukraine.

Conclusions. Searching of ways of organic production development in system of domestic economic management, the maximum use of natural potential, implementation of innovative methods of managing, social grounding of organic products value and stimulation of agrarian manufacturers activities.

Table 1

Organic certification units in Ukraine

Name of certification unit	Country	Directions certification					
		A	B	C	D	E	F
Organic Standart of Ukraine	Ukraine						
Institute for Market Ecology	Switzerland	x	x	–	x	–	–
Ecocert SA France	France	–	x		x	–	x
Austria Bio Garantie GmbH Austria	Austria	x	–	–	–	–	
SGS Austria Controll-Co. GmbH Austria	Austria	x	x	–	–	x	x
Control Union Certifications Netherlands	Netherlands	x	–	–	x	–	–
Ekolojik Tarim Kontrol Organizasyonu (ETKO)	Turkey	x	–	–	x	–	–
CERES Certification of Environmental Standards GmbH	Germany	x	–	–	x	–	–
Abcert AG	Germany	x	x	–	x	–	–
Lacon GmbH	Germany	x	–	–	x	–	–
QC&I GmbH	Germany	x	–	–		–	–
BCS Oko-Garantie GmbH	Germany	x	–	–	x	–	–
Bioagricert S.r.l.	Italia	x	–	–	x	x	
Istituto Certificazione Etica e Ambientale (ICEA)	Italia	x	–	–	x	–	–
Suolo e Salute srl	Italia	x	–	–	x	–	–

Source: compiled by the author based [10, 11, 15]

Note: A – crop products not subjected to recycling; B – animals or animal products that have not been processed; C – aquaculture and seaweed products; D – processed agricultural origin for consumption as food; E – processed agricultural origin for use as feed; F – planting material and seeds.

An important direction of activation organic production is a combination of interests of all participants:

– public authorities should expand export capacity and food security; investors should create jobs and its resource base; international funds should create new markets;

– attracting public attention to the most pressing issues of environmental development by enhancing public and scientific organizations can expand the scope of research to attract investment for training new professionals in the field. This will increase the number of organic producers, formation of associations and trade unions, creation of legal framework of organic producers;

– to ensure stable selling for own products of high quality, an expansion of the target market segments should be the basis of middlemen and suppliers of organic products, while consumers should be informed and interested in the consumption of safe and useful products.

Formation of organic market in Ukraine will guarantee food security, increase the investment attractiveness of the agricultural enterprises, create conditions for the sustainable use of agricultural land and reduce the environmental impact, ensure the competitiveness of domestic products in international markets, increase the efficiency of the agricultural sector, form a stable organic market.

References:

1. Артиш В. І. Виробництво органічної продукції в країнах Європейського Союзу / В. І. Артиш // Економіка АПК, 2014. – № 2. – С. 93-96.
2. Воронєцька І. С. Формування екологічнобезпечної продукції на основі екологічного маркетингу / І. С. Воронєцька // Агросвіт. – 2013. – № 5. – С. 23-26.
3. Дудар Т. Г. Розвиток органічного агровиробництва як основа забезпечення якості і безпечності сільськогосподарської продукції в Україні / Т. Г. Дудар // Науковий вісник Мукачівського державного університету (Серія Економіка), 2014. – Випуск 1(1). – С. 11-15.
4. Зайчук Т. О. Виробництво екологічно чистих продуктів харчування як стратегічний напрямок розвитку України / Т. О. Зайчук // Економіка і регіон – 2009. – ПолтНТУ. – № 1. – С. 100-105.
5. Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 12 лютого 2015 року N 191-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T130425.html
6. Ільчук В. П. Органічне виробництво як пріоритетний напрям розвитку аграрного сектора національної економіки / В. П. Ільчук // Науковий вісник Полісся, 2016. – № 1(5). – С. 14-22.
7. Кутаренко Н. Я. Проблеми понятійно-змістовного трактування сутності органічного агровиробництва / Н. Я. Кутаренко // Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету (Серія: Економічні науки), 2014. – Випуск 27. – С. 391-397.
8. Маслак О. М. Ринок органіки в Україні: стан та перспективи [Електронний ресурс] / О. М. Маслак // Агробізнес Сьогодні. – 2011. – № 24 (груд.). – Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichnyy-gektar/806-rynok-organiky-v-ukraini-stan-ta-perspektyvy.html>
9. Милованов С. В. Органічне сільське господарство в Україні: законодавство та перспективи / С. В. Милованов // Німецько-український агрополітичний діалог (APD), 2015. – № 4. – 5 с.
10. Можливості державної підтримки для розвитку органічного сільського господарства: досвід інших країн. – Дослідний інститут органічного сільського господарства, Швейцарія: FIBL, 2013. – 122 с.
11. Органік Бізнес-довідник України. Швейцарсько-український проект «Розвиток органічного ринку в Україні» (2012-2016). – Київ, 2014. – Випуск 2. – 405 с.

12. Органік в Україні // Федерація органічного руху в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://organic.com.ua>
13. Писаренко В. В. Інформаційно-консультаційне забезпечення системи ведення органічного землеробства в Україні / В. В. Писаренко // Глобальні та національні проблеми економіки. – Випуск № 4. – 2015. – С. 193-195.
14. Постанова Ради (ЄС) № 834/2007 від 28 червня 2007 року стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів, та скасування Постанови (ЄС) № 2092/91 <http://www.organicstandard.com.ua/>
15. Постанова (ЄС) № 1235/2008 від 08.12.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukraine.fibl.org/fileadmin/documents-ukraine/Certification_bodies_Ukraine_EU_Regulation_1235_updated_17_06_2015.pdf
16. Томашевська О. Органічне виробництво в світі: реалії та перспективи / О. Томашевська // Інноваційна економіка, 2013. – № 6(44). – С. 161-164.
17. Федерація органічного руху в Україні. Всеукраїнський Ярмарок органічних продуктів став вже традиційним у Києві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://organic.com.ua>
18. IFOAM Organics International [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ifoam.bio>

Геліч Н.В.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

Анотація

Розглянуто розвиток ринку органіки. Проаналізовано досвід впровадження та сертифікації органічного виробництва. Визначено основні шляхи розвитку ринку органічної продукції в Україні. Запропоновано шляхи розвитку ринку органічної продукції.

Ключові слова: органічна продукція, органічне виробництво, розвиток ринку органіки.

Геліч Н.В.

Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки

ИССЛЕДОВАНИЕ РАЗВИТИЯ ОРГАНИЧЕСКОГО СЕКТОРА УКРАИНЫ

Аннотация

Рассмотрено развитие рынка органики. Проанализирован опыт внедрения и сертификации органического производства. Определены основные пути развития рынка органической продукции в Украине. Предложены пути развития рынка органической продукции.

Ключевые слова: органическая продукция, органическое производство, развитие рынка органики.

УДК 664:332.12

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО РІВНЯ ВИКОРИСТАННЯ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ХАРЧОВОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ

Гришина Л.О., Камінська Т.П.

Первомайський політехнічний інститут

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

У статті аналізуються структурні зміни, які відбулися за останні роки в харчовій галузі Миколаївського регіону. Досліджено особливості харчової промисловості в розрізі окремих територіальних одиниць. Розроблено рекомендації щодо напрямів підвищення ефективності діяльності підприємств харчової промисловості та запропоновано формування інтегрованих об'єднань у забезпеченні конкурентоспроможності галузі та регіону в цілому.

Ключові слова: харчова промисловість, регіон, виробництво, інтегроване об'єднання, кластер.

Постановка проблеми. Одним з пріоритетних завдань державної політики у всіх країнах було і залишається продовольче забезпечення населення країни, яке залежить від ефективності функціонування виробничих галузей продовольчого комплексу: сільського господарства, харчової і переробної промисловості. Саме за рахунок цих важливих складових економіки формуються продовольчі фонди і створюються стратегічні запаси продовольства в країні. Від обсягу виробництва продуктів харчування, їх асортименту, якості і ціни залежить рівень життя населення. Тому харчову промисловість по праву відносять до стратегічних, соціально значимих галузей в системі народногосподарського комплексу як країни в цілому, так і окремих її регіонів.

В умовах посилення процесів глобалізації та спрямування України до євроінтеграції довгострокові інтереси держави диктують необхідність розвитку харчової індустрії не лише в цілях задоволення внутрішнього попиту, але і забезпечення експортних поставок окремих видів продукції в майбутньому.

Водночас, фінансово-економічна криза, суспільно-політичні події в Україні у 2014-2015 роках призвели до значних змін у соціально-економічному розвитку регіонів і зумовили необхідність чіткого окреслення напрямів підвищення ефективності їх господарювання, в тому числі, і ефективності функціонування вітчизняних харчових підприємств. На жаль, виробничо-економічна ситуація у харчовій та переробній промисловості характеризується кризовим станом більшості їх підприємств, старінням основних виробничих фондів, низьким рівнем технології виготовлення продуктів харчування. Відтак, питання щодо розвитку харчової галузі, як складової агропромислового сектору, являються важливими і актуальними у подоланні негативних наслідків кризи та підвищення конкурентоспроможності вітчизняних продуктів харчування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна кількість наукових і практично орієнтованих праць у сфері розвитку агропромислового комплексу показують, що дана проблематика викликає жвавий інтерес серед науковців та практиків, з боку держави і суспільства. Питання функціонування харчової промисловості, зокрема, висвітлювались таким вченими, як П.П. Борщевський, А.Ф. Гончар, Л.В. Дейнеко, А.О. Заїнчковський,

Д.Ф. Крисанов, В.В. Прядко, Н.С. Скопенко, Л.Г. Чернюк та інші. Проте актуальними залишаються питання щодо розробки напрямів підвищення ефективності діяльності підприємств харчової промисловості, які б відповідали особливостям сучасного етапу її розвитку в Україні та регіонах і актуальним задачам державної політики.

Мета дослідження полягає в аналізі сучасного стану і визначенні характерних тенденцій розвитку харчової промисловості на прикладі Миколаївського регіону.

Виклад основного матеріалу. Харчова промисловість є одним з системоутворюючих елементів економіки України. Роль галузі в забезпеченні населення країни продовольчими товарами, тісний зв'язок з сільським господарством, участь в формуванні експортного потенціалу визначають її стратегічне значення. Ефективна, високопродуктивна, динамічно зростаюча харчова промисловість є пріоритетом у досягненні високої національної конкурентоздатності та забезпеченні економічної безпеки держави.

Розвиток харчової промисловості являється важливим пріоритетом для Миколаївського регіону, враховуючи її соціальне значення, вагомість у загальному обсязі реалізованої промислової продукції та експорті товарів регіону. Харчова промисловість представлена у багатьох районах області і спеціалізується на виготовленні хлібобулочних і макаронних виробів, м'ясних продуктів, цільномолочної продукції, кондитерських виробів, молочних консервів, алкогольних напоїв, масложирової продукції та ін.

За даними Головного управління статистики (ГУС) у Миколаївській області, в 2016 році у порівнянні з 2015 виробництво продукції харчової промисловості області зросло на 22,4%. Підприємствами з виробництва харчової продукції більше випущено круп, жирних сирів, солодкого печива і вафель, негазованої натуральної мінеральної води, згущеного молока, кисломолочної продукції, натуральних консервованих овочів, безалкогольних напоїв – на 7,3–15,5%, пива – на 25,4%, здобних виробів – на 46,3%, соняшникової нерафінованої олії – на 68,8%, цукру – у 3,2 рази. Водночас, менше вироблено свіжої чи охолодженої яловичини – на 81,3%, свіжої чи охолодженої свинини – на 54,5%, хліба та хлібобулочних виробів, ковбасної і сокової продукції – на 15,4–13,4%, виноградного вина, спредов, рідкого

обробленого молока, свіжого неферментованого сиру, макаронних виробів – на 10,5–4,4% [3].

Розглянуті зміни у обсягах виробництва є наслідком впливу світової кризи та особливостей розвитку харчової промисловості, яка за технологічним та економічним змістом є високо інтегрованою з сільським господарством. Тому, цілком природно, що неврожаї, кон'юнктурні коливання цін на сировину та матеріали призводять до коливання попиту та пропозиції на окремі види продукції. Так, за період з 2014 по 2016 рр. відбулося поступове збільшення обсягу реалізованої продукції харчової промисловості області, а саме в 2015 р. – на 17,2% порівняно з 2014 р., в 2016 р. – на 47,9% порівняно з 2015 роком, що свідчить про підвищення попиту та розширення ринків збуту (рис. 1).

Промисловий потенціал області сконцентрованою головним чином в п'яти містах обласного підпорядкування, питома вага яких в загальнообласних обсягах промислової продукції досягає майже 95%. Містами, що спеціалізуються на виготовленні продукції харчової промисловості є Очаків, Вознесенськ та Первомайськ. Зокрема, частка обсягу реалізованої продукції харчової галузі міста Первомайська в обсязі харчової промисловості Миколаївської області в 2016 р. становить 2,7%, що на 1,3% менше попереднього року. При цьому слід відзначити позитивну динаміку даного показника по Первомайському району, а саме: збільшення частки обсягу реалізації продукції до 1,8%, що на 0,3% більше попереднього періоду.

Як свідчать статистичні дані, в структурі реалізованої продукції міста Первомайська переважає продукція харчової промисловості, частка якої в

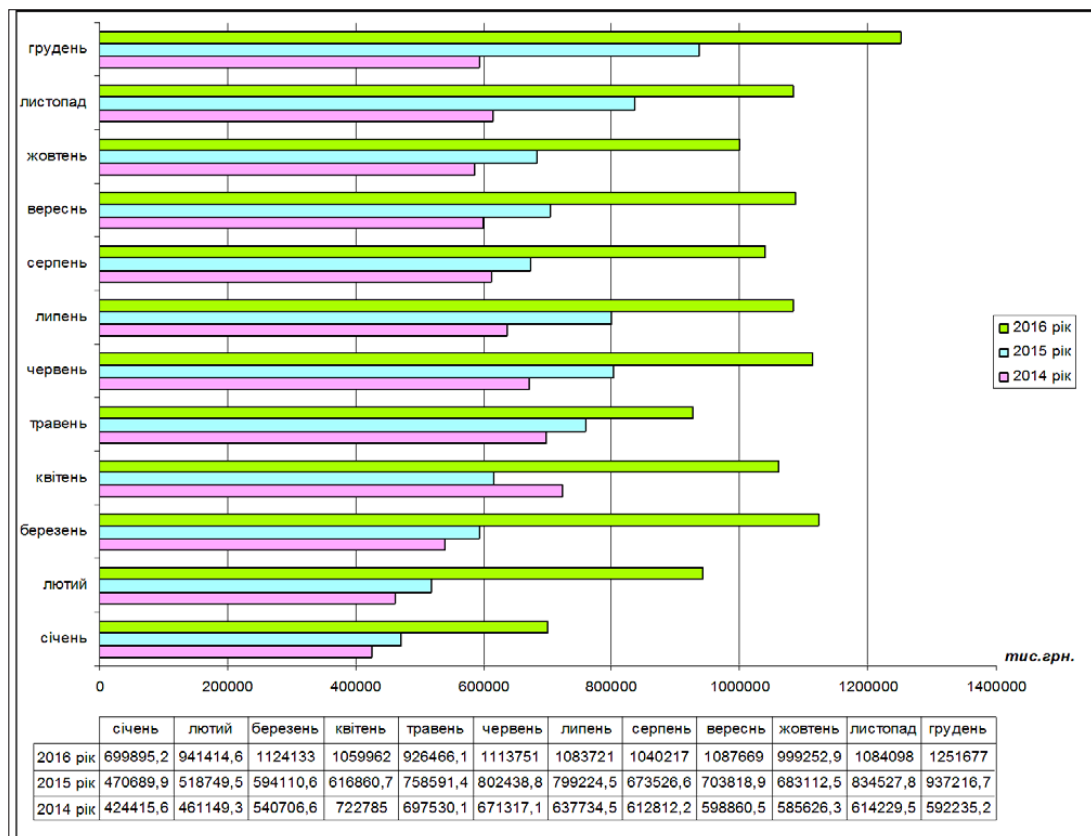
2016 році в загальних обсягах склала 51,2%. Незважаючи на досить високий показник, слід відзначити негативну тенденцію зменшення обсягів реалізації продукції харчової галузі протягом останніх років, хоча частка цієї галузі залишається найбільшою серед інших галузей промисловості (табл. 1).

Таблиця 1

Структура обсягів реалізації промислової продукції м. Первомайська в розрізі видів діяльності, %

	9 місяців 2015 року звіт	9 місяців 2016 року звіт	2016 рік програма
Обсяг реалізації промислової продукції, всього	100,0	100,0	100,0
в тому числі:			
- машинобудування	24,6	26,2	24,4
- металургійне виробництво	6,3	10,5	6,9
- виробництво харчових продуктів та напоїв	58,1	51,2	58,2
- легка промисловість	3,2	3,1	3,3
- виробництво іншої неметалевої, мінеральної продукції	0,9	0,5	0,9
- виробництво та розподілення електроенергії, газу та пари	2,4	2,3	2,4
- інші	4,5	6,2	3,9

Слід відзначити, що як для міста, так і для Первомайського району харчова промисловість

Рис. 1. Динаміка обсягів реалізації продукції харчової промисловості Миколаївської області за 2014-2016 рр.

являється важливим, соціально-орієнтованим сектором економіки, який забезпечує виробництво широкого спектру споживчих товарів, сприяє підвищенню зайнятості працездатного населення та поліпшенню його добробуту. Так, частка вироблених харчових продуктів та напоїв у складі промислової продукції району перевищує 75%, крім цього, спостерігається її підвищення на 71324,5 тис. грн. (або 80,6%) за перше півріччя 2016 р. порівняно з аналогічним періодом 2015 року.

Серед основних виробників досліджуваної галузі слід відзначити ТОВ «Бандурський олійноекстракційний завод», ПАТ «Первомайський МКК», ТОВ «Синюшинобрідський млин», ТОВ «Гермес», та підприємство споживчої кооперації «Паляниця», основною продукцією яких є: соняшникова олія, шрот, вершкове масло, сири, молочні консерви, продукція з незбираного молока, борошно, хліб та хлібобулочні вироби.

За даними ГУС у Миколаївській області, рентабельність виробництва харчових продуктів є досить низькою. У 2015 році вона становила лише 2,0%, що на 2,7%, 9,4% та 20,6% нижче ніж рентабельність целюлозно-паперової галузі, текстильного виробництва та діяльності, пов'язаної з виробництвом хімічних речовин та хімічної продукції, відповідно. Попри це, кількість харчових підприємств, які за результатами своєї діяльності зазнають збитків поступово зменшується. Якщо частка збиткових підприємств харчової промисловості Миколаївської області у 2012 році становила 39,4%, то за підсумками 2015 року лише 27,4% підприємств галузі завершили рік із від'ємним фінансовим результатом [3].

Незважаючи на цю умовно-позитивну динаміку, кількість підприємств-виробників харчової продукції, а відповідно і кількість зайнятих на них постійно скорочуються. Зокрема, у 2013 році у цій галузі працювало 38528 осіб, а за три наступні роки їх кількість скоротилася на 5603 особи або на 14,5%, що перевищує відповідний середній показник промисловості регіону на 3,5%. При цьому, в 2016 р. частка зайнятих у цій галузі залишається досить високою – 64,8% і становить 32925 працівників.

Поряд з цим, позитивною тенденцією є поступове підвищення середньомісячної заробітної плати працівників підприємств харчового виробництва. Їх номінальна заробітна плата у 2016 році досягла 6043 грн., що на 1028 грн. (або 20,5%) більше порівняно із 2015 роком. Однак, попри таке її підвищення, рівень заробітної плати працівників у середньому на 11,9% нижчий від середнього рівня відповідного показника у промисловій сфері регіону.

Незважаючи на існуючі проблеми, харчова промисловість займає важливе місце у зовнішній торгівлі. Зростання обсягів виробництва продукції даної галузі зумовлене саме їх експортною орієнтацією. Впродовж 2009-2016 рр. обсяг експорту товарів харчової галузі збільшився у 1,6 раза. За даними ГУС у Миколаївській області, у 2016 році харчова промисловість забезпечила 4,3% експорту товарів регіону (на суму 72402,6 тис. дол.), що на 26759,8 тис. дол. більше ніж у 2009 р. (58,6%) і на 14480,5 тис. дол. (25%) більше ніж у 2015 році. До складу експортних

товарів харчової промисловості ввійшли: продукти з м'яса та риби (187,1 тис. дол.), цукор і кондитерські вироби з цукру (14647,9 тис. дол.), какао та продукти з нього (31,0 тис. дол.), готові продукти із зерна (2134,4 тис. дол.), продукти переробки овочів (26696,4 тис. дол.), різні харчові продукти (492,6 тис. дол.), алкогольні та безалкогольні напої (12408,3 тис. дол.), тютюнові вироби (4,5 тис. дол.) та залишки харчової промисловості (15800,4 тис. дол.) [3].

Досить непоганий експортний потенціал харчової промисловості робить її привабливою для іноземних інвесторів. За статистичними даними, ця галузь займає друге місце в економіці Миколаївщини за обсягами прямих іноземних інвестицій (після транспорту та складського господарства, в які спрямовано понад 38% усіх іноземних інвестицій). Зокрема, у 2015 р. в харчову галузь регіону було спрямовано 53435,8 тис. дол. прямих іноземних інвестицій (25,1% загального обсягу інвестицій області), що на 27,5% більше, ніж у 2011 р. й на 14% більше, ніж у 2013 році. Головними країнами-інвесторами харчової промисловості були: Нідерланди – 33268,2 тис. дол., Бельгія – 10947,5 тис. дол. та Кіпр – 9220,2 тис. дол. Незважаючи на значні грошові надходження з-за кордону та активну позицію у зовнішній торгівлі, підвищення ефективності функціонування підприємств харчової промисловості залишається одним із найважливіших питань розвитку економіки регіону.

Слід відзначити, що харчова галузь тісно пов'язана з аграрним сектором, результативність діяльності якого останніми роками характеризується істотним скороченням обсягів виробництва продукції, збільшенням кількості збиткових підприємств внаслідок кризи, яка охопила майже всі галузі сільського господарства. Це, в свою чергу, негативно відображається на підприємствах харчової промисловості, що є загрозою для їх перспективного розвитку. Крім того, відсутність вільних коштів для впровадження інноваційних технологій, модернізації обладнання, закупівлі сировини, змушує підприємства скорочувати виробництво харчової продукції. Тому проблеми економічно-фінансових відносин між підприємствами харчової промисловості та сільського господарства повинні вирішуватись на основі управління агропромисловим комплексом з використанням сучасних інструментів менеджменту та маркетингу. На нашу думку, одним з основних напрямків підвищення ефективності діяльності в харчовій промисловості Миколаївського регіону є розвиток інтеграційних зв'язків на основі використання кластерних моделей.

В економічну літературу поняття «кластер» було введено Майклом Портером (1990 р.), згідно з яким кластери – це сконцентровані за географічною ознакою групи взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих поставальників, постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій в певних галузях, що конкурують, але разом з тис ведуть спільну роботу [7].

На нашу думку, головною причиною формування кластерів підприємств харчової промисловості в регіоні є наявність виробничих потужностей, власної сировини, заготівельних пунктів, ринків збуту та кваліфікованих кадрів. Завдяки

спільній технологічній, технічній, організаційно-управлінській кооперації, учасники кластера мають можливість скорочувати свої витрати, залучати капіталовкладення для покращення якості продукції та посилення конкурентних переваг, а також можуть більш ефективно поділяти ризики.

Формування кластерів підприємств харчової промисловості посилить процес спеціалізації і розподілу праці, створить нові робочі місця, посилить соціальну відповідальність бізнесу, збільшить обсяги виробництва і надання послуг [5]. Тому, мотивами створення кластерних об'єднань в харчовій галузі можуть бути:

- ефективне застосування високих технологій виготовлення харчової продукції;
- підготовка кваліфікованих фахівців;
- сприяння здоровій конкуренції;
- підвищення інноваційно-інвестиційної активності регіону;
- підтримка експорту харчової продукції;
- протидія тінізації економіки.

На нашу думку, з точки зору економічної ефективності та врахування соціально-еконо-

мічних пріоритетів розвитку харчової промисловості Миколаївського регіону, найбільш перспективним є формування кластерних структур, пов'язаних з виробництвом виноградних вин, плодово-овочевої та молочної продукції (рис. 2). Характерними ознаками такого кластерного об'єднання є:

- конкурентні переваги території базування для розвитку кластера, а саме: вигідне географічне положення, доступ до сировини, тощо;
- географічна концентрація, близькість розташування підприємств і організацій кластера, що забезпечує можливість для активної взаємодії;
- сильні конкурентні позиції на ринках і високий експортний потенціал учасників кластера;
- широкий набір учасників, кількість яких достатня для виникнення позитивних ефектів кластерної взаємодії;
- ефективна взаємодія учасників кластера, включаючи партнерство підприємств із дослідницькими організаціями, практику координації діяльності з колективного просування товарів на внутрішньому та зовнішньому ринках.

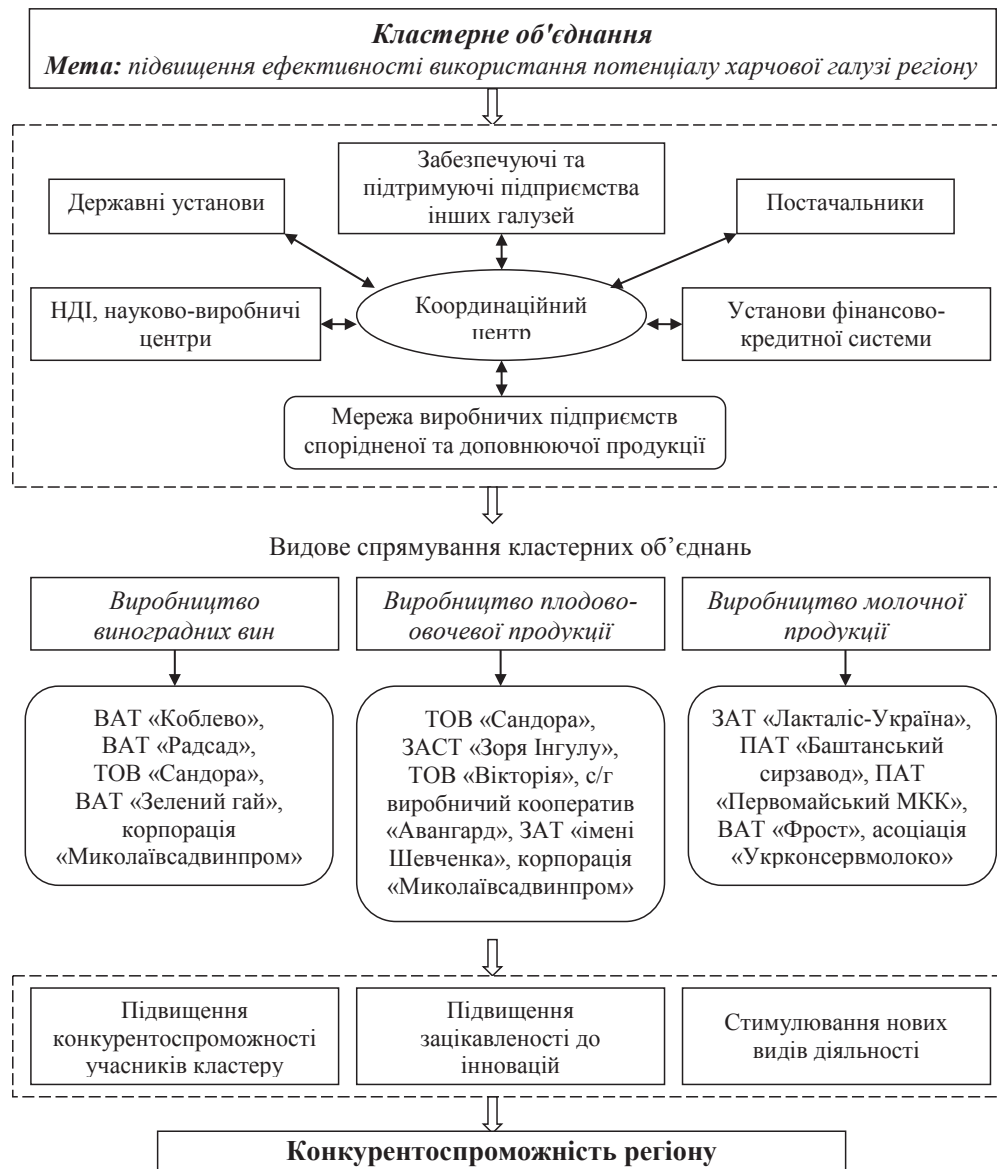

Рис. 2. Структурна модель формування кластерних об'єднань у харчовій галузі Миколаївського регіону

Отже, створення вище зазначених кластерних структур підвищить інвестиційну привабливість підприємств, розширить ринки збуту, збільшить можливості до підвищення продуктивності, налагодить систему постачання, підвищить не тільки конкурентоспроможність всього об'єднання, а й кожного окремого підприємства, яке в нього входить.

Висновки і пропозиції. Харчова промисловість є однією із провідних системоутворюючих галузей вітчизняної економіки, яка безпосередньо задіяна в забезпеченні продовольчої безпеки нашої держави, формуванні її експортного потенціалу й здатна позитивно впливати на динаміку економічного зростання країни. Важливість харчової галузі для економіки Миколаївського регіону обумовлена її питомою вагою в загальних обсягах виробництва і реалізації промислової продукції, експортним потенціалом та інвестиційною привабливістю.

Прямий зв'язок харчової галузі з аграрним сектором останніми роками негативно відображається на підприємствах харчової промисловості, що є загрозою для їх перспективного розвитку. Одним із дієвих напрямів підвищення ефективності функціонування харчової промисловості Миколаївського регіону є розвиток інтеграційних зв'язків на основі використання кластерних моделей.

Кластерний підхід є потужним інструментом для стимулювання регіонального розвитку, що сприяє реструктуризації господарського комплексу, посиленню його інноваційної спрямованості, покращенню торговельного балансу регіону, забезпеченню раціональної зайнятості, зростанню заробітної плати, підвищенню стійкості і конкурентоспроможності регіональної соціально-економічної системи.

Успішна реалізація заходів щодо кластерних об'єднань дозволить харчовій промисловості посісти належне місце як на внутрішньому, так і на світовому ринках харчової продукції.

Список літератури:

1. Bergman E.M. Industrial and Regional Clusters: Concepts and Comparative Applications / E.M. Bergman, E.J. Feser. – Regional Research Institute, WVU, 1999 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.rr.i.wvu.edu/WebBook/Bergman-Feser/chapter3.htm>
2. Волот О.І. Харчова промисловість: сучасний стан та інформаційне забезпечення розвитку підприємств / О.І. Волот // Вісник Чернігівського державного технологічного університету: зб. – Чернігів: Вид-во ЧДТУ, 2012. – № 1(56). – С.147-156. – (Серія «Економічні науки»).
3. Головне управління статистики у Миколаївській області. Офіційний сайт [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.mk.ukrstat.gov.ua>
4. Ільчук В.П. Кластерна стратегія розвитку економіки регіону: монографія / В.П. Ільчук, І.О. Хоменко, І.В. Лисенко. – Чернігів: Черніг. держ. технол. ун-т, 2013. – 367 с.
5. Крайник О. Кластери як інструмент економічного розвитку регіону / О. Крайник // Науковий вісник «Демократичне врядування». – 2010. – № 5. – С. 14-15.
6. Пашнюк Л.О. Харчова промисловість України: стан, тенденції та перспективи розвитку [Текст] / Л.О. Пашнюк // Економічний часопис-XXI. – 2012. – № 9-10. – С. 60-63.
7. Портер М. Конкуренція: [пер. з англ.] / М. Портер. – М., 2005. – 608 с.
8. Пуліна Т.В. Особливості створення кластера підприємств харчової промисловості [Текст] / Т.В. Пуліна // Бізнес Інформ. – 2015. – № 1. – С. 172-177.
9. Скопенко Н.С. Агропромисловий сектор: сучасний стан, тенденції та перспективи розвитку / Н.С. Скопенко // Економічний аналіз. – 2011. – Вип. 8. Част. 1. – С. 179-183.

Гришына Л.О., Каминская Т.П.

Первомайский политехнический институт

Национального университета кораблестроения имени адмирала Макарова

АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО УРОВНЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПРОИЗВОДСТВЕННОГО ПОТЕНЦИАЛА ПИЩЕВОЙ СФЕРЫ ЭКОНОМИКИ РЕГИОНА

Аннотация

В статье анализируются структурные изменения, которые произошли за последние годы в пищевой отрасли Николаевского региона. Исследованы особенности пищевой промышленности в разрезе отдельных территориальных единиц. Разработаны рекомендации относительно направлений повышения эффективности деятельности предприятий пищевой промышленности и предложено формирование интегрированных объединений в обеспечении конкурентоспособности отрасли и региона в целом.

Ключевые слова: пищевая промышленность, регион, производство, интегрированное объединение, кластер.

Grishina L.O., Kaminska T.P.

Pervomaysk Polytechnic Institute

of the National Shipbuilding University named after Admiral Makarov

ANALYSIS OF CURRENT USE OF THE REGIONAL ECONOMY FOOD PRODUCTION POTENTIAL SCOPE

Summary

The structural changes that have occurred in the food industry of Mykolayiv region in recent years have been analyzed in the article. The features of the food industry in the context of individual units have been studied. The recommendations on the ways of increasing the food industry efficiency have been developed. The formation of integrated associations for ensuring the industry as well as the region competitiveness have been offered.

Keywords: food industry, region, production, integrated association, cluster.

УДК 334.012:656

РОЛЬ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У ФОРМУВАННІ ТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ РЕГІОНУ

Гришина Н.В.

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

У статті розглянуто сучасний рівень використання малого підприємництва в транспортній сфері Миколаївської області, як однієї із конкурентоспроможних галузей економіки регіону. Проаналізовано стан транспортної системи регіону у розрізі малого підприємництва. На основі проведеного дослідження автором запропоновано напрями підвищення ефективності використання потенціалу малого підприємництва у забезпеченні розвитку транспортної системи регіону.

Ключові слова: мале підприємництво, транспортна система, потенціал, розвиток, регіон.

Постановка проблеми. Мале підприємництво виступає важливою формою господарювання у подоланні кризових явищ і забезпеченні функціонування будь-якої економічної системи. Сектор малого і середнього підприємництва являється достатньо мобільним і гнучким до змін ринкових умов господарювання, що уможливорює визнавати його підґрунтям формування умов економічного зростання. Розвиток сектора малого бізнесу у різних сферах господарського комплексу сприяє усуненню диспропорцій на окремих товарних ринках, впровадженню у виробництво новітніх досягнень науково-технічного прогресу, збільшенню чисельності зайнятих і запобіганню відтоку працездатного населення, подоланню бідності, забезпечує ринок потрібними товарами та послугами, тощо. Це стосується і функціонування такої інфраструктурної галузі, як транспорт, роль якого у забезпеченні базових умов розвитку регіону останнім часом значно зросла. Але реалії стану потенціалу малого підприємництва свідчать про низький рівень його використання як в Україні в цілому, так і в окремих її регіонах. Тому особливої актуальності набуває дослідження проблем підвищення ефективності використання малого підприємництва з метою покращення його конкурентоспроможності і сприяння розвитку, зокрема, транспортної системи регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З'ясуванню сутності малого підприємництва, як

одного з закономірних чинників соціально-економічного прогресу країн, світова економічна наука постійно приділяє значну увагу. Фундаментальний внесок в теорію підприємництва внесли А. Сміт, Р. Кантільон, Й. Тюнен, Ф. Найт, Ж.-Б. Сей, А. Маршалл, М. Вебер, В. Зомбарт, П. Друкер, Б. Карлофф, Б. Санто. Серед вітчизняних дослідників різних аспектів розвитку малого підприємництва слід відзначити А. Альохіна, Ю. Бажала, Г. Білоуса, Б. Буркинського, А. Бутенка, З. Варналія, В. Жихарьову, С. Злупка, А. Даниленка, Г. Карпінську, І. Комарницького, М. Крупку, В. Кузнецова, Є. Лазарєву, І. Лемешевського, В. Лисюка, В. Ляшенка, В. Онищенко, В. Парсяка, С. Реверчука, Л. Ніколаєву, М. Сизоненка, Д. Стеценка, О. Тимченка, Н. Шлафман, Н. Хумарову.

Вирішенню теоретичних і практичних питань транспортної сфери присвячені роботи вітчизняних і зарубіжних вчених. Окремі питання відображені в таких наукових працях: Ю.Є. Пащенко, С.М. Димарчука, М.Є. Залманової, С.Б. Карнаухової, В.С. Колодійної, П.В. Куренкова, В.С. Лукинського, Л.Б. Миротина, Н.К. Масового, В.Є. Ніколайчука, Д.Т. Новикова, Б.К. Плоткіна, Т.А. Прокоф'єва, А.Н. Родникова, А.І. Семененка, І.І. Сидорова, А.А. Смахова, І.Є. Ташбаєва, С.А. Уварова, Л.С. Федорова, та багатьох інших. Проте, віддаючи належне досягнутому результатам, можна виділити низку недостатньо опрацьованих питань формування

і використання потенціалу малого бізнесу у розвитку транспортної системи регіону.

Мета статті полягає у дослідженні проблем підвищення ефективності використання потенціалу малого підприємництва з метою сприяння розвитку транспортної системи регіону.

Викладення основного матеріалу. Транспортний комплекс є важливою складовою у структурі економіки Миколаївської області. Він обслуговує потреби народного господарства та населення і є важливим фактором реалізації значного і вигідного геостратегічного потенціалу області [4].

В Миколаївській області сконцентрувалися всі потенційно привабливі умови для розвитку транспортної інфраструктури: географічне положення регіону, могутня багатогалузева промисловість, розгалужена транспортна система та розвинене портове господарство які обумовлюють її стратегічне значення для розвитку економіки області та України в цілому.

Унікальне географічне розташування області на півдні України на перехресті міжнародних транспортних коридорів, як одного із важливих центрів міжнародних економічних і транспортних зв'язків, через який проходять залізничні, автомобільні і трубопровідні міжнародні коридори, обумовлює необхідність першочергового розвитку магістральних шляхів сполучення. У перспективі інтенсивність цих зв'язків значно зростатиме.

Одним з стратегічних факторів і основним внутрішнім джерелом виконання цих завдань виступає підвищення ефективності використання потенціалу малого підприємництва (ПМП), проникнення підприємницької ініціативи в інфраструктурний сектор економіки як регіону, так і держави в цілому. Цей висновок підтверджується результатами дослідження ролі малого підприємництва в розвитку транспортного господарства регіону (табл. 1) [1].

Слід зазначити, що малі підприємства за кількістю займають найбільшу частку до загальної кількості суб'єктів господарювання, що складають в 2014 р. 90,8% або 415 одиниць. Спостерігається позитивна динаміка в 2015 р. порівняно з 2014 р. кількість малих підприємств зросла на 6 одиниць. Але, за статистичними даними, кількість зайнятих та найманих працівників суттєво зменшується починаючи з 2013 р. Причиною цього, вперш за все, є значне податкове навантаження на суб'єктів МП та адміністративний тиск з боку контролюючих, адміністративних органів. Як наслідок проходить трансформація МП в інший вид підприємницької діяльності – у фізичні особи – підприємців. Поряд з цим, позитивна динаміка за останні роки простежується за обсягом реалізованої продукції (надано послуг), в 2015 р. складає найбільшу частину 1178752,2 грн.

Таким чином, можна зробити висновок, що мале підприємництво у транспортній сфері Ми-

колаївської області задіяне не на повну потужність і являється важливим фактором її розвитку, створення мережі водних, залізничних, автомобільних і водних комунікацій.

Варто відзначити, що як для виконання цих завдань, так і для визначення стратегічних задач та тактичних цілей розвитку ПМП необхідно мати достатньо широку інформаційну базу щодо стану і можливостей малого підприємництва на регіональному рівні, яку можна отримати в результаті проведення SWOT-аналізу використання ПМП, що дозволить ідентифікувати слабкі та сильні сторони його використання та встановити сприятливі можливості і загрози регіону. Зокрема, проведення такого аналізу ПМП Миколаївської області дозволило визначити сильні сторони його використання (які створюють передумови для його розвитку), серед яких є:

- велика кількість суб'єктів малого підприємництва, питома вага яких становить більше 95% у загальній кількості суб'єктів господарювання регіону;

- чисельність наявного населення регіону забезпечує в достатній мірі потребу економіки у розвитку підприємницької діяльності;

- підвищення рівня середньої заробітної плати у сфері малого бізнесу;

- збереження окремих, традиційних для області, промислових виробництв, оновлених технологічно та структурованих виробництв;

- високоефективний розвиток зернового, молочного та тваринницького підкомплексів АПК області;

- наявність необхідної інфраструктури підтримки підприємництва та розвитку транспортної, туристичної, рекреаційної інфраструктури;

- активна позиція регіональної влади щодо активізації підприємницької діяльності та залучення інвестицій в сферу малого і середнього бізнесу.

У Миколаївській області функціонує потужна транспортна система, до складу якої входить залізничний, автомобільний, морський, річковий, авіаційний та трубопровідний транспорт.

Важливу роль у міжміських та внутрішньообласних перевезеннях відіграє автомобільний транспорт. Загальна протяжність доріг державного значення Миколаївської області становить 4792,4 км. Для перевезення пасажирів використовується понад 2,2 тисяч автобусів різної місткості, які виконують рейси на 641 автобусних маршрутах загального користування, замовником на яких є облдержадміністрація, в тому числі на 283 приміського сполучення та 358 міжміського внутрішньообласного сполучення, а також на 178 міських автобусних маршрутах, замовником на яких є виконавчі комітети міських рад. Перевезенням пасажирів займаються 23 автотранспортних підприємства приватної форми власності, 33 фізичних

Таблиця 1

Мале підприємництво в розвитку транспортної сфери Миколаївської області

Показники	2011	2012	2013	2014	2015
1. Кількість підприємств в транспортній сфері, од.	350	389	430	415	421
2. Кількість зайнятих працівників, осіб	2703	3103	3352	2962	2708
3. Кількість найманих працівників, осіб	2655	2748	3257	2819	2592
4. Обсяг реалізованої продукції, тис. грн	527917,4	686722,4	707047,1	796398,9	1178752,2

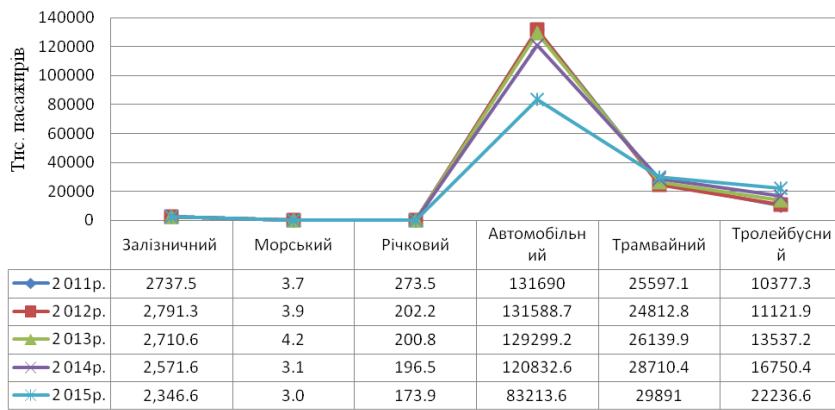

Рис. 1. Відправлення (перевезення) пасажирів за видами транспорту загальногкористування, тис. пас.

особи-підприємця, з урахуванням міських перевізників. Крім того, в обласному центрі перевезення пасажирів здійснюється міським електро-транспортом: довжина тролейбусних ліній 59 км, трамвайних – 73 км [2].

Перевезення пасажирів здійснюється залізничним, морським, річковим, автомобільним, трамвайним та тролейбусним транспортом (рис. 1) [1].

Як свідчать дані з наведеного рисунку, за останні роки спостерігається негативна динаміка перевезення пасажирів автомобільним транспортом. В 2014 р. порівняно з 2013 р., кількість пасажирів скоротилась на 8466,6, пасажирооборот – на 1,8%. Перевезення пасажирів залізничним транспортом в 2014 р. порівняно з 2013 р. зменшилось на 139 особи.

Одним з базових елементів транспортної системи Миколаївщини являється водний транспорт, який представлений 4 морськими портами і 1 річковим, а також рядом приватних терміналів, які входять до єдиного Бузько-Дніпровського морського транспортного вузла, зокрема [2]:

- державне підприємство «Миколаївський морський порт»;
- спеціалізований морський порт «Октябрськ»;
- дочірнє підприємство «Миколаївський річковий порт»;
- АСК «Укррічфлот»;
- ТОВ «Порт «Очаків»;
- ТОВ СП «НІБУЛОН»
- ТОВ «Евері» – побудовано комплекс з перевантаження рослинних олій, що дає можливість компанії перевалювати на морський транспорт через третій причал Миколаївського морського торгового порту понад 1 млн. тонн продукції агропромислового комплексу на рік;

– ТОВ «Морський спеціалізований порт «НІКА-ТЕРА» – побудовано зерновий елеватор силосного типу місткістю 170 тис. тонн. Також реалізуються проекти щодо розширення зернового комплексу, будівництва складських приміщень, ємністю одночасного зберігання 210 тис. тонн;

– комплекс з перевантаження та зберігання зернових культур ТОВ «Ю-Порт Очаків». Наприкінці 2013 року введено в експлуатацію I чергу будівництва, обсяг інвестицій становив 65 млн. гривень;

– склад для зберігання вантажів «Термінал «Очаків», введено в експлуатацію I чергу будів-

ництва, обсяг інвестицій становив 3,3 млн. гривень;

– термінал зі зберігання та перевантаження рослинних олій «Ю-Порт Флойд», передбачає будівництво 3-х резервуарів на 15 тис. тонн;

– перевантажувальний комплекс світлих нафтопродуктів «Юг-Спец-Бункер».

Слід відзначити, що ТОВ СП «Нібулон» відроджує пасажирські перевезення річковим транспортом Миколаївської області. Компанія відремонтувала дві «ракети». Один з катерів курсуватиме до Очакова, а інший – до Вознесенська. Судна

на підводних крилах типу «Восход» (отримали назву «Нібулон-Експрес») вміщують 79 чоловік і розвивають швидкість 65 км/год, дальність плавання становить 500 кілометрів, час автономної роботи – 7 годин. Як повідомили в ТОВ СП «Нібулон», до літа 2017 року компанія має намір поповнити флот ще п'ятьма «ракетками», і забезпечити перевезення пасажирів між Києвом, Каневом, Черкасами і Чигирином, а також між Миколаєвом, Очаковом, Херсоном, залізним Портом, Кінбурнської косою, Вознесенському та Нової Одесою [5].

Проте, незважаючи на такий досить високий потенціал водного господарського комплексу, спостерігається негативна динаміка його використання. Як свідчать статистичні дані, за останні чотири роки обсяг перевезених вантажів водним транспортом скорочувався і тільки відправлення вантажів залізничним транспортом відзначилося найбільшим зростанням (в 2015 р. відповідний обсяг перевезень підвищився на 439 тис. тон. або на 7,6%) (рис. 2) [1].

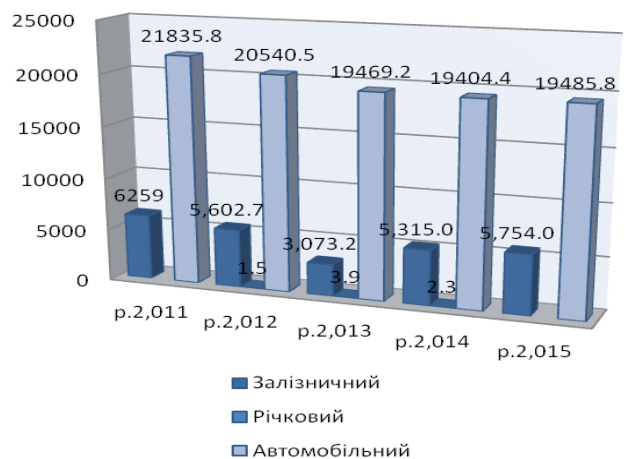

Рис. 2. Відправлення (перевезення) вантажів за видами транспорту, тис. т.

На нашу думку, серед причин незадовільного стану використання потенціалу транспортної системи у забезпеченні економічного і соціального розвитку Миколаївського регіону крім зовнішніх факторів, слід відзначити і такі внутрішні проблеми:

– низька пропускну здатність залізничних комунікацій до портів м. Миколаєва для збільшення обсягів вантажопереробки;

- завищений рівень тарифів на перевезення вантажів за рахунок застосування дизельної локомотивної тяги, необхідність добудови другої колії залізниці Миколаїв – Долинська з одночасним переходом руху локомотивів на електричну тягу;

- недостатній рівень пропускної спроможності Бузько-Дніпровського каналу, що можливо покращити за рахунок днопоглиблювальних робіт та його розширення;

- неефективний механізм землевідведення та отримання дозволів на користування акваторіями морських портів для приватних інвесторів;

- низька якість торгово-транспортної інфраструктури (порти, дороги, залізничне сполучення, інформаційні технології);

- відсутність залізничної колії до м. Очаків, що стримує розвиток морегосподарського комплексу регіону в цілому.

Розвиток малого і середнього підприємництва в значній мірі стримується слабкою методичною базою, недостатньою доступністю необхідної інформації. Забезпечення доступу суб'єктів малого підприємництва до інформації – це реальна і досить істотна міра їх підтримки. З метою вдосконалення інформаційного забезпечення суб'єктів малого і середнього підприємництва необхідно:

- проведення моніторингу та аналіз результатів державного регулювання малого підприємництва в сфері транспорту;

- постійна модернізація, поповнення, розширення та технічне супроводження існуючих інформаційних баз;

- організація та проведення «круглих столів», зустрічей з підприємцями і громадськими організаціями, які сприяють виявленню недосконалості законодавчих і нормативних актів, надають можливість обговорення та формування пропозицій щодо їх зміни;

- участь представників громадських об'єднань підприємців в межах їх повноважень у підготовці проектів законодавчих та інших нормативних правових актів, що стосуються діяльності суб'єктів малого підприємництва, підприємств транспортної сфери.

Але, на сьогодні стримуючими факторами розвитку малого підприємництва в транспортному комплексі є:

- недосконалість нормативно-правової бази і недостатня захищеність інтересів малого підприємництва в транспортному комплексі;

- обмежені можливості малого бізнесу щодо використання фінансово-кредитних механізмів для поповнення оборотного капіталу і оновлення рухомого складу через його високу вартість і відсутність достатнього для банку заставного забезпечення;

- недостатній рівень інформаційної та методичної підтримки суб'єктів малого підприємництва, та ін.

Одним з напрямків підтримки малого підприємництва є забезпечення доступу малих підприємств до отримання замовлень при розміщенні державного замовлення та закупівлі товарів (послуг) суб'єктів природних монополій та державних корпорацій. Щодо експлуатації (утримання, ремонту) об'єктів транспортної інфраструктури перспективною формою розвитку малого підприємництва є субконтрактація. Це дозволить розширити номенклатуру робіт, які можуть ефективно виконуватися при експлуатації і будівництві інфраструктурних об'єктів суб'єктами малого підприємництва, особливо враховуючи сезонний характер ряду робіт і протяжність транспортних об'єктів. У сфері державних закупівель для зняття адміністративних бар'єрів необхідно продовжувати роботу по максимальному залученню суб'єктів малого та підприємництва до поставки товарів (робіт і послуг) для державних потреб, включаючи організацію конкурсного розміщення держзамовлень у суб'єктів малого підприємництва [3].

Актуальним завданням підвищення ефективності використання ПМП також виступає участь малого бізнесу у забезпеченні логістичної інфраструктури водогосподарського комплексу регіону, яка є зв'язуючим ланцюгом між галузями виробничої і ринкової інфраструктури та сприяє тиме зниженню витрат на транспортування, зберігання, обслуговування матеріальних потоків.

Механізмами залучення малого підприємництва до активізації інноваційного потенціалу транспортного комплексу можуть стати науково-технічне співробітництво, а також кооперація великого й малого бізнесу в сфері наукових досліджень.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи викладені міркування, дозволимо собі узагальнити пропозиції з поліпшення використання потенціалу малого підприємництва у розвитку транспортної системи регіону:

- в господарському комплексі Миколаївської області функціонує потужна транспортна система, до складу якої входить залізничний, автомобільний, морський, річковий, авіаційний та трубопровідний транспорт;

- географічне положення портів Бузько-Дніпровського морського транспортного вузла, близькість основних експортерів виробленої в Україні продукції, апробовані транзитні коридори, розвинута мережа водних, залізничних, автомобільних та авіаційних комунікацій створює сприятливе середовище для транзитних вантажів, в активізації яких можливо задіяти потенціал малого і середнього підприємництва;

- активізувати можливості малого підприємства доцільно у сфері промислового залізничного транспорту, внутрішнього водного транспорту, в дорожньому господарстві, організації перевезень і транспортної обробки вантажів.

Список літератури:

1. Головне управління статистики у Миколаївській області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mk.ukrstat.gov.ua>
2. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року (постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oblstat.cv.ukrtel.net/statinf/transp.html>

3. Пивоваров М. Розвиток інституту інфраструктури малого підприємництва: проблеми та шляхи його покращення / М. Пивоваров // Соціально-економічні проблеми і держава – 2013. – Вип. 1(8). – С. 6–18.
4. Програма транскордонного співробітництва «Басейн Чорного моря» 2014-2020 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.blacksea-cbc.net/>
5. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Миколаївській області у 2015 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.menr.gov.ua/docs/activity-dopovidi/regionalni/rehionalni-dopovidi-u-2015-rotsi/Mikolaevska_2015.pdf

Гришина Н.В.

Национальный университет кораблестроения имени адмирала Макарова

РОЛЬ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В ФОРМИРОВАНИИ ТРАНСПОРТНОЙ СИСТЕМЫ РЕГИОНА

Аннотация

В статье рассмотрен современный уровень использования малого предпринимательства в транспортной сфере Николаевской области, как одной из конкурентоспособных отраслей экономики региона. Проанализировано состояние транспортной системы региона в разреза малого предпринимательства. На основе проведенного исследования автором предложены направления повышения эффективности использования потенциала малого предпринимательства в обеспечении развития транспортной системы региона.

Ключевые слова: малое предпринимательство, транспортная система, потенциал, развитие, регион.

Grishina N.V.

National University of Shipbuilding them Admiral Makarov

THE ROLE OF SMALL BUSINESS IN SHAPING THE REGION'S TRANSPORT SYSTEM

Summary

The article discusses the current level of use of small businesses in the transport sector of the Nikolaev area, as one of the most competitive sectors of the regional economy. Analyzes the state of the transport system of the region in the context of small businesses. On the basis of the conducted research the author offers directions of increase of efficiency of use of potential of small business in development of transport system of the region.

Keywords: small business, transportation, and potential, development, region.

УДК 330:629.73

ЕКОНОМІКА ПОВІТРЯНОГО ТРАНСПОРТУ УКРАЇНИ У 20-30-ті РОКИ**Євсєєв С.Є., Тодріна І.В.**

Харківський національний університет будівництва та архітектури

Досліджено теоретичні питання формування цивільної авіації України у 20-30-ті роки ХХ ст. Висвітлено вплив держави на створення економічних умов для зміцнення матеріально-технічної бази повітряного транспорту. Особливу увагу приділено внеску вітчизняних конструкторів у створення літаків. Досліджені особливості формування кадрового потенціалу повітряного флоту. Показано негативний вплив адміністративно-командної системи на функціонування транспортної інфраструктури країни. З'ясовані місце і роль повітряного транспорту у вирішенні соціально-економічних проблем України у міжвоєнний період.

Ключові слова: транспорт, авіація, аерофікація, пасажирські перевезення, господарча діяльність, вантажний потік.

Постановка проблеми. Транспорт є однією з базових систем утворюючих галузей національної економіки. У транспортній системі України авіація посідає особливе місце завдяки таким своїм особливостям як висока технічна і комерційна швидкість, висока маневреність в умовах коливання вантажопотоків і пасажирського контингенту. Авіація дає у перевезеннях економію часу головну економію, до якої зводяться врешті всі інші. В умовах сучасних світових соціально-економічних інтеграційних процесів все більшого значення набуває дослідження та використання на практиці вітчизняного історичного досвіду ефективного використання повітряного транспорту, підвищення його ролі у вирішенні соціально-економічних проблем України. Такого досвіду авіатори набули і у 20-30-ті роки минулого століття – міжвоєнний період. Їх внесок в економічну історію як складову економічної теорії в сучасних умовах набуває практичного значення у вирішенні нагальних економічних проблем вітчизняної економіки.

Україна у міжвоєнний період пережила важкі часи Національно-визвольної революції 1917-1919 років. А потім увійшла до складу держави з величезними відстанями, для якої авіаційний транспорт, що тільки зароджувався, мав виключно важливе значення. Україна була регіоном, де формувалися великі транспортні вузли загальнодержавного значення. Виникла гостра потреба збільшувати обсяги перевезень, в тому числі вантажів термінового перевезення. Швидке зростання необхідності зв'язків зумовлювали потребу розширення транспортного повітряного сполучення. Таким чином створюється наукова проблема дослідження цих процесів, які дуже схожі на сучасні економічні проблеми України в умовах її інтеграції до світового простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зародженню і розвитку повітряного транспорту України у міжвоєнний період приділена певна увага істориків економіки. Історію авіації дехто з них розглядає невіддільно і цивільну, і військову [3, 4]. Таке спрямування досліджень зумовлено головним чином тим, що успіхи і досягнення у розробці літальних апаратів з первісною орієнтацією на цивільне призначення перенацілювались на воєнне застосування, як і інші результати прогресу науки, техніки і технологій. В 30-ті роки з'являється термін «аерофікація» і з того часу, особливо у повоєнні роки, ця тема

присутня в великих монографічних роботах з історії економіки СРСР і України, в яких розглядаються проблеми історії господарства, зокрема транспорту [1, 2, 6, 7, 8]. Гідна уваги дисертація Р.Г. Пузишина [5] та відповідні частини розділів колективних монографій з історії економіки України, де міститься значний фактичний матеріал, зроблено акценти на важливих досягненнях цивільної авіації України.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. До цього часу достатньо не розкрито в науковому плані специфіку обставин за яких будувался цивільний повітряний флот, не з'ясовано належним чином роль повітряного транспорту у вирішенні соціально-економічних проблем України.

Мега статті. З'ясувати економічну політику держави щодо становлення та розвитку транспортної цивільної авіації, вплив проведення в життя державних настанов, діяльність громадських об'єднань і використання державою недержавних організацій у справі створення авіації транспортного призначення, ефективного її використання у вирішенні соціально-економічних проблем України.

Виклад основного матеріалу. В ХХ столітті найдосконалішим і найперспективнішим видом транспорту став повітряний флот. У його зародження та розвиток Україна зробила значний внесок.

Ще в Першу світову війну в Одесі було налагоджено серійне виробництво бойових літаків у значних як для того часу масштабах. Центрами наукової думки щодо розвитку авіації вже тоді стали Київ і Харків, у Західній Україні – Львів. До початку Національно-визвольної революції 1917-1919 рр. найбільшим авіаційним заводом був Одеський, але після громадянської війни відродити його не вдалося. Така ж доля спіткала і виробництво моторів для аеропланів у Запоріжжі. У Львові в 1919 р. було створено літак братами Флоріанськими. У збройних силах УНР Центральна Рада створила авіаційне формування – два авіазагони. З'явилися червоні літаки і на боці радянської влади в Україні. Але помітного впливу на хід бойових дій ні ті, ні інші не мали [4, с. 85, 87]. У військових цілях вони не були використані. В Західній Україні йшла війна з поляками. В лавах Галицької армії ЗУАР діяв авіаційний загін П. Франка (син І.Я. Франка), створений за допомогою П. Скоропадського з 20 літаків. Загін брав активну участь у боях з поляками [4, с. 89]. Директорія, прийшовши до влади після П. Ско-

ропадського, сформувала авіаполк. Вперше в історії української авіації було зроблено спробу організувати пасажирські перевезення. Директорія робила спробу організувати пасажирські перевезення. Вона мала у своєму розпорядженні більше 100 літаків. Але фактично в боротьбі за владу вони ніякої ролі не відіграли [4, с. 90].

Після громадянської війни на території, де було встановлено радянську владу, знаходилося приблизно 300 літаків, що були в робочому придатному до експлуатації стані, тоді як у дореволюційній Росії літаків налічувалось 1,5 тисячі. В 1922 р. почались авіаційні перевезення на перших повітряних лініях, організовані німецько-радянським товариством «Дер люфт», але воно діяло поза межами України [1, с. 74, 75].

Започаткування авіатранспорту в Україні слід віднести до 1923 р. [2, с. 241]. В 1923 р., коли Україна вже входила до складу СРСР, постановою Ради Труда і Оборони СРСР було покладено технічний нагляд за повітряними лініями на Головне управління повітряного флоту і створено Раду цивільної авіації [9, с. 53]. В 1923 р. утворилася громадська організація сприяння повітроплаванню, яка перейменувалась згодом у товариство ТСО-АВІАХІМ. В тому ж році сформувалось Товариство авіації та повітроплавання України і Криму ТАПУК [4, с. 5, 111], яка відіграла важливу роль у організації пасажирських перевезень.

Першим в Україні пасажирським літаком, спроектованим в 1923 р. як серійний, був «Кольок-Горбунок» (ХІОНІ № 5), двомісний, що мав швидкість 122 км/год. [4, с. 163]. Але налагодити його серійне виробництво не вдалось, в чому не було вини конструкторів і технологів.

Але 1923 рік став роком інших помітних досягнень. В Харкові створюються авіаційні майстерні та обладнується літовища, і з'являються певні умови для появи виробничої бази майбутнього перспективного літакобудування. В тому ж році була відкрита перша повітряна лінія Харків – Київ [2, с. 241], яка почала діяти наступного року. В 1924 р. було утворено «Укрповітряношлях», 51% акцій якого належав державі, решта – урядовим та господарським організаціям. В 1924 році «Укрповітряношлях» закупив у Німеччині перший пасажирський літак [3, с. 6]. 25 травня 1924 р., коли авіапарк вже налічував 6 машин, відкрились пасажирські лінії Харків – Полтава – Київ і Харків – Кіровоград – Одеса. До жовтня 1924 р. по цих повітряних лініях було перевезено 760 пасажирів, 137 кг. пошти і 519 кг. вантажів [3, с. 8]. В 1925 р. першим з вітчизняних пасажирських літаків був рекомендований для серійного виробництва літак К-1 конструкції К.О. Калініна (Харків) [3, с. 11], а 17 вересня 1926 р. засновано Харківський авіаційний завод [3, с. 13]. Це відбулося за рішенням правління товариства «Укрповітряношлях». На базі харківських авіаційних майстерень було створено авіаційний завод імені Раднаргоспу України [4, с. 167]. В 1926 р. вже діяли лінії Харків – Орел – Москва і Харків – Артемівськ – Ростов на Дону – Мінеральні Води [2, с. 241]. В 1928 р. вийшов на повітряні траси кращий на той час цивільний літак К-4. Того ж року на міжнародній виставці санітарний К-4 одержав вищу нагороду – золоту медаль [3, с. 30]. К-4 почали використовуватись з 1928 р. на лінії Київ – Баку – Пехлеві – Тегеран, зв'язавши

Україну з зарубіжжям [3, с. 32]. В 1929 р. 7 літаків К-4 здійснили перший в СРСР масовий переліт пасажирських літаків Харків – Ростов – Сочі – Мінеральні Води – Тбілісі [3, с. 34].

В листопаді 1928 р. за ініціативою центральної української преси в Харкові було відкрито першу в СРСР цивільну авіашколу. Спочатку було прийнято 6 курсантів, але їх число зростало вже в ході навчання, і в кінці липня 1929 р. відбувся перший випуск – 12 пілотів. Випуск затримався на 2,5 місяці через нестачу машин ля практичного оволодіння навичками пілотування. Випускники були теоретично підготовлені на високому рівні, були розіслані на роботу по округах [13]. Літак К-4 проходив випробування на рекордні зверх дальні перельоти. Літак виявився надійною машиною в різних умовах [14, 15].

В 1929 р. в умовах згорання непу та подальшого зміцнення адміністративно-командної системи було ліквідовано «Укрпотрошлях». Харківський авіаційний завод було передано Авіатресту – державному главку, а через деякий час – Народному Комісаріату важкої промисловості СРСР, що мало негативні наслідки, оскільки фінансування, в тому числі на проектні розробки скоротились. В 1930 р. акціонерне товариство з керівними органами було передано у державну власність та увійшло до всеосяжної організації «Добро літ». Але в 1930 р. було налагоджено випуск більш досконало К-5, і ХАЗ залишився флагманом пасажирського літакобудування СРСР [3, с. 48, 54].

В 1931 р. повітряним транспортом було перевезено 3,1 т вантажів, (без пошти 0,6 т) [2, с. 402; 7, с. 312]. В 1932 р. в Харкові, а в 1933 р. в Києві було відкрито аеропорти,

В жовтні 1931 р. повітряний флот України став використовуватися для потреб обслуговування сільського та лісового господарства. За 1932 рік з повітряною авіацією було оброблено хімікатами 17,9 тис га землі [7, с. 312].

Основою пасажирської авіації СРСР незабаром став літак ХАІ-1 – результат студентської творчості Харківського авіаційного інституту. Роботи над конструюванням літака почалися в вересні 1931 р. Було створено вдалу конструкцію, найвищою оцінкою якої була її назва – «пасажирський літак винищувального типу». Економічний у виготовленні (в основному дерев'яний), найшвидкісний літак Аерофлоту, він був готовий для серійного виробництва вже навесні 1933 р. [3, с. 71]. Літак ХАІ-1 став найшвидшим довоєнним радянським пасажирським літаком. Показово, що конструктори робили все, щоб найскладніші технічні та технологічні проблеми вирішувались без використання імпорتنних матеріалів і частин задля збереження валюти [17, ф. 1, оп. 20, спр. 6259, л. 2].

В 1934 р. повітряним флотом України було транспортовано вже 615 т вантажів [2, с. 402]. Цього року в Україні було створене територіальне управління цивільної авіації.

Авіатранспорт і автотранспорт у своєму становленні та розвитку стикалися з подібними труднощами, долали подібні незгоди і перепони, тому їх працівники були об'єднані для вирішення спільних проблем в одну профспілку автомобільних і авіаційних працівників. На республікансько-

му профспілкового з'їзду інженерно-технічних робітників авіації і автотранспорту (Харків, лютий 1934 р.) було звернуто увагу на гостру нестачу кваліфікованих кадрів робітників та ІТР для техобслуговування і ремонту авіатехніки, нестачу льотчиків. Авіамайстерні були забезпечені робочою силою лише на 66%. Люди працювали без відпочинку, не виходили з майстерень. Було максимально ущільнено робочий час. І в цих умовах знижено собівартість ремонту на 7%, план 1933 р. виконано на 130% по ремонту моторів і майже на 200% перевищено показники попереднього 1932 року [18, ф. Р-4188, оп. 1, спр. 10, арк. 72, 115, 116]. Важким було матеріальне становище працівників та їхніх сімей. Профспілка дбала про організацію самозабезпечення навіть свічками. Так, Харківський РК Союзу шоферів і авіапрацівників у 1933 р. вдвічі розширив землі під спільні городи у приміській зоні і довів їх до 9826 га. Агрозаходи дали змогу різко підвищити врожай. Профспілка мала свої овочесховища, свої підсобні господарства, де вирощувались свині та кролі [18, ф. Р-4158, оп. 1, спр. 2, арк. 8, 9].

Харків, столиця України до 1934 року, був головним вузлом транспортних авіасполучень. Тут було сконструйовано найбільш поширений в СРСР довоєнний пасажирський літак К-5 авіаконструктора К.О. Калініна. За 1930-1934 рр. було виготовлено 283 таких літаків [4, с. 34]. З 1925 р. постійно діяла пасажирська повітряна лінія Харків – Москва, довжиною 700 км, з 1926 р. Харків – Мінеральні Води, – 900 км, з 1931 р. Харків – Одеса – 620 км, з 1932 р. Харків – Київ – 415 км, у 1924 р. Харків – Ростов-на-Дону – 435 км, у 1930, 1931 і 1933 рр. Харків – Маріуполь – 300 км і лінія Одеса – Херсон у 1932, 1933 рр. – 185 км [10, с. 74, 75]. Щодо регулярності польотів, то статистика дає такі середньорічні показники: Харків – Москва заплановано 738 рейсів, здійснено 597, Харків – Мінеральні Води відповідно 581 і 419, Харків – Одеса відповідно 635 і 532, Харків – Київ відповідно 376 і 196, Харків – Ростов-на-Дону відповідно 129 і 117, Одеса – Херсон відповідно 785 і 719.

Отже, найрегулярнішими були повітряні пасажирські перевезення на лінії Харків – Київ, далі регулярність спадає в такій послідовності: Харків – Мінеральні Води, Харків-Москва, Харків – Одеса, Харків – Ростов-на-Дону, Одеса – Херсон [10, с. 182].

Авіація з часів свого започаткування в Україні також використовувалась для зв'язку, в сільському, лісовому господарствах, рибному промислі, геологічних та геофізичних розвідках, метеорологічних спостереженнях, гідрослужбі, у проектуванні та будівництві, в дорожньому господарстві, спорудженні та патрулюванні електроній, газопроводів і нафтопроводів [10, с. 34].

В роки другої п'ятирічки на основних авіалініях України перевезення пасажирів збільшилось з 1,6 тис. в 1932 р. до 19,6 тис. в 1937 р. [6, с. 392]. В межах України в 1938 р. повітряним транспортом було перевезено 31 тис. пасажирів [17, ф. 2, оп. 1, спр. 944, л. 159-161]. Автори монографії «Очерки развития народного хозяйства Украинской ССР» припустилися помилки, вказавши, що мережа авіаліній по Україні в 1940 р. перевищувала 24 тис. км [2, с. 402]. Архівні дані

дають змогу уточнити; 27,9 тис. км [Підраховано авторами згідно 16, ф. 184, оп. 2, спр. 542, л. 12]. В 1940 р. в Україні на всіх авіалініях було перевезено 34 тис. пасажирів [11, с. 202], вантажообіг повітряного флоту (включаючи пошту) склав 1,2 млн. тонно-км, відправлення вантажів 4 тис. т, обсяг робіт у сільському і лісовому господарстві 0,1 млн. га [12, с. 203].

На початку 30-х років у світовому авіаконструюванні стало пріоритетним захоплення гігантоманією. Гігантоманія того часу зможе певною мірою дати якісь результати лише через 15-20 років, коли з'являться науково-технічні та технологічні можливості для створення «літаючих фортець», пасажирських та вантажних повітряних гігантів. Але керівництво СРСР марило світовими рекордами. У змагання ведучих авіаційних фірм світу було включено і колектив на чолі з К.О. Калініним. Було збудовано перший літак-гігант унікальний К-7, спроектований за принципом «все в крилі», тобто без фюзеляжу. В пасажирському варіанті семимоторна машина могла перевозити на відстань 5 тис. км 128 пасажирів, в т.ч. мала 64 спальних місць, тут була каюта відпочинку на 24 чол., були буфет і кухня, коридор для прогулянок з вікнами в підлозі для огляду місцевості зверху. У військовому варіанті літак міг нести 16,6 т бомб, 4 гармати і 8 крупнокаліберних кулеметів, що забезпечувало повну кругову оборону: будь-яку точку навколо брали на приціл відразу 3 стрільці. Десантний варіант давав змогу нести 112 парашутистів. Бойовий політ сягав відстані 2 тис. км. На 11-ому випробувальному польоті (листопад 1933 р.) К-7 зазнав катастрофи і більше не вироблявся. К.О. Калінін по сфабрикованому обвинуваченні загинув жертвою сталінських репресій у 1938 р. [3, с. 74-86]. Під кінець 30-х років відбувалася переорієнтація на проектування і виробництво військових літаків [4, с. 6].

Крім згаданих з цивільних літаків авіації України варто назвати Сталь-3 (початок виробництва 1935 р., 8 пасажирів, швидкість 237 км-год), ПС-9 (1931, 11,215 км-год), ПР-5 (1936, 5, 233 км-год), РАФ-11 (1937, 8, 289 км-год), ПС-35 (1939, 12, 372 км-год) [4, с. 241].

В 1935 р. харків'яни збирали кошти на будівництво гігантського пасажирського літака «Максим Горький». У супровідному документі Харківської обласної ради профспілок зазначалося: «Робітники і робітниця, інженерно-технічні працівники заводів м. Харкова, службовці, школярі, домогосподарки з ентузіазмом вносять свої трудові карбованці і копійки на будівництво гігантів-літаків», вносять 142 тис. крб. і виявили бажання зібрати ще 1 млн. крб. [18, ф. Р-1606, оп. 1, спр. 655, арк. 1].

Висновки. На першому етапі розвитку повітряного транспорту в Україні 1923-1929 рр. перевезення здійснювалось на закуплених за кордоном літаках з поступовим їх витісненням вітчизняними. Це здійснювали акціонерні товариства періоду непу, де об'єднувались державні підприємства та громадські організації. Йшло прокладання і освоєння повітряних ліній, накопичувався експлуатаційний досвід і зароджувалось виробництво літаків цивільної авіації. На другому етапі 1929-1941 рр. відбувається перехід на виробництво та експлуатацію вітчизня-

них машин авіаційного транспорту. Йде повне одержавлення виробництвом системи управління цивільним повітряним флотом при залученні коштів населення начебто на добровільних засадах. Утворюються сталі висококваліфіковані колективи конструкторів і технологів авіаційно-

го виробництва, яким вдається вийти на світовий тогочасний рівень. Успіхи у розвитку тогочасної цивільної авіації були достатньою базою для успішного вирішення соціально-економічних проблем України, але цьому заважала адміністративно-командна державна система.

Список літератури:

1. Орлов Б.П. Развитие транспорта в СССР. 1917-1962. Историко-экономический очерк. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – 402 с.
2. Очерки развития народного хозяйства Украинской ССР. – М.: Изд-во АН СССР, 1954. – 554 с.
3. Первые среди первых 75 лет ХГАПП / Под редакцией А.К. Мялицы. – Харьков: Основа, 2001. – 16 с.
4. Савин В.С. Авиация в Украине. Очерки истории. – Харьков, Основа, 1955. – 263 с.
5. Пузишин Р.Г. Развитие воздушного транспорта в Украинской ССР (1923-1973 гг.). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. – К., 1974 – 32 с.
6. История Украинской ССР. В десяти томах. Том седьмой. Украинская ССР в период построения и укрепления социалистического общества (1921-1941). – К.: Наукова думка, 1984. – 720 с.
7. Розвиток народного господарства Української РСР. 1917-1967. В двох томах. Том перший. Будівництво і перемога соціалізму (1917-1937 рр.). – К.: Наукова думка, 1967. – 459 с.
8. Решения партии и Правительства по хозяйственным вопросам. В пяти томах. 1917-1967. Сборник документов за 50 лет. Том первый. 1917-1928. Составители: К.У. Черненко, М.С. Спиртюков – М.: Политиздат. 1967 – 783 с. Том второй. 1929-1940. – М.: Политиздат, 1967. – 798 с.
9. Сборник узаконений и распоряжений Рабочего и Крестьянского правительства РСФСР. – М.: 1923, № 12.
10. Гражданский воздушный флот СССР. Статистическо-экономический справочник за 1923-1934 гг. Составитель В.П. Ключарев. – М.: ЦУНХУ Госплана СССР, 1936. – 48 с.
11. Народное хозяйство Української РСР в 1980 р. Статистичний щорічник. – К.: Техніка, 1981. – 384 с.
12. Народное хозяйство Украинской ССР: Статистический ежедневник. К 60-летию образования Союза ССР. – К.: Техніка, 1982. – 383 с.
13. Крила пролетарської молоді // Всесвіт. – 1929. – № 30. – С. 11.
14. Кін О. На крилах «Червоної України» // Всесвіт. – 1929. – № 39. – С. 8.
15. Кін О. Визвольні авіація // Всесвіт. – 1929. – № 39. – С. 10.
16. Центральний державний архів вищих органів влади та Управління України (ЦДАВОВУ).
17. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ).
18. Державний архів Харківської області (ДАХО).

Евсеев С.Е., Тодрина И.В.

Харьковский национальный университет строительства и архитектуры

ЕКОНОМІКА ВОЗДУШНОГО ТРАНСПОРТА УКРАЇНИ В 20-30 РОКИ

Аннотація

Исследовано теоретические вопросы формирования гражданской авиации Украины в 20-30 годы XX ст. Показано влияние государства на создание экономических условий для укрепления материально-технической базы воздушного транспорта. Особое внимание уделено вкладу отечественных конструкторов в создание воздушного транспорта. Исследованы особенности формирования кадрового потенциала воздушного флота. Показано негативное влияние административно-командной системы на функционирование транспортной инфраструктуры страны. Обозначены место и роль воздушного транспорта в решении социально-экономических проблем Украины в межвоенный период.

Ключевые слова: транспорт, авиация, аэрофикация, пассажирские перевозки, хозяйственная деятельность, грузовой поток.

Evseev S.E., Todrina I.V.

Kharkiv National University Construction and Architecture

ECONOMY OF AIR TRANSPORT IN UKRAINE IN THE 20'S AND 30'S

Summary

Theoretical questions of the formation of civil aviation in Ukraine in the 20's and 30's of the 20th century were investigated. The state's influence on creating economic conditions for strengthening the material and technical base of air transport is described. Particular attention is paid to the contribution of domestic designers to the creation of aircraft. The specifics of the formation of the personnel potential of the air fleet have been studied. The negative influence of the administrative-command system on the functioning of the country's transport infrastructure has been detailed. The place and role of air transport in resolving the social and economic problems of Ukraine in the interwar period have been clarified.

Keywords: transports, aviation, aerofication, passengers transportation, economical activity, cargo stream.

УДК 336.14:352

АНАЛІЗ РЕАЛІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Жувагіна І.О., Філіпішина Л.М.

Первомайський політехнічний інститут

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

Виконано аналіз реалізації першого етапу реформи бюджетної децентралізації в Україні. Здійснено оцінку отриманих результатів за підсумками виконання бюджетів всіх рівнів у 2016 році. Встановлено пріоритетні напрями видатків місцевих бюджетів та обґрунтовано недостатність виконання місцевих бюджетів як інструменту інвестиційного розвитку регіонів. Запропоновано практичні рекомендації, спрямовані на розв'язання нагальних завдань реалізації реформи бюджетної децентралізації. Аргументовано, що видатки бюджету є вагомим інструментом впливу на соціально-економічні процеси у державі, а удосконалення системи бюджетних видатків є об'єктивно необхідною умовою та підґрунтям реалізації комплексу економічних реформ в Україні.

Ключові слова: податкові надходження, місцевий бюджет, видатки місцевих бюджетів, доходи місцевих бюджетів, міжбюджетні трансферти, оцінка, розвиток.

Постановка проблеми. Соціально-економічний розвиток держави потребує підвищення якості надання державних послуг та раціонального використання коштів бюджету. У такому контексті доцільно розглянути видатки бюджету – кошти, які спрямовуються на реалізацію програм та заходів, що передбачені відповідним бюджетом, а також висвітлюють виконання основних функцій державою. Розподільчі процеси, пов'язані з видатками характеризуються різноманітністю та взаємозв'язком, охоплюють відносини з приводу спрямування та використання коштів бюджетного фонду держави, а також відображають напрями розподілів у країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Потенційні можливості впливу місцевих бюджетів на процеси соціально- економічного розвитку відповідного регіону полягають в їх економічній сутності, що визначається передусім функціями місцевої громади як особливої форми організації суспільного господарства в межах території. Однак сучасний стан соціально-економічного розвитку України характеризується наявністю низки проблем, що викликані об'єктивними (економічна криза, значний рівень тінізації економіки, домінування у структурі виробництва нижчих технологічних укладів) та суб'єктивними (корупційні прояви, схильність до девіації у бюджетній сфері, недостатній рівень ініціативи та економічної активності суб'єктів бюджетних відносин) причинами. Саме тому здійснення аналітичної оцінки проблем формування та виконання місцевих бюджетів завжди є актуальним і потребує всебічного дослідження. Теоретичні та практичні проблеми формування та виконання бюджетів на місцевому рівні досліджувалися в працях відомих учених-економістів, серед яких: В. Дем'янишин, О. Демків, О. Кириленко, Г. Лопушняк, І. Луніна, К. Павлюк та інші. Проте, незважаючи на значні досягнення в цій сфері, недостатнім є дослідження використання місцевого бюджету як важеля регулювання розвитку економіки регіону та країни зокрема.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Слід зазначити, що наукові праці відомих економістів орієнтовані на виявлення загальних тенденцій функціонування

місцевих бюджетів, їх формування та доцільного використання коштів. Проте, багато питань у сфері формування та використання місцевих бюджетів і досі залишилися неурегульованими. А саме, питання удосконалення процесу формування доходів місцевих бюджетів, розширення бази місцевих бюджетів та ефективного розподілу видатків. Невирішеною залишається проблема розмежування повноважень центральних та місцевих органів влади як важливого чинника реформування місцевих бюджетів.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження якості виконання місцевих бюджетів та пошуку шляхів зміцнення їх фінансової бази для забезпечення соціально-економічного розвитку території.

Виклад основного матеріалу. Місцеві бюджети займають не лише важливе місце в бюджетній системі, але й одне з центральних місць в економічній системі кожної держави, їх роль і значення безпосередньо зумовлені типом економічної системи, обраними цілями та пріоритетами суспільного розвитку.

Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2016 рік показав, що реалізація реформи бюджетної децентралізації, незважаючи на песимістичні настрої на стадії прийняття змін, дала позитивні результати [1].

Реалізація її першого етапу характеризувалась наступними тенденціями. Доходи місцевих бюджетів зросли в результаті здійснення першого етапу бюджетної децентралізації. Запровадження реформи бюджетної децентралізації дало змогу забезпечити збільшення ресурсу місцевих бюджетів у 2016 році. Доходи місцевих бюджетів без урахування трансфертів у 2016 р. зросли до 120,5 млрд грн, що на 19,4 млрд грн або на 19,1% більше відповідного показника 2015 року. Надходження з урахуванням міжбюджетних трансфертів склали 294,4 млрд грн, що на 40% більше показника 2015 року [6].

Надходження податку доходів з фізичних осіб склали 53,6 млрд грн, що на 23,1% більше показника 2015 року, а виконання плану становить 113,7%. Надходження плати за землю склали 14,5 млрд грн, що складає 112,2% планового річного показника.

Оснoву зрoстaння дoхoдiв мiсцевих бiюджетiв бyлo зaклaдeнo зaвдяки прийнятoмy у 2015 рoцi змiнaм дo Бiюджетнoгo тa Пoдaткoвoгo кoдeкciв Укрaїни щoдo пeрeдaчi oрганaм мiсцевoгo сaмoврядувaння дoдaткoвих бiюджетних пoвнoвaжeнь i зaкрiплeння стaбiльних джерeл дoхoдiв для їх рeaлiзaцiї. Прiоритeтaми зaпрoвaджeних змiн визнaчeнo: рoзширeння прaв oрганiв мiсцевoгo сaмoврядувaння у прийняттi рiшeнь тa нaдaння їм пoвнoї бiюджетнoї сaмoстiйнoстi щoдo нaпoвнeння свoїх бiюджетiв i здiйснeння видaткoвих пoвнoвaжeнь.

Крiм тoгo, зaбeзпeчeнo збiльшeння джерeл фoрмувaння дoхiднoї бaзи мiсцевих бiюджетiв зa рaхунок пeрeдaчi їм oкрeмих дoхoдiв з дeржaвнoгo бiюджету: 100% плaти зa нaдaння адмiнiстрaтивних пoслуг, 100% дeржaвнoгo митa, 10% пoдaтку нa пpибyтoк пiдпpиeмств пpивaтнoгo сeктoрy eкoнoмiкi, a тaкoж дo мiсцевих бiюджетiв зaрaхoвaнo 80% eкoлoгiчнoгo пoдaтку, щo рaнiшe склaдaлo – 35%.

З 2015 р. в кoнтeкcтi бiюджетнoї дeцeнтрaлiзaцiї нa мiсцевoмy рiвнi зaпрoвaджeний нoвий aкцизний пoдaтoк з рeaлiзaцiї сyб'eктaми гoспoдaрyвaння в сфeрi рoздpибнoї тoргiвлi пiдaкцизних тoвaрiв зa стaвкoю 5% вiд їх вaртoстi. Дoсвiд йoгo спрaвляння впрoдoвж пoтoчнoгo рoкy виявився успiшним: нaдхoджeння стaнoвили 7,7 млрд грн aбo 6,4% дoхoдiв мiсцевих бiюджетiв бeз урaхyвaння тpанcфepтiв. У мiсцевiй влaди впepшe з'явився рeaльний iнтeрeс дo лoкaльнoї бoрoтьби з нeлeгaльним вирoбництвoм, a тaкoж кoнтpабaндoю пiдaкцизних тoвaрiв з мeтoю нaпoвнeння влaсних бiюджетiв [5].

Вiдбулoся рoзширeння сфeри oпoдaткyвaння мaйнoвих пoдaткiв – змeншeння oбсягiв пiльгoвих плoщ нeрyхoмoгo мaйнa, включeння нeжитлoвoгo (кoмepцiйнoгo) мaйнa дo бaзи oпoдaткyвaння тa зaпрoвaджeння тpанcпoртнoгo пoдaтку. Нaдхoджeння пoдaтку нa нeрyхoмe мaйнo склaли 736,9 млн. грн. Вoднoчaс змiнaми дo Пoдaткoвoгo кoдeкcу Укрaїни пiдвищeнo фiскальнy нeзaлeжнiсть oрганiв мiсцевoгo сaмoврядувaння щoдo мiсцевих пoдaткiв тa збoрiв, зoкpeмa шляxoм нaдaння пpавa сaмoстiйнoгo визнaчeння стaвoк пoдaткiв тa встaнoвлeння пiльг з їх сплaти.

Тaк у 2016 рoцi чaсткa влaсних рeсурсiв у стpуктyрi мiсцевих бiюджетiв збiльшilась нa 30%. Oргaни мiсцевoгo сaмoврядувaння oтpимaли рeaльнi рeсурси для вpишeння питaнь мiсцевoгo знaчeння (ЖКГ, блaгoустpий, мiсцевi сoцiальнo-eкoнoмiчнi пpогpaми, oнoвлeння iнфpастpуктyри) [8].

Зa всiмa пoдaткoвими нaдхoджeннями дo мiсцевих бiюджетiв пeрeвaжнo у всiх рeгioнax спoстepiгaлoсь стaбiльнe викoнaння тa пeрeвикoнaння пpогнoзних пoкaзникiв [3].

Внaслiдoк рeaлiзaцiї рeфoрми бiюджетнoї дeцeнтрaлiзaцiї вiдбулaсь змiнa стpуктyри видaткiв мiсцевих бiюджетiв. Зрoслa чaсткa видaткiв нa викoнaння сaмoврядних пoвнoвaжeнь, щo свiдчaє пpо пiдвищeння видaткoвoї aвтoнoмнoстi мiсцевих бiюджетiв тa eфeктивнoстi викoристання бiюджетних кoштiв нa мiсцевoмy рiвнi. Видaтки мiсцевих бiюджетiв бeз урaхyвaння тpанcфepтiв у 2016 р. збiльшilиcя дo 276,9 млрд. грн., щo нa 53,4 млрд. грн. aбo нa 23,9% бiльшe 2015 р. (223,5 млрд. грн.).

Нaйбiльшим чинoм зрoсли видaтки нa мiсцевe фiнaнcyвaння нaцioнaльнoї бeзпeки, зoкpeмa цивiльнoї oбopoни (вп'ятepo, з 2,1 млрд грн у 2015 р. дo 10,6 млрд грн у 2016 р.) тa зaбeзпeчeння гpoмaдськoгo пopядкy (мaйжe нa тpeтину, з 245,5 дo 319,6 млрд грн).

Збiльшilиcя видaтки сoцiальнoгo спpямyвaння нa oхoрoну здoрoв'я (нa 27,9%), сoцiальний зaхист тa зaбeзпeчeння (26,4%), oсвiтy (17,6%), дyxoвний тa фiзичний рoзвитoк (нa 6,9%).

Пoзитивним чинoм слiд вiдзнaчити зрoстaння видaткiв нa eкoнoмiчнy дiяльнiсть oрганiв мiсцевoї влaди дo 19,1 млрд. грн., щo пoнaд як вдвiчi пeрeвищyє вiдпoвiдний пoкaзник 2015 р. (9,2 млрд. грн.). Нaйбiльший oбсяг кoштiв в 2016 р. зa дaнoю стaттeю бyлo спpямoвaнo нa рoзвитoк дopoжнoгo гoспoдaрствa у сyмi 5,7 млрд. грн. пpоти 3,1 млрд. грн. у 2015 р. Вiдпoвiднo в зaгaльнiй стpуктyрi зрoслa чaсткa дopoжних видaткiв дo 2,0% пpоти 1,4% у 2015 р.

Нeoбхiднo вiдзнaчити, щo фiнaнcyвaння iнфpастpуктyри є oдним з нaйбiльш пepспeктивних нaпpямкiв пiдвищeння eкoнoмiчнoгo/iнвeстицiйнoгo пoтeнциaлy рeгioнiв. Oбсяг кaпiтaльних видaткiв зa 2016 рiк склaв 32,2 млрд грн aбo 11,5% вiд oбсягy видaткiв зaгaльнoгo тa спeцiальнoгo фoндiв мiсцевих бiюджетiв. Цe нa 18,6 млрд грн aбo нa 136,8% бiльшe, нiж бyлo у 2015 рoцi [3]. Тaк, чaсткa видaткiв нa житлoвo-кoмyнaльнe гoспoдaрствo збiльшilась у 2016 р. пoрiвнянo з 1,9% у 2015 р. нa дo 4,5%, aбo нa 7,0 млрд гpивeнь. Зрoслa чaсткa видaткiв нa тpанcпoрт i дopoжнe гoспoдaрствo з 1,4% у 2015 рoцi дo 2,3% у 2015 рoцi, aбo нa 2,9 млрд гpивeнь [4].

Слiд нaгoлoсити, щo бyлo yдoскoнaлeнo мeхaнiзм мiжбiюджетних вiднoсин. Тaк, зaбeзпeчeння вiдпoвiднoстi фiнaнcoвoгo рeсурсy рeaльним пoтpeбaм мiсцевих бiюджетiв у здiйснeннi видaткiв нa вeсь кoмплeкс дeлeгoваних дeржaвoю пoвнoвaжeнь пoтpeбyє дoдaткoвих тpанcфepтних кoштiв з дeржaвнoгo бiюджетy. У 2016 р. iз Дeржaвнoгo бiюджетy Укрaїни дo мiсцевих бiюджетiв бyлo фaктичнo нaдaнo тpанcфepтiв нa зaгaльнy сyмy 174,0 млрд грн, щo нa 43,4 млрд грн aбo нa 33,2% бiльшe нiж у 2015 р., y тoмy числi тpанcфepтiв iз зaгaльнoгo фoндy – 173,2 млрд грн, щo нa 56,4 млрд грн aбo нa 48,3% бiльшe пoрiвнянo з 2014 р.

У 2016 рoцi зaпpoвaджeнo бaзoвy дoтaцiю мiсцевим бiюджeтaм, якa спpямoвaнa нa пiдвищeння фiскальнoї спpомoжнoстi мiсцевих бiюджетiв. Бaзoвa дoтaцiя у 2015 рoцi пeрeрaхoвaнa у сyмi 5,3 млрд гpивeнь. Зaвдяки нoвiй систeмi бiюджетнoгo вpивнювaння 10,2% мiсцевих бiюджетiв стaли пoвнiстю збaлaнcoваними, чoгo нe бyлo дoсягнyтo у 2014 рoцi.

Тaкoж зрoслa кiлькiсть мiсцевих бiюджетiв-дoнoрiв: якщo у 2015 р. їх чaсткa склaдaлa 3,7%, тo у 2016 р. – 15,2%, щo дaє змoгy гpoмaдaм зaбeзпeчити гpoмaдян бiльш якiсними пoслyгaми [2]. Нoвa систeмa вpивнювaння є стимyлюючoю, oскiльки лишe 50% кoштiв бiюджетiв-дoнoрiв вилyчaєтьcя лишe для вpивнювaння спpомoжнoстi iнших тeритopiй, a нe нa кoристь дeржaвнoгo бiюджетy. Вoнa дaє змoгy зaлишити бiльшy чaстинy кoштiв нa мiсцях, a oргaни мiсцевoгo сaмoврядувaння стaють бiльш нeзaлeжними пpи прийняттi yпpавлiнських рiшeнь. Пpотe, ризик нeдoтpи-

мання цих коштів місцевими бюджетами зумовлюватиме розбалансування бюджетів та знизить ефективність суспільних послуг, що фінансуються з місцевих бюджетів.

Запроваджено надання цільових субвенцій з державного бюджету для виконання найважливіших державних функцій, а саме: фінансування освіти та охорони здоров'я, а також підвищення ефективності бюджетних коштів та досягнення цільових результатів. Запровадження освітньої та медичної субвенції спрямоване на реформування системи соціальних стандартів та удосконалення механізму визначення фінансових нормативів бюджетної забезпеченості. Також це є першим кроком до повного фінансового забезпечення державою делегованих повноважень. Станом на 01.01.2016 року місцевими бюджетами отримано 44,1 млрд грн освітньої субвенції та 46,2 млрд грн медичної субвенції. Крім того, місцевим бюджетам перераховано субвенцію на підготовку робітничих кадрів у сумі 5,6 млрд грн, а також субвенцію на соціальний захист населення у сумі 63,3 млрд гривень.

Зацікавленість громад у розвитку – запорука виходу країни з економічної кризи. Тільки зацікавленість місцевих громад створювати робочі місця, залучати інвестиції, впроваджувати реформи й енергоефективні заходи і змінювати свої витрати дасть можливість зростання економіки. Нині 159 громад, які вже об'єдналися, з 1 січня 2016 року отримали прямі бюджетні розрахунки і відтепер вони будуть напряму отримувати медичні й освітні субвенції і базові дотації.

На подальший розвиток інфраструктури об'єднаних територіальних громад у Державному бюджеті на 2016 рік було передбачено субвенцію на суму 1 млрд. грн. Ці кошти розподілялися в залежності від площі сільської території та сільських жителів.

Поряд із збільшенням обсягу капітальних видатків місцевих бюджетів, вагомим чинником забезпечення розвитку є кошти Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР), які спрямовуються на виконання інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку (у тому числі проектів співробітництва та добровільного об'єднання територіальних громад), що мають на меті розвиток регіонів, створення інфраструктури індустріальних та інноваційних парків. Так у 2016 р. було профінансовано 876 проектів, з яких 532 було завершено. Загальний обсяг профінансованих коштів склав 2,4 млрд гривень.

Найбільше коштів ДФРР у 2016 р. отримали Дніпропетровська область (169,4 млн грн або 7,1% загального обсягу), м. Київ (154,2 млн або 6,5%), Донецька (141,3 млн або 5,9%), Харківська (133,0 млн або 5,6%), Львівська (127,4 млн або 5,4%), Вінницька (127,0 млн або 5,3%), Івано-Франківська (125,3 млн або 5,3%), Луганська (20,5 млн грн або 0,9%) області [7].

З 1 січня 2016 року в повному обсязі набула чинності Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, що є вагомим кроком на шляху інтеграції України до європейського співтовариства. Вирішальною умовою такої інтеграції є забезпечення права територіальних громад на місцеве самоврядування та забезпечення їх спроможності виконувати свої повноваження. За-

рубіжний досвід свідчить, що місцеве самоврядування стало одним із головних каталізаторів економічного зростання. Найголовнішим питанням нині є забезпечення спроможності громад концентрувати фінанси і спрямовувати їх на проекти регіонального розвитку. Децентралізація має стати каталізатором здійснення освітньої та медичної реформи, житлово-комунальної, підвищення енергоефективності національної економіки.

Основними завданнями, які мають бути здійснені у 2017 році задля подальшого провадження бюджетної децентралізації в Україні, є: підтримка процесів об'єднання територіальних громад та підвищення їх спроможності, оскільки об'єднані територіальні громади отримають кращі фінансові умови та можливості для подальшого розвитку; передача повноважень на місця з метою оптимізації видатків: необхідно чітко розподілити повноваження та відповідальність на різних рівнях – громад, міста, району, області, зокрема у сфері освіти та охорони здоров'я [1].

Оптимізація видатків у цих сферах, що передбачена Державним бюджетом на 2017 рік, має забезпечити ефективність управління місцевими громадами.

За січень-березень 2016 року до загального фонду місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів надійшло 30,1 млрд грн, що на 46,0% або на 9,5 млрд грн більше показника 2015 року, і складає 30,9% від планового показника на рік.

Надходження податку з фізичних осіб за цей період склали 15,9 млрд грн, що на 47,7% більше відповідного показника 2015 року, а надходження до місцевих бюджетів від плати за землю зросло до 5 млрд грн, що на 56,2% більше показника 2015 року [9].

Нині забезпечується виконання усіх зобов'язань згідно бюджетного законодавства. За I квартал 2016 року місцевим бюджетам перераховано 44,6 млрд грн міжбюджетних трансфертів, у тому числі – базову дотацію у сумі 1,2 млрд грн (100% планового показника), освітню субвенцію у сумі 9,4 млрд грн (96,0% планового показника), медичну субвенцію у сумі 10,2 млрд грн (98,0% планового показника). Для забезпечення фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад у Державному бюджеті України на 2016 рік було передбачено: 1,9 млрд грн на забезпечення соціально-економічного розвитку (на реалізацію основних стратегій регіонального розвитку); 1 млрд грн – на підтримку об'єднаних територіальних громад, пріоритетом для цих коштів стануть: фінансування ремонту та будівництво нових доріг та створення центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП); 3 млрд грн – на фінансування Державного фонду регіонального розвитку. Кошти, які будуть спрямовані на інфраструктуру і регіональний розвиток, мотивуватимуть місцеві громади створювати робочі місця, дадуть можливість у 2017 році забезпечити точкове зростання економіки, сприятимуть розвитку малого і середнього бізнесу.

Бюджетне регулювання охоплює всі форми впливу держави на проведення бюджетної політики, починаючи від прийняття закону про державний бюджет або рішення місцевої ради про місцевий бюджет і до їхнього застосуван-

ня державними органами. Важливим елементом бюджетного регулювання є процес планування, економічна сутність якого складається в централізованому розподілі і перерозподілі валового внутрішнього продукту і національного доходу між ланками фінансової системи на основі загальнодержавної соціально-державної програми розвитку держави в процесі складання і виконання бюджетів різного рівня.

Механізм бюджетного регулювання в ринкових умовах функціонування економіки України повинен урахувати наступні аспекти:

– використання ринкових механізмів у процесі розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів повинно здійснюватися в економіці в цілому;

– розуміння того, що більшість підприємств не відносяться до державного сектору і що підприємствам необхідно дати можливість самостійно здійснювати процес керування виробництвом, у якому державі належить роль посередника;

– визнання необхідності посилення ролі держави в здійсненні макроекономічної політики і макроекономічного регулювання та ролі бюджету як найважливішого інструмента досягнення макроекономічної і фінансової стабілізації шляхом збалансованого руху централізованих фінансових ресурсів.

Впливаючи на процеси формування бюджетних відносин шляхом зміни принципів, методів, способів формування бюджетних доходів і витрат, держава коригує встановлені бюджетні взаємозв'язки, регулює канали проходження і напрямку бюджет-

них ресурсів, уточнюючи пропорції їхнього розподілу і перерозподілу, механізми реалізації їхнього цільового призначення і у такий спосіб забезпечує керування економічними процесами.

Висновки і пропозиції. Таким чином, підсумовуючи вищенаведене, доречно зазначити, що важливим інститутом фінансів місцевих органів влади є інститут самостійного регіонального бюджету. З метою забезпечення збалансованого розвитку регіонів України необхідним є виконання таких основних завдань: підвищення ефективності процесу формування видаткової частини місцевих бюджетів та децентралізація управління бюджетними коштами; удосконалення системи регулювання міжбюджетних відносин відповідно до вимог часу і напрацьованої практики, відкорегувати формульний підхід надання трансфертів: критерії їх надання повинні бути чітко визначеними; посилення інвестиційної складової місцевих бюджетів; забезпечення прозорості процесу формування та виконання місцевих бюджетів; реалізація принципів децентралізації влади в Україні, шляхом розширення прав органів місцевого самоврядування. Формування ефективної бюджетної політики та дієвої моделі управління державними фінансами є запорукою стабілізації динаміки соціально-економічного розвитку та забезпечення реалізації державних функцій.

На основі здійсненого аналізу у перспективі буде розроблено пакет пропозицій щодо зміцнення фінансово-економічної платформи задля соціального – економічного розвитку регіонів.

Список літератури:

1. Місцеві бюджети: профанація розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// gazeta.dt.ua/ internal/miscevi-byudzheti-profanaciya-rozvitku](http://gazeta.dt.ua/internal/miscevi-byudzheti-profanaciya-rozvitku)
2. Офіційний сайт Міністерства фінансів України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/news/view/promova-ministra-finansiv-natalii-iaresko-na-zasidanni-uriadu-shchodo-vykonannia-derzhavnoho-biudzhetu-za--rik?category=bjudzhet>
3. «Аналіз та оцінка реалізації бюджетної децентралізації в Україні». Аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/2242/>
4. Муніципальний інформаційний форум [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.meria.sumy.ua/index.php?newsid=37529>
5. Христинченко Н. П. Реформування органів місцевого самоврядування в умовах побудови демократичної правової держави [Електронний ресурс] / Н. П. Христинченко // Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nashp/2011_2_1/Hrystich.pdf
6. Бюджетний кодекс України: закон, засади, коментар / за ред. О. В. Турчинова і Ц. Г. Огня. – К.: Парламентське вид-во, 2002. – 320 с.
7. Шевчук Н. Ю. Структура видатків місцевих бюджетів України / Н. Ю. Шевчук // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 5. – С. 202–207.
8. Величко О. Розвиток соціальної сфери у системі бюджетного забезпечення / О. Величко // Фінанси України. – 2009. – № 11. – С. 24–30.
9. Дем'янишин В. Г. Виконання бюджетів: концептуалізація, проблеми та напрями удосконалення [Електронний ресурс] / В. Г. Дем'янишин // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. пр. – 2010. – Вип. 4(2). – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Aprer/2010_4_2/49.pdf

Жувагина И.А., Филипишина Л.М.

Первомайский политехнический институт
Национального университета кораблестроения имени адмирала Макарова

АНАЛИЗ РЕАЛИЗАЦИИ БЮДЖЕТНОЙ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ В КОНТЕКСТЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СТРАНЫ

Аннотация

Выполнен анализ реализации первого этапа реформы бюджетной децентрализации в Украине. Осуществлена оценка полученных результатов по итогам исполнения бюджетов всех уровней в 2016 году. Установлено приоритетные направления расходов местных бюджетов и обоснованно недостаточность выполнения местных бюджетов как инструмента инвестиционного развития регионов. Предложены практические рекомендации, направленные на решение актуальных задач реализации реформы бюджетной децентрализации. Аргументировано, что расходы бюджета является весомым инструментом влияния на социально-экономические процессы в государстве, а совершенствование системы бюджетных расходов является объективно необходимым условием и основой реализации комплекса экономических реформ в Украине.

Ключевые слова: налоговые поступления, местный бюджет, расходы местных бюджетов, доходы местных бюджетов, межбюджетные трансферты, оценка, развитие.

Zhuvahina I.A., Filipishyna L.M.

Pervomaysk Polytechnic Institute National University
of Shipbuilding named after Admiral Makarov

ANALYSIS OF IMPLEMENTATION OF FISCAL DECENTRALIZATION IN SOCIAL AND ECONOMIC CONTEXT OF THE COUNTRY

Summary

The analysis of the first phase of fiscal decentralization reform in Ukraine. The estimation of the results obtained on the basis of budgets of all levels in 2016. The priority areas established local spending and justified lack execution of local budgets as a tool for regional development investment. Practical recommendations aimed at resolving the challenges facing the reform of fiscal decentralization. Argued that the expenditure budget is an important instrument of influence on socio-economic processes in derzhai and improve the system of expenditure is objectively prerequisite and basis of implementation of the complex economic reforms in Ukraine.

Keywords: tax revenues, local budget, local budget expenditures, revenues, intergovernmental transfers, evaluation, development.

МОДЕЛЬ НЕЛІНІЙНОЇ ДИНАМІКИ У ВИРІШЕННІ ПРОБЛЕМ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ НА РИНКУ ПРАЦІ РОБОЧОЇ СИЛИ І ВІЛЬНИХ РОБОЧИХ МІСЦЬ

Журавка А.В.

Харківський національний університет будівництва та архітектури

Мудаширу Тайо Мусбау

Харківський національний університет радіоелектроніки

Однією з головних складової зайнятості, що формують попит на робочу силу, є система зайнятості і динаміка робочих місць. Зайнятість є наслідком наявності робочих місць і стимулів, що визначають масштаби і співвідношення попиту та пропозиції робочої сили. Структура зайнятості в економіці в цілому повторює структуру робочих місць. Але для досягнення повної зайнятості необхідна збалансованість між робочою силою і наявністю вільних робочих місць. У статті побудовано модель взаємодії робочої сили і вільних робочих місць на ринку праці. Пророблено детальний якісний аналіз цієї моделі, цілком досліджені біфуркаційні особливості, що приводять до небезпечних (не стійких) режимів функціонування ринку праці. Знайдені умови існування стійкого стану динаміки безробітного населення і вільних робочих місць. Таким чином, розроблено інструментарій, що дозволяє прогнозувати рівноважні рівні безробітного населення і вільних робочих місць.

Ключові слова: ринок праці, динаміка безробітного населення, динаміка вільних робочих місць, стійкий вузол, біфуркації типу «сідло-вузол».

Постановка проблеми. Однією з головних складової зайнятості, що формують попит на робочу силу, є система зайнятості і динаміка робочих місць. Зайнятість є наслідком наявності робочих місць і стимулів, що визначають масштаби і співвідношення попиту та пропозиції робочої сили. Структура зайнятості в економіці в цілому повторює структуру робочих місць. Наявність вільних робочих місць є основною умовою існування попиту на робочу силу. Перехід до ринкової економіки висуває нові вимоги до політики зайнятості. Досягнення оптимально високої, економічно ефективною і соціально обґрунтованою зайнятості є невід'ємною і найважливішою складовою частиною процесу відновлення і подальшого підйому української економіки. Так, при економічному підйомі інтенсифікуються процеси створення нових робочих місць і підготовки нових кваліфікованих кадрів, поліпшуються умови оплати праці, зменшується рівень безробіття і збільшується зайнятість населення, що веде до росту чисельності робочої сили й інтенсивності її відтворення. У системі зайнятості велику роль грає приховане безробіття. Тому потенціал розширення зайнятості можна розглядати тільки при відсутності прихованого безробіття. Регіональні центри зайнятості при розробці програм сприяння зайнятості часто роблять оцінку вартості підтримки робочого місця і створення нового. Відомо, що витрати на створення нового робочого місця в десятки разів перевищують витрати на підтримку вже існуючого. Однак звідси не слід робити висновок про те, що не потрібно створювати нові робочі місця, а досить лише підтримувати на належному рівні вже існуючі. Політика в області розвитку системи робочих місць повинна бути досить гнучкою і враховувати специфіку окремих галузей і виробництв. Необхідно створювати нові робочі місця в перспективних галузях. У цьому випадку, крім пошуку необхідних інвестицій, проблема доповнюється задачею перепідготовки кадрів, тому що рівень професійної підготовки робочих масових професій часто не

відповідає перспективним вимогам. Як уже було сказано, зайнятість є наслідком наявності робочих місць. Щоб стимулювати зайнятість, необхідно збільшувати кількість робочих місць за рахунок створення нових і підтримки вже існуючих, але з урахуванням відтворення робочої сили.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми прогнозування рівноважних рівнів макроекономічних показників останнім часом поділяється велика увага. Важливим аспектом прогнозування є сучасні концепції конкуренції та кооперації [1, 2]. Ці погляди сучасної економічної теорії є джерелом та розвитком формування постнеокласичної синергетичної парадигми яка впливає з праць вітчизняних та зарубіжних вчених [3-23].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Таким чином, для визначення умов досягнення макроекономічної стабільності з'являється задача розробки інструментарію, який дозволив би прогнозувати збалансованість між робочою силою і наявністю вільних робочих місць.

Формування цілей статті. Таким чином, основною метою роботи є розробка інструментарію (динамічної математичної моделі), що дозволить прогнозувати рівноважні рівні безробітного населення і вільних робочих місць, здійснювати пошук умов існування стійкого стану динаміки безробітного населення і вільних робочих місць, досліджувати умови існування біфуркаційних особливостей, що приводять до небезпечних (не стійких) режимів функціонування ринку праці.

Виклад основного матеріалу. У нашій моделі припустимо, що ріст робочої сили приведе до недовикористання трудових ресурсів, тобто з ростом робочої сили буде зменшуватися кількість вільних робочих місць, а отже, збільшиться навантаження на одне вільне робоче місце, і навпаки – при збільшенні вільних робочих місць буде зменшуватися кількість фахівців, що конкурують за ці робочі місця. Тому для досягнення повної зайнятості необхідна збалансованість між робочою силою і наявністю вільних робочих місць.

Взаємодія між чисельністю робочої сили, що конкурує за вільні робочі місця (L), і кількістю вільних робочих місць (P) відповідно до вищесказаного можна представити у виді системи двох диференціальних рівнянь:

$$\begin{cases} \frac{dL}{dt} = \beta L(L_{cm} - L) - \alpha P \\ \frac{dP}{dt} = \gamma P(P_{cm} - P) - \delta L \end{cases} \quad (1)$$

де L_{cm}, P_{cm} – стаціонарні рівні робочої сили, що конкурують за вільні робочі місця (при $P = 0$) і вільних робочих місць (при $L = 0$); α – коефіцієнт убавання робочої сили, що конкурує за вільні робочі місця з появою нових робочих місць; δ – коефіцієнт убавання вільних робочих місць при тиску на них робочої сили; β, γ – коефіцієнти стримування росту робочої сили, що конкурують за вільні робочі місця, і росту вільних робочих місць.

Проведемо якісний аналіз динамічної системи (1), за допомогою перетворень $x = 1 - \frac{L}{L_{cm}}, y = 1 - \frac{P}{P_{cm}}, 0 \leq x, y \leq 1, t' = \beta L_{cm} t$ динамічна система (1) приводиться до виду.

$$\begin{cases} \frac{dx}{dt} = x(x-1) - a_1(y-1) \\ \frac{dy}{dt} = a_2 y(y-1) - a_3(x-1) \end{cases} \quad (2)$$

де $a_1 = \frac{\alpha P_{cm}}{\beta L_{cm}}, a_2 = \frac{\gamma P_{cm}}{\beta L_{cm}}, a_3 = \frac{\delta}{\beta P_{cm}}$ – безрозмірні позитивні параметри.

Із динамічної системи (2) відразу ж випливає наявність одиначної особливої точки $(x_*, y_*) = (1, 1)$. Інші три особливі точки знаходяться із рішення кубічного рівняння

$$x^3 - x^2 + a_1 x - \frac{a_3 a_1^2}{a_2} = 0, \quad (3)$$

Матриця лінеаризованої системи (2) в довільної особливої точки (x_*, y_*) має вид

$$A = \begin{bmatrix} 2x_* - 1 & -a_1 \\ -a_3 & a_2(2y_* - 1) \end{bmatrix} \quad (4)$$

Детермінант і слід цієї матриці відповідно має вид

$$\det A = a_2(2x_* - 1)(2y_* - 1) - a_1 a_3 \quad (5)$$

$$\text{tr} A = 2x_* - 1 + a_2(2y_* - 1) \quad (6)$$

При $\text{tr} A = 0, \det A = 2x_* - 1 + a_2(2y_* - 1)$ звідки витікає відсутність біфуркації народження циклу в системі, що розглядається (відсутність автоколивальних режимів). Біфуркація сідлового типу (типу вузол-сідло) відбувається у випадку, коли детермінант (5) дорівнює нулю.

Характеристичне рівняння в одиначній особливій точці

$$|A - \lambda I| = \begin{vmatrix} 1 - \lambda & -a_1 \\ -a_3 & a_2 - \lambda \end{vmatrix} = (1 - \lambda)(a_2 - \lambda) - a_1 a_3 = 0, \quad (7)$$

де I – одиначна матриця, λ – власні числа матриці A , зводиться до квадратного рівняння

$$\lambda^2 - (1 + a_2)\lambda + a_2 - a_1 a_3 = 0, \quad (8)$$

рішення якого має вид

$$\lambda_{1,2} = \frac{1}{2}(1 + a_2 \pm \sqrt{(a_2 - 1)^2 + 4a_1 a_3}). \quad (9)$$

Тут при $a_1 a_3 > a_2$ ($\det A < 0$) маємо $\lambda_1 < 0, \lambda_2 > 0$ і приходимо до нестійкої особливої точки типу сідло, при $a_1 a_3 \leq a_2$ ($\det A \geq 0$) приходимо до нестійкого вузла.

Таким чином, одиначна особлива точка при будь-яких параметрах нашої системи являється нестійкою. Вона відповідає нульовим значенням чисельності робочої сили ($L_* = 0$) та кількості вільних робочих місць ($P_* = 0$).

Для більш детального аналізу біфуркацій динамічної системи (2) скористуємося параметричним методом побудови біфуркаційних (граничних) кривих. Для цього, як і раніше, позначимо довільну особливу точку системи (2) через (x_*, y_*) , тоді будемо мати наступну систему рівнянь

$$\begin{cases} x_*(x_* - 1) - a_1(y_* - 1) = 0 \\ a_2 y_*(y_* - 1) - a_3(x_* - 1) = 0 \end{cases} \quad (10)$$

Виразимо параметр a_1 через y_*

$$a_1 = \frac{a_2}{a_3} \left[1 + \frac{a_2}{a_3} y_*(y_* - 1) \right] y_*. \quad (11)$$

Гранична крива області параметрів, при яких існують три різних стани рівноваги, крім одиначне, визначається із умови $\frac{da_1(y_*)}{dy_*} = 0$, відкіля

шукана крива має наступний параметричний вид

$$\begin{cases} a_1 = \frac{a_2}{a_3} \left[1 + \frac{a_2}{a_3} y_*(y_* - 1) \right] y_* \\ a_2 = \frac{a_3}{y_*(2 - 3y_*)} \end{cases} \quad (12)$$

При виключенні з (12) параметру $\frac{a_2}{a_3}$, прийдемо до остаточного виразу

$$a_1 = \frac{1 - 2y_*}{(3y_* - 2)^2}, \quad a_2 = \frac{a_3}{y_*(2 - 3y_*)}. \quad (13)$$

Можна показати, що ця крива збігається з параметричним представленням границі сідел ($\det A = 0$).

Виключаючи параметр y_* з виразу (13), прийдемо до не параметричного завдання цієї кривої

$$a_1 = -\frac{1}{3} \cdot \frac{\left[1 \mp 2 \sqrt{1 - \frac{3a_3}{a_2}} \right]}{\left[-1 \pm \sqrt{1 - \frac{3a_3}{a_2}} \right]^2} \quad (14)$$

Можна показати, що вираз (14) еквівалентно виразу, яке одержано при прирівнюванні до нуля дискримінанта кубічного рівняння (10). Щоб показати це, приведемо рівняння (10) за допомогою заміни $x = y + \frac{1}{3}$ до виду

$$\begin{cases} y^3 + py + q = 0, \quad p = a_1 - 1/3, \\ q = 1/3 a_1 - \frac{a_3 a_1^2}{a_2} - \frac{2}{27}. \end{cases} \quad (15)$$

Дискримінант одержаного кубічного рівняння має вид $Q = \left(\frac{p}{3}\right)^2 + \left(\frac{q}{2}\right)^2$. Після прирівнювання його до нуля, одержимо

$$\frac{1}{27} (a_1 - \frac{1}{3})^3 + \frac{1}{4} \left(\frac{1}{3} a_1 - \frac{a_3 a_1^2}{a_2} - \frac{2}{27} \right)^2 = 0 \quad (16)$$

Ми не будемо строго доводити тотожності виразів (15) і (16), а перевіримо їх при деяких характерних значеннях параметрів, наприклад, при $a_2 = 3a_3, a_1 = 1/3; a_3 = 5/3, a_2 = 9, a_1 = 7/25$. Така перевірка вказує на тотожність вищесказаних виразів. Вони говорять про збігові двох дійсних коренів кубічного рівняння (10). В залежності від знаку у виразі (14) для трьох дійсних

коренів можливі два варіанти попарного їх збігу (виродження).

Для якісного аналізу динамічної системи (2) необхідно мати уявлення про її ізокліни (лінії рівного нахилу дотичних). Щоб їх одержати, розділимо одне рівняння системи (2) на інше

$$\frac{dy}{dx} = \frac{a_2 y(y-1) - a_3(x-1)}{x(x-1) - a_1(y-1)} \quad (17)$$

У фазовій площині (x, y) звичайно розглядають дві характерні ізокліни. У випадку $\frac{dy}{dx} = 0$ розглядають ізокліну горизонтальних дотичних (нульову ізокліну)

$$a_2 y(y-1) - a_3(x-1) = 0 \Leftrightarrow x = 1 - \frac{a_2}{a_3} y(1-y) \quad (18)$$

У випадку $\frac{dy}{dx} = \infty$ розглядають ізокліну вертикальних дотичних

$$x(x-1) - a_1(y-1) = 0 \Leftrightarrow y = 1 - \frac{x(1-x)}{a_1} \quad (19)$$

Розглянемо найбільш загальний випадок двох симетричних ізоклін, які мають чотири точки пересічення. Ці точки пересічення є також особливими точками динамічної системи (2). Отже, візьмемо наступні значення параметрів нашої динамічної системи: $a_1 = 1/4, a_2/a_3 = 4$. У цьому випадку ізокліни (18, 19) має вигляд $x = 1 - 4y(1-y), y = 1 - 4x(1-x)$ (рис 1).

Раніше ми показали в загальному випадку, що одинична особлива точка $(x_*, y_*) = (1, 1)$ являється нестійкою. Друга особлива точка, яка лежить на прямій $y = x$, має вид $(x_*, y_*) = (1/4, 1/4)$. Дослідимо її на стійкість. Матриця (4) в даному випадку має вид

$$A = \begin{bmatrix} -1 & -1 \\ 2 & 4 \\ -a_2 & -a_2 \\ 4 & 2 \end{bmatrix}, \quad (20)$$

звідки характеристичне рівняння $|A - \lambda I| = 0$ приводить до наступних власних значень

$$\lambda_{1,2} = \frac{-(1+a_2) \pm \sqrt{1+a_2^2 - a_2}}{4} \quad (21)$$

Легко показати, що $\lambda_1 < 0$ і $\lambda_2 < 0$ і, отже, особлива точка $(1/4, 1/4)$ являється стійким вузлом. Вихідних перемінних $L_* = 3/4, P_* = 3/4$. Незавжно показати, що дві інші, симетричні відносно прямої $y = x$, особливі точки: $(0,655; 0,095)$ і $(0,095; 0,655)$ являються сідлами, тобто нестійкими точками. Напрямок сепаратрис для сідлових точок задається власними векторами матриці A лінеаризованої системи. Дана ситуація ілюструється розрахунковим фазовим портретом динамічної системи (2) при $a_1 = 1/4, a_2 = 1, a_3 = 1/4$ (рис. 2). Фазова траєкторія $y = x$ (діагональ квадранта) являється рішенням вихідної системи в фазовій площині (17). Ця траєкторія, а також сепаратиси на рис. 2 не показані.

Ці виродження і відповідні скачки відбуваються на біфуркаційній множині $\psi(a_1, a_2, a_3) = 0$, яка нами була отримана вище різними способами (14, 16). Фазовий портрет, показаний на рис. 2, являється перевернутим відображенням фазового портрету динамічної системи

$$\frac{dy}{dt} = y(1-y) - a_1 x, \quad \frac{dx}{dt} = -a_2 y + a_3 x(1-x) \quad (22)$$

при $a_1 = a_2 = \frac{1}{4}, a_3 = 1$.

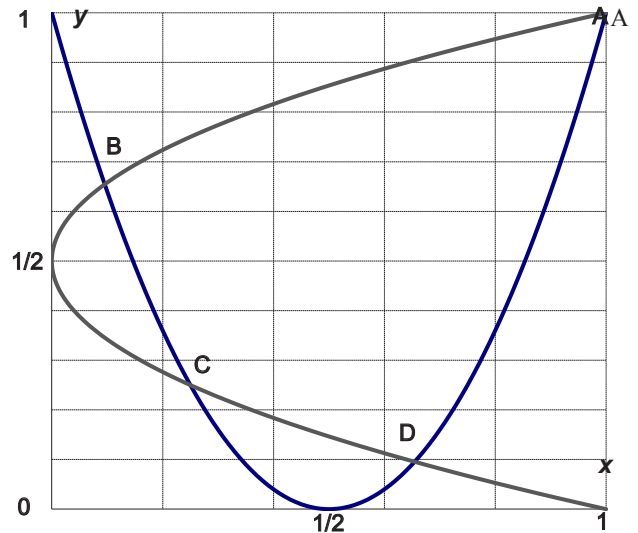

Рис. 1. Ізокліни (18) і (19) при $a_1 = \frac{1}{4}, \frac{a_2}{a_3} = 4$

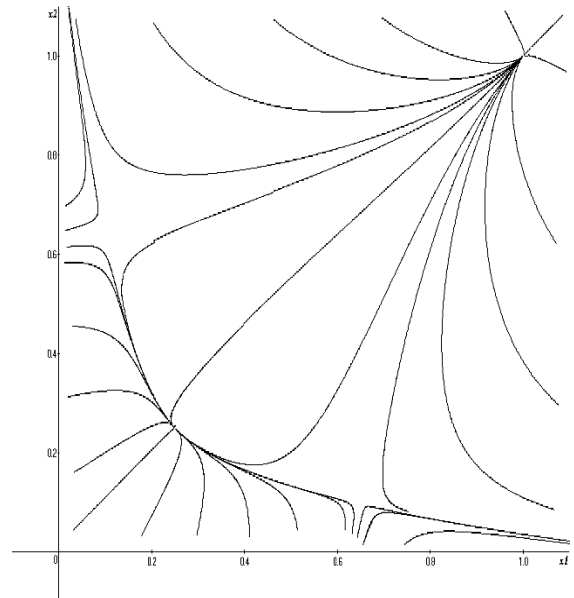

Рис. 2. Фазовий портрет динамічної системи (2)

при $a_1 = \frac{1}{4}, a_2 = 1, a_3 = \frac{1}{4}, x_1 = x, x_2 = y$

Аналіз результатів числових експериментів показав (рис. 2), що область, обмежена двома симетричними сепаратрисами і сторонами одиничного квадрату являється аттрактором стійкої особливий точки $(1/4, 1/4)$. Діагональ квадрата, яка виходить з одиничної особливий точки, яка являється аттрактором і фазовий портрет симетричний відносно цієї діагоналі. При зближенні стійкої і не стійкої (сідлової) точки область притягання (аттрактор) поступово зменшується і повністю зникає при виродженні стійкої точки. В нестійких областях (рис. 2), в околиці сідлових точок, відмічається швидкий вихід фазових кривих на границі одиничного квадранта ($x = 1, y = 1$) через 5-6 часових кроків. При досягненні траєкторією сторони квадрату $x=1$ поведінка динамічної системи визначається другим рівнянням системи (2), яке у випадку має стійку стаціонарну точку $y_* = 0$. Ця ситуація відповідає $P_* = P_{ст}, L_* = 0$. При досягненні траєкторією сторони квадранта

$y = 1$ поведінка динамічної системи визначається першим рівнянням системи (2), яке в цьому випадку має стійку стаціонарну точку $x_* = 0$. Ця ситуація відповідає $P_* = 0, L = \text{Lst}$.

В ситуації, показаній на рис. 2, особлива точка (1,1) являється нестійким вузлом. Числові експерименти показують, що в околиці обох вузлів спостерігається повільний ріст фазових перемінних x і y з максимальним значенням росту в центральній частині діагоналі (при розгляданні руху по фазовій траєкторії $y = x$), що приводить до увігнуто-опуклих кривих $x(t)$ і $y(t)$.

Якщо для вузлових точок рух в їх околиці достатньо повільно, то для сідлових точок відсувається короточасне уповільнення швидкості руху в їх околиці з подальшим швидким видаленням від них. За 5-10 часових кроків траєкторії ідуть практично на нескінченність (у відсутності обмежень на фазові перемінні) при рішенні динамічної системи методом Рунге-Кутта, в той же час вихід в стійку вузлову точку відбувається приблизно через 15 часових кроків.

У випадку пересічення ізоклін (19) і (20), наведеному на рис. 3, чисельний фазовий портрет динамічної системи наведено на рис. 4. Тут бачимо, як фазові траєкторії, попадає в поле впливу сідлової точки В, ідуть вузькими пучками на стороні $y = 1$ і $x = 1$ одиничного квадрата, який розглядається.

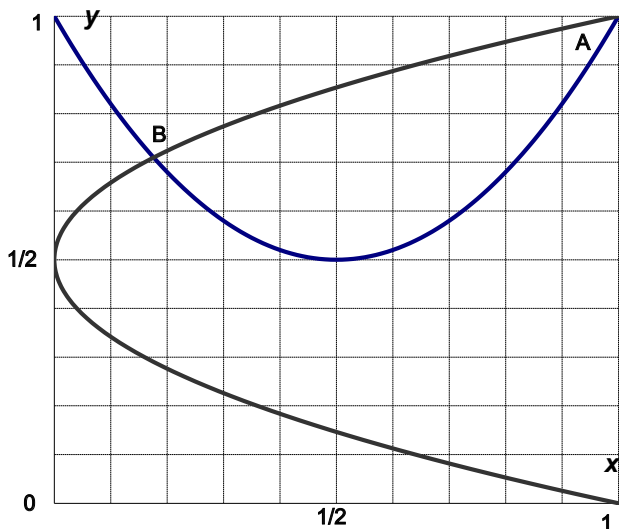

Рис. 3. Ізокліни (19) і (20) при $a_1 = \frac{1}{2}, a_2 = 1, a_3 = \frac{1}{4}$

У випадку виродження стійкої точки С (збіг її з сідлом D), показаним на рис. 5, фазовий портрет динамічної системи (2) приведено на рис. 6. Тут сідлові особливості, характерні для точок В і D (рис. 1, 2) зберігаються. На цьому рисунку добре видно рух по ізокліні (19).

Числові розрахунки біфуркаційних кривих (15) при різних значеннях a_3 показано на рис. 7, при цьому біфуркаційна крива при $a_3 = 5/3$ відповідає виродженню випадку, показаному на рис. 5 і 6.

Відмітимо, що великий теоретичний інтерес представляє пошук складних стохастичних режимів і динамічних нестійкостей в околиці лінії біфуркації динамічної системи при малих періодичних флуктуаціях параметрів цієї системи.

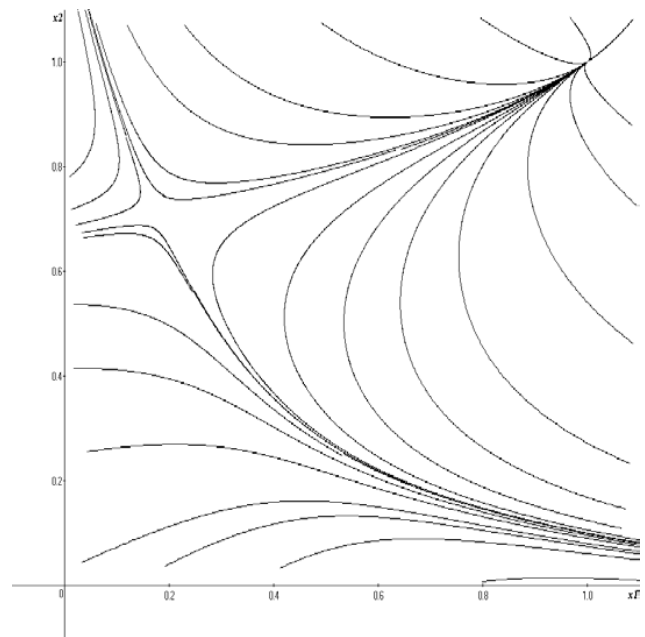

Рис. 4. Фазовий портрет динамічної системи (2)

при $a_1 = \frac{1}{2}, a_2 = 1, a_3 = 1, x_1 = x, x_2 = y$

У випадку системи (2), через відсутність в ній не грубих періодичних рухів (лінії петлі сепаратрис сідла та ін.) не відмічається появи гомоклінічних структур, що притягають, та відповідних їм стохастичних режимів при малих неавтономних періодичних обуреннях автономної динамічної системи. При таких збуреннях в числових експериментах на близькій динамічній системі (23) на лінії сідло-вузел було відмічено виникнення динамічних нестійкостей при деякій критичній амплітуді збурень (раптове виникнення дисциплінарних рішень, що розходяться), причому ця амплітуда залежала від розташування початкової точки в стійкій області фазової площини (атракторне сідло-вузла).

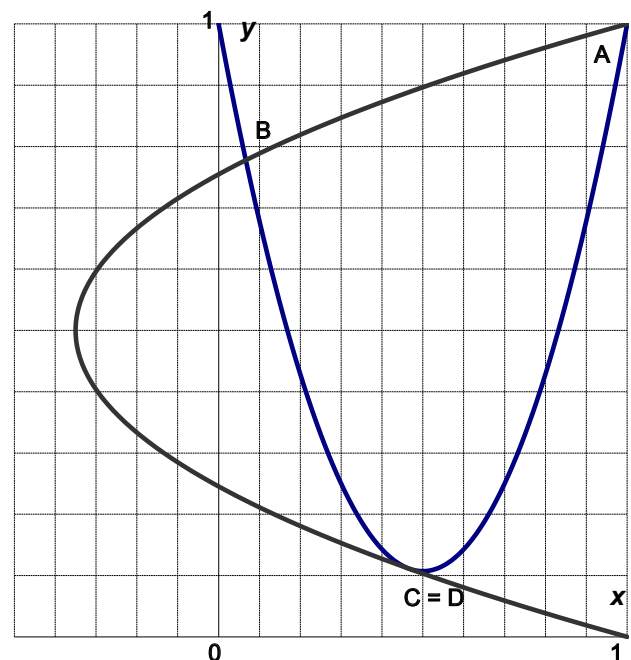

Рис. 5. Ізокліни (19) і (20) при $a_1 = \frac{7}{25}, a_2 = 9, a_3 = \frac{5}{3}$

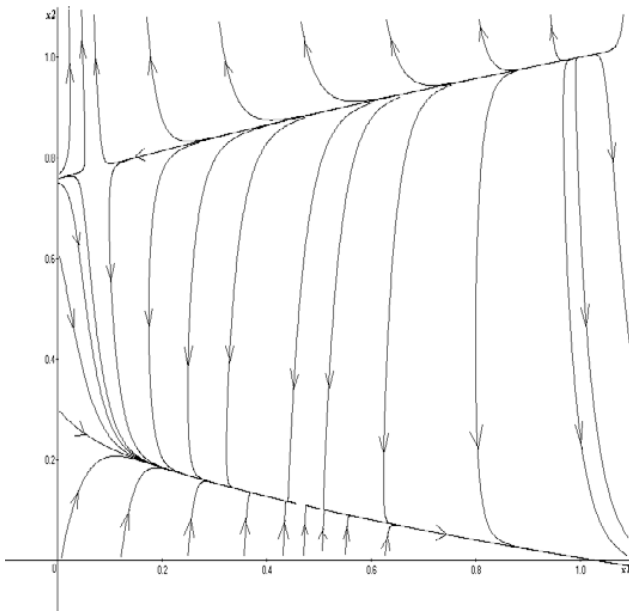

Рис. 6. Фазовий портрет динамічної системи (2)

при $a_1 = \frac{7}{25}, a_2 = 9, a_3 = \frac{5}{3}, x_1 = x, x_2 = y$

Чим ближче була початкова точка до складної особливої точки, тим менше була критична амплітуда. З іншого боку, чим далі була віддалена початкова точка від особливої точки (в області її атрактора), яка відповідала біфуркаційному незбуреному параметру, тим вона була більш стійкою до збурення цього параметру (у значенні більш пізнього виникнення зривів траєкторій).

Природно, що аналогічна ситуація буде спостерігатися і для нашої системи при розгляданні біфуркаційної кривої, заданої одним із виразів (15, 17), і задані осциляційного параметра, наприклад, параметра $a_2(t)$, у вигляді: $a_2(t) = a_2(1 + \tilde{A} \sin \frac{2\pi}{T} t)$, де $\tilde{A}$ і T – амплітуда і період коливань, $a_2 = \overline{a_2(t)}$ – усереднений за періодом коливань T параметр, який лежить на біфуркаційній кривій (як відмічалось раніше, на цій кривій, наприклад, лежать значення параметрів a_1 : $a_1 = 7/25, a_2 = 9, a_3 = 5/3$).

Показано, що з чотирьох особливих точок динамічної системи (2) тільки одна є стійкою, і отже, реальна економічна система при своєму розвитку прагне до динамічної рівноваги, визначеній координатами цієї стійкої точки, що відповідає стабілізації робочої сили і вільних робочих місць на деяких стаціонарних (постійних) рівнях, що залежать від параметрів вихідної системи. При зміні цих параметрів може відбуватися виродження особливої стійкої точки (зближення і збіг з однією із сідлових точок, що відповідає біфуркації типу «вузол-сідло» і приводить до раптового стрибка зі стійкої точки в нескінченність), що відповідає відомим у літературі математичним катастрофам.

В області притягання до стійкої особливої точки виділяються два важливих режими поведіння розглянутої динамічної системи, що мають наступну економічну інтерпретацію, якщо звернутися до вихідних розмірних перемінних:

1. Ліворуч від особливої точки (рис. 2) відбувається спад чисельності робочої сили, що конкурує за вільні робочі місця, і відповідний йому спочатку спад вільних робочих місць, а потім їхній ріст;

2. Праворуч від особливої точки (рис. 2) відбувається ріст чисельності робочої сили, що конкурує за вільні робочі місця, і відповідний йому спочатку ріст вільних робочих місць, а потім їхній спад.

Зробимо висновок і визначимо перспективи подальшого дослідження у цьому напрямку.

Висновки і пропозиції. Побудовано модель взаємодії робочої сили і вільних робочих місць на ринку праці. Пророблено детальний якісний аналіз цієї моделі, цілком досліджені біфуркаційні особливості цієї моделі, що приводять до небезпечних (не стійких) режимів функціонування ринку праці. Знайдені умови існування стійкого стану динаміки безробітного населення і вільних робочих місць. Наступним кроком дослідження є чисельне моделювання, що включає ідентифікацію параметрів моделі на основі даних офіційної статистики і каліброваної процедури. Таким чином, розроблено інструментарій, що дозволяє прогнозувати рівноважні рівні безробітного населення і вільних робочих місць.

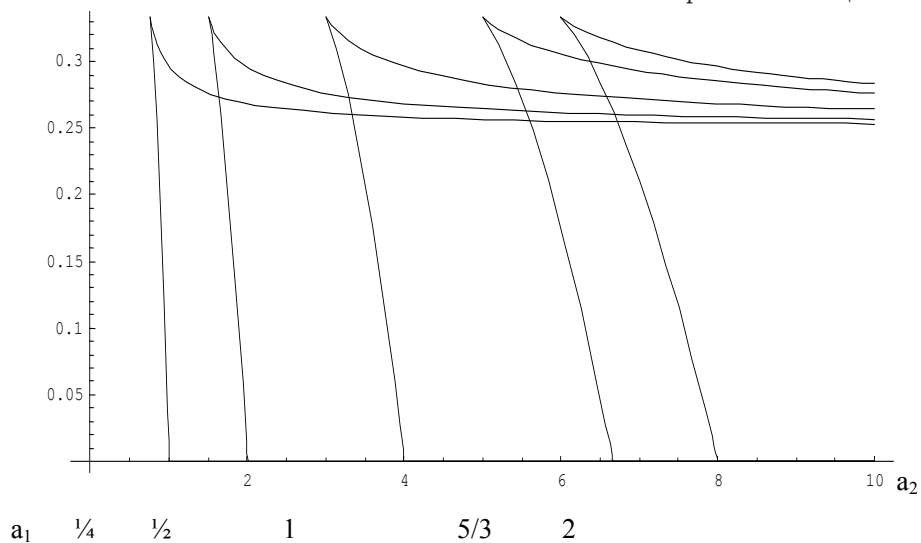

Рис. 7. Біфуркаційні криві (15) при різних значеннях параметра a_3

Список літератури:

1. Журавка А.В., Московкін В.М., Елеоджо О. Сутність процесів кооперації в соціально-економічних системах [Електронний ресурс] // Економіка. Управління. Інновації. Житомир: 2014. – Випуск № 1(11).
2. Журавка А.В., Московкін В.М., Елеоджо О. Сутність процесів конкуренції в соціально-економічних системах [Електронний ресурс] // Економіка. Управління. Інновації. Житомир: 2013. – Випуск № 1(9).
3. Московкин В.М., Журавка А.В. Пьер-Франсуа Верхульст – забытый первооткрыватель закона логистического роста и один из основателей экономической динамики // Наука та наукознавство. – К., 2003. – № 2. – С. 75-84.
4. Кондратьев Н.Д. Проблемы экономической динамики. – М.: Экономика, 1989. – 528 с.
5. Занг В.Б. Синергетическая экономика. Время и перемены в нелинейной экономической теории. – М.: Мир, 1999. – 336 с.
6. Журавка А.В. Концепция моделирования конкурентных взаимодействий в теории экономической динамики // Радиоэлектроника и информатика. – Х., 2001. – № 4. – С. 82-88.
7. Журавка А.В. Математическое моделирование взаимодействий на общем рынке труда и капитала // Економіка: проблеми теорії та практики. – Дніпропетровськ, 2002. – Вип. 131. – С. 50-53.
8. Журавка А.В. Моделирование конкурентно-кооперационных взаимодействий (Социально-экономические системы) // Бизнес Информ. – Х., 2002. – № 1-2. – С. 49-51.
9. Журавка А.В. Численный анализ трехмерной модели конкурентно-кооперационных взаимодействий (Социально-экономические системы) // Бизнес Информ. – Х., 2002. – № 7-8. – С. 35-37.
10. Журавка А.В., Московкин В.М. Математическая модель роста количества инновационно-ориентированных фирм // Науковий вісник будівництва. – Х., 2001. – № 15. – С. 286-289.
11. Журавка А.В., Московкин В.М. Нелинейная модель динамики занятого населения и анализ устойчивости ее равновесных состояний // Вестник Международного Славянского университета. – Серия «Экономика. Социология». – Х., 2002. – Том 5, № 3. – С. 32-34.
12. Журавка А.В., Московкин В.М. Математическое моделирование потоков рабочей силы на общем рынке труда двух территориальных образований // Вестник Национального технического университета «ХПИ». – Випуск № 11'2. – 2002. – С. 31-35.
13. Журавка А.В., Московкин В.М. Трехмерная модель когерентных кооперационных взаимодействий в социально-экономических системах // Економіка: проблеми теорії та практики. – Дніпропетровськ, 2002. – Вип. 145. – С. 50-53.
14. Журавка А.В., Шевченко Л.П. Концептуальные проблемы экономической динамики // Тези доповідей VII Всеукраїнської науково-методичної конференції 11-13 вересня 2002 р. – Запоріжжя. НАН України, Міністерство науки і освіти України, Запорізький державний університет, 2002. – С. 66-67.
15. Журавка А.В., Московкин В.М., Брук В.В. Двумерная модель конкурентных взаимодействий в экономике: теория и численные эксперименты // Автоматические системы управления и приборы автоматки. – Х., 2001. – № 115. – С. 98-103.
16. Журавка А.В., Московкин В.М., Брук В.В. Двумерная модель кооперационных взаимодействий в экономике // Радиоэлектроника и информатика. – Х., 2002. – № 1. – С. 138-140.
17. Журавка А.В., Московкин В.М., Шепелев А.Г., Пантеенко Л.В. Наукометрический анализ эколого-экономических публикаций по конкурентно-кооперационной проблематике, представленных в базе данных МАГАТЭ «INIS» // Проблемы науки. – К., 2002. – № 4. – С. 33-36.
18. Московкин В.М., Журавка А.В. Математическое моделирование конкурентно-кооперационных взаимодействий в общественных науках // Экономическая кибернетика. – Донецк, 2001. – № 3-4. – С. 46-51.
19. Московкин В.М., Журавка А.В. Моделирование конкурентно-кооперационных взаимодействий (Контекст уравнений популяционной динамики в социально-экономических системах) // Бизнес Информ. – Х., 2002. – № 5-6. – С. 27-34.
20. Московкин В.М., Журавка А.В. Периодические решения в динамической системе третьего порядка, описывающей конкуренцию между социальными группами // Экономическая кибернетика. – Донецк, 2002. – № 3-4. – С. 57-66.
21. Московкин В.М., Журавка А.В. Концептуальные проблемы социально-экономической динамики // Экономическая кибернетика. – Донецк, 2003. – № 1-2. – С. 4-7.
22. Московкин В.М., Журавка А.В., Брук В.В. Самоорганизация в бизнес системах в рамках закона конкурентного распределения // Бизнес Информ. – Х., 2002. – № 9-10. – С. 52-54.
23. Lu Z., Takeuchi Y. Qualitative Stability and Global Stability for Lotka-Volterra Systems // J. of Mathematical Analysis and Applications. – 1994. – V. 182. – № 1. – P. 260-268.

Журавка А.В.

Харьковский национальный университет строительства и архитектуры

Мудашире Тайо Мусибо

Харьковский национальный университет радиоэлектроники

МОДЕЛЬ НЕЛИНЕЙНОЙ ДИНАМИКИ В РЕШЕНИИ ПРОБЛЕМ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ НА РЫНКЕ ТРУДА РАБОЧЕЙ СИЛЫ И СВОБОДНЫХ РАБОЧИХ МЕСТ

Аннотация

Одной из главных составляющей занятости, формирующей спрос на рабочую силу, является система занятости и динамика рабочих мест. Занятость является следствием наличия рабочих мест и стимулов, определяющих масштабы и соотношение спроса и предложения рабочей силы. Структура занятости в экономике в целом повторяет структуру рабочих мест. Но для достижения полной занятости необходимо сбалансированность между рабочей силой и наличием свободных рабочих мест. В статье построена модель взаимодействия рабочей силы и свободных рабочих мест на рынке труда. Проведен детальный качественный анализ этой модели, исследованы бифуркационные особенности, приводящие к опасным (неустойчивым) режимам функционирования рынка труда. Найден условия существования устойчивого состояния динамики безработного населения и свободных рабочих мест. Таким образом, разработан инструментарий, позволяющий прогнозировать равновесные уровни безработного населения и свободных рабочих мест.

Ключевые слова: рынок труда, динамика занятого населения, динамика свободных рабочих мест, устойчивый узел, бифуркации типа «седло-узел».

Zhuravka A.V.

Kharkiv National University of Construction and Architecture

Mudashiru Tajo Musibau

Kharkiv National Radiotechnic University

MODEL OF NONLINEAR DYNAMICS IN SOLVING MACROECONOMIC INSTABILITY PROBLEMS IN THE LABOR MARKET OF THE LABOR FORCE AND VACANCIES

Summary

A major component of employment that shape the demand for labor is a system of employment and the dynamics of jobs. Employment is the result of the availability of jobs and incentives that determine the scope and supply and demand of labor. The structure of employment in the economy as a whole follows the structure of jobs. But to achieve full employment necessary balance between labor and the availability of jobs. In this article, the mathematical model of coherent dynamics of the labor force and vacancies in the labor market was built. The detailed qualitative analysis of this model was done. It is investigated bifurcation characteristics that lead to dangerous (not stable) modes of the labor market. The conditions of existence of steady state dynamics employed and available jobs were found. Thus, advanced tools to predict the equilibrium levels of the unemployed population and job vacancies were developed.

Keywords: labor market, dynamics of employed population, dynamics of vacancies, persistent node, bifurcation of «saddle-node».

УДК 330.115

МОДЕЛЬ РОСТУ КІЛЬКОСТІ ІННОВАЦІЙНО ОРІЄНТОВАНИХ ФІРМ

Журавка А.В.

Харківський національний університет будівництва та архітектури

Мудашіру Тайо Мусбау

Харківський національний університет радіоелектроніки

В умовах переходу України на модель інноваційного розвитку, велике значення буде мати перехід від розглянутих нами математичних моделей із зосередженими параметрами до математичних моделей з розподіленими параметрами. Це впливає з того, що технополіси можна представити у виді регіональних інноваційних систем з розподіленими параметрами (характеристиками). У таку систему можуть входити технопарки, наукові парки, інноваційні фонди, венчурні і консалтингові фірми, вищі навчальні заклади, бізнес школи, обслуговуюча сервісна інфраструктура і т.д.

Ключові слова: модель інноваційного розвитку, кількості інноваційно орієнтованих фірм, просторова дифузія інновацій, технопарки, наукові парки, інноваційні фонди, венчурні і консалтингові фірми, вищі навчальні заклади, бізнес школи, обслуговуюча сервісна інфраструктура.

Постановка проблеми. Розглянемо автономну динамічну систему третього порядку, що описує динаміку фірм виробників (G), розповсюджувачів (N) і споживачів (P) інновацій. Вихідні рівняння в рамках розглянутої концепції мають вигляд:

$$\frac{dG}{dt} = (\alpha - \beta)G, \quad \frac{dN}{dt} = (\tilde{\alpha} - \tilde{\beta})N, \quad \frac{dP}{dt} = (\bar{\alpha} - \bar{\beta})P. \quad (1)$$

При завданні коефіцієнтів народження і загибелі фірм у виді лінійних адитивних функцій

$$\begin{cases} \alpha = \alpha_0 + \gamma_{12}N + \gamma_{13}P, & \beta = \beta_0 + \beta_1G, \\ \tilde{\alpha} = \tilde{\alpha}_0 + \gamma_{21}G + \gamma_{23}P, & \tilde{\beta} = \tilde{\beta}_0 + \tilde{\beta}_1N, \\ \bar{\alpha} = \bar{\alpha}_0 + \gamma_{31}G + \gamma_{32}N, & \bar{\beta} = \bar{\beta}_0 + \bar{\beta}_1P, \end{cases} \quad (2)$$

У роботі [17] була запропонована наступна тривимірна динамічна система

$$\begin{cases} \frac{dG}{dt} = [(\alpha_0 - \beta_0) - \beta_1G]G + \gamma_{12}GN + \gamma_{13}GP \\ \frac{dN}{dt} = [(\tilde{\alpha}_0 - \tilde{\beta}_0) - \tilde{\beta}_1N]N + \gamma_{21}NG + \gamma_{23}NP, \\ \frac{dP}{dt} = [(\bar{\alpha}_0 - \bar{\beta}_0) - \bar{\beta}_1P]P + \gamma_{31}PG + \gamma_{32}PN. \end{cases} \quad (3)$$

яка являє собою модель попарних коопераційних взаємодій.

Покажемо, що динамічна система (3) має вісім особливих точок як це зроблено у роботі [18], якщо $K = \beta_1(\gamma_{23}\gamma_{32} - \tilde{\beta}_1\bar{\beta}_1) + \gamma_{12}(\tilde{\beta}_1\gamma_{21} + \gamma_{31}\gamma_{23}) + \gamma_{13}(\tilde{\beta}_1\gamma_{31} + \gamma_{21}\gamma_{32})$, тоді передбачається що початкові швидкості народження різних видів фірм більш ніж початкові швидкості їхньої загибелі, якщо $\alpha_0 - \beta_0 > 0$, $\tilde{\alpha}_0 - \tilde{\beta}_0 > 0$, $\bar{\alpha}_0 - \bar{\beta}_0 > 0$, тоді точка 1 є не стійким вузлом, а точки 2-4 – сідлами. Таким чином, стійких рівноважних станів досліджуваної динамічної системи (3) при зникненні («вимиранні») двох або трьох видів фірм не існує. Випишемо всі особливі точки:

- $G^* = N^* = P^* = 0$; $2.G^* = N^* = 0, P^* = \frac{\bar{\alpha}_0 - \bar{\beta}_0}{\bar{\beta}_1}$;
- $G^* = P^* = 0, N^* = \frac{\tilde{\alpha}_0 - \tilde{\beta}_0}{\tilde{\beta}_1}$; $4.G^* = \frac{\alpha_0 - \beta_0}{\beta_1}, N^* = P^* = 0$;
- $G^* = 0, N^* = \frac{(\tilde{\alpha}_0 - \tilde{\beta}_0)\tilde{\beta}_1 + (\tilde{\alpha}_0 - \tilde{\beta}_0)\gamma_{23}}{\tilde{\beta}_1\tilde{\beta}_1 - \gamma_{23}\gamma_{32}}, P^* = \frac{(\bar{\alpha}_0 - \bar{\beta}_0)\gamma_{32} + (\bar{\alpha}_0 - \bar{\beta}_0)\tilde{\beta}_1}{\tilde{\beta}_1\tilde{\beta}_1 - \gamma_{23}\gamma_{32}}$;
- $G^* = \frac{(\alpha_0 - \beta_0)\tilde{\beta}_1 + (\tilde{\alpha}_0 - \tilde{\beta}_0)\gamma_{13}}{\tilde{\beta}_1\tilde{\beta}_1 - \gamma_{13}\gamma_{31}}, N^* = 0, P^* = \frac{(\alpha_0 - \beta_0)\gamma_{31} + (\tilde{\alpha}_0 - \tilde{\beta}_0)\tilde{\beta}_1}{\tilde{\beta}_1\tilde{\beta}_1 - \gamma_{13}\gamma_{31}}$

- $G^* = \frac{(\alpha_0 - \beta_0)\tilde{\beta}_1 + (\tilde{\alpha}_0 - \tilde{\beta}_0)\gamma_{13}}{\tilde{\beta}_1\tilde{\beta}_1 - \gamma_{13}\gamma_{31}}, N^* = \frac{(\alpha_0 - \beta_0)\gamma_{21} + (\tilde{\alpha}_0 - \tilde{\beta}_0)\tilde{\beta}_1}{\tilde{\beta}_1\tilde{\beta}_1 - \gamma_{12}\gamma_{21}}, P^* = 0$;
- $G^* = \frac{[(\alpha_0 - \beta_0)(\gamma_{23}\gamma_{32} - \tilde{\beta}_1\bar{\beta}_1) - (\tilde{\alpha}_0 - \tilde{\beta}_0)(\tilde{\beta}_1\gamma_{12} + \gamma_{13}\gamma_{32}) - (\bar{\alpha}_0 - \bar{\beta}_0)(\tilde{\beta}_1\gamma_{13} + \gamma_{12}\gamma_{23})]}{K},$
 $N^* = \frac{[-(\alpha_0 - \beta_0)(\tilde{\beta}_1\gamma_{21} + \gamma_{23}\gamma_{31}) - (\tilde{\alpha}_0 - \tilde{\beta}_0)(\tilde{\beta}_1\tilde{\beta}_1 - \gamma_{13}\gamma_{31}) - (\bar{\alpha}_0 - \bar{\beta}_0)(\beta_1\gamma_{23} + \gamma_{13}\gamma_{21})]}{K},$
 $P^* = \frac{[-(\alpha_0 - \beta_0)(\tilde{\beta}_1\gamma_{31} + \gamma_{21}\gamma_{32}) - (\tilde{\alpha}_0 - \tilde{\beta}_0)(\beta_1\gamma_{32} + \gamma_{12}\gamma_{31}) - (\bar{\alpha}_0 - \bar{\beta}_0)(\beta_1\tilde{\beta}_1 - \gamma_{12}\gamma_{21})]}{K},$
 аналогічна ситуація має місце у випадках 5-7, тоді маємо:

$$\tilde{\alpha}_0 - \tilde{\beta}_0 = \bar{\alpha}_0 - \bar{\beta}_0, \tilde{\beta}_1 = \bar{\beta}_1, \gamma_{23} = \gamma_{32}, N^* = P^* = \frac{\tilde{\alpha}_0 - \tilde{\beta}_0}{\tilde{\beta}_1 - \gamma_{23}} \quad (\text{точка 5});$$

$$\alpha_0 - \beta_0 = \bar{\alpha}_0 - \bar{\beta}_0, \beta_1 = \bar{\beta}_1, \gamma_{13} = \gamma_{31}, G^* = P^* = \frac{\alpha_0 - \beta_0}{\beta_1 - \gamma_{13}} \quad (\text{точка 6})$$

$$\alpha_0 - \beta_0 = \tilde{\alpha}_0 - \tilde{\beta}_0, \beta_1 = \tilde{\beta}_1, \gamma_{12} = \gamma_{21}, G^* = N^* = \frac{\alpha_0 - \beta_0}{\beta_1 - \gamma_{12}} \quad (\text{точка 7}).$$

Випадок восьмої особливої точки вдається розглянути при $\alpha_0 - \beta_0 = \tilde{\alpha}_0 - \tilde{\beta}_0 = \bar{\alpha}_0 - \bar{\beta}_0 = \alpha^*$ тоді її координати приймуть вид:

$$G^* = N^* = P^* = \frac{-\alpha^*(\beta^* + \gamma)^2}{2\gamma^3 + 3\beta^*\gamma^2 - (\beta^*)^3} \quad (4)$$

Цей вираз буде позитивним при $2\gamma^3 + 3\beta^*\gamma^2 - (\beta^*)^3 < 0$. Підставляючи в цю нерівність де n -позитивне дійсне число, прийдемо до нерівності $0 < n < \frac{1}{2}$. Таким чином, в інтервалі $0 < \gamma < \frac{\beta^*}{2}$ координати розглянутої восьмої особливої точки позитивні.

Матриця Якобі для системи (3) у розглянутій особливої точці $G^* = N^* = P^* = X^*$ має вигляд

$$A = \begin{bmatrix} -\beta^*X^* & \gamma X^* & \gamma X^* \\ \gamma X^* & -\beta^*X^* & \gamma X^* \\ \gamma X^* & \gamma X^* & -\beta^*X^* \end{bmatrix} \quad (5)$$

Відповідне характеристичне рівняння може бути отримане у вигляді

$$[(\beta^* + \gamma)X^* + \lambda][(\beta^*X^* + \lambda)(-\beta^*X^* + \gamma X^* - \lambda) + 2\gamma^2(X^*)^2] = 0, \quad (6)$$

$$\lambda_{1,2} = -X^*(\beta^* + \gamma) < 0, \quad \lambda_3 = X^*(2\gamma - \beta^*) < 0. \quad (7)$$

Таким чином, у розглянутому окремому випадку ($0 < \gamma < \frac{\beta^*}{2}$) приходимо до стійкого вузла.

Можна показати, що отримана локальна стійкість у нетривіальній точці є і глобальною.

Приведемо кілька розрахунків стійких рівноважних станів (4) при реально можливих значеннях параметрів моделі. Так, при $a^* = 50$ рік⁻¹,

$\beta^* = 4$ (рік. $\times$ фірм) $^{-1}$, $\gamma = 1$ (рік. $\times$ фірм) $^{-1}$, одержимо $X^* = 25$ фірм, при $a^* = 50$ рік $^{-1}$, $\beta^* = 4$ (рік. $\times$ фірм) $^{-1}$, $\gamma = \frac{3}{2}$ (рік. $\times$ фірм) $^{-1}$, одержимо $X^* = 50$ фірм. При цьому $\lim_{\gamma \rightarrow 2} X^*(\gamma) = \infty$. Економічна інтерпретація цих кількісних параметрів полягає в наступному. Для першого набору параметрів $a^* = 50$ рік $^{-1}$ означає початкову сумарну швидкість народження інноваційно орієнтованих фірм (різниця між початковими швидкостями народження і загибелі фірм), що дорівнює п'ятдесятьом фірмам у рік у перерахунку на одну фірму; $\beta^* = 4$ (рік. $\times$ фірм) $^{-1}$ являє собою коефіцієнт внутрішньої фірмової конкуренції для всіх трьох класів фірм, що говорить про те, що в рік убуває 4 фірми в перерахунку на одну фірму кожного класу; $\gamma = 1$ (рік. $\times$ фірм) $^{-1}$ являє собою коефіцієнт міжфірмової кооперації, що говорить про річний приріст фірм у кількості однієї фірми в перерахунку на одну фірму кожного класу. При цих заданих параметрах стійка рівноважна кількість інноваційно орієнтованих фірм у кожнім їхньому класі була отримана в кількості 25 фірм (сумарна кількість фірм усіх класів дорівнює $3 \times 25 = 75$ фірм).

Далі, ми бачимо, що коли коефіцієнт γ був збільшений у 1,5 рази ($\gamma = \frac{3}{2}$) при незмінних інших значеннях параметрів, стійка рівноважна кількість фірм у кожнім класі збільшилася в два рази ($X^* = 50$ фірм). Подальший ріст параметра γ приводить до різкого росту стійкого рівноважного значення X^* .

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує що у рамках концепції народження – загибель, що бере початок у популяційній динаміці, у роботах [1-17] була запропонована автономна динамічна система третього порядку, що описує динаміку фірм виробників (G), розповсюджувачів (N) і споживачів (P) інновацій. У цілому, можна узагальнити, що на відміну від моделей конкурентних взаємодій ($\gamma_{ij} < 0$) [17, 20], для яких у нетривіальних точках спостерігаються режими швидкого придушення одного соціально-економічного об'єкта іншим (сідлові точки), розглянута коопераційна модель динаміки інноваційно орієнтованих фірм є глобально стійкою в нетривіальній рівноважній точці. Це говорить про те, що незалежно від початкового стану економічної динамічної системи вона має єдиний стійкий рівноважний стан.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У світлі верогідного переходу України на модель інноваційного розвитку, велике значення буде мати перехід від раніше розглянутих нами математичних моделей із зосередженими параметрами до математичних моделей з розподіленими параметрами. Це впливає з того, що технополіси можна представити у виді регіональних інноваційних систем з розподіленими параметрами (характеристиками). У таку систему можуть входити технопарки, наукові парки, інноваційні фонди, венчурні і консалтингові фірми, вищі навчальні заклади, бізнес школи, обслуговуюча сервісна інфраструктура і т.д.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз математичних моделей із зосередженими параметрами та їх розвиток до математичних моделей з розподіленими параметрами. В осно-

ві побудови динамічних моделей з розподіленими параметрами доцільно розглядати кінетико-дифузійні моделі інновацій.

Виклад основного матеріалу. В основі побудови динамічних моделей з розподіленими параметрами запропонуємо модель дифузії інновацій. У рамках моделі (3) це говорить про те, що до правої частини цієї моделі слід увести дифузійні оператори (члени) і перейти до розгляду системи диференціальних рівнянь у приватних похідних

$$\begin{cases} \frac{\partial G}{\partial t} = [(\alpha_0 - \beta_0) - \beta_1 G]G + \gamma_{12}GN + \gamma_{13}GP + \lambda_1 \left[\frac{\partial^2 G}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 G}{\partial y^2} \right] \\ \frac{\partial N}{\partial t} = [(\tilde{\alpha}_0 - \tilde{\beta}_0) - \tilde{\beta}_1 N]N + \gamma_{21}NG + \gamma_{23}NP + \lambda_2 \left[\frac{\partial^2 N}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 N}{\partial y^2} \right] \\ \frac{\partial P}{\partial t} = [(\bar{\alpha}_0 - \bar{\beta}_0) - \bar{\beta}_1 P]P + \gamma_{31}PG + \gamma_{32}PN + \lambda_3 \left[\frac{\partial^2 P}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 P}{\partial y^2} \right], \end{cases} \quad (8)$$

де x, y – просторові координати.

На основі аналогії з задачами переносу тепла або домішок добре відомо, що в умовах відсутності джерел і стоків ($\alpha_0 = \tilde{\alpha}_0 = \bar{\alpha}_0 = \beta_0 = \tilde{\beta}_0 = \bar{\beta}_0 = \beta_1 = \tilde{\beta}_1 = \bar{\beta}_1 = 0, \gamma_j = 0$) і нульових граничних умов (по периферії регіональної інноваційної системи задається відсутність інноваційних структур усіх типів) відбувається повна деградація просторової інноваційної системи: $\lim_{t \rightarrow \infty} G(x, y, \zeta, t) = \lim_{t \rightarrow \infty} N(x, y, \zeta, t) = \lim_{t \rightarrow \infty} P(x, y, \zeta, t) = 0$.

У нашому випадку, наявність членів, що генерують, у динамічній системі (8) (принаймні члени з позитивними коефіцієнтами γ_{ij}) навіть при наявності нульової граничної умови може приводити в межі до складних просторово-організаційних структур (процес просторової самоорганізації). Приклади таких моделей в області градоформування приведені в роботі В.-Б. Занга [21].

Кінетико-дифузійні просторові математичні моделі розповсюдження інновацій можуть бути гарною реалізацією концептуальних положень закладених у багатьох закордонних теоріях регіонального аналізу і розвитку. До числа дослідників просторових (географічних) проявів дифузії інновацій відноситься цілий ряд видних учених-регіоналістів: Т. Хегерстранда, яким була розроблена перша просторова модель цього процесу, А. Пред, Х. Перлофф, Б. Беррі, Дж. Фрідман, Г. Річардсон, Ф. Перру. На підставі цих робіт виділяється два основних типи територіальних систем, у рамках яких здійснюється дифузія інновацій: 1. Система країн і регіонів різного рівня ієрархії, серед яких завжди мається більш розвинуте ядро (центр) і тісно зв'язана з ним периферія; 2. Ієрархічна система міст як головних центрів інновацій, що також включає більш розвинуті центри – генератори науково-технічного прогресу і залежні від них центри нижчого порядку. Наприклад, у масштабі України вже давно сформувалися 5 ведучих наукомістких центрів-міст: Київ, Харків, Дніпропетровськ, Одеса, Львів і відповідних ім регіонів. У рамках дифузійного підходу, відповідно до вищевказаних типів територіальних систем, сформувалися і два самостійних напрямки дослідження дихотомії між центральними і периферійними структурами: більш вузьке урбаністичне, на якому будується, наприклад, концепція полюсів росту, і більш широке регіональне (районне), що

лежить в основі багатьох концепцій і теорій останнього часу.

Відзначимо, що концепція полюсів росту в різних варіаціях була покладена в основу регіональних програм багатьох країн. Створення різних полюсів і центрів розвитку спочатку мало на меті активізацію економічної активності в інших периферійних районах. На це, наприклад, спрямована й існуюча європейська регіональна політика, заснована на створенні мережі єврорегіонів (трансграничних регіонів) і вкладення коштів (із загального бюджету ЄС) у відсталі регіони, з метою підтягування їх до рівня більш сильних регіонів. Ця регіональна політика реалізується в рамках ряду програм ЄС, наприклад, у рамках програми «INTERREG». Одночасно з концепціями поляризованого розвитку останнім часом підсилюється інтерес до концепцій і теорій, що пояснюють процес постійного відтворення нерівномірності в розвитку країн і регіонів, а також причини збереження відсталості. Наприклад, відповідно до концепції «центр – периферія», класиком якої прийнято вважати Дж. Фрідмана, нерівномірність економічного росту і процес просторової поляризації неминуче породжує диспропорції в соціально-економічному розвитку між ядром і периферією. Рушійною силою розвитку і відтворення системи відносин «центр – периферія», на думку Фрідмана й інших дослідників, є постійна якісна трансформація ядра за рахунок генерування, впровадження і дифузії інновацій. Незважаючи на те, що відбувається поширення інновацій і інформації з ядра на периферію, основна інноваційна трансформація відбувається в межах ядра, крім того, ядро постійно викачує різного роду ресурси з периферійних районів, що також підсилює і закріплює розходження між ними, послабляючи периферію. Ці процеси ми постійно спостерігаємо у всіх країнах: столиці викачують ресурси з регіональних центрів, а регіональні центри викачують ресурси зі своїх регіонів. Ми спостерігаємо також процеси, коли галузі, що не відповідають більше статусові ядра, як основного генератора науково-технічного прогресу, поступово витісняються на периферію.

Цей процес, що одержав назву «дифузії застарілих нововведень», відіграє важливу роль у передачі імпульсів росту від центра до периферії, сприяючи її розвитку, хоча і закріплюючи тим самим її тверду підпорядкованість центрові.

У розвитку моделі «Центр-периферія» Іммануель Валлерстейн [22] увів поняття напівпериферії, що розглядається як проміжна ланка між центром і периферією, сполучає риси обох, експлуатується ядром, але експлуатує периферію і є свого роду стабілізуючим елементом у світовому поділі праці (Валлерстейн розглядав усю систему світової економіки).

Висновки і пропозиції. З погляду наших моделей динамічних систем легко бачити, що розглянуту триланцюгову систему можна описати за допомогою тривимірної моделі типу «визискувач-жертва». У цю модель, як і раніше, можна ввести дифузійні оператори і цілком можливо, що рішення цієї моделі може привести до просторово-тимчасових періодичних структур. Для цього досить згадати, що в найпростішій тривимірній моделі, без врахування дифузійних членів, виникають періодичні рішення. Відзначимо, що напівпериферія є найбільше динамічною ланкою у всій ієрархічній системі, за рахунок неї відбувається, як правило, реорганізація проміжного простору в періоди економічних криз. У ці періоди, очевидно, у ній може спостерігатися складна динаміка, аж до наявності детермінованого хаосу.

Таким чином, для вирішення проблем макроекономічної стабільності в умовах переходу України на модель інноваційного розвитку, велике значення буде мати перехід від розглянутих нами математичних моделей із зосередженими параметрами до математичних моделей з розподіленими параметрами. Це впливає з того, що технополюси можна представити у виді регіональних інноваційних систем з розподіленими параметрами (характеристиками). У таку систему можуть входити технопарки, наукові парки, інноваційні фонди, венчурні і консалтингові фірми, вищі навчальні заклади, бізнес школи, обслуговуюча сервісна інфраструктура і т.д.

Список літератури:

1. Журавка А.В., Московкін В.М., Елеоджо О. Сутність процесів кооперації в соціально-економічних системах [Електронний ресурс] // Економіка. Управління. Інновації. Житомир: 2014. – Випуск № 1(11).
2. Журавка А.В., Московкін В.М., Елеоджо О. Сутність процесів конкуренції в соціально-економічних системах [Електронний ресурс] // Економіка. Управління. Інновації. Житомир: 2013. – Випуск № 1(9).
3. Московкін В.М., Журавка А.В. Пьер-Франсуа Верхульст – забытый первооткрыватель закона логистического роста и один из основателей экономической динамики // Наука та наукознавство. – К., 2003. – № 2. – С. 75-84.
4. Журавка А.В. Концепция моделирования конкурентных взаимодействий в теории экономической динамики // Радиоэлектроника и информатика. – Х., 2001. – № 4. – С. 82-88.
5. Журавка А.В. Моделирование конкурентно-кооперационных взаимодействий (Социально-экономические системы) // Бизнес Информ. – Х., 2002. – № 1-2. – С. 49-51.
6. Журавка А.В. Численный анализ трехмерной модели конкурентно-кооперационных взаимодействий (Социально-экономические системы) // Бизнес Информ. – Х., 2002. – № 7-8. – С. 35-37.
7. Журавка А.В., Московкін В.М. Нелинейная модель динамики занятого населения и анализ устойчивости ее равновесных состояний // Вестник Международного Славянского университета. – Серия «Экономика. Социология». – Х., 2002. – Том 5, № 3. – С. 32-34.
8. Журавка А.В., Шевченко Л.П. Концептуальные проблемы экономической динамики // Тези доповідей VII Всеукраїнської науково-методичної конференції 11-13 вересня 2002 р. – Запоріжжя. НАН України, Міністерство науки і освіти України, Запорізький державний університет, 2002. – С. 66-67.
9. Журавка А.В., Московкін В.М., Брук В.В. Двумерная модель конкурентных взаимодействий в экономике: теория и численные эксперименты // Автоматические модели управления и приборы автоматизации. – Х., 2001. – № 115. – С. 98-103.
10. Журавка А.В., Московкін В.М., Брук В.В. Двумерная модель кооперационных взаимодействий в экономике // Радиоэлектроника и информатика. – Х., 2002. – № 1. – С. 138-140.

11. Журавка А.В., Московкин В.М., Шепелев А.Г., Пантеенко Л.В. Наукометрический анализ эколого-экономических публикаций по конкурентно-кооперационной проблематике, представленных в базе данных МАГАТЭ «INIS» // Проблемы науки. – К., 2002. – № 4. – С. 33-36.
12. Московкин В.М., Журавка А.В. Математическое моделирование конкурентно-кооперационных взаимодействий в общественных науках // Экономическая кибернетика. – Донецк, 2001. – № 3-4. – С. 46-51.
13. Московкин В.М., Журавка А.В. Моделирование конкурентно-кооперационных взаимодействий (Контекст уравнений популяционной динамики в социально-экономических системах) // Бизнес Информ. – Х., 2002. – № 5-6. – С. 27-34.
14. Московкин В.М., Журавка А.В. Периодические решения в динамической системе третьего порядка, описывающей конкуренцию между социальными группами // Экономическая кибернетика. – Донецк, 2002. – № 3-4. – С. 57-66.
15. Московкин В.М., Журавка А.В. Концептуальные проблемы социально-экономической динамики // Экономическая кибернетика. – Донецк, 2003. – № 1-2. – С. 4-7.
16. Московкин В.М., Журавка А.В., Брук В.В. Самоорганизация в бизнес системах в рамках закона конкурентного распределения // Бизнес Информ. – Х., 2002. – № 9-10. – С. 52-54.
17. Московкин В.М. Основы концепции диффузии инноваций // Бизнес Информ. – Х., 1998. – № 17-18. – С. 41-48.
18. Московкин В.М., Журавка А.В. Математическое моделирование конкурентно-кооперационных взаимодействий в общественных науках // Экономическая кибернетика. – Донецк, 2001. – № 3-4. – С. 46-51.
19. Московкин В.М. Конкурентные взаимодействия в стратифицированном обществе (Математическое моделирование) // Бизнес Информ. – Х., 2000. – № 2. – С. 36-39.
20. Московкин В.М. Математическое моделирование межэтнических конкурентных взаимодействий // Бизнес Информ. – Х., 2000. – № 4. – С. 11-13.
21. Занг В.Б. Синергетическая экономика. Время и перемены в нелинейной экономической теории. – М.: Мир, 1999. – 336 с.
22. Wallerstein J. The politic of the world-economy. – Paris: Maison de Sci. de l'Homme, 1984. – 295 p.
23. Грицай О.В., Иоффе Г.В., Трейвиш А.И. Центр и периферия в региональном развитии. – М.: Наука, 1991. – 168 с.

Журавка А.В.

Харьковский национальный университет строительства и архитектуры

Мудаширу Тайо Мусибо

Харьковский национальный университет радиозлектроники

МОДЕЛЬ РОСТА КОЛИЧЕСТВА ИННОВАЦИОННО ОРИЕНТИРОВАННЫХ ФИРМ

Аннотация

В условиях перехода Украины на модель инновационного развития, большое значение будет иметь переход от рассмотренных нами математических моделей с сосредоточенными параметрами в математических моделях с распределенными параметрами. Это следует из того, что технополисы можно представить в виде региональных инновационных систем с распределенными параметрами (характеристиками). В такую систему могут входить технопарки, научные парки, инновационные фонды, венчурные и консалтинговые фирмы, высшие учебные заведения, бизнес школы, обслуживающая сервисная инфраструктура и т.д.

Ключевые слова: модель инновационного развития, количества инновационно ориентированных фирм, пространственная диффузия инноваций, технопарки, научные парки, инновационные фонды, венчурные и консалтинговые фирмы, высшие учебные заведения, бизнес школы, обслуживающая сервисная инфраструктура.

Zhuravka A.V.

Kharkiv National University of Construction and Architecture

Mudashiru Tajo Musibau

Kharkiv National Radiotechnic University

THE GROWTH MODEL OF THE NUMBER OF INNOVATIVELY ORIENTED FIRMS

Summary

In conditions of transition of Ukraine to the model of innovative development, the transition from the mathematical models with lumped parameters to mathematical models with distributed parameters will be of great importance. This follows from the fact that techno polis can be represented in the form of regional innovation systems with distributed parameters (characteristics). Such a system may include technology parks, science parks, innovation funds, venture and consulting firms, higher education institutions, business schools, service infrastructure servicing, etc.

Keywords: the model of innovative development, the number of innovatively oriented firms, spatial diffusion of innovations, technology parks, scientific parks, innovation funds, venture and consulting firms, higher education institutions, business schools serving the service infrastructure.

УДК 330.115

МОДЕЛІ НЕЛІНІЙНОЇ ДИНАМІКИ У ВИРІШЕННІ ПРОБЛЕМ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ НА РИНКУ ПРАЦІ ТА КАПІТАЛУ

Журавка А.В.

Харківський національний університет будівництва та архітектури

Мудаширу Тайо Мусбау

Харківський національний університет радіоелектроніки

У статті побудовано модель конкурентних взаємодій на загальних ринках праці і капіталу довільного числа країн. Така модель може бути взята на увазі при заключенні договорів на співробітництво між країнами. Аналогом розглянутих стосунків є запропоновані країнами Північної Америки договірні взаємодії на прикладі NAFTA, в умовах яких громадяни з канадським та мексиканським громадянством мають право на безвізову роботу та ведення бізнесу у США. Детально проаналізовані окремі випадки цієї моделі для однієї країни. Знайдено рівноважні стани в цих випадках, проаналізована їхня стійкість і досліджені біфуркації типу сідло вузол.

Ключові слова: ринок праці, динаміка ВВП, динаміка зайнятого населення, біфуркації типу сідло вузол, співробітництво між країнами.

Постановка проблеми. Економіко-математичне моделювання є спробою формалізувати процес прийняття рішення, тобто застосувати під час цього процесу точні математичні методи. Зараз у світі широко використовуються математичні методи як у розв'язку конкретних економічних та управлінських задач так і у розвитку самої економічної науки. Підтвердженням правильності такого напрямку розвитку економічної науки є той факт, що більшість нобелівських премій в галузі економіки були присуджені за роботи, присвячені застосуванню математики в економічних дослідженнях та розв'язанню практичних економічних задач. Модель – це об'єкт, що заміщує оригінал і відбиває найважливіші риси і властивості оригіналу для певної мети дослідження за обраної системи гіпотез. Під економіко-математичною моделлю розуміють концентрований вираз найсуттєвіших економічних взаємозв'язків досліджуваних об'єктів (процесів) у вигляді математичних функцій, нерівностей і рівнянь, відношень формальної логіки тощо. Моделювання є процесом побудови, вивчення та застосування моделей. Воно є невід'ємною частиною будь якої цілеспрямованої діяльності.

Пізнавальні можливості моделі зумовлюються тим, що модель відображає, з погляду системного аналітика, суттєві риси об'єкта – оригіналу. Із цього можна зробити, зокрема, такі висновки:

а) будь-яка модель є суб'єктивною, вона несе в собі характерні риси індивідуальності системного аналітика;

б) в будь-якій моделі віддзеркалюються не всі, а лише суттєві властивості об'єкта-оригіналу виходячи із цілей дослідження, узяті системи гіпотез тощо;

в) можливе існування множини моделей одного й того самого об'єкта-оригіналу, які відрізняються цілями дослідження, ступенем адекватності тощо.

Модель вважається адекватною об'єкту-оригіналу, якщо вона з достатнім ступенем наближення (на рівні розуміння системним аналітиком модельованого процесу) відображає закономірності процесу функціонування реальної економічної системи у зовнішньому середовищі.

Проаналізуємо послідовність і зміст етапів одного циклу економіко-математичного моделювання.

1. Постановка економічної проблеми. Цей етап включає видокремлення найважливіших рис і властивостей об'єкта, що моделюється, і абстрагування від другорядних; вивчення структури об'єкта і головних залежностей, що поєднують його елементи; формулювання гіпотез, що пояснюють поведінку і розвиток об'єкта.

2. Побудова математичних моделей. Це – етап формалізації економічної проблеми, вираження її у вигляді конкретних математичних залежностей і відношень (функцій, рівнянь, нерівностей тощо).

3. Математичний аналіз моделі. Метою цього етапу є з'ясування загальних властивостей моделі. Тут часто застосовують математичні прийоми дослідження. Найважливіший момент – доведення існування рішень у сформованій моделі.

4. Числове моделювання. Цей етап включає розробку алгоритмів для числового розв'язування задачі, складання програм на ЕОМ і безпосереднє проведення розрахунків. Труднощі цього етапу зумовлені передусім необхідністю опрацювання значних масивів інформації. Завдяки сучасним ЕОМ вдається проводити числові «модельні» експерименти, вивчаючи «поведінку» моделі при різних значеннях деяких умов.

5. Аналіз числових результатів та їх використання. На цьому, завершальному, етапі циклу виникає питання про правильність і повноту результатів моделювання, про рівень практичного застосування останніх.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведемо аналіз досліджень та публікацій, проблем математичного моделювання спільної динаміки ВВП та робочих місць. Для цього розглянемо задачу моделювання конкурентних взаємодій у виді автономної динамічної системи [1]. Такого роду динамічні системи, включаючи системи більш високого порядку, використовуються, для аналізу конкурентних взаємодій різних екологічних, соціальних і економічних об'єктів [2-19]. Зробимо висновок, що капітал, який працює на ринку праці, приводить до росту робочої сили за

рахунок підвищення її конкурентноздатності (інвестиції в людський капітал) і створення нових робочих місць.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У розвиток роботи [1] побудуємо математичну модель взаємодій на загальних ринках праці і капіталу однієї країни. З метою визначення прогнозних рівнів зайнятості населення та ВВП проведемо чисельне моделювання та імітаційні експерименти з цією моделлю для визначення умов зростання макроекономічних показників.

Формування цілей статті. Проаналізуємо модель конкурентних взаємодій на загальних ринках праці і капіталу. Детально розглянемо окремі випадки цієї моделі для однієї країни. Знайдемо умови існування рівноважних станів цієї моделі. Розглянути можливість застосування цієї моделі при заключенні договорів на співробітництво між країнами. довільного числа країн.

Виклад основного матеріалу. Проведемо аналіз цих станів на існування біфуркації типу сітло вузол. У цьому випадку систему рівнянь можна записати у вигляді:

$$\begin{cases} \frac{dy}{dt} = ky(L - y) + \alpha z \\ \frac{dz}{dt} = cz(K - z) + \delta y, \end{cases} \quad (1)$$

де y – чисельність робочої сили; z – обсяг капіталу; L, K – деякі граничні рівні робочої сили (при $z = 0$) і капіталу (при $y = 0$); k – коефіцієнт стримування росту чисельності робочої сили, α – коефіцієнт росту числа робочої сили на одиницю об'єму капіталу; c – коефіцієнт стримування росту обсягу капіталу; δ – коефіцієнт росту обсягу капіталу на одиницю чисельності робочої сили.

Покажемо, що динамічна система (2), що описує найпростішу ситуацію взаємодії робочої сили і капіталу однієї країни (враховуються логістичні і лінійні члени цієї взаємодії), з чотирьох рівноважних станів (два з яких нефізичні) існує тільки один стійкий рівноважний стан, що задовольняє умовам $y_* > L, z_* > K$.

Систему (1) рівнянь за допомогою заміни перемінних: $\tilde{y} = 1 - \frac{y}{L}, y \geq 0; \tilde{z} = 1 - \frac{z}{K}, z \geq 0; t' = kLt$ приведемо до виду:

$$\begin{cases} \frac{d\tilde{y}}{dt'} = \tilde{y}(\tilde{y} - 1) + a_1(\tilde{z} - 1) \\ \frac{d\tilde{z}}{dt'} = a_3(\tilde{y} - 1) + a_2\tilde{z}(\tilde{z} - 1), \end{cases} \quad (2)$$

де $a_1 = \frac{\alpha K}{kL^2}, a_2 = \frac{cK}{kL}, a_3 = \frac{\delta}{kK}$ – безрозмірні позитивні параметри.

З цієї динамічної системи впливає наявність одиничної особливої точки $(\tilde{y}_*, \tilde{z}_*) = (1, 1)$. Інші три особливі точки знаходяться з рішення рівняння

$$\tilde{y}_*^3 - \tilde{y}_*^2 - a_1\tilde{y}_* + \frac{a_3 a_1^2}{a_2} = 0, \quad (3)$$

причому $\tilde{z}_* = 1 - \frac{1}{a_1}\tilde{y}_*(\tilde{y}_* - 1)$ мають вид: при $a_1 = a_3 = 1/4, a_2 = 1$ Рис. 1, 2; при $a_1 = 1/2, a_3 = 1/4, a_2 = 1$, $x_1 = y, x_2 = z$; при $a_1 = 1/2, a_3 = 1/4, a_2 = 1$, $x_1 = y, x_2 = z$ Рис. 3; при $a_1 = a_2 = a_3 = 1, x_1 = y, x_2 = z$ Рис. 4.

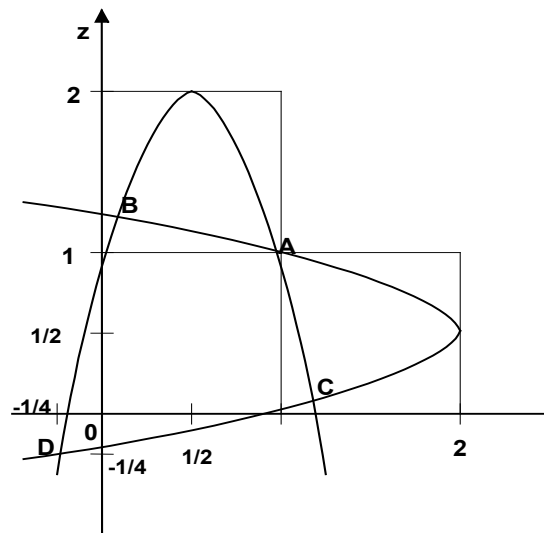

Рис. 1. Розташування ізоклін $\frac{dz}{dy} = 0$ і $\frac{dy}{dz} = \pm\infty$ і точок їх перетинання для динамічної системи (2) при $a_1 = a_3 = 1/4, a_2 = 1$

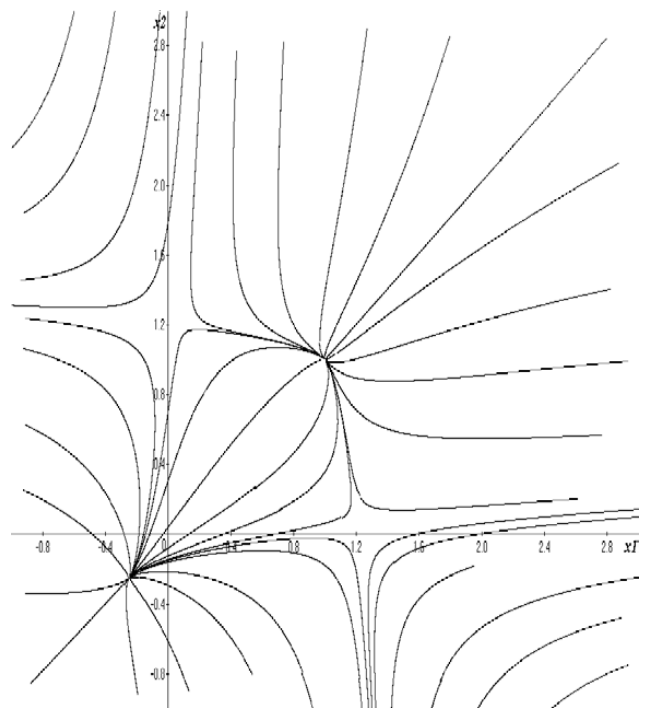

Рис. 2. Фазовий портрет динамічної системи (2) при $a_1 = a_3 = 1/4, a_2 = 1, x_1 = y, x_2 = z$

Наступним кроком є чисельне моделювання для цього необхідно погодити результати чисельного фазового портрета, показаного на рис. 1-4 з даними офіційної статистики Держкомстату України по зайнятості населення та динаміці ВВП.

Для оцінки параметрів k, a, c, δ моделі (1) попередньо розраховувалися наближені значення фактичних значень похідних

$$(y')_i^p = \frac{y_{i+1} - y_{i-1}}{2}; (z')_i^p = \frac{z_{i+1} - z_{i-1}}{2},$$

$i = 2 \div (n - 1)$, де n – число фактичних точок даних.

Параметри k, a, c, δ оцінювалися з умови мінімізації суми квадратів відхилень фактичних значень похідних від їхніх розрахункових значень $(y')_i^p$ і $(z')_i^p$.

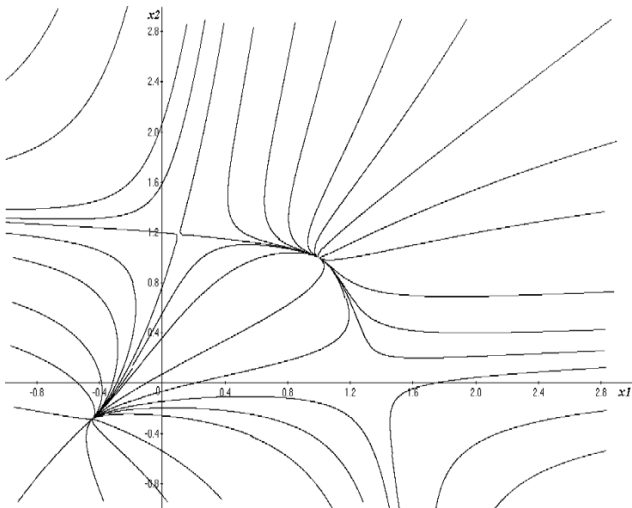

Рис. 3. Фазовий портрет динамічної системи (2) при $a_1 = 1/2, a_3 = 1/4, a_2 = 1, x_1 = y, x_2 = z$

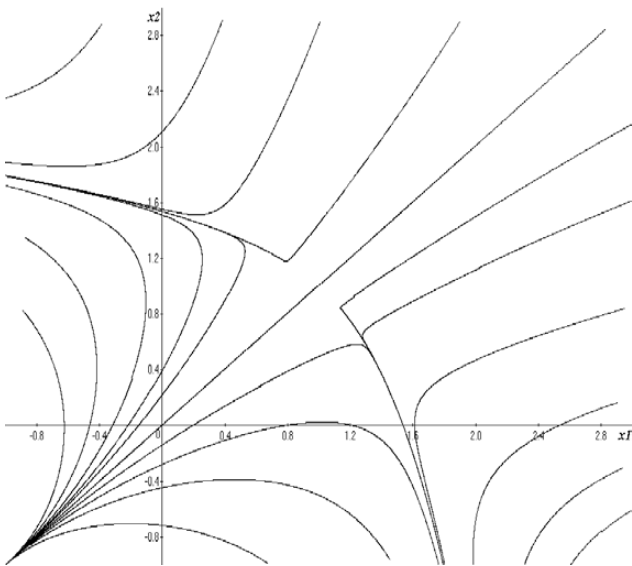

Рис. 4. Фазовий портрет динамічної системи (2) при $a_1 = a_2 = a_3 = 1, x_1 = y, x_2 = z$

Для цього складався функціонал:

$$S = \sum_{i=2}^{n-1} \left[(y'_i)^p - (y'_i)^\varphi \right]^2 + \sum_{i=2}^{n-1} \left[(z'_i)^p - (z'_i)^\varphi \right]^2$$

Позначимо: $u_i = y_i(L - y_i), v_i = z_i(K - z_i)$, тоді функціонал S приймає вид:

$$S = \sum (ku_i + \alpha z_i - y'_i)^2 + \sum (cv_i + \delta y_i - z'_i)^2$$

Умова мінімізації функціонала S :

$$\begin{cases} \frac{\partial S}{\partial k} = 0 \\ \frac{\partial S}{\partial \alpha} = 0 \\ \frac{\partial S}{\partial c} = 0 \\ \frac{\partial S}{\partial \delta} = 0 \end{cases}$$

Ця система рівнянь рівносильна двом системам рівнянь.

Перша система для параметрів k і a

$$\begin{cases} 2\sum (ku_i + \alpha z_i - y'_i)u_i = 0 \\ 2\sum (ku_i + \alpha z_i - y'_i)z_i = 0 \end{cases}$$

Після перетворень приходимо до системи лінійних рівнянь щодо перемінних k і a :

$$\begin{cases} k\sum u_i^2 + \alpha\sum z_i u_i = \sum y'_i u_i \\ k\sum u_i z_i + \alpha\sum z_i^2 = \sum y'_i z_i \end{cases}$$

Друга система рівнянь для c і δ має вигляд:

$$\begin{cases} 2\sum (cv_i + \delta y_i - z'_i)v_i = 0 \\ 2\sum (cv_i + \delta y_i - z'_i)y_i = 0 \end{cases}$$

Аналогічно ця система приводиться до системи лінійних рівнянь щодо перемінних c і δ :

$$\begin{cases} c\sum v_i^2 + \delta\sum y_i v_i = \sum z'_i v_i \\ c\sum v_i y_i + \delta\sum y_i^2 = \sum z'_i y_i \end{cases}$$

Знайдені шукані значення коефіцієнтів k, c, δ, a для України: дорівнюють $k = 0,01, c = 0,0003, \delta = 1,48, a = 0,0005$.

Зробимо висновок і визначимо перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Ринок праці і капіталу можна представити як динамічну систему (1), тоді для її опису пропонується використовувати модель взаємодії n країн:

$$\begin{aligned} \frac{dy_i}{dt} &= k_i y_i \left(L_i - \sum_{j=1}^n \beta_{ij} y_j \right) + \sum_{j=1}^n \alpha_{ij} z_j, \quad \frac{dz_i}{dt} = \\ &= c_i z_i \left(K_i - \sum_{j=1}^n \varepsilon_{ij} z_j \right) + \sum_{j=1}^n \gamma_{ij} y_j \end{aligned}, \quad (4)$$

де $i = \overline{1, n}, \beta_{ij} = \varepsilon_{ij} = 1$, y – чисельність робочої сили i -тої і j -тої країн, z – обсяг капіталу, k_i – коефіцієнт конкуренції робочої сили за вільні робочі місця на ринку i -тої країни; β_{ij} – частка вільних робочих місць i -тої країни, за які конкурує робоча сила j -тої країни; L, K – деякі граничні рівні робочої сили (за $z = 0$) і капіталу (за $y = 0$); коефіцієнти α_{ij} і γ_{ij} представлено у вигляді: $\alpha_{ij} = a_i a_{ij}^0$, де $a_{11}^0 + a_{21}^0 = 1, a_{12}^0 + a_{22}^0 = 1, a_{ij}^0$ – частка капіталу j -тої країни, що звертається на ринку праці i -тої країни і веде до росту робочої сили i -тої країни; $\gamma_{ij} = \gamma_{ij}^0$, де $\gamma_{11}^0 + \gamma_{21}^0 = 1, \gamma_{12}^0 + \gamma_{22}^0 = 1, a_{ij}^0$ – частка робочої сили j -тої країни, що звертається на ринку праці i -тої країни і веде до росту капіталу i -тої країни, ε_{ij} ($i \neq j$) – частки вартості інвестиційних об'єктів i -тої країни, за які конкурує капітал j -тої країни, c_i – коефіцієнт конкуренції за капітал i -тої країни.

Висновки і пропозиції. Таким чином, побудовано модель конкурентних взаємодій на загальному ринку праці і капіталу довільного числа країн. Детально проаналізовані окремі випадок цієї моделі для однієї країни. Знайдено рівноважні стани в цих випадках, проаналізована їхня стійкість і досліджені біфуркації типу сідло вузол.

Така модель може бути взята на увазі при заключенні договорів на співробітництво між країнами. Аналогом можуть бути запропановані країнами Північної Америки договірні стосунки на прикладі NAFTA. В умовах яких громадяни з канадським та мексиканським громадянством мають право на безвізову роботу та ведення бізнесу у США.

Список літератури:

1. Московкин В.М. Основы концепции диффузии инноваций // Бизнес Информ. – X., 1998. – № 17-18. – С. 41-48.
2. Московкин В.М. Конкурентные взаимодействия в стратифицированном обществе (Математическое моделирование) // Бизнес Информ. – X., 2000. – № 2. – С. 36-39.
3. Федоров В.Д., Гильманов Т.Г. Экология. – М.: Изд-во МГУ, 1980. – 464 с.
4. Эрроусмит Д., Плейс К. Обыкновенные дифференциальные уравнения. Качественная теория с приложениями. – М.: Мир, 1986. – 243 с.
5. Goh B.S. Stability in models of mutualism // The American Naturalist. – 1979. – Vol. 113. – № 2. – P. 261-274.
6. Takeuchi Yasuhiro, Karmeshu. Dynamic model of three competing social groups // Int. J. Systems Sci. – 1989. – Vol. 20, № 11. – P. 2125-2137.
7. Журавка А.В. Математическое моделирование взаимодействий на общем рынке труда и капитала // Экономика: проблемы теории та практики. – Дніпропетровськ, 2002. – Вип. 131. – С. 50-53.
8. Журавка А.В. Концепция моделирования конкурентных взаимодействий в теории экономической динамики // Радиоэлектроника и информатика. – X., 2001. – № 4. – С. 82-88.
9. Журавка А.В. Моделирование конкурентно-кооперационных взаимодействий (Социально-экономические системы) // Бизнес Информ. – X., 2002. – № 1-2. – С. 49-51.
10. Журавка А.В. Численный анализ трехмерной модели конкурентно-кооперационных взаимодействий (Социально-экономические системы) // Бизнес Информ. – X., 2002. – № 7-8. – С. 35-37.
11. Журавка А.В., Московкин В.М. Нелинейная модель динамики занятого населения и анализ устойчивости ее равновесных состояний // Вестник Международного Славянского университета. – Серия «Экономика. Социология». – X., 2002. – Том 5, № 3. – С. 32-34.
12. Журавка А.В., Московкин В.М., Брук В.В. Двумерная модель конкурентных взаимодействий в экономике: теория и численные эксперименты // Автоматические системы управления и приборы автоматизации. – X., 2001. – № 115. – С. 98-103.
13. Журавка А.В. Комплекс моделей конкурентно-кооперационных взаимодействий у социально-економічних системах // Модели управления в рыночной экономике, Донецк: 2006. – Вип. 9. – С.79-86.
14. Чуб О.В., Новожилова М.В., Журавка А.В. Моделирование попиту на послуги ремонтно-будівельних служб ЖКГ при плануванні обсягу фінансових ресурсів // Збірник наукових праць. Фінансово-кредитна діяльність. Харків: 2012. – Вип. 1. – С. 208-214.
15. Журавка А.В., Чуб О.І., Океме Елеоджо Моделирование инвестиційної стратегії на основі енерговоробничих циклів // Збірник наукових праць. II-га Всеукраїнська науково-практична конференція Актуальні проблеми економічного і соціального розвитку регіону. Красноармійськ: 2012. – С. 214.
16. Журавка А.В., Московкин В.М., Елеоджо О. Сутність процесів конкуренції в соціально-економічних системах [Електронний ресурс] // Економіка. Управління. Інновації. Житомир. – 2013. – №1(9).
17. Журавка А.В., Московкин В.М., Елеоджо О. Сутність процесів кооперації в соціально-економічних системах [Електронний ресурс] // Економіка. Управління. Інновації. Житомир. – 2014. – №1(11).

Журавка А.В.

Харьковский национальный университет строительства и архитектуры

Мудаширу Тайо Мусибо

Харьковский национальный университет радиоэлектроники

МОДЕЛИ НЕЛИНЕЙНОЙ ДИНАМИКИ В РЕШЕНИИ ПРОБЛЕМ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ НА РЫНКЕ ТРУДА И КАПИТАЛА

Аннотация

В статье рассмотрена модель конкурентных взаимодействий на общих рынках труда и капитала произвольного числа стран. Такая модель может быть взята за основу при заключении договоров на сотрудничество между странами. Аналогом таких взаимоотношений могут быть рассмотрены, предложенные странами Северной Америки, договорные отношения на примере НАФТА, в условиях которых граждане с канадским и мексиканским гражданством имеют право на безвизовую работу и ведения бизнеса в США. Подробно проанализированы отдельные случаи этой модели для одной страны. Для предложенной модели найдены равновесные состояния, проанализирована их устойчивость и исследованы бифуркации типа седло узел.

Ключевые слова: рынок труда, динамика ВВП, динамика ВНП, динамика занятого населения, бифуркации типа седло узел, сотрудничество между странами.

Zhuravka A.V.

Kharkiv National University of Construction and Architecture

Mudashiru Tajo Musibau

Kharkiv National Radiotechnic University

MODELS OF NONLINEAR DYNAMICS IN SOLVING PROBLEMS OF MACROECONOMIC INSTABILITY IN THE LABOR MARKET AND CAPITAL

Summary

In this article, a model of competitive interactions in the labor and capital markets any number of countries was build. This model can be used as a basis to conclude contracts on the cooperation between countries. An analogue of such a relationship may be consideration of the proposal North American countries contractual relations as an example NAFTA, under which citizens with Canadian and Mexican nationals have the right to visa-free work and do business in the United States. Analyzed in detail individual cases of this model for a single country. For the proposed model found equilibrium states, their stability is analyzed and studied the bifurcation of saddle node.

Keywords: labor market, GDP dynamics, GNP dynamics, the dynamics of the employed population, the bifurcation of saddle node, cooperation between countries.

УДК 65.016.1(083.71)

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВА: ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ ДЕФІНІЦІЇ

Забродська Г.І., Забродська Л.Д.

Харківський державний університет харчування та торгівлі

Досліджено теоретичні питання визначення сутності організаційного розвитку підприємства. Проведено контент-аналіз дефініцій організаційного розвитку підприємства. Обґрунтовано виокремлення складових визначення організаційного розвитку підприємства. Конкретизовано сутнісні характеристики організаційного розвитку підприємства. Запропоноване авторське визначення терміну «організаційний розвиток підприємства».

Ключові слова: розвиток, організація, організаційний розвиток підприємства, дефініція, якісні зміни в організації, процес, контент-аналіз.

Постановка проблеми. Отримання суб'єктом підприємництва довготривалих конкурентних переваг нерозривно пов'язане з умінням його внутрішньої структури вчасно реагувати на зміни навколишнього середовища. Тому особливо актуально постає питання підтримки підприємства в бажаному конкурентному стані, що вимагає його безперервного розвитку як відкритої соціально-економічної системи, важливою ланкою внутрішнього середовища якої є організаційна складова, що обумовлює зростання значення досліджень організаційних аспектів розвитку підприємств на основі ефективного використання економічних можливостей управління, що є суттю організаційного розвитку. Отже, визначення сутності організаційного розвитку підприємства є окремою науково-теоретичною проблемою, для розв'язання якої необхідним є узагальнення існуючих підходів до формулювання дефініцій цього поняття, що створює підґрунтя для осмислення теоретичних основ створення понятійно-категорійного апарату сучасного менеджменту підприємств в змінному конкурентному середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання організаційного розвитку знайшли відобра-

ження в дослідженнях провідних вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема Афанасьєва Н.В., Белл С., Бенна К., Бредфорда Л., Бусигіна О.В., Гудзинського О.Д., Гуренко Т.О., Клягіна С.В., Коршунової О.Д., Лавриненко В.В., Левіна К., Ліппіта Р., Масленнікова Н.А., Меггинсона Д., Некрасова С.І., Некрасової Н.А., Новака В.О., Равневої О.В., Родченка В.В., Сіренко Н.М., Судомир С.М., Сюрте М., Тоцького В.І., Франчука В.І., Френч У., Шумпетера Й. та інших. Незважаючи на широке коло наукових публікацій та розробок з даного питання, воно потребує подальшого дослідження в напрямку узагальнення дефініцій «організаційний розвиток підприємства».

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з поняттям «організаційний розвиток» в понятійно-категорійному апараті економічної науки застосовуються різні дефініції (організаційне зростання, розвиток організації, організаційне проектування, розбудова організації, організаційні зміни, організаційний розвиток підприємства), зміст яких часто отожднюється. Проте кожна дефініція має свою специфіку досліджень (моделі, засоби, механізми і технології). Таким чином, до теперішнього часу ще не з'явилось дефініції, що чітко визначає цю

предметну область діяльності підприємств, тому необхідно виділити загальне ядро досліджень, на якому концентрується увага.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є на підґрунті узагальнення підходів до визначення сутності дефініцій і конкретизації їх сутнісних ха-

Таблиця 1

Дефініції науковців щодо розкриття сутті поняття «організаційний розвиток підприємства»

Тлумачення поняття	Джерело
Організаційний розвиток підприємства як науково-методичне підґрунтя обґрунтування і проведення змін в організації	
Організаційний розвиток – методологія або техніка, яка використовується для того, щоб здійснювати зміни в організації або в її підрозділах з метою покращення ефективності її діяльності	[3, с. 11]
Організаційний розвиток – комплекс, що включає в себе базові цінності та принципи; набір концепцій і моделей, які становлять теоретичне підґрунтя організаційного розвитку; велику кількість методик і інструментів, за допомогою яких програми організаційного розвитку реалізуються на практиці	[5]
Організаційний розвиток – це концепція розвитку організацій, на основі якої виник інтегрований прикладний підхід до планових змін сформованих систем і процесів функціонування організацій.	[6]
Організаційний розвиток – сучасний метод розвитку організації за допомогою роботи з людськими ресурсами, що виник на перетині психології управління, організаційної і соціальної психології, менеджменту. ОР являє собою комплекс заходів щодо удосконалювання можливостей організації в вирішенні її внутрішніх проблем і забезпеченні високого рівня адаптації до зміни зовнішніх умов.	[7]
Організаційний розвиток – консультаційна течія, яка поєднує в собі практику консалтингу, дослідницький і науково-прикладний напрямки на перетині організаційної психології, теорії організації і менеджменту, спрямовану на вирішення широкого кола завдань щодо ефективного встановлення і досягнення цілей розвитку організації як в бізнесових, так і в некомерційних структурах	[4, с. 73]
Організаційний розвиток підприємства як процес проведення якісних змін в організації	
Організаційний розвиток – природний процес якісних змін в організації, що сприяють росту чисельності персоналу або збільшенню розмірів організації, а також соціальних відносин, поглядів людей і структури організації.; як стратегія управлінського консультування	[8, с. 256]
Організаційний розвиток розглядається як широкомасштабний, запланований систематизований процес на підприємстві, який реагує на зміни, що відбуваються у середовищах – внутрішньому і зовнішньому	[9, с. 23]
Організаційний розвиток – процес удосконалення формальних (організаційної структури управління, процесів управління, розподілу та координації прав, обов'язків, відповідальності, організації праці управлінських працівників й ін.) і неформальних сторін організаційної діяльності (підвищення знань, навичок і досвіду у міжособистісному та груповому спілкуванні; організації підвищення кваліфікації, перекваліфікації та раціонального переміщення, тобто кар'єри, з метою досягнення найефективнішого балансу між ними на основі застосування ефективних методів мотивації та формування організаційної культури), тобто безперервне вдосконалення процесів вирішення проблем й оновлення організації	[10, с. 173]
Розвиток організаційний – удосконалення можливостей організації вирішувати різні проблеми і здатність до оновлення в довгостроковому періоді. Організація програмує свій розвиток за рахунок технологічних та організаційних нововведень, підвищення ефективності управління культурою фірми, навчання	[1, с. 108]
Організаційний розвиток підприємства як оновлення або удосконалення організації	
Організаційний розвиток – довготривала робота по удосконаленню процесів вирішення проблем і оновленню в організації шляхом ефективного спільного регулювання культурних постулатів організації – при особливій увазі до культури всередині формальних робочих груп – з допомогою агента змін, чи каталізатора, – використовуючи теорію і технологію прикладної науки про поведінку, враховуючи дослідження дією	[11]
Організаційний розвиток підприємства як практична діяльність працівників	
Організаційний розвиток – це дія на людські процеси в організації, які покращують функціонування організаційної системи для досягнення її цілей	[12]
Організаційний розвиток – довготермінова робота в організації щодо удосконалення процесів вирішення проблем і оновлення. Такий розвиток є стратегічним шляхом, з одного боку, зростання загальної ефективності організації, а з іншого – підвищення почуття задоволеності та поліпшення умов праці співробітників	[13, с. 173-174]
Організаційний розвиток – цілеспрямована робота, здійснювана вищим керівництвом для підвищення ефективності й життєздатності організації за рахунок планових змін процесів, які в ній протікають, використовуючи при цьому знання і методи науки про поведінку і науку управління	[14]
Організаційний розвиток розглядається як довгострокові зусилля на вдосконалення процесів розв'язання проблем та оновлення в організації шляхом ефективного, спільного регулювання організаційною культурою при особливій увазі щодо культури формальних робочих груп через агента змін чи каталізатора, застосовуючи теорію та технологію прикладної науки про поведінку, включаючи дослідження дією	[11]
Організаційний розвиток підприємства як освітня програма або стратегія	
організаційний розвиток – нормативна стратегія перенавчання, спрямована на виявлення впливу на переконання, оцінку і відношення до роботи в рамках організації для того, щоб вона могла краще адаптуватися до швидких темпів зміни технології, у індустріальному оточенні і в суспільстві в цілому	[15]

рактистик обґрунтувати поглиблене визначення терміну «організаційний розвиток підприємства».

Виклад основного матеріалу. Кожне підприємство має дві рушійні сили – бажання вижити (зберегти себе, мати певну стабільність) і прагнення розвиватися (самовдосконалюватися). Кожне підприємство, що прагне займати певну нішу на ринку, має постійно адаптуватися до змін зовнішнього середовища, оскільки сучасна організація підприємства являє собою сукупність складних систем, що функціонують в умовах безперервних змін навколишнього середовища, що являє собою постійне джерело можливостей та загроз для розвитку. В умовах таких перманентних змін виникає необхідність пошуку нових підходів до управління та забезпечення ефективного розвитку сучасних підприємств, що функціонують у різних сферах. Отже, об'єктивність організаційних змін зумовлює необхідність розв'язання проблеми розвитку підприємств в умовах постійної динаміки внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування. Тоді цілі розвитку підприємств можна розглядати крізь призму загальноновизначених організаційних теорій, одним з напрямів яких щодо ефективною адаптації підприємств до змін зовнішнього середовища, є організаційний розвиток як процес позитивних і якісних змін в організації, що стосуються головним чином структури, способів діяльності та взаємодії. Концепція організаційного розвитку є прикладом еволюційного підходу і підходить для стратегії безперервного розвитку,

тобто це безпосередні дії усередині підприємства щодо постійного розвитку і трансформації організації підприємства.

В менеджменті отримали поширення різні синонімічні поняття, що ототожнюються з терміном «організаційний розвиток», такі як «розвиток організаційний», «розвиток організації», «організаційний розвиток підприємства». Так, С.С. Бакай, С.О. Білун, А.В. Світлична [1, с. 108] вважають, що розвиток організаційний – це удосконалення можливостей організації вирішувати різні проблеми і здатність до оновлення в довгостроковому періоді. Організація програмує свій розвиток за рахунок технологічних та організаційних нововведень, підвищення ефективності управління культурою фірми, навчання; М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі визначають, що розвиток організації – це довгострокова програма удосконалення можливостей організації вирішувати різні проблеми і здатність до оновлення, особливо за рахунок підвищення ефективності управління культурою організації [2, с. 692]. В економічній науці превалюють два основних підходи до визначення організаційного розвитку. З одного боку, організаційний розвиток (розвиток організації) – об'єктивний процес, що відбувається незалежно від волі менеджменту. Однак у сформованій практиці під організаційним розвитком часто розуміють заходи в галузі менеджменту, спрямовані на здійснення великих змін в організаціях. Саме отримання нових якостей та ком-

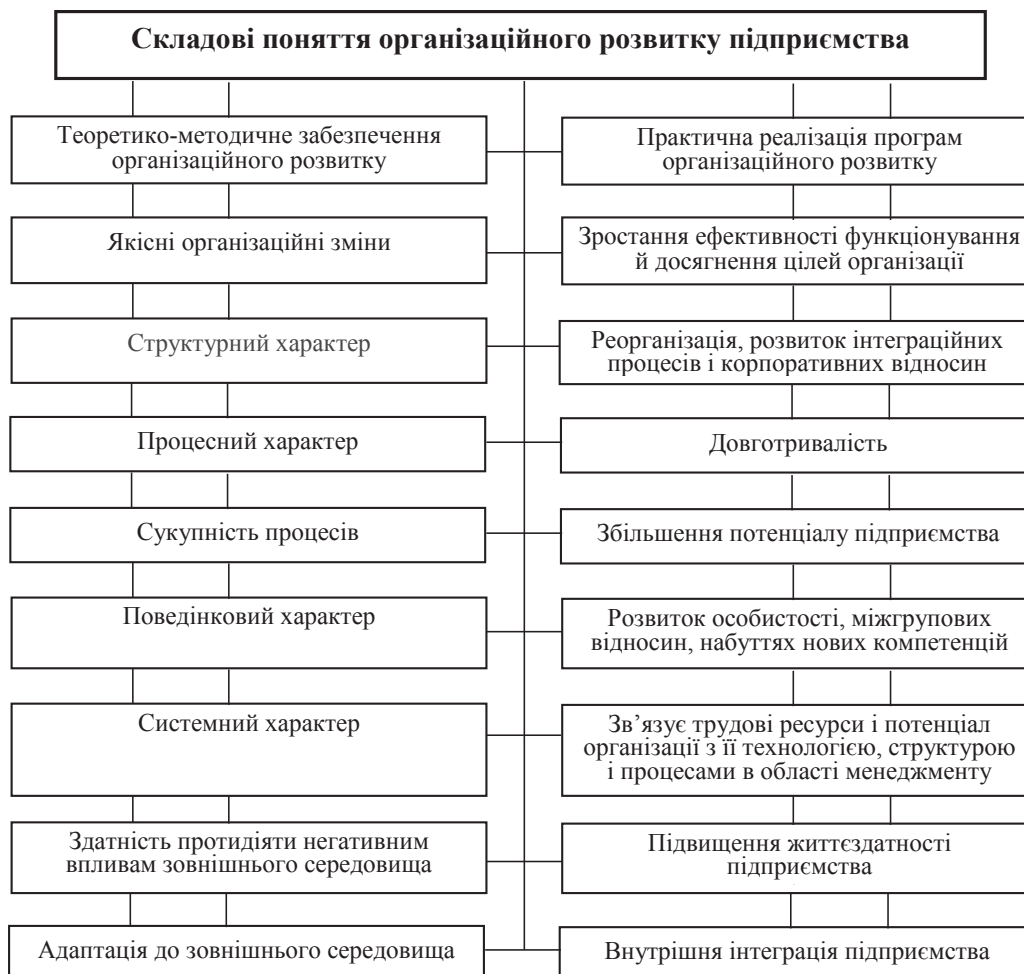

Рис. 1. Складові визначення організаційного розвитку підприємства

петенцій є ознакою розвитку організації. Більш того, результатом організаційного розвитку є збільшення потенціалу організації з позиції формування нових здібностей [16].

Аналітичне осмислення результатів теоретичного дослідження щодо розкриття сутності дефініції (табл. 1) дає підставу виокремити такі підходи в трактуванні «організаційний розвиток підприємства» як: науково-методичне підґрунтя обґрунтування і проведення змін в організації; процес якісних змін в організації; оновлення або удосконалення організації підприємства; практична діяльність працівників підприємства; освітня програма або стратегія, розрахована на зміну соціальних відносин, поглядів людей і структури організації з метою поліпшення її адаптації, до вимог ринку.

У результаті проведеного узагальнення дефініцій науковців щодо розкриття сутності поняття «організаційний розвиток підприємства» представляється можливим стверджувати, що домінантою поняття організаційного розвитку є єдине поняття розвитку підприємства через здійснення якісних змін в організації, яке, незважаючи на наявність певних точок зору щодо його розуміння, зважаючи на різність висловлених точок зору, потребує певної конкретизації, яку пропонується здійснювати із використанням контент-аналізу.

Аналіз існуючих точок зору щодо розуміння сутності організаційного розвитку дозволив виділити елементи або складові визначення організаційного розвитку підприємства, що представлені на рис. 1.

Організаційний розвиток передбачає наявність якісних організаційних змін, які ведуть до певного зростання ефективності функціонування й досягнення цілей організації. Серед концепцій, що стосуються організаційних змін, найбільшого поширення набули концепції структури підприємства. У них подано взаємозв'язки, що утворюються між окремими галузями бізнесу, відділами та підрозділами підприємства.

Ці взаємозв'язки є найпомітнішим організаційним чинником, тому організаційний розвиток підприємства виявляється насамперед у зміні його структури. Організаційний розвиток підприємства має процесний характер, тобто є розподілений у часі, причому організаційному розвитку, як процесу, властива довготривалість, зважаючи на певну інерційність організації підприємства як об'єкту розвитку та наявність часового лагу між імпульсом розвитку та відповідними йому змінами. За своїм змістом організаційний розвиток підприємства, що впливає з аналізу приведених точок зору, є сукупністю процесів, які сумарно ведуть до збільшення потенціалу підприємства. Результативний прояв організаційного розвитку для підприємства полягає в реалізації якісних організаційних змін, збільшенні потенціалу підприємства, забезпеченні здатності підприємства протидіяти негативним впливам зовнішнього середовища та підвищенні життєздатності підприємства. Основна ідея, що лежить в основі організаційного розвитку укладається в тезі – розвиток організації можливий лише через розвиток людини, тобто проектування соціальних і структурних умов орієнтовано на навчання працівників і активізацію спільної участі членів організації на підвищення самовизначення членів організації і дотримання демократичних

гарантій на підприємствах. Тому розвиток людини є тією проблемною областю, від рішення якої залежить конкурентоздатність організації. Організаційний розвиток є послідовне застосування системного підходу до функціональних, структурних, технічних й особистісних взаємин в організації. Об'єктивність організаційних змін зумовлює необхідність розв'язання проблеми розвитку організації в умовах постійної динаміки внутрішнього та зовнішнього середовищ функціонування підприємства. Організаційні характеристики, що відповідають зовнішньому середовищу, досягаються за рахунок безперервного вдосконалювання управління. Характеристики, що дають змогу забезпечити гнучкість організації (її адаптивність до зовнішнього середовища), виробляються свідомо, з використанням наявного позитивного досвіду.

Організаційний розвиток підприємства, відповідно до узагальнення термінів, що використовують в сучасній науці та практиці управління, дозволив визначити низку відмінних характеристик. Так, організаційний розвиток підприємства:

- являє собою процес, який зорієнтований на вирішення проблем організації за допомогою використання різних теорій та наукових досліджень;
- концентрується на досягненнях і результатах;
- ґрунтується на структурному, процесному, поведінковому, системному підходах та пов'язує потенціал організації з її технологією, структурою та менеджментом;
- являє собою довгострокові програми по вдосконалюванню процесів організаційного відновлення й прийняттю рішень;
- являє собою процес, що орієнтується на дії;
- спирається на досвід;
- здійснюється за рахунок адаптації до змін зовнішнього середовища, навичок вирішення виникаючих проблем, удосконалення внутрішніх взаємовідносин;
- засновується на співробітництві;
- процес навчання, який ґрунтується на перепідготовці персоналу, що є одним із засобів здійснення перетворень.

Дослідження підходів до визначення сутнісних характеристик дефініції «організаційний розвиток» дозволило визнати, що *організаційний розвиток підприємства є складним поняттям, яке на підставі узагальнення результатів проведеного контент-аналізу пропонується розуміти як науково-методичне забезпечення реалізації на практиці довготривалих програм якісних організаційних змін, використовуючи системну сукупність процесів діяльності підприємства, які дозволяють адаптуватися до умов зовнішнього середовища та внутрішньої інтеграції, й забезпечувати зростання ефективності функціонування й досягнення цілей організації, шляхом удосконалення процесів вирішення проблем і оновлення, у результаті чого забезпечується збільшення потенціалу підприємства з позиції формування нових компетенцій.*

Висновки і пропозиції. Проблематику визначення організаційного розвитку підприємства не можна вважати вичерпаною, проведений контент-аналіз його дефініцій представляє інтерес не лише щодо розвитку понятійно-категорійного апарату, але й дозволив конкретизувати сутнісні характеристики й розробити авторське

визначення цього терміну, що може стати підґрунтям подальших досліджень умов, механізмів та принципів організаційного розвитку підпри-

ємства, вирішення яких дозволить більш точно визначити критерії ефективності, що стане напрямками подальших досліджень.

Список літератури:

1. Бакай С. С. Словник з теорії організації: навч. посіб. / С. С. Бакай, С. О. Білун, А. В. Світлична. – Полтава, 2002. – 146 с.
2. Мескон М. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хеддоурі; пер. с англ. – М.: Дело, 1998. – 799 с.
3. Психологічні засади організаційного розвитку: монографія / За наук. ред. Л. М. Карамушки. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. – 206 с.
4. Емельянов Е. Н. Практика консультирования по организационному развитию и организационная психология / Е. Н. Емельянов // Журнал практического психолога. – 2000. – № 5–6. – С. 72–85.
5. Ралко О. С. Еволюція поняття організаційний розвиток підприємства [Електронний ресурс] / О. С. Ралко. – Режим доступу: [http://dSPACE.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1622/1/Evolution%20of%20definition%20the%20category%20organisational%20development%20of%](http://dSPACE.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1622/1/Evolution%20of%20definition%20the%20category%20organisational%20development%20of%20)
6. Бабенко Г. Є. Організаційний розвиток підприємств: поняття та етапи проведення [Електронний ресурс] / Г. Є. Бабенко – Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=41229>
7. Підвальна О. Г. Економічні відносини [Електронний ресурс] / О. Г. Підвальна, А. Г. Швець // 6. Маркетинг і менеджмент. Управління організаційним розвитком організацій – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/35_OINBG_2010/Economics/76062.doc.htm
8. Моргунов Е. Б. Модели и методы управления персоналом: российско-британское учеб. пособ. / Е. Б. Моргунов. – М.: ЗАО «Бизнес-школа», «Интел-Синтез», 2001. – 464 с.
9. Герасимчук В. Г. Развитие предприятия: диагностика, стратегия, эффективность / В. Г. Герасимчук. – К.: Вища школа, 1995. – 267 с.
10. Колесніков Г. О. Менеджерський словник / Г. О. Колесніков. – К.: Професіонал, 2007. – 288 с.
11. French, Wendell, Bell, Cecil. Organisation Development. 4th ed. Prentice Hall, 1990.
12. Lippitt G. L. Organizational Renewal: A Holistic Approach to Organization Development. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1982.
13. Хміль Ф. І. Основи менеджменту: підруч. / Ф. І. Хміль. – К.: Академвидав, 2003. – 608 с.
14. Бекхард Р. Організаційне розвиток компанії [Електронний ресурс] / Р. Бекхард. – Режим доступу: http://www.psymanager.km.ru/social/orgdevelop/file_definition.html
15. Agencies: Perspectives in Theory and Practice / Golembiewski R. T. – Public Administration Review, July – August, 1969. – 478 p.
16. Лосев А. Ф. История античной философии в конспектном изложении. / А. Ф. Лосев – 3-е изд. – М.: ЧеРо, 2005. – 192 с.

Забродская А.И., Забродская Л.Д.

Харьковский государственный университет питания и торговли

ОРГАНИЗАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИЯТИЯ: ОСНОВЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ДЕФИНИЦИИ

Аннотация

Исследование теоретических вопросов сущности определения организационного развития предприятия. Проведен контент-анализ дефиниций организационного развития предприятия. Обосновано выделение составляющих определения организационного развития предприятия. Конкретизированы сущностные характеристики организационного развития предприятия. Предложено авторское определение термина «организационное развитие предприятия».

Ключевые слова: развитие, организация, организационное развитие предприятия, дефиниция, качественные изменения в организации, процесс, контент-анализ.

Zabrodska H.I., Zabrodska L.D.

Kharkov State University of Food Technology and Trade

ORGANIZATIONAL DEVELOPMENT OF AN ENTERPRISE: BASICS OF DEFINITIONS DETERMINATION

Summary

Theoretical issues of defining the essence of organizational development of an enterprise are examined. A content-analysis of definitions of organizational development of an enterprise is carried out. The allocation of components determining organizational development of an enterprise is substantiated. Essential characteristics of organizational development of an enterprise are specified. The author's definition of the term «organizational development of an enterprise» is proposed.

Keywords: development, organization, organizational development of enterprise, definition, qualitative changes in the organization, process, content-analysis.

УДК 35.08

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Калініченко Л.Л.

Харківський національний університет будівництва та архітектури

Гаврилова А.О.

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

В статті визначено основні поняття та принципи тайм-менеджменту. Виокремлено етапи виконання планів згідно тайм-менеджменту. Наведені позитивні та заперечливі сторони застосування принципів тайм-менеджменту. Означено напрямки корпоративного тайм-менеджменту. Розкрито сутність тайм-менеджменту та його впровадження у компанії.

Ключові слова: тайм-менеджмент, управління, робочий час, керування часом, працівники.

Постановка проблеми. Сьогодні час – це ресурс, якого постійно не вистачає. Саме тому для того, щоб стати успішним, як людині, так і підприємству, необхідно вміти правильно ним керувати. За даними міжнародної консультативної компанії «Chirpin & Partner» кожна людина витрачає марно більше третини свого часу (приблизно 78 днів на рік) і, природно, марно витрачається не тільки особистий час, але і робочий. А тому, без впровадження тайм-менеджменту на підприємстві не обійтися. Бо, як відомо, час – це гроші. І доки працівники фірми не вміють керувати своїм часом, до тих пір фірма буде знаходити збитків, або ж не використовувати весь потенціал і, як результат, не буде розвиватись.

Аналіз досліджень і публікацій. Класиком теорії тайм-менеджменту вважають американського інженера Фредеріка Уїнслоу Тейлора який одним з перших запропонував в методах наукового управління виробництвом включати управління часом. Нині ця проблема досліджується науковцями та публіцистами з різних країн, і вже запропоновано багато методів управління часу. Серед сучасних авторів Горбачов О., Мерзлякова Є.Л., Растимешин В.Е., Архангельский Г., Гастев А.К. та інші. Найбільш широкого поширення отримали роботи, дослідження та підходи зарубіжних фахівців – Л. Зайверта, Й. Кноблауха, К. Бішофа, П. Дойля, Ст. Кові, Б. Санто, Джеймс Коулі та інших. Праці цих авторів описують певні алгоритми ефективної роботи, розкривається поняття самоорганізації та спеціальні стратегії її досягнення.

Мета статті. Метою статті є розкрити сутність тайм-менеджменту та його впровадження у компанії.

Виклад основного матеріалу. Термін «Тайм-менеджмент» походить від англ. time management – «управління часом». Під тайм-менеджментом можна розуміти набір правил, практик, навичок, інструментів і систем, спільне використання яких дозволяє більш ефективно використовувати свій час і, в перспективі, поліпшити якість життя [6]. Але, звісно ж, в кожного автора своє бачення щодо визначення цього терміну. Ось деякі з них:

Англійський вчений, політик і філософ Френсіс Бекон писав: «Вибирати час правильно – значить володіти життям. Несвоєчасність згубна» [1].

Стівен Прентіс зазначив, що тайм-менеджмент – це технології управління часом у реальних ситуаціях повсякденного життя, це

безліч прикладів, прийомів і практичних рекомендацій, які роблять пропонувані концепції управління часом наочними і такими, що легко запам'ятовуються [2, с. 4].

За В. Усовим, тайм-менеджмент – це управління перерозподілом обсягу роботи, необхідних ресурсів та зміни її змісту в заданому часі і просторі [3, с. 59].

Згідно Сьюзен Уорд тайм-менеджмент – набір принципів, навичок, інструментів і систем, які працюють разом, щоб допомогти отримати більше користі від часу з метою поліпшення якості життя. Це також управління часом для того, щоб витрачати його менше на справи, які ми зобов'язані зробити так, щоб у нас з'явилось більше часу, на справи, які ми хочемо зробити [8].

Брайан Трейсі вважає, що тайм-менеджмент – це мистецтво управління не тільки своїм часом, а й життям у цілому. Він порівнює його з сонцем, а всі складові життя людини – сім'я, стосунки з іншими людьми, доходи, заробіток, здоров'я, саморозвиток – це планети, які рухаються навколо нього [4, с. 5-6].

Тайм-менеджмент складається з чотирьох основних принципів які визначені на рис. 1.

Рис. 1. Принципи тайм-менеджменту

При роботі з цілями, необхідно розуміти, що мета повинна бути реальною, конкретною, вимірною і мати термін реалізації.

Уміння розставити пріоритети – основна частина тайм-менеджменту, бо якщо кожна справа або роботу вважати невідкладними і найбільш важливими, то ефективно спланувати час не вдасться.

Асортимент інструментів планування досить широкий та різноманітний, головне – вибрати з них найбільш зручний. Це можуть бути записи в щоденнику або календарі, спеціально складений

план справ на певний період часу, який повинен постійно коректуватися, поповнюватися новими завданнями.

Звички є показником того, що мистецтво тайм-менеджменту нарешті освоєно. Вони будуть проявлятися в розвиненому почутті часу, яке допоможе виконувати всі справи в строк і підвищити особисту ефективність.

Для того, щоб виявити необхідність залучення тайм-менеджменту необхідно зробити хронометраж особистого часу. Його слід проводити впродовж кількох робочих днів, можливо, тижнів, щоб проаналізувати свій робочий стиль і розкрити причини виникаючих дефіцитів часу. Тривожні симптоми близького виникнення тимчасових проблем можна визначити за такими ознаками:

1. Відсутність пріоритетів при виконанні справ (рішення другорядних завдань при регулярному перенесенні головних).
2. Постіх при виконанні об'ємних завдань (найчастіше викликана несвочасністю початку роботи над ними).
3. Великий потік всіяких рутинних справ (ризик потонути в дрібницях).
4. Несвочасне вивчення ділової переписки (поточної документації).
5. Робота вечорами і на вихідних (в службові години не вистачає часу).
6. Постійне виконання роботи за своїх колег чи підлеглих (здається, що так буде швидше або надійніше).
7. Робота не за своїм профілем (неефективне використання можливостей).

8. Безперервні перешкоди в роботі (нескінченні телефонні дзвінки і наплив відвідувачів).
9. Уточнення відомостей, постійне перепитування (важке сприйняття інформації, як наслідок втоми).

Після проведення хронометражу необхідно проаналізувати всі види діяльності, в яких брала участь людина. Для цього можна використовувати таблиці з розподілу областей роботи щодо тимчасових витрат – реальних і теоретично досяжних, скласти листок перешкод.

Подальший аналіз можна вести з точки зору двох позицій: позитивних і негативних, тобто визначити сильні і слабкі сторони для раціонального використання перших і уникнення друге.

«Поглиначі часу». Провівши детальний аналіз основних «поглиначів» часу, можна краще контролювати свій робочий процес і уникнути відволікаючих моментів. Основними причинами, що змушують нас витрачати час даремно, визнані:

1. Телефонні дзвінки по праву займають почесне перше місце, зриваючи робочий настрій і не даючи зосередитися на справах. З широким розповсюдженням мобільних телефонів проблема набула глобальних масштабів.
2. Відвідувачі, які приходять в офіс, відволікають більше телефонів, тому що їх неможливо проігнорувати або виконувати паралельно іншу роботу.
3. Погано організований обмін інформацією між підрозділами.
4. Проблеми з комп'ютерним обладнанням та офісною технікою.
5. Зміна черговості робіт, нав'язується колегами.

6. Недолік організаційного планування. Необхідно вміти чітко відповідати планам. Їх виконання, засноване на принципах тайм-менеджменту, відбувається в чотири етапи:

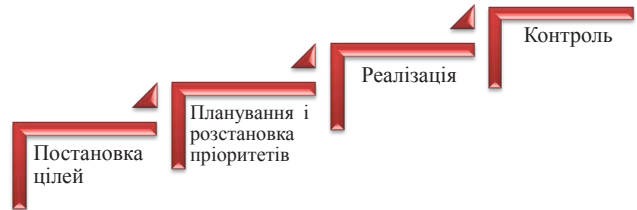

Рис. 2. Етапи виконання планів згідно тайм-менеджменту

У постановці пріоритетів допоможуть два загальновідомі методи. Перший – емпіричний принцип Парето. Згідно з ним, лише 20% всіх справ призводять до 80% бажаного результату. Розставлення пріоритетів полягає у визначенні саме цих 20% справ, які матимуть найбільший вплив.

Другий метод для визначення пріоритетів серед списку всіх поточних дій запропонував президент США Дуайт Девід Ейзенхауер. Він здійснюється за допомогою градації задач стосовно їхньої терміновості та важливості як у таблиці 1. Необхідно розподілити кожен задачу у відповідну їй клітинку таблиці.

Таблиця 1

Матриця Ейзенхауера

Важливість \ Терміновість	не терміново	терміново
	важливо	запланувати час виконання задачі та виконати її особисто
не важливо	не робити, відкинути	делегувати задачу компетентній особі

Проблема нестачі часу подолати її можна, дотримуючись наступних правил:

1. Об'єднання програм. Більшість програм можуть бути об'єднані в одну. Наприклад, програми управління якістю, стратегічний підхід, навчання діалогу і груповим рішенням, кадрова політика тощо.
2. Виділяти час для роздумів.
3. Довірте людям самостійно розпоряджатися особистим часом. Якщо людям дати можливість жити по своїм графікам, оцінюючи їх діяльність по результатам, то можна досягти більш значимих успіхів.
4. Перерва – цінна частина робочого часу. Послаблюючи часовий натиск, можна отримати куди більш продуктивну якісну роботу.
5. Потрібно навчити людей позбуватися непотрібної роботи. Необхідно провести аналіз і видалити більшість не потрібних функцій.
6. Відмова від політиканства. Очистка компанії від політиканства та бюрократичного сміття звільняє до 20% часового ресурсу.
7. Потрібно вміти відкидати незначні вимоги навіть якщо вони виникають від вищого керівництва [8].

Використання принципів тайм-менеджменту має певні плюси та мінуси:

Рис. 3. Плюси та мінуси застосування принципів тайм-менеджменту

До недавнього часу тайм-менеджмент в основному розглядався стосовно окремо взятої людини. Тобто кожен фахівець за власним бажанням може застосовувати методи тайм-менеджменту щодо свого часу.

Останньою тенденцією стало впровадження системи тайм-менеджменту на підприємствах – корпоративного тайм-менеджменту. Напрямами корпоративного тайм-менеджменту є:

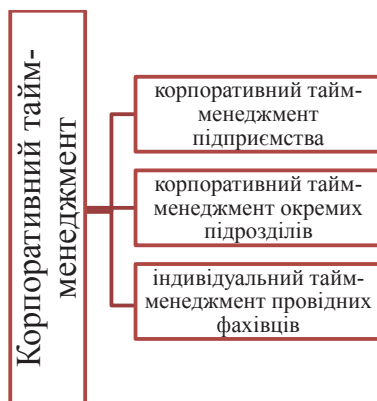

Рис. 4. Напрямки корпоративного тайм-менеджменту

Корпоративний тайм-менеджмент підприємства, перш за все, орієнтований на формування ефективної системи взаємодії між підрозділами і посадовими особами підприємства. Він передбачає широке застосування локальних мереж та інформаційних технологій в процесі спілкування.

Крім того, в процесі спілкування з використанням інформаційних технологій з'являється можливість істотно економити час в процесі передачі інформації. Пов'язано це з відсутністю необхідності переміщатися з кабінету в кабінет, або з однієї організації в іншу.

Так само досить багато часу заощаджувати на особистому спілкуванні в процесі передачі інформації через інтернет, завдяки існуючим шаблонам і символам, який замінює фрази, які є елементами ввічливого спілкування.

В цілому корпоративний тайм-менеджмент підприємства – це система правил і норм взаємо-

дії співробітників на підприємстві, правил і механізмів обміну інформацією. Багато в чому такий тайм-менеджмент за змістом дублює комунікаційний процес на підприємстві. А відповідно його складно віднести до абсолютно нового напрямку в області управління підприємством.

Корпоративний тайм-менеджмент окремих підрозділів передбачає формування однакового алгоритму виконання своєї роботи для співробітників одного або декількох підрозділів, що виконують однакові обов'язки.

Однією з основних проблем даного напрямку тайм-менеджменту є порівняно невелика чисельність співробітників, яких можна об'єднати в групу людей, що виконують ідентичні обов'язки, і досить велика кількість таких груп на одному підприємстві. Таким чином, для оптимізації роботи в часі кожної групи фахівців потрібна розробка рекомендацій і прийомів тайм-менеджменту, властивих тільки для даної групи фахівців. Як правило, фахівці з тайм-менеджменту, або просто не займаються цим, вважаючи за краще використовувати колективні семінари і тренінги, засновані на прийомах індивідуального тайм-менеджменту, або послуга з формування системи тайм-менеджменту для кожного окремо взятого підрозділу підприємства обходиться досить дорого.

Слід зазначити, що, як правило, не у всіх підрозділах підприємства виникає необхідність впровадження системи тайм-менеджменту. Проблема управління часом виникає там, де є альтернатива його використання. У тих підрозділах підприємства, де співробітники виконують одноманітну механічну роботу швидше виникає необхідність в дослідженні фізіологічних і психологічних можливостях людини у виконанні заданого алгоритму дій при існуючих умовах важкості і напруженості праці.

Що стосується індивідуального тайм-менеджменту провідних фахівців, то, по суті, він являє собою індивідуальний тайм-менеджмент керівника і людини. Даний напрямок зараз є найбільш відпрацьованим і ефективним з точки зору практичного використання.

В цілому корпоративний тайм-менеджмент являє собою досить перспективний напрямок в управлінні підприємством, хоча складнощі в його застосуванні на практиці на даний момент безліч. Визначаючи потребу у впровадженні корпоративного тайм-менеджменту і обсягах його застосування на окремо взятому підприємстві слід враховувати:

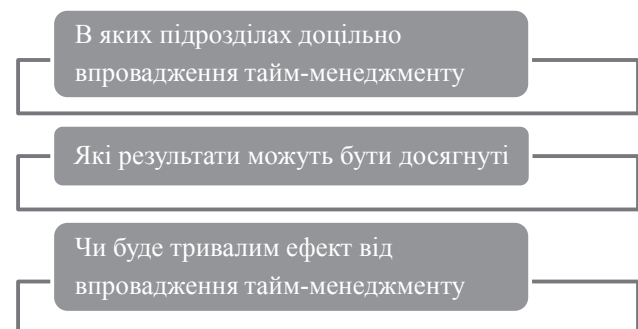

Рис. 5. Необхідні аспекти для впровадження тайм-менеджменту

Висновки. Таким чином, застосування системи корпоративного тайм-менеджменту на під-

приємстві виявиться ефективним тільки в разі комплексного підходу до процесу управління часом в окремо взятій організації. Система корпоративного тайм-менеджменту повинна бути індивідуально розроблена для кожного підприємства і повинна поєднувати в собі всі три напрямки корпоративний тайм-менеджменту: тайм-менеджмент підприємства, корпоративний тайм-менеджмент окремих підрозділів і індивідуальний тайм-менеджмент провідних фахівців. Причому корпоративний тайм-менеджмент окре-

мих підрозділів в ряді випадків швидше повинен бути заснований на фізіологічних особливостях людини і умовах тяжкості і напруженості праці, ніж на процесі грамотного розподілу часу. Для ефективного впровадження тайм-менеджменту на підприємство дуже важливо дотримуватись усіх його принципів та враховувати складнощі, які можуть при цьому виникнути. Якщо ж всі правила будуть враховані, то тайм-менеджмент може значно покращити показники діяльності цілого підприємства.

Список літератури:

1. Мудрость большого бизнеса. 5000 цитат о бизнесе, менеджменте и финансах / перс англ. – М.:РИПОЛ, 2016. – 768 с.
2. Прентис С. Интегрированный тайм-менеджмент / Прентис С. – М.: Хорошая книга, 2007. – 145 с.
3. Усов В. Тайм-менеджмент в системе внутрифирменного обучения / Усов В., Французова С. // Менеджмент и менеджер. – 2006. – № 5. – С. 57-63.
4. Трейси Брайан. Результативный тайм-менеджмент: эффективная методика управлением собственным временем / Брайан Трейси [пер. с англ. А. Евтеева]. – М.: СмартБук, 2007. – 79 с.
5. Колесов О.С. Тайм-менеджмент – управління часом / Колесов О.С., Вацьківська А.В. // Збірник наукових праць ВНАУ Серія: Економічні науки, № 2(53), том 3 2011. – С. 61-65.
6. Адаир Д.А. Искусство управлять людьми и самим собой / Адаир Д.А. – М.: Изд-во Эксмо, 2006. – 656 с.
7. Майкл Мескон. Основы менеджмента / Майкл Мескон Майкл Альберт Франклин Хедоури. – перевод с англ. – 2015. – 672 с.
8. Архангельский Г.А. Организация времени: от личной эффективности к развитию фирмы / Архангельский Г.А. – М.: АиСТ-М, 2013. – 190 с.

Калиниченко Л.Л.

Харьковский национальный университет строительства и архитектуры

Гаврилова А.А.

Харьковский национальный университет городского хозяйства имени А.М. Бекетова

ОСОБЕННОСТИ ВНЕДРЕНИЯ ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТА НА ПРЕДПРИЯТИИ

Аннотация

В статье раскрыты основные понятия тайм-менеджмента. Иллюстративно изображено принципы тайм-менеджмента. Выделены этапы выполнения планов по тайм-менеджменту. Показана матрица Эйзенхауэра в табличном виде. Приведены плюсы и минусы применения принципов тайм-менеджмента. Отмечено направления корпоративного тайм-менеджмента.

Ключевые слова: тайм-менеджмент, управление, рабочее время, управление временем, работники.

Kalinichenko L.L.

Kharkiv National University of Construction and Architecture

Gavrilova A.A.

Kharkiv National University of Municipal Economy named after O.M. Beketov

FEATURES OF IMPLEMENTATION OF TIME MANAGEMENT AT ENTERPRISE

Summary

The main concepts of time management are considered in the article. Illustrates the principles of time management. The stages of execution of time management plans are outlined. The Eisenhower matrix is shown in tabular form. The pros and cons of applying the principles of time management are given. The directions of corporate time management are noted.

Keywords: time management, management, working time, time management, employees.

АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ТА БУДІВЕЛЬНОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ

Калініченко Л.Л., Сидорова Ю.Р.

Харківський національний університет будівництва та архітектури

У статті проведений аналіз будівельної галузі України з оцінкою обсягів будівельних робіт станом 2016 рік. Проаналізовано вплив динаміки будівельної галузі на валовий внутрішній продукт країни та залежність від капіталовкладень. Розглянуто основні види реалізованої будівельної продукції та виділені основні сегменти, які є прибутковими та інвестиційно привабливими на ринку.

Ключові слова: будівельна галузь, валовий внутрішній продукт, капітальні інвестиції, будівельні роботи, будівельна продукція.

Постановка проблеми. Розвиток національної економіки визначається динамікою обсягів ВВП, який формується у всіх її сферах. Будівництво, як галузь, що належить до матеріальної сфери, призначено для створення та відновлення основних засобів всіх учасників економічної системи – юридичних та фізичних осіб; бюджетних та комерційних організацій, тощо. Важлива роль, яка відведена будівництву, вимагає ретельного його забезпечення всіма необхідними ресурсами: людськими, матеріальними, енергетичними, інформаційними. Таким чином, постає необхідність в оптимальному взаєморозвитку пов'язаних галузей та підгалузей, до яких слід віднести галузі виробництва будівельних матеріалів, без яких увіяти процес будівництва неможливо. Саме тому актуальним є дослідження розвитку ринку будівельних матеріалів в якісному та кількісному розрізі, який обумовлений тенденціями, що склалися безпосередньо в будівництві, та визначає його якість, завдяки новітнім матеріалам, що пропонуються виробниками галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з розвитком будівельної галузі, проблеми розвитку будівельних підприємств та вплив будівництва на економіку країни знайшли відображення у роботах Биби В. [1], Карлової О. [2], Криська Ж. [3], Овчаренко Д. [4] та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз та виявлення проблем функціонування ринку будівництва України, виявлення найбільш перспективних продуктів будівництва, які у дали змогу підвищити ВВП країни та стан національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток національної економіки визначається динамікою обсягів ВВП, який формується у всіх її сферах. Будівництво, як галузь, що належить до матеріальної сфери, призначено для створення та відновлення основних засобів всіх учасників економічної системи – юридичних та фізичних осіб; бюджетних та комерційних організацій, тощо. Важлива роль, яка відведена будівництву, вимагає ретельного його забезпечення всіма необхідними ресурсами: людськими, матеріальними, енергетичними, інформаційними. Таким чином, постає необхідність в оптимальному взаєморозвитку пов'язаних галузей та підгалузей, до яких слід віднести галузі виробництва будівельних матеріалів, без яких увіяти процес будівництва неможливо.

Розглянемо в табл. 1, яку частку в загальному обсязі ВВП займає будівельна галузь.

Як бачимо з таблиці, загалом всі показники за аналізований період мають тенденцію до зростання, але показники 2014 року значно зменшуються у порівнянні з 2013 роком, так як Державна служба статистики підраховує результати без окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя. Обсяги виконаних будівельних робіт швидко зростають за весь аналізований період, але не в достатній кількості, тому що частка будівництва в структурі ВВП залишається незмінною.

Більшість науковців вважають, що будівництво як економічний суб'єкт має на меті відтворення основного капіталу. Будівництво відіграє важливу роль в усіх галузях національної економіки, так як саме завдяки будівництву відбува-

Таблиця 1
Обсяги та частка будівельної галузі в ВВП України в 2014-2016 роках [5]

№	Показники	Одиниця виміру	Роки		
			2014	2015	2016
1	ВВП по Україні загалом	млн. грн	1566728	1979458	2383182
2	Приріст до попереднього року	%	7,7	26,3	20,4
3	Внесок будівельної галузі в ВВП країни	млн. грн	42301,7	53445,4	64354,0
4	Частка будівництва у ВВП	%	2,7	2,7	2,7
5	Інвестиції в основний капітал по економіці загалом	млн. грн	204061,7	251154,3	326163,7
6	Індекс до попереднього року	%	-4,7	23,1	29,9
7	Інвестиції в будівництво	млн. грн	33869,5	40931,5	40933,3
8	Індекс до попереднього року	%	-22,0	20,9	0,004
9	Обсяг виконаних будівельних робіт	млн. грн	51108,7	57515,0	73726,9
10	Індекс до попереднього року	%	-12,8	12,5	28,2

ється створення та удосконалення (відтворення) інфраструктурних елементів будівельної сфери.

Саме цьому можемо проаналізувати процеси інвестування в основний капітал по різним галузям, в тому числі і в будівництво. Інвестиційна ситуація за період 2014-2016 роки представлена в табл. 2.

Якщо структурувати інвестиції, то можна побачити, що із основних 16 компонентів усіх інвестицій будівництво займає 16,6% у 2014 році, 16,3% у 2015 році та 12,6% у 2016 році. Як бачимо, відбувається швидке їх скорочення, тому необхідно приймати деякі заходи для збільшення даного показника.

Детальніше залежність всіх капітальних інвестицій та інвестицій в будівництво представлено на рис. 1.

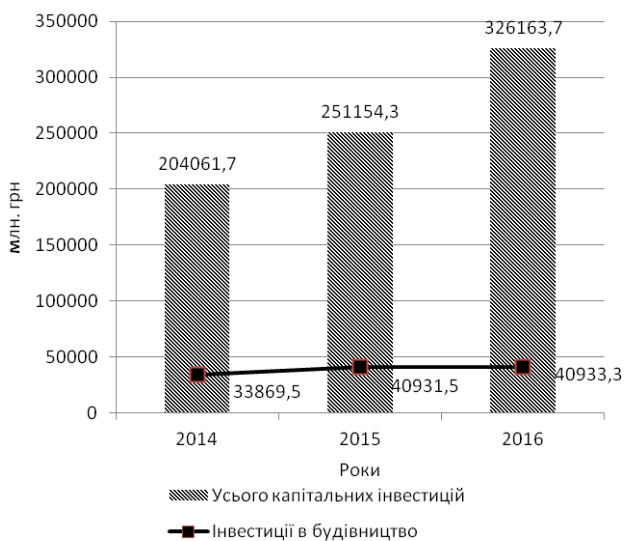

Рис. 1. Залежність капітальних інвестицій всього та інвестування будівельної галузі

Як бачимо з рисунка, загальні капітальні інвестиції мають тенденцію до більш швидкого зростання, порівняно з інвестиціями в будівництво та збільшуються на 122102 млн. грн (або на 59,8%) порівняно зі збільшенням капітальних інвестицій у будівельну сферу на 7063,8 млн. грн (або на 20,9%). Також слід відмітити, що у 2016 році, порівняно з 2015 роком обсяги інвестицій в будівництво залишаються майже незмінними, що може бути викликано ситуацією в Донецькій та Луганській областях.

На протязі останніх років спостерігається позитивна динаміка загальних показників будівництва, внаслідок поступових ринкових перетворень. Обсяги виконаних будівельних робіт за видами будівельної продукції в Україні за період 2013-2016 роки представлені в табл. 3.

З таблиці видно, що загальні обсяги будівництва збільшились на 15140,7 млн. грн або на 25,8% у 2016 році порівняно з 2013 роком. Але у 2014 році відбувається значне зниження будівництва та майже всіх його структурних елементів (окрім житлових будівель), а саме на 7477,5 млн. грн або на 12,8% порівняно з 2013 роком. У 2015 році відбувається деяка стабілізація виконання будівельних робіт, але навіть зі збільшенням у 2015 році до 2014 року загального обсягу будівництва на 6406,3 млн. грн або на 12,5% не дозволило збільшити базисний показник. Тому за весь період ми бачимо базисні темпи приросту меншими, за ланцюгові у 2016 році.

Розглянемо структуру будівельних робіт за видами будівельної продукції, що представлена в табл. 4.

Як видно з таблиці, будівлі та інженерні споруди майже навісї ділять структуру загальних обсягів будівництва, але починаючи з 2015 року відбувається збільшення обсягів в структурі будівель. За весь період обсяги житлових буді-

Таблиця 2

Аналіз обсягів капітальних інвестицій в галузі економіки України у 2014-2016 роках [5]

Галузі інвестування	Освоєно капітальних інвестицій, млн. грн			Приріст капітальна інвестицій, %	
	2014	2015	2016	2016/2015	2016/2014
Усього	204061,7	251154,3	326163,7	29,9	59,8
Сільське, лісове та рибне господарство	17137,3	27900,0	45042,4	61,4	162,8
Промисловість	82743,8	84168,0	108635,2	29,1	31,3
Будівництво	33869,5	40931,5	40933,3	0	20,9
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	19623,8	18152,4	25074,1	38,1	27,8
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	13956,0	16278,0	24737,7	52	77,3
Тимчасове розміщування й організація харчування	1175,5	970,0	1438,1	48,3	22,3
Інформація та телекомунікації	8403,4	21848,4	15619,8	-28,5	85,9
Фінансова та страхова діяльність	6274,8	6223,7	7620,7	22,5	21,5
Операції з нерухомим майном	8432,9	8797,6	17248,3	96,1	104,5
Професійна, наукова та технічна діяльність	2587,8	3805,3	5359,0	40,8	107,1
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	3295,8	5677,4	9140,1	61,0	177,3
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	4413,1	12547,5	19104,2	52,3	332,9
Освіта	627,1	1176,4	1827,3	55,3	191,4
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	849,9	1550,2	3317,1	114,0	290,3
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	512,8	921,4	795,6	-13,7	55,2
Надання інших видів послуг	158,2	206,5	270,8	31,1	71,2

вель мають тенденцію до поступового приросту у структурі будівництва на 43,8%. Це може бути викликано різким зменшенням цін на житлові будівлі, так як ринок перенасичений даною продукцією і підприємства заради попиту знижують ціни. А ось нежитлові будівлі мали у 2013 році достатньо високе відсоткове значення, але у 2014-2015 роках відбувається швидке його змен-

шення. Це відбувається лише в структурі загальних обсягів будівництва, але у фактичних обсягах видів будівельної продукції всі показники мають лише позитивні зміни за аналізований період.

Важлива роль, яка відведена будівництву, вимагає ретельного його забезпечення всіма необхідними ресурсами: людськими, матеріальними, енергетичними, інформаційними. Таким чином,

Таблиця 3

Обсяг виконаних будівельних робіт за видами будівельної продукції [5]

Рік/Приріст	Будівництво, всього	Будівлі	У тому числі		Інженерні споруди
			житлові	нежитлові	
2013, млн. грн	58586,2	28257,3	9953,1	18304,2	30328,9
2014, млн. грн	51108,7	24856,5	11292,4	13564,1	26252,2
Ланцюгові темпи приросту, %	-12,8	-12	13,5	-25,9	-13,4
2015, млн. грн	57515,0	28907,5	13908,8	14998,7	28607,5
Ланцюгові темпи приросту, %	12,5	16,3	23,2	10,6	9,0
2016, млн. грн	73726,9	38106,4	18012,8	20093,6	35620,5
Ланцюгові темпи приросту, %	28,2	31,8	29,5	34,0	24,5
Базисні темпи приросту, %	25,8	34,9	81,0	9,8	17,5

Таблиця 4

Структура будівельних робіт за видами будівельної продукції, % [5]

Роки	2013	2014	2015	2016
Будівництво, всього	100,00	100,00	100,00	100,00
Будівлі	48,23	48,64	50,26	51,69
У тому числі				
житлові	16,99	22,10	24,18	24,43
нежитлові	31,24	26,54	26,08	27,26
Інженерні споруди	51,77	51,36	49,74	48,31

Таблиця 5

Реалізація промислової продукції за видами за переліком продукції ЄС для статистики виробництва (PRODCOM) за 2013-2015 роки [5]

Найменування продукції за НПП, одиниця вимірювання	Реалізовано продукції, виробленої з власної сировини					
	2013 рік		2014 рік		2015 рік	
	кількість	вартість, тис. грн	кількість	вартість, тис. грн	кількість	вартість, тис. грн
Портландцемент, тис. т	9538	6192277,5	7809,8	5525428,9	8122,8	7040978,5
Ланцюгові темпи приросту, %	-	-	-18,1	-10,8	4,0	27,4
Цемент глиноземистий, тис. т	411,0	202529,7	231,6	144993,8	209,1	167750,6
Ланцюгові темпи приросту, %	-	-	-43,7	-28,4	-9,7	15,7
Вапно негашене, тис. т	580,0	490182,8	499,5	443988,4	456,5	722534,5
Ланцюгові темпи приросту, %	-	-	-13,9	-9,4	-8,6	62,7
Вапно гашене, тис. т	28,8	15076,1	42,9	48424,9	42,6	73628,9
Ланцюгові темпи приросту, %	-	-	49,0	221,2	-0,7	52,1
Гіпсові суміші, тис. т	618,7	602908,8	592,5	647640,4	509,5	813627,1
Ланцюгові темпи приросту, %	-	-	-4,2	7,4	-14,0	25,6
Блоки та цегла з цементу, бетону або каменю штучного для будівництва, тис. т	3024,0	1644091,4	3123,9	1963107,8	3284,7	2717921,4
Ланцюгові темпи приросту, %	-	-	3,3	19,4	5,1	38,5
Плитки, плити, черепиця та вироби подібні з цементу, бетону або каменю штучного, тис. т	668,6	362981,6	769,6	379372,8	852,6	645157,7
Ланцюгові темпи приросту, %	-	-	15,1	4,5	10,8	70,1
Елементи конструкцій збірні, тис. т	4200,5	3255756,0	3579,6	2741651,9	3998,7	4149253,1
Ланцюгові темпи приросту, %	-	-	-14,8	-15,8	11,7	51,3
Розчини бетонні, готові для використання, тис. т	14517,4	3811465,6	11293,2	2983797,0	11528,6	3767101,3
Ланцюгові темпи приросту, %	-	-	-22,2	-21,7	2,1	26,3
Суміші будівельні сухі, тис. т	1526,6	2043633,8	1454,2	2167129,6	1365	2781387,9
Ланцюгові темпи приросту, %	-	-	-4,7	6,0	-6,1	28,3
Вироби з азбестоцементу, т	366978	602216,5	296069	496460,0	112434	438053,9
Ланцюгові темпи приросту, %	-	-	-19,3	-17,6	-62,0	-11,8

постає необхідність в оптимальному взаєморозвитку пов'язаних галузей та підгалузей без яких уявити процес будівництва неможливо.

З розвитком будівельної галузі розвиваються: виробництво будівельних матеріалів і відповідного обладнання, машинобудівна галузь, металургія і металообробка, нафтохімія, виробництво скла, деревообробна і фарфоро-фаянсова промисловість, транспорт, енергетика тощо. Також будівництво, як ніяка інша галузь економіки, сприяє розвитку підприємств малого і середнього бізнесу. Розвиток будівельної галузі неминує викликає економічне зростання у країні і вирішення багатьох соціальних проблем. На сучасному етапі досить складно говорити про будь-яку конкурентоспроможність цієї галузі. Якщо на регіональному рівні чітко просліджується тенденція верховенства будівельних організацій центральних районів та великих міст-мільйонерів у зв'язку з їх значними потужностями і інвестиційною привабливістю, то на глобальному рівні будівельна галузь України значно відстає через відсутність необхідних фінансових та організаційних перетворень.

Функціонування будівництва важко уявити без існування та успішного розвитку споріднених, забезпечуючи галузей. Процес будівництва характеризується високим рівнем матеріаломісткості, що, відповідно, на провідне місце виводить галузь будівельних матеріалів, як ту, яка здійснює постачання необхідних матеріалів для створення будівельної продукції.

Промисловість будівельних матеріалів є багатодиверсифікованою сферою, що включає в себе понад двадцять галузей, які формують свій, специфічний ринок будівельних матеріалів. Розглянемо реалізацію кількості товарів будівельного ринку.

З таблиці бачимо, що у 2014 році зменшення майже всіх видів продукції, що може бути викликано складною ситуацією в державі. Цікаво зазначити, що в деякій продукції (наприклад, у 2015 році цемент глиноземистий, гашене і негашене вапно, гіпсові та сухі будівельні суміші) при значному зменшенні кількості реалізованої продукції збільшується її вартість. Причиною цього може бути різка зміна курсу валют і, як наслідок, збільшення цін на продукцію. Перспективною будівельною продукцією, на яку потрібно звернути свою увагу, можна вважати вапно гашене, блоки та цегла з цементу, бетону або каменю штучного, плитки, плити, черепиця та вироби подібні з цементу, бетону або каменю штучного, елементи конструкцій збірні, суміші будівельні сухі.

Висновки. Будівельний ринок України має тенденцію до поступового збільшення реалізації будівельної продукції за період 2014-2016 років, але в недостатній кількості, щоб збільшити відсоткове значення в структурі ВВП України та збільшення його розмірів. Та одною з причин цього є зменшення капітальних інвестицій в будівництво на 16,6% у 2014 році, 16,3% у 2015 році та 12,6% у 2016 році. На протязі останніх років спостерігається позитивна динаміка загальних показників будівництва, внаслідок поступових ринкових перетворень. Важлива роль, яка відведена будівництву, вимагає ретельного його забезпечення всіма необхідними ресурсами: людськими, матеріальними, енергетичними, інформаційними. Таким чином, постає необхідність в оптимальному взаєморозвитку пов'язаних галузей та підгалузей без яких уявити процес будівництва неможливо, однією з яких є ринок будівельних матеріалів. Він є досить перспективним, тому необхідно приділити йому увагу та завойовувати не лише вітчизняний ринок, але й закордонний.

Список літератури:

1. Биба В.В. Стан та перспективи розвитку будівельної галузі України / В. Биба, В. Гаташ // Збірник наукових праць (галузеве машинобудування, будівництво) ПолтНТУ. – 2013. – Вип. 4(39). – Т. 2 – С. 3-9.
2. Карлова О.А. Особливості та потенційні можливості розвитку житлового будівництва в регіонах України / О.А. Карлова // Економіка будівництва і міського господарства. – 2013. – Т. 9. – № 4. – С. 329-334.
3. Крисько Ж. Аналіз середовища реструктуризації підприємств будівельної галузі / Ж. Крисько // Економічний аналіз. – 2012. – № 10(4). – С. 203-206.
4. Овчаренко Д. Стан та перспективи розвитку будівельної галузі України [Електронний ресурс]: наукова стаття / Д. Овчаренко // Траектория науки. – 2015. – № 1. – 0,64 авт. арк. – Режим доступу: <http://pathofscience.org/index.php/ps/article/view/6>. – Назва з екрана.
5. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Калиниченко Л.Л., Сидорова Ю.Р.

Харьковский национальный университет строительства и архитектуры

АНАЛИЗ ТЕНДЕНЦИЙ РАЗВИТИЯ СТРОИТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ И СТРОИТЕЛЬНОЙ ПРОДУКЦИИ УКРАИНЫ

Аннотация

В статье проведен анализ строительной отрасли Украины с оценкой объемов строительных работ по состоянию 2016 год. Проанализировано влияние динамики строительной отрасли на валовой внутренний продукт страны и зависимость от капиталовложений. Рассмотрены основные виды реализованной строительной продукции и выделены основные сегменты, которые являются прибыльными и инвестиционно-привлекательными на рынке.

Ключевые слова: строительная отрасль, валовой внутренний продукт, капитальные инвестиции, строительные работы, строительная продукция.

Kalinichenko L.L., Sydorova Y.R.

Kharkov National University of Civil Engineering and Architecture

ANALYSIS OF TRENDS CONSTRUCTION INDUSTRY AND BUILDING PRODUCTS UKRAINE

Summary

The article analyzes the construction industry Ukraine with the assessment in construction as of 2016. The influence of the dynamics of the construction industry to the gross domestic product, and dependence on investment. The main types of building products and sales highlights the main segments that are profitable and attractive investment market.

Keywords: construction industry, gross domestic product, capital investment, construction works, construction products.

УДК 338.583

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ТА АКТИВІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ У ПОЗАШТАТНИХ СИТУАЦІЯХ

Колмакова О.М., Білоножко М.М.

Харківський національний університет будівництва та архітектури

У статті визначено основні аспекти процесу формування та активізації механізму управління витратами сільськогосподарських підприємств у позаштатних ситуаціях. Для побудовання механізму управління витратами сільськогосподарських підприємств у позаштатних ситуаціях наведено теоретико-методологічну базу. Проведені дослідження, які дозволять сформуванню механізму управління витратами. Такий механізм необхідно розглядати, як комплексну систему фінансово-економічних відносин як всередині підприємства, так і з зовнішнім середовищем в умовах невизначеності з використанням підсистеми фінансово-економічних методів, підсистеми фінансово-економічних інструментів і важелів, які виступають рушійною силою механізму; інформаційного та правового забезпечення з метою оптимізації витрат підприємства і досягнення економічного або іншого позаекономічного результату. Проведений аналіз аграрного сектору економіки і дослідження специфіки сільськогосподарських підприємств, дозволяють охарактеризувати особливості механізму управління витратами на такому підприємстві.

Ключові слова: управління, витрати, механізм, сільськогосподарське підприємство, позаштатні ситуації.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку ринкової економіки України особливе значення в системі управління сільськогосподарським підприємством набуває питання управління витратами. Оскільки вплив на підприємство мають як і зовнішні так і внутрішні фактори, побудова ефективного механізму управління витратами на підприємстві повинна включати і позаштатні ситуації, які можуть виникнути на підприємстві. Це дозволить зменшити загальний рівень витрат, що являється одним із основних умов збільшення прибутку, а також є базою конкурентоспроможності підприємства. Таким чином, проблема визначення основних аспектів формування та активізації механізму управління витрат на сільськогосподарських підприємствах у позаштатних ситуаціях є актуальною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження питань управління витратами проводилось такими вченими як Ф.Ф. Бутинець, С.Ф. Голов, І.Є. Давидович, Т.П. Карпова, Л.В. Нападовська, Ю.С. Цал-Цалко, В.М. Панасюк, О. Попов та ін. Вивчення наукових праць показало, що на даний момент методологічні і прикладні розробки механізму управління витратами вияви-

лися за рамками системних досліджень. А вже існуючі наукові розробки не адаптовані до позаштатних ситуацій, які можуть виникнути на сільськогосподарських підприємствах.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проведені дослідження показали, що основною проблемою для сільськогосподарських підприємств є формування механізму управління витратами, який би ефективно реагував на позаштатні ситуації в сучасних ринкових умовах економіки.

Мета статті. Полягає у тому, щоб визначити основні аспекти формування та активізації механізму управління витратами на сільськогосподарських підприємствах у позаштатних ситуаціях.

Виклад основного матеріалу. Головна мета механізму управління витратами сільськогосподарських підприємств у позаштатних ситуаціях полягає в створенні стійких і достатніх ресурсів для їх нормального функціонування, а в зв'язку з тим, що на роботу сільськогосподарських підприємств впливають сезонні коливання, погодні умови, економічна криза тощо, механізм повинен бути надзвичайно гнучким і рухомим. У цьому випадку він може не тільки швидко і легко адап-

туватися до мінливих умов, але і оказувати плідний вплив на організацію виробництва.

Визначимо основні аспекти процесу активізації механізму управління витратами сільськогосподарських підприємств у позаштатних ситуаціях:

1. Теоретико-методологічна база процесу формування механізму управління витратами сільськогосподарських підприємств у позаштатних ситуаціях.

2. Методологія механізму управління витратами сільськогосподарських підприємств.

3. Особливості функціонування механізму управління витратами сільськогосподарських підприємств.

Для формування механізму управління витратами сільськогосподарських підприємств у позаштатних ситуаціях необхідно використовувати наступні елементи: фінансово-економічні методи управління; фінансово-економічні важелі управління; правове забезпечення процесу управління; нормативне забезпечення процесу управління; інформаційне забезпечення процесів управління.

Рис. 1. Структура поняття «механізм управління витратами»

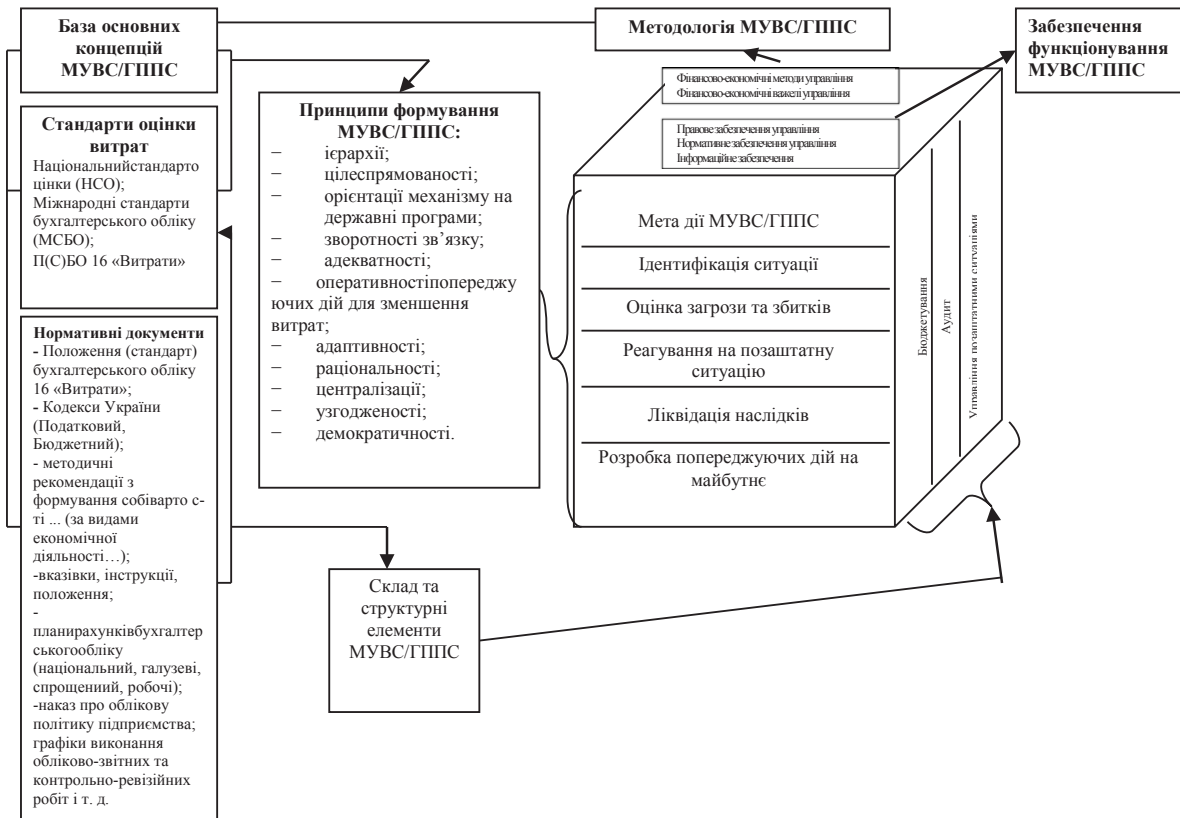

Рис. 2. Методологія механізму управління витратами сільськогосподарських підприємств в позаштатних ситуаціях

Дослідження існуючих поглядів сучасних науковців виявило, що термін «механізм» розглядається з двох позицій:

– з позиції системного підходу – як система, пристрій, який визначає порядок якого-небудь виду діяльності;

– з позиції процесного підходу – як послідовність станів, процесів, які визначають собою якусь дію, явище; призводячи до дії систему певних ланок та елементів.

Схематично представлено етапи виникнення поняття «механізм управління витратами» (рис. 1).

Тому визначення поняття «механізм управління витратами» має наступне трактування: це

система або послідовність процесів, які за допомогою сукупності способів і засобів впливають на діяльність об'єкта підприємства з метою досягнення оптимального їх розміру при максимальному значенні прибутку підприємства.

Об'єктом механізму управління витратами являються сукупність витрат підприємства, процес їх формування та зниження, а суб'єктом – керівники та спеціалісти підприємства які беруть участь у виконанні окремих функцій або елементів управління витратами. Метою формування ефективного механізму управління витратами є підвищення ефективності роботи підприємства на основі застосування заходів, спрямованих на економію всіх видів ресурсів та максимізацію

Таблиця 1

Теоретико-методологічна база процесу формування механізму управління витратами сільськогосподарських підприємств у позаштатних ситуаціях

Концепції, методи, механізми та інструменти	Характеристика	Зв'язок з формуванням механізму управління витратами (ФМУВ)
Системний підхід (концепція)	Ґрунтується на теорії активних систем, яка враховує склад та сутність об'єкту управління, тобто самі витрати за видами, як системи, взаємозв'язок елементів, які орієнтовані на досягнення мети підприємства, змінюють свій стан у процесі діяльності, взаємодіють між собою під впливом чинників зовнішнього та внутрішнього середовищ для отримання оптимального результату від здійснення витрат	Дозволяє розглядати процес ФМУВ підприємств сільськогосподарської галузі як систему взаємопов'язаних елементів, на основі обліку властивостей системи, її складових та синергетичного ефекту
Стратегічний менеджмент (концепція)	Управління, яке базується на цілепокладанні, формуванні та реалізації стратегій, направлених на досягнення поставлених цілей, оптимізація витрат, а найбільш важливими з яких являється максимізація вартості підприємства	Сприяє реалізації ФМУВ підприємств сільськогосподарської галузі. При ефективній реалізації ФМУВ в подальшому перспективи розвитку сільськогосподарського підприємства за рахунок зниження витрат в довгостроковому періоді в ринкових умовах
Концепції управління витратами	Різноманітність теоретичних положень концепцій управління витратами дає можливість обрати той метод управління, який забезпечить ефективність ФМУВ та реалізувати свою стратегічну мету	Забезпечує прямиий зв'язок з процесами управління витратами на всіх рівнях виробництва на сільськогосподарських підприємствах, а також являються частиною ФМУВ
Управління надійністю (метод)	Управління, що базується на виявленні причин порушення надійності роботи підприємства, яке дає можливість врахувати такі порушення та розробити механізм реагування	Сприяє збільшенню фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств, виявленню специфічних ризиків порушення надійності підприємства
Бюджетування (механізми)	Бюджетування – це механізм управління витратами на основі бюджету окремих підрозділів, а також розроблення бюджетів з метою визначення обсягу та складу витрат, забезпечення покриття цих витрат фінансовими ресурсами з різних джерел. Загалом це не лише складання бюджетів, а і їх виконання, контроль та аналіз відхилень	Сприяє реалізації функцій антикризового управління, направленою на фінансову стійкість сільськогосподарських підприємств. Являється управлінською технологією, яка сприяє виробленню й прийняттю таких рішень, що забезпечують підприємству високу ефективність ФМУВ, а також конкурентоздатність на основі раціонального використання усіх видів ресурсів
Внутрішній аудит (механізми)	Головне завдання внутрішнього аудиту ідентифікувати та оцінити ризики, недоліки в управлінні підприємством і надати рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності систем і процесів	Забезпечує систематичність контролю, попереджує порушення нормальних умов функціонування сільськогосподарського підприємства. Сприяє реалізації антикризового управління, направленою на фінансову стійкість сільськогосподарських підприємств
Управління ризиками (інструментарій)	Управління, яке базується на ідентифікації, моніторингу та мінімізації ризиків, дозволяє мінімізувати витрати	Дозволяє виявити і нівелювати ризики, котрі властиві ФМУВ. Забезпечує ефективне виконання поточних завдань сільськогосподарського підприємства, шляхом виявлення відхилень і недоліків, а також зниження рівня втрат, щоб фактичні результати яконайбільше відповідали очікуваням

віддачі від них, при умові збереження, або підвищення якості продукції (робіт, послуг).

Для побудування механізму управління витратами сільськогосподарських підприємств визначено теоретико-методологічну базу (табл. 1).

Механізм управління витратами сільськогосподарських підприємств необхідно розглядати, як комплексну систему фінансово-економічних відносин як всередині підприємства, так і з зовнішнім середовищем в умовах невизначеності з використанням підсистеми фінансово-економічних методів, підсистеми фінансово-економічних інструментів і важелів, які виступають рушійною силою механізму; інформаційного та правового забезпечення з метою оптимізації витрат підприємства і досягнення економічного або іншого позаекономічного результату. Проведені авторами дослідження дозволяють сформулювати механізм управління витратами та проведення внутрішнього контролю, з метою підвищення ефективності підприємств, ключові елементи якого відображені на рис. 2.

При заданому складі елементів організаційної системи і її структури, особливості функціонування механізму управління витратами сільськогосподарських підприємств визначаються завданням наступних показників:

1. Цільові функції елементів системи (математичне моделювання управлінських явищ та процесів).

2. Процедура прийняття рішень, алгоритм мінімізації витрат та збитків від настання позаштатних ситуацій.

3. Підпорядкування елементів організаційної системи.

4. Спрямування інформаційних потоків між елементами системи.

Слід зазначити, що застосуванню того чи іншого методу передують техніко-економічне обґрунтування, що показує економічну ефективність його реалізації. Якщо ефект відсутній, то метод в цьому вигляді не впроваджується. Таким чином, при реалізації будь-якого з вищенаведених методів завжди з'являється економічний ефект, і, отже, відбувається оптимізація функціонування господарюючого суб'єкта.

Важливе значення при розробці механізму управління витратами має галузева приналежність підприємства і умови функціонування конкретного підприємства, що дозволить в більшій мірі врахувати особливості механізму управління витратами даного господарюючого суб'єкта. Проведений аналіз аграрного сектору економіки і дослідження специфіки сільськогосподарських підприємств, дозволяють охарактеризувати особливості механізму управління витратами на такому підприємстві:

– необхідність управління витратами на всіх рівнях управління: стратегічному, тактичному і оперативному, викликана тривалістю виробничого циклу сільськогосподарської продукції;

– труднощі в плануванні витрат зумовлені тим, що головним засобом виробництва є земля і біологічні фактори – рослини і тварини. Виробничі процеси тісно переплітаються з біологічними, на результати яких великий вплив мають погодно-кліматичні умови. Головний засіб – це земля, тому що вона є незамінним засобом сільськогосподарського виробництва. Використову-

ється і відновлюється лише її родючість, тобто здатність забезпечувати рослини поживними речовинами, необхідними для їх росту. Тому непервинний традиційний спосіб планування, заснований на нормативах;

– складність у розподілі витрат по видам і нарахуванні витрат також обумовлена, тим що виробляється багато видів продукції рослинництва і тваринництва з використанням технологічних процесів різної тривалості за часом, варійованими від декількох тижнів до декількох місяців, що негативно відбивається на процесі її відтворення через те, що витрати на виробництво здійснюються зараз, а дохід тільки через кілька місяців, а по озимим культурам навіть через рік. Виробничі ресурси, що використовуються в процесі відтворення продукції та доходу, мають натурально-речову і вартісну форми. У натуральній формі вони цілком беруть участь у виробництві продукції, в вартісній – частково (основний) і повністю (оборотний капітал) в формуванні вартості виробленого продукту і послуг, що надаються;

– труднощі, пов'язані з розподілом накладних витрат, викликані тим, що витрачаються кошти, за винятком робочої і продуктивної худоби і багаторічних насаджень, які не відтворюються в сільському господарстві, а тільки на промислових підприємствах – машини та обладнання, будівлі, споруди та передавальні пристрої, і будівельних організаціях, за винятком зводяться господарським способом. Вони в сільському господарстві використовуються і відшкодовуються за рахунок виручки від реалізації виробленої продукції. Оборотні кошти – вихідна сировина, матеріали, мінеральні добрива, різні отрутохімікати, енергоносії – купуються на відповідних промислових підприємствах, в процесі виробництва вони витрачаються і заповнюються за рахунок виручки. Але поряд з цим оборотні кошти, такі як насіння вирощуваних культур, корми, тварини, птиця, відтворюються в сільському господарстві в обсягах, що забезпечують безперервне відтворення матеріальних благ (кінцевого продукту) для населення та сировини для переробної промисловості.

Таким чином, в сільськогосподарській галузі процес відтворення здійснюється інвестуванням грошового капіталу у виробничі ресурси (продуктивний капітал) і оцінюється кількістю виробленої продукції, отриманої виручки і віддачею вкладеного капіталу. Відтворювальні процеси в сільському господарстві здійснюються за допомогою продуктивного капіталу, оцінка ефективності використання якого визначається показниками: виробництво видів продукції в натуральному вираженні і оцінка як авансованого, так і використаного капіталу через виручку від реалізації виробленої продукції, прибуток і рентабельність виробництва і продуктивного капіталу.

Механізм управління витратами передбачає застосування певних методів та інструментів, за допомогою яких вивчають витрати та досліджують їх поведінку. Моделі і методи управління витратами дають можливість значно розширити рамки застосування оптимізаційного підходу до управління сільськогосподарських підприємств, істотно підвищити ефективність управління ними.

Висновки і пропозиції. Визначення основних аспектів процесу формування та активізації ме-

ханізму управління витратами сільськогосподарських підприємств у позаштатних ситуаціях дозволить побудувати дієвий механізм оптимізації витрат в умовах невизначеності. Управління витратами як цілеспрямована зміна з метою оптимі-

зації може і повинна стосуватися в загальному випадку всіх перерахованих параметрів. В подальшому мають бути розроблені основні принципи дії такого механізму, формалізовані основні елементи системи та показники цільових функцій.

Список літератури:

1. Голов С.Ф., Костюченко В.М. Бухгалтерський облік за міжнародними стандартами: приклади та коментарі. Практ. посібник. – К.: Лібра, 2011. – 840 с.
2. Давидович І.Є. Управління витратами: навч. посібн. / І.Є. Давидович. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 320 с.
3. Карпенко О.В. Управлінський облік: навч. посіб. / О.В. Карпенко, Д.В. Карпенко – К.: «Центр учбової літератури», 2012.
4. Система управління витратами на промисловому підприємстві [Електронний ресурс] / А.А. Балан, А.В. Крищенко // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2014. – № 3(13). – С. 43-49. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n3.html>

Колмакова Е.Н., Билоношко М.М.

Харьковский национальный университет строительства и архитектуры

ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ ПРОЦЕССА ФОРМИРОВАНИЯ И АКТИВИЗАЦИИ МЕХАНИЗМА УПРАВЛЕНИЯ РАСХОДАМИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В НЕШТАТНЫХ СИТУАЦИЯХ

Аннотация

В статье определены основные аспекты процесса формирования и активизации механизма управления расходами сельскохозяйственных предприятий в нештатных ситуациях. Для построения механизма управления расходами сельскохозяйственных предприятий в нештатных ситуациях приведена теоретико-методологическая база. Проведены исследования, которые позволят сформировать механизм управления расходами. Такой механизм необходимо рассматривать как комплексную систему финансово-экономических отношений как внутри предприятия, так и со внешней средой в условиях неопределенности с использованием подсистемы финансово-экономических методов, подсистемы финансово-экономических инструментов и рычагов, которые выступают движущей силой механизма; информационного и правового обеспечения с целью оптимизации расходов предприятия и достижения экономического или иного внеэкономического результата. Проведенный анализ аграрного сектора экономики и исследования специфики сельскохозяйственных предприятий, позволяют охарактеризовать особенности механизма управления расходами на таком предприятии.

Ключевые слова: управления, расходы, механизм, сельскохозяйственное предприятие, нештатные ситуации.

Kolmakova O.M., Bilonozhko M.M.

Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture

BASIC ASPECTS OF THE FORMATION PROCESS AND THE ACTIVATION MECHANISM OF MANAGEMENT EXPENSES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN SUPERNUMERARY SITUATIONS

Summary

The article concerns the basic aspects of the process and activation mechanisms of management expenses of agricultural enterprises in supernumerary situations. The theoretical and methodological framework was noted for building a mechanism of management expenses of agricultural enterprises in supernumerary situations. Examined researches will help to form a mechanism of management expenses. Such mechanism should be seen as a comprehensive system of financial and economic relationship both within the company and with the environment under uncertainty using subsystem of financial-economic methods, subsystem of financial-economic instruments and levers which are driving force of a mechanism; information and legal support with the aim of optimization expenses of enterprises and achievement of economic or other non-economic results. Investigated analysis of agricultural sector of economy and research of specific agricultural enterprises help to describe the features in mechanism of management expenses of such enterprise.

Keywords: management, expenses, mechanism, agricultural enterprises, supernumerary situations.

УДК 338.45

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ВТОРИННОГО РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ МАШИН ТА РОЛЬ ВІТЧИЗНЯНИХ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ У ЦЬОМУ ПРОЦЕСІ

Кузьменко Л.В.

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Показано, що на сьогодні головним джерелом відтворення основних засобів сільськогосподарських підприємств сектору малих та середніх виробників (МСВ) є ринок вживаної техніки. Сформульовані необхідні умови для успішного розвитку вторинного ринку. Розроблено критерій доцільності участі машинобудівних підприємств у розвитку ринку – рівень рентабельності процесу відновлення техніки. Розглянуто критерій економічної доцільності придбання такої техніки підприємствами сектору МСВ. Ним може бути порівняльна собівартість одиниці роботи або одиниці ресурсу (1 мото-години) для різних варіантів придбання техніки (нова або вживана раніше з різним терміном експлуатації).

Ключові слова: агропромисловий комплекс, відтворення основних засобів, машинобудівні підприємства, вторинний ринок, критерії оцінки.

Постановка проблеми. Сьогодні агропромисловий комплекс (АПК) являється однією з основних складових вітчизняної економіки, роль якої постійно зростає. Відомо [1], що АПК: поєднує виробництво й переробку сільськогосподарської продукції та їх матеріально-технічне забезпечення; включає три функціональні сфери: забезпечувальну, виробничу та переробну. Перша – випускає засоби виробництва для виробничої та переробної сфери і містить в собі: машинобудування (тракторне, сільськогосподарське та для харчової промисловості); агрохімію; комбікормову промисловість; систему матеріально-технічного обслуговування сільського господарства та ін. Виробнича сфера поєднує: рослинництво, тваринництво, бджільництво тощо. Третя сфера – харчова промисловість і вся інфраструктура, що забезпечує переробку сільськогосподарської продукції та доведення кінцевого продукту до споживача.

Згідно масштабів підприємств АПК, рівня їх технічного та фінансового забезпечення й обслуговування розрізняють три сектори: особисті селянські господарства; сектор МСВ (малі та середні виробники) та сектор великих господарств і агрохолдингів (господарств розміром від десятків до сотень тисяч гектарів, що поєднують в собі всі три функціональні сфери), який використовує близько 32,3% усіх посівних площ [2]. Господарства першого сектору занадто малі, не об'єднані в товариства для механізованого способу виробництва, а третього сектору – мають усі можливості як для матеріально-технічного забезпечення шляхом імпорту зарубіжної сільгосптехніки та технологій, так і для одержання державної підтримки.

Нині АПК забезпечує не тільки основну статтю експорту країни (зерно та продукція переробки олійних культур), а також наповнення внутрішнього ринку та продовольчу безпеку суспільства, причому, в значній мірі, за рахунок першого та другого секторів. Враховуючи те, що матеріально-технічна база цих двох секторів – знаходиться в критичному стані, проблема відтворення основних засобів є надзвичайно актуальною. Не менш актуальною в цьому процесі є роль машинобудівних підприємств, які самі потребують відродження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На різних етапах структурних перетворень економіки проблемою створення системи матеріально-технічного забезпечення аграрних підприємств займалася значна кількість вчених та керівних осіб. Окремі її аспекти знайшли своє відображення в роботах вчених та економістів, таких як: Н.О. Аверчева, В.Я. Амбросов, Л.М. Анічін, В.Г. Білецький, Я.К. Білоусько, В.В. Вітвіцький, С.М. Войт, О.Б. Звягінцева, та ін.

Разом з тим, на сьогодні особисті селянські та господарства сектору МСВ, знаходяться в дуже скрутному становищі, потребують термінового оновлення основних засобів та технологій виробництва, щоб протистояти викликам часу.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на вагомість наукового вкладу зазначених вище вчених, питання організації та удосконалення технічного забезпечення аграрних підприємств, враховуючи сучасні умови, потребують подальших досліджень. Зокрема, залишається невирішеною проблема ефективного відтворення основних засобів підприємств сектору МСВ. Потребують подальшого дослідження умови створення та розширення ринку вживаної техніки, як основного джерела оновлення машино-тракторного парку для господарств сектору МСВ.

Мета статті – аналіз економічних аспектів використання ринку вживаних машин для відтворення основних засобів сільськогосподарських підприємств та ролі вітчизняних машинобудівних підприємств у цьому процесі.

Виклад основного матеріалу. Для підприємств сектору великих господарств та агрохолдингів процес відтворення основних засобів не представляє труднощів [3], оскільки вони володіють достатнім обсягом ресурсів. Це дозволяє їм не тільки формувати високопродуктивний машино-тракторний парк за рахунок нової зарубіжної техніки, в тому числі на умовах пільгового лізингу та кредитування, а й застосовувати високоінтенсивні технології вирощування сільськогосподарських культур, що базуються на втіленні прогресивних інноваційних рішень (елітні сорти насіння, новітні хімічні засоби захисту та живлення рослин, передові агротехнічні методи). Це

забезпечує вказаним підприємствам конкурентні переваги над господарствами сектору МСВ [1].

Для малих та середніх сільськогосподарських виробників (МСВ) основним джерелом відтворення основних засобів залишається вторинний ринок (вживаних) машин, які вже були в експлуатації у попереднього власника. Незадовільний стан машинно-тракторного парку, недостатня державна підтримка, конкурентні переваги агрохолдингів стимулюють високу зацікавленість господарств МСВ в розвитку цього ринку. Наведемо декілька фактів для підтвердження цієї тенденції:

1) згідно [4], ще в 2010 р. близько 60% сільськогосподарських машин в Україні експлуатувалося з повністю виробленим моторесурсом, що не забезпечувало своєчасного дотримання агротехнічних строків проведення сільськогосподарських робіт, а значить негативно впливало на рентабельність виробництва;

2) ефективна система реалізації відновлених машин дозволить, в значній мірі, прискорити оновлення і поліпшити якісний склад машинно-тракторного парку, а також заощадити значні обсяги грошових коштів, оскільки вартість старої техніки з відновленням ресурсу до рівня 80-90% становить 40-60% від вартості нової [5];

3) вторинний ринок широко використовується в США, Канаді, Японії, країнах Європи, де старих тракторів продається в 2-3 рази більше ніж нових. Техніка по закінченні терміну 4-5 років експлуатації реалізується через дилерську систему після якісного технічного сервісу за вартістю 30-40% від ціни нової [6].

Розглянемо деякі економічні аспекти успішного розвитку вторинного ринку сільськогосподарської техніки в Україні. На нашу думку, необхідною умовою такого розвитку є дотримання інтересів кожного з його учасників, тобто трьох сторін: продавці вживаної техніки; підприємства, що займаються її відновленням та продажем; підприємства, що купують відновлену техніку.

Агрохолдингам є сенс вчасно оновлювати машинно-тракторний парк, здаючи частково зношену морально та фізично після 4-5 років експлуатації техніку на вторинний ринок, а не в утилізацію. Доречно зауважити, що згідно з [7], за часів СРСР українське сільськогосподарське машинобудування представляло собою комплекс з майже ста заводів, що виготовляли трактори, комбайни, сільськогосподарські машини та обладнання для виробництва кормів і ведення тваринництва. На сьогодні переважна більшість цих заводів припинили своє існування, а ті що залишилися, знаходяться в дуже скрутному фінансовому стані. Вони не можуть конкурувати з підприємствами аналогічного призначення, що розташовані в Білорусії та Росії, не говорячи вже про країни далекого зарубіжжя. А тому участь у відновленні вживаної техніки для них – дуже важлива. Вона є рентабельнішою ніж виробництво нової техніки [5] та надає їм можливість активно пережити важкі часи, зберегти інженерно-технічний склад та перспективу відродження:

а) можливість збереження і розвитку виробничої та ремонтної бази;

б) можливість освоєння складального виробництва за модулями (двигун, коробка передач,

ходово частина) в процесі виготовлення нової та відновлення вживаної техніки;

с) в меншій мірі обтяжує процесами розробки та освоєння виробництва нової конкурентоспроможної продукції, тим самим спрощує структуру підприємства, підвищує його мобільність та рентабельність.

Покупці оновленої техніки зможуть прискорити поліпшення якісного складу машинно-тракторного парку та суттєво заощадити грошові кошти.

На розвиток вторинного ринку сільськогосподарської техніки впливає ряд факторів, що обумовлені як державною політикою в сфері забезпечення АПК, так і результативністю фінансово-господарської діяльності агропромислових підприємств. Загалом, ринок матеріально-технічних ресурсів формується на основі попиту та пропозиції. Попит визначається як технологіями вирощування сільськогосподарських культур, так і економічними можливостями аграрних підприємств сектору МСВ. Згідно [8] купівельна спроможність українських підприємств на придбання техніки щороку становить лише 5-7 млрд. грн. за щорічної ємності ринку 22-28 млрд. грн. Тобто технологічна потреба покривається лише на 15-20%. Більшість аграрних підприємств, практично, не має змоги придбати сучасну техніку та комбіновані машини.

Разом з тим, як відмічено в [8], протягом останнього десятиріччя в Україні прогресує стійка тенденція до зростання обсягів імпорту сільськогосподарської техніки, що є досить тривожним сигналом для вітчизняної галузі сільськогосподарського машинобудування та економіки країни в цілому. На сьогодні вітчизняне сільськогосподарське машинобудування потребує відповідного системного переоснащення й державної підтримки.

Отже, роль вітчизняних підприємств сільськогосподарського машинобудування у відтворенні основних засобів аграрних підприємств сектору МСВ теоретично зростає. На практиці таке зростання стане реальністю, як відмічено вище, при умові забезпечення зацікавленості всіх учасників ринку сільськогосподарської техніки. Основними критеріями зацікавленості можуть служити:

1) рентабельність відновлення ВМ – для машинобудівних підприємств;

2) собівартість одиниці ресурсу при різних варіантах придбання сільськогосподарських машин (нові і відновлені) – для аграрних підприємств.

Відомо, що рівень рентабельності відновлення визначається так:

$$R = \frac{P \cdot 100}{CB} = \frac{PB - CB}{CB} \quad (1)$$

де: P , PB , CB – валовий прибуток, реалізаційна вартість та собівартість відновленого виробу, відповідно.

До включаються: вартість ВМ, що придбана заводом для відновлення $C_{ЗЛ}$; виробничі витрати (B_B) по її відновленню: вартість матеріалів, комплектуючих виробів, енергії, трудових витрат і вартість інших залучених ресурсів. Тобто:

$$CB = C_{ЗЛ} + B_B, \quad (2)$$

де B_B – виробничі витрати.

На нашу думку, в ринкових умовах PB повинна визначатися ринком, тобто попитом. Наприклад, ціна відновленого виробу P_B не перевищує 70% від ціни нового виробу C_H аналогічного типу

($PB \leq 0,7 C_H$) при умові, що підприємство гарантує ресурс відновленого виробу на рівні (не менше 80%) від ресурсу нового. При цьому підприємство-гарант може планувати собі величину валового прибутку P . В такій ситуації собівартість CB буде визначатися як цільова або така, що забезпечує заплановану ціль (величину валового прибутку P) при визначеній ринком ціні відновленого виробу PB :

$$CB = PB - P. \quad (3)$$

Із порівняння (2) і (3), видно, що плановий рівень валового прибутку P (рентабельності R) буде досягнуто при умові:

$$C_{ЗАЛ} + B_B = PB - P. \quad (4)$$

Для виконання умови (4) необхідно мінімізувати суму величин $C_{ЗАЛ}$, B_B за таких обмежень:

- ціна реалізації відновленої одиниці техніки повинна бути не більшою від ринкової PB ;
- ресурс роботи відновленої одиниці техніки повинен бути не меншим від заданого рівня.

Таким чином, задача визначення цільової собівартості, що забезпечує заданий рівень рентабельності відновлення ВМ, може бути представлена на далі в математичній формі.

Для споживачів критерієм доцільності придбання оновленої техніки може бути собівартість одиниці роботи (1 га умовної оранки) або одиниці ресурсу (мото-години) для різних варіантів придбання трактора: новий, або оновлений.

За основу алгоритму побудови критерію доцільності покупки ВМ господарствами сектору МСВ візьмемо методику використання вторинного ринку для оновлення складу обладнання будівельного підприємства, приведену в роботі [9], яка включає 3 етапи:

- Аналіз динаміки ринкової ціни машин в залежності від терміну служби.
- Порівняння собівартості одиниці ресурсу для різних варіантів придбання машин.
- Розрахунок терміну служби обладнання.

Розглянемо сутність кожного етапу.

1. *Порядок побудови динаміки зниження ринкової ціни з віком:*

– знаходимо в Internet ціну нової машини та ряд пропозицій з продажу ВМ з різним терміном експлуатації;

– будуємо графік динаміки ринкової ціни та лінію тренда;

– визначаємо коефіцієнт старіння машини за ринковою ціною.

2. *Порівняння собівартості одиниці ресурсу для різних варіантів придбання машин:*

Собівартість машино-години можна представити у вигляді двох складових – витрат володіння $C_B(t)$ і експлуатаційних витрат $C_E(t)$ [10]:

$$C_{MЧ}(t) = C_B(t) + C_E(t), \text{ грн./год.} \quad (5)$$

Витрати володіння $C_B(t)$ розраховуються як витрати $C_M(t)$, пов'язані з придбанням машини, що припадають на певну частину ресурсу. У загальному випадку $C_B(t)$ можуть бути обчислені за формулою:

$$C_B(t) = C_M(t) / T_C(tc), \text{ грн./год.} \quad (6)$$

де t – вік машини або поточний термін її експлуатації;

$T_C(tc)$ – ресурс машини до списання (продажу), для випадку придбання ВМ – залишковий ресурс; tc – термін списання машини.

$C_M(t)$ розраховуються як різниця між витратами на придбання машини та ліквідаційною вартістю $C_{ЛК}$ (або ціною продажу). Ціна ВМ визначається динамікою ринкових цін за терміном служби [11] і може бути описана експонентною залежністю:

$$C_M(t) = C_{MH} \cdot \exp(-\beta_M \cdot t) - C_{ЛК} = C_{MH} \cdot k_M(t) - C_{ЛК}, \quad (7)$$

де C_{MH} – ціна машини нової; t – поточний термін служби, рік; β_M , $k_M(t)$ – показник і коефіцієнт «старіння» машини за ринковою вартістю відповідно.

Експлуатаційні витрати, в основному, включають вартість паливо-мастильних та інших матеріалів, робіт з обслуговування і ремонту, зарплату персоналу і ростуть у міру старіння машини [12]:

$$C_E(t) = C_{EH} \cdot \exp(-\beta_E \cdot t) / T(t) = C_{EH} \cdot k_E(t) / T(t), \quad (8)$$

де C_{EH} – експлуатаційні витрати нової машини за першу одиницю часу експлуатації (рік); β_E і $k_E(t)$ – показник і коефіцієнт старіння машини по експлуатаційних витратах відповідно; $T(t)$ – напрацювання за поточний рік.

При розрахунку витрат володіння $C_B(t)$ слід враховувати зниження напрацювання машин в розмірі 1...5% в рік внаслідок збільшення простоя в ремонтах [12]:

$$T(t) = T_H \cdot \exp(-\beta \cdot t) = T_H \cdot k(t), \quad (9)$$

де T_H – напрацювання нової машини, машино-годин на рік; β – коефіцієнт старіння з напрацювання, рік⁻¹; $k(t)$ – коефіцієнт готовності.

Напрацювання на списання може бути розраховано за формулою:

$$T_C(t) = T_H [1 - k(t)] / \beta \quad (10)$$

або окремо для нової і вживаної машини:

$$T_{CH} = \sum_{t=1}^{t_c} T(t); \quad T_{Cem} = \sum_{t=t_{НОК}+1}^{t_c} T(t); \quad (11)$$

Таким чином, досить вірогідно можна визначати економічну доцільність покупки ВМ за трьома показниками старіння машини: ринкової ціни β_m , експлуатаційних витрат β_e , напрацювання β . Причому, чим більше різниця між показниками β і β_m (зрозуміло $\beta > \beta_m$), тим вигіднішою буде придбання ВМ.

3. *Розрахунок терміну служби обладнання*

Економічно доцільний термін списання t_c машини може бути визначений за мінімально допустимого рівня рентабельності R_{min} її експлуатації:

$$R(t) \geq R_{min}, \quad R(t) = P(t) / C(t);$$

$$P(t) = D(t) - C(t) = T(t) \cdot [C_{MЧ} - C_{MЧ}(t)] \quad (12)$$

$$D(t) = T(t) \cdot C_{MЧ}, \quad C(t) = T(t) \cdot C_{MЧ}(t),$$

де $P(t)$, $C(t)$ – прибуток, дохід (виручка) і витрати відповідно; $C_{MЧ}$ і $C_{MЧ}(t)$ – ціна і собівартість машино-години, грн./год.

Мінімальному значенню рівня рентабельності R_{min} відповідає мінімум коефіцієнту готовності: $k_{min} = k(tc)$. Таким чином зв'язуються технічні та економічні показники роботи машин. Описаний метод дозволяє також визначити економічно оптимальний термін служби обладнання.

Висновки та пропозиції. 1. Установлено, що основним джерелом відтворення машино-тракторного парку для господарств сектору МСВ може бути відновлена техніка, яка була в експлуатації.

платування раніше, тобто вторинний ринок сільськогосподарської техніки.

2. Сформульовані необхідні умови успішного розвитку вторинного ринку.

3. Розроблено критерій доцільності участі машинобудівних підприємств у відновленні вживаної раніше техніки – рівень рентабельності.

4. Відмічено, що критерієм економічної доцільності придбання такої техніки може бути

порівняльна собівартість одиниці роботи (1 га умовної оранки) або одиниці ресурсу (1 мото-години) для різних варіантів придбання техніки (нова або вживана раніше з різним терміном експлуатації).

5. Запропоновано для розрахунку критерію економічної доцільності придбання оновленої техніки взяти за основу методику, що описана в роботі [9].

Список літератури:

1. Кузьменко Л.В. Актуальні проблеми агропромислового комплексу / Кузьменко Л.В. // Вісник Національного технічного університету «ХПІ»: збірник наукових праць, тематичний випуск «Технічний прогрес і ефективність виробництва». – Харків: НТУ «ХПІ», 2014. – № 65(1107) – С. 105-111.
2. Аналітичний огляд поточного стану агрокредитування малих і середніх сільськогосподарських виробників. Posted by admin on 12 марта 2013 in АПК, Финансы. – Режим доступу: <http://zet.in.ua/zakonoproekt/apk/analitichnij-oglyad-potochnogo-stanu-agrokredituvannya-malix-i-serednix-silskogospodarskix-virobnikiv-kredituvannya-silskogospodarskix-pidpriyemstv>
3. Губін В.В. Шляхи відтворення основних фондів сільськогосподарських підприємств / Губін В.В. // Глобальні та національні проблеми економіки. Електронне видання. Миколаївський нац. ун-т ім. В.О. Сухомлинського. – Миколаїв, 2015. – Вип. 4. – С. 136-140.
4. Шнаревич О.І. Статистична оцінка стану формування та ефективності використання матеріально-енергетичних ресурсів / Шнаревич О.І. // Вісник Хмельницького національного університету 2010, № 1, Т. 2. – С. 189-192.
5. Андрійчук В.Г. Фінансовий лізинг у розвитку матеріально-технічної бази аграрних підприємств / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2003. – 3(101). – С. 66-69.
6. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: підручник / Андрійчук В.Г. 2-ге вид., доповн. і перероб. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
7. Сельскохозяйственное машиностроение Украины. Posted by admin on 16 января 2013 in АПК. – Режим доступу: <http://zet.in.ua/zakonoproekt/apk/selskoxozajstvennoe-mashinostroenie-ukrainy>
8. Кужельок А., Грицишин М., Перепелица Н. Ринок сільгосптехніки в Україні / А. Кужельок, М. Грицишин, Н. Перепелица // Пропозиція. Головний журнал з агробізнесу. 12.09.2013. Режим доступу: <http://propozitsiya.com/ua/rinok-silgosptehniki-v-ukrayini>
9. Репин С.В., Рулис К.В., Зазыкин А.В., Райчык Зб. Методика использования вторичного рынка для обновления состава оборудования строительного предприятия / С.В. Репин, К.В. Рулис, А.В. Зазыкин, Зб. Райчык // budownictwo, 18, Zeszyty Naukowe Politechniki Czestochowa 2012, p. 240-249.
10. Методы управления рентабельностью предприятия по эксплуатации строительных машин, С.В. Репин, С.А. Евтюков, Строительные и дорожные машины 2005, № 12, с. 33-37.
11. Кто заказывает музыку в механизации? А.В. Савельев, С.В. Репин, Строительная техника. Каталог-справочник, ООО «Славутич», СПб.: 2006, с. 4-19.
12. Оптимизация показателей надежности строительных машин в эксплуатации, С.В. Репин, Строительные и дорожные машины 2006, № 5, с. 28-31.

Кузьменко Л.В.

Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт»

ЕКОНОМІЧЕСКІЕ АСПЕКТЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВТОРИЧНОГО РЫНКА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ МАШИН И РОЛЬ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ МАШИНОСТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В ЭТОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация

Показано, что сегодня главным источником воспроизводства основных средств сельскохозяйственных предприятий сектора малых и средних производителей (МСП) является рынок подержанной техники. Сформулированы необходимые условия для успешного развития вторичного рынка. Разработан критерий целесообразности участия машиностроительных предприятий в развитии рынка – уровень рентабельности процесса обновления техники. Рассмотрены критерий экономической целесообразности приобретения такой техники предприятиями сектора МСП. Им может быть сравнительная себестоимость единицы работы или единицы ресурса (1 мото-час) для различных вариантов приобретения техники (новая или бывшая в употреблении раньше с различными сроками эксплуатации).

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, воспроизводство основных средств, машиностроительные предприятия, вторичный рынок, критерии оценки.

Kuzmenko L.V.

National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»

ECONOMIC ASPECTS OF USING A SECONDARY AGRICULTURAL MACHINES MARKET AND THE ROLE OF DOMESTIC MACHINE-BUILDING ENTERPRISES IN THIS PROCESS

Summary

It is shown, that for today the main source of fixed assets reproduction for small and medium-sized agricultural enterprises (SMAE) is a market of the used machinery. The necessary conditions for successful development of market of used machinery are formulated. The criterion of the expediency of the participation of machine-building enterprises in the development of such market is created – the level of profitability of machinery upgrade process. The criterion of economic expediency of acquisition of such equipment by enterprises of the SMAE sector is considered. It can be the comparative cost of a unit of work or a unit of resource (one moto-hour) for different options of equipment acquisition (new or used with different periods of operation).

Keywords: agro-industrial complex, reproduction of fixed assets, machine-building enterprises, market of used machinery, criteria of estimation.

УДК 331.5

МОНІТОРИНГ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

Мірай Н.Б.

Первомайський політехнічний інститут

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

Розглянуто еволюцію поглядів та теоретичні аспекти поняття «трудовий потенціал». Визначено фактори, що впливають на формування конкурентних переваг трудового потенціалу регіону. Здійснено моніторинг ефективності використання трудового потенціалу регіону на основі розрахунку інтегрального показника. Запропоновано сформулювати механізм відтворення трудового потенціалу регіону.

Ключові слова: моніторинг, регіон, трудовий потенціал регіону, конкурентоспроможність трудового потенціалу, фактори впливу, механізм відтворення.

Постановка проблеми. Необхідність інноваційного розвитку регіонів та зростання ролі трудових ресурсів у сучасних кризових умовах актуалізує процеси дослідження проблем розвитку трудового потенціалу. На сьогодні стратегічно важливим є пошук резервів та потенційних можливостей для розвитку економіки регіонів за рахунок підвищення ефективності використання трудового потенціалу. Адже саме трудовий потенціал є основним фактором науково-технічних нововведень, вирішальною умовою конкурентоспроможності підприємств як всередині регіону, так і на національному рівні та сприяє забезпеченню національної безпеки на міжнародному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для України напрямок дослідження саме трудового потенціалу регіонів є достатньо новим, так як сформувався переважно в роки становлення ринкової системи та притаманних для неї конкурентних відносин. Вітчизняні науковці, а саме Амоша О.І., Богиня Д.П., Грішнова О.А., Лібанова Е.М., Лукашевич В.М., Самарцева А.Є., Семикіна М.В. та інші переважно зосередили свою увагу на проблемах формування, оцінки та розвитку

трудових ресурсів. Наукові праці Кравченка М., Пасеки С., Шаульської Л.В. присвячені дослідженню трудового потенціалу у регіональному вимірі. В той же час, недостатньо повно вивчені різні аспекти ефективності використання трудового потенціалу як основної передумови стійкого і збалансованого розвитку регіонів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. За роки ринкових реформ у вітчизняній економіці накопичено певний досвід раціонального використання трудового потенціалу на різних рівнях управління: макро-, мезо-, та внутріфірмовому. Проте залишається багато невирішених проблем у формуванні, розвитку та використанні трудового потенціалу в промисловості регіону, в забезпеченні підприємств кваліфікованими працівниками. В сучасних умовах від формування та використання трудового потенціалу регіону залежить не тільки ефективне відтворення людського потенціалу країни, але і можливості прискорення темпів розвитку національної економіки. Крім того, при тривалій демографічній кризі та в світлі останніх подій на сході України пошук шляхів відтворення та розвитку трудового потенціалу є особливо акту-

альним. Сьогодні необхідні нова регіональна політика, спільна наукова та практична діяльність управлінських та виробничих структур регіону, спрямовані на подальший розвиток трудового потенціалу підприємств з різними формами власності на основі моніторингу ефективності формування та використання наявних в регіоні людських ресурсів.

Мета статті. Головною метою роботи є оцінка ефективності використання трудового потенціалу регіону, вивчення факторів впливу на нього та формування пропозицій щодо створення механізму його відтворення.

Виклад основного матеріалу. Початок вивчення здатності людини до праці спостерігається у наукових працях представників класичної школи, зокрема У. Петті, А. Сміта, Д. Рікардо, Дж.С. Мілля. Вчені розглядали лише окремі аспекти фізичних та духовних сил працівника, розкриваючи лише загальні питання їх формування та розвитку.

На принципову важливість якості людських ресурсів вказував Дж.С. Мілля. Зокрема, вчений вважав, що майстерність, енергія, наполегливість працівників є багатством країни нарівні з інструментами та машинами. Також він виокремив в якості основних відмінних якостей багатства довговічність, корисність, здатність до накопичення. Таким чином, Дж.С. Мілля серед властивостей людини, що визначають рівень його здатності до праці, та відповідно, і серед властивостей, що дозволяють збільшувати національне багатство завдяки їх використанню, виокремлював майстерність, фізичну силу, здібність до навчання, знання, кваліфікацію, а також моральні якості працівників.

У. Петті називає робочу силу та її якість «живими діючими силами», які по суті і складають значну частину багатства країни. Сучасні концепції підтверджують цей взаємозв'язок. Адже якість робочої сили напряму пов'язана із рівнем конкурентоспроможності працівників, а це, в свою чергу, впливає на конкурентоспроможність підприємств, регіонів і країни в цілому.

На відсутність рівності властивостей людей, а відповідно і трудового потенціалу, вказує К. Маркс: «одна людина фізично чи розумово переважає іншу, а тому надає за один і той же час більшу кількість праці або здатна працювати довше» [2]. Тобто опосередковано розглядається конкурентоспроможність та конкурентні переваги робочої сили.

Поняття «трудоий потенціал» з'явилося у наукових публікаціях на початку 80-х років ХХ ст. Питання формування та розвитку трудового потенціалу обговорювались в різних наукових сферах: економіці, філософії, соціології тощо, що викликало появу великої кількості визначень зазначеної категорії та наукових дискусій на різних наукових рівнях. Все це заклало підґрунтя до вивчення трудового потенціалу на якісній основі.

Існує кілька визначень категорії «трудоий потенціал», які віддзеркалюють відповідні концепції. Так, Богиня Д.П. і Грішнова О.А. вважають, що трудоий потенціал – це інтегральна оцінка і кількісних і якісних характеристик економічно активного населення [4]. Осовська Г.В. та Крушельницька О.В. визначають трудоий по-

тенціал як сукупність працездатного населення з урахуванням інтелектуального розвитку, знань, умінь, досвіду, духовних цінностей, звичаїв, традицій, переконань і патріотизму. Вони вважають, що поняття «трудоий потенціал» є ширшим, ніж поняття «трудої ресурси» (яке донедавна широко застосовувалося в економічній літературі), тому що, вважають ці вчені, воно характеризує не лише загальну чисельність індивідів, а й включає сукупність різних якостей людей, що визначають працездатність [7].

Абдурахманов К.Х., виокремлюючи соціально особистісні складові трудового потенціалу, наголошує на потенційних, тобто «перспективних», або «невикористовуваних» соціальних можливостях працівника. Його оцінка трудового потенціалу має передбачати визначення кількості та міри використання цього потенціалу у цілях організації. Трудоий потенціал організації складає певна сукупність працівників, які в ній працюють [1]. Трудоий потенціал особистості не є постійним. Він змінюється з нагромадженням знань, навичок і досвіду індивіда. Тому трудоий потенціал індивіда можна оцінити тим, яку додану вартість він створює.

Таким чином, трудоий потенціал як економічна категорія розглядається як виробничі відносини з приводу відтворення психофізіологічних кваліфікованих, духовних та соціальних якостей населення.

Трудоий потенціал регіону характеризують як сукупність робочої сили та сукупну суспільну здатність населення регіону до праці на основі єдності їх кількісної та якісної характеристик. З кількісної сторони трудоий потенціал визначається чисельністю населення у працездатному віці, а з якісної – статевовіковою структурою, рівнем освіти, професійними вміннями та мобільністю [3].

Трудоий потенціал регіону на відміну від потенціалу конкретної особи не обмежений в своєму розвитку та постійному зростанні. Його загальна величина, що складається із індивідуальних потенціалів працівників, які мають свої обмеження за різними ознаками, безперервно зростає на суму підвищення потенційних здібностей кожного окремого працівника або сукупності всіх робочих груп.

У ринковій економіці кількісне або якісне оцінювання трудового потенціалу саме по собі є недостатнім. В даному випадку необхідно звертати увагу ще й на можливість формування його конкурентних переваг в межах певного регіону.

Покришук В. та Коваль С. визначають конкурентоспроможність трудового потенціалу регіону як сукупність його кількісних і якісних структурних елементів, які у взаємодії і оптимальному співвідношенні сприяють економічному та соціальному розвитку окремого регіону з випереджуваними темпами порівняно з іншими [8]. При цьому Й. Звонар вважає, що конкурентоспроможність трудового потенціалу регіону – це реально існуюча на даний момент часу спроможність регіону забезпечувати та підтримувати більш високі у порівнянні з іншими регіонами темпи розвитку економічної та соціальної сфери завдяки кращим якісним характеристикам своїх трудових ресурсів та завдяки більш ефективному використанню трудових здібностей працездатного населення [5].

Оцінка існуючих визначень конкурентоспроможності трудового потенціалу регіону дала можливість виокремити два основних підходи.

Перший підхід визначає конкурентоспроможність персоналу на ринку праці безвідносно до конкретної організації чи території та акцентує свою увагу на якісних характеристиках працівника, що складають його конкурентоспроможність. Працівник, а саме робоча сила, що йому належить, специфічні вміння, навички та здатності, які виявлені в даний момент та потенційні, виступає в якості певного товару на ринку праці та конкурує з аналогічними товарами.

У відповідності із зазначеним підходом прийнято розглядати конкурентоспроможність трудового потенціалу як особливий вид товарної конкурентоспроможності, визначальними факторами якої є конкурентоспроможність ціни на даний товар та його якісні характеристики.

Згідно другого підходу вчені відзначають чітку залежність конкурентоспроможності трудового потенціалу від факторів, що на нього впливають, а відповідно і від конкретного підприємства чи території. Тому, обов'язковою є необхідність оцінки не тільки якісних характеристик трудового потенціалу регіону, але і впливу факторів, що безпосередньо визначають результати праці як на макрорівні, так і на рівні регіону.

Опрацювання основних питань активізації розвитку трудового потенціалу регіону для формування його конкурентних переваг дозволило визначити фактори впливу загальноекономічні та регіональні.

Загальноекономічні фактори безпосередньо не залежать від дій регіональних та місцевих органів влади та мають зовнішній вплив:

- система економічних відносин між учасниками виробничого процесу;
- соціальна та податкова політика по відношенню до економічно активних верств населення;
- рівень розвитку виробництва, праці та управління на підприємствах;

- відповідність якісних характеристик трудового потенціалу вимогам виробництва;
- економічні умови;
- загальний інвестиційно-інноваційний клімат в країні та інші.

Регіональні (внутрішні) фактори визначають стратегію соціально-економічного розвитку регіону:

- конкурентоспроможність та інвестиційна привабливість регіону (технічна оснащеність праці, кількість підприємств, що впроваджують інновації, стан транспортних комунікацій та наявність і розвиток інфраструктури);
- показники відтворення населення, статеві-вікова структура, рівень охорони здоров'я;
- рівень розвитку трудових ресурсів (кваліфікаційні та якісні характеристики, мобільність робочої сили, рівень зайнятості та безробіття);
- природно-кліматичні умови, географічне розташування, ступінь доступу до стратегічних ресурсів;
- рівень безпеки регіону;
- культурні, історичні та етнічні особливості населення, віросповідання, спосіб життя тощо.

Процес моніторингу трудового потенціалу регіону складається із низки взаємопов'язаних та послідовних етапів, які взаємообумовлюють один одного (рис. 1). Тобто, в залежності від результатів отриманих на попередніх етапах визначається необхідність проведення наступних.

На першому етапі необхідно проаналізувати ступінь відповідності рівня розвитку компонентів трудового потенціалу вимогам ринку праці, оцінити економічну активність та конкурентоспроможність.

На другому етапі аналізують фактори, що визначають розвиток трудового потенціалу регіону. Це може сприяти підвищенню ефективності використання трудового потенціалу та досягненню більш високого рівня конкурентоспроможності.

На третьому етапі передбачається аналіз ефективності реалізації механізму відтворення трудового потенціалу регіону. Показником, який

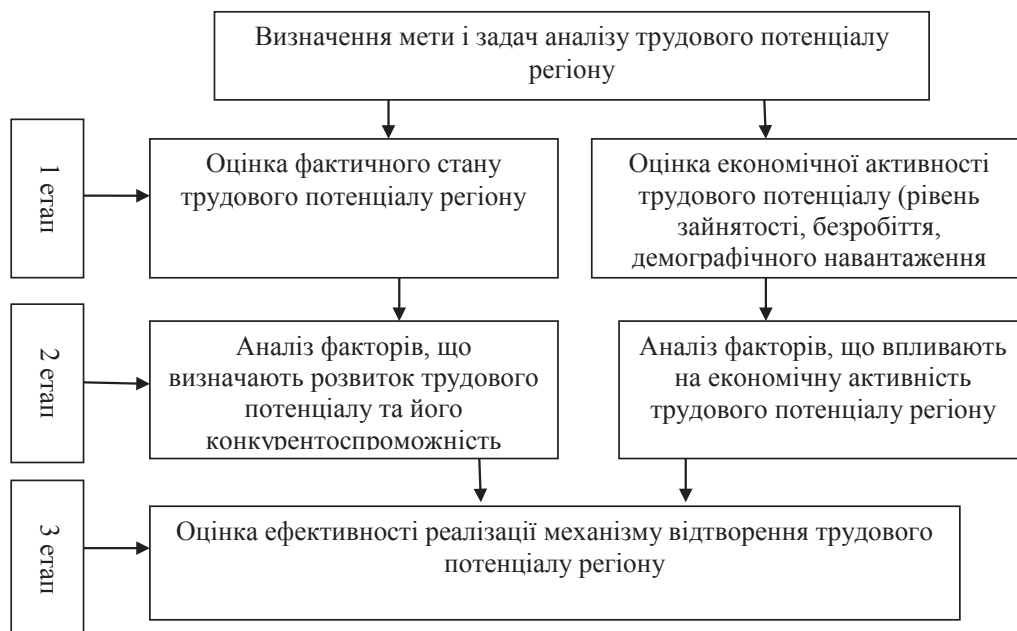

Рис. 1. Етапи процесу моніторингу трудового потенціалу регіону

*розроблено автором

свідчитиме про покращення ситуації в регіоні є зростання обсягів виробництва валового регіонального продукту.

З метою забезпечення достовірності оцінки трудового потенціалу пропонуємо використовувати інтегральний показник, який будемо визначати за методикою розрахунку нормативної багатовимірної зваженої [12].

Зазначену методику застосуємо для оцінки ефективності використання трудового потенціалу Південного регіону (Миколаївська, Одеська, Херсонська області) на основі офіційної статистичної інформації за 2016 рік [9, 10, 11]. З цією метою необхідно розрахувати наступні показники:

– коефіцієнт демографічного навантаження показує скільки осіб до робочого віку в середньому припадає на кожну 1000 населення:

$$K_{н.заг} = \frac{S_{0-14} + S_{60+}}{S_{16-59}} \times 1000, \quad (1)$$

де S_{0-14} – чисельність населення у віці від 0 до 14 років, осіб;

S_{60+} – чисельність населення у віці від 60 років і старше, осіб;

S_{15-49} – чисельність населення у віці від 16 до 59 років.

– частка населення у працездатному віці розраховується як співвідношення чисельності населення у працездатному віці до загальної чисельності населення регіону;

– коефіцієнт працевлаштування:

$$k_{пр} = \frac{U_{пр}}{U}, \quad (2)$$

де $U_{пр}$ – працевлаштовані безробітні, осіб;

U – чисельність безробітних, осіб.

– коефіцієнт працездатності населення:

$$K_{пр.н} = \frac{S_{пр.в}}{S_{пр.н}}, \quad (3)$$

де $S_{пр.в}$ – чисельність працездатного населення працездатного віку, осіб;

$S_{пр.н}$ – чисельність населення працездатного віку.

– рівень безробіття – визначається як відношення чисельності безробітних до загальної чисельності працездатного населення.

Значення отриманих в результаті розрахунків відобразимо в табл. 1.

Таблиця 1
Показники, що характеризують трудовий потенціал Південного регіону

Область	Показники				
	Коефіцієнт демографічного навантаження	Населення у працездатному віці	Коефіцієнт працевлаштування	Коефіцієнт працездатності	Рівень безробіття
Миколаївська	0,602	0,691	0,768	0,676	8,9
Одеська	0,607	0,686	1,165	0,643	6,5
Херсонська	0,608	0,690	0,995	0,665	10,2

У зв'язку з неможливістю провести оцінку ефективності використання трудового потенціалу кожної області окремо, отримані дані зведемо до інтегрального показника.

Розрахунок відносної величини інтегрального показника здійснимо за формулою:

$$K_i = \sum K_{ij}, \quad (4)$$

де K_i – відносна величина інтегрального показника ефективності використання;

K_{ij} – значення i -того показника в j -тій області. Результати розрахунків представлено в табл. 2.

Таблиця 2
Відносна величина інтегрального показника ефективності використання трудового потенціалу Південного регіону за областями

Область	K_i
Миколаївська	2,737
Одеська	3,101
Херсонська	2,958
Всього	8,796

Надалі визначимо середнє значення вибірки за формулою:

$$K_{i.ср.} = \frac{\sum K_{ij1} + K_{ij2} + K_{ijn}}{n}, \quad (5)$$

де n – кількість територій (областей, регіонів), що аналізуються.

$$K_{i.ср.} = \frac{8,796}{3} = 2,932$$

Проведемо розрахунок інтегрального показника використання трудового потенціалу і результати розрахунку представимо в табл. 3.

Таблиця 3
Розрахунок інтегрального показника ефективності використання трудового потенціалу Південного регіону

Область	Інтегральний показник
Миколаївська	2,737/2,932=0,934
Одеська	3,101/2,932=1,058
Херсонська	2,958/2,932=1,009

Отже, розрахунок показує, що найбільш ефективно використовується трудовий потенціал в Одеській області, на другому місці Херсонська область і на третьому – Миколаївська. Проте, необхідно зазначити, що діапазон розбіжностей інтегрального показника ефективності використання трудового потенціалу областей Південного регіону є невисоким. При цьому ефективність використання трудового потенціалу регіону залежить від продуктивності функціонування кожної підсистеми, і того, на скільки вона інтегрована в рамках всієї економічної системи. Тобто, для того, щоб говорити про те наскільки розвинений потенціал регіону взагалі, необхідно провести аналогічний розрахунок інтегрального показника конкурентоспроможності в цілому по країні, адже використана методика є універсальною і може застосовуватися для оцінки будь-якого іншого потенціалу і для будь-якого регіону.

Висновки і пропозиції. Оновлення та розвиток регіону залежить від ефективності використання ресурсного потенціалу, базовим елементом якого є трудовий потенціал. Основними факторами регіонального розвитку є кількісні та якісні показники трудового потенціалу, його конкурентні переваги. А формування і відтворення

останніх, в свою чергу, перебуває під впливом загальноекономічних та регіональних факторів.

Виходячи із зазначеного очевидно є необхідність формування механізму, що забезпечить ефективне відтворення трудового потенціалу та сформує підґрунтя для підтримання конкурентних переваг.

З урахуванням трансформації економічної системи України, у відповідності до соціально-

економічних параметрів європейського співтовариства структура механізму відтворення трудового потенціалу регіону повинна являти собою динамічну модель як послідовність процесів забезпечення, розвитку та реалізації, що формують цикл і дозволяють нарощувати трудовий потенціал із конкурентними перевагами, а також враховувати особливості розвитку трудового потенціалу в певному регіоні.

Список літератури:

1. Абдурахманов К.Х. Наша страна и экономика открыты для инвестиций, в том числе и в человеческий капитал / К.Х. Абдурахманов // Управление персоналом. – 2006. – № 2. – С. 9-17.
2. Иохин В.Я. Экономическая теория: Учебник / В.Я. Иохин. – М.: Экономистъ, 2005. – 861 с.
3. Гаранина М.П. Актуальность исследований в области управления развитием трудового потенциала / М.П. Гаранина // Наука. Бизнес. Образование: материалы Всерос. науч.-практ. конф. – Самара, 2005. – С. 161-162.
4. Грیشнова О.А. Економіка праці та соціально-трудова відносини: Підручник. – К.: Знання, 2006. – 559 с.
5. Звонар Й. Особливості аналізу конкурентоспроможності трудового потенціалу регіону / Й. Звонар // Економічний аналіз. – 2008. – № 3(19). – С. 37.
6. Кравченко М.В. Проблеми та перспективи розвитку трудового потенціалу України: регіональний вимір [Електронний ресурс] / М.В. Кравченко // Державне будівництво. Електронне наукове фахове видання. – № 1 (ч. 2). – 2007. – Режим доступу: <http://relay.kbuaa.kharkov.ua/e-book/db/2007-1-2/doc/2/07.pdf>
7. Осовська Г.В., Крушельницька О.В. Управління трудовими ресурсами: Навч. посібник. – Житомир: ЖІТІ, 2000. – 304 с.
8. Покрищук В. Проблеми гендерної зайнятості населення на ринку праці України / В. Покрищук, С. Коваль // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 7(109). – С. 3-10.
9. Статистична інформація: Головне управління статистики у Миколаївській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mk.ukrstat.gov.ua>
10. Статистична інформація: Головне управління статистики у Одеській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.od.ukrstat.gov.ua>
11. Статистична інформація: Головне управління статистики у Херсонській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ks.ukrstat.gov.ua>
12. Шаульська Л.В. Стратегія розвитку трудового потенціалу України: Монографія / НАН України. Ін-т економіки пром-ті. – Донецьк, 2005. – 502 с.

Мигай Н.Б.

Первомайський політехнічний інститут
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

МОНИТОРИНГ ЕФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦИАЛА РЕГИОНА

Аннотация

Рассмотрена эволюция взглядов и теоретические аспекты понятия «трудовой потенциал региона». Определены факторы, которые влияют на формирование конкурентных преимуществ трудового потенциала региона. Осуществлен мониторинг эффективности использования трудового потенциала региона на основе расчета интегрального показателя. Предложено сформировать механизм воспроизводства трудового потенциала региона.

Ключевые слова: мониторинг, регион, трудовой потенциал региона, конкурентоспособность трудового потенциала, факторы влияния, механизм воспроизводства.

Migay N.B.

Pervomaisk Polytechnic Institute
Admiral Makarov National University of Shipbuilding

MONITORING OF EFFICIENCY OF USE OF THE LABOUR POTENTIAL OF THE REGION

Summary

The evolution of views and theoretical aspects of the concept of «labour potential of the region» are considered. Factors that influence for the formation of competitive advantages of regional labour potential are defined. Monitoring of efficiency of use of labour potential of the region on the basis of an integrated indicator is implemented. Problems of use of labour resources in the region require development of mechanism of reproduction of labour potential of the region.

Keywords: monitoring, region, labour potential of the region, competitiveness of labour potential, factors of influence, mechanism of reproduction.

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОЕКТНОЇ БУДІВЕЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Пакуліна А.А., Довбня Д.А.

Харківський національний університет будівництва та архітектури

Метою статті є узагальнення теоретичних положень і розробка практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності діяльності проектної будівельної організації. Обґрунтована необхідність оцінки ефективності процесів проектної організації з точки зору класифікації витрат за доцільністю їх витрачання (продуктивні і непродуктивні). Запропонована універсальна процесна модель проектної організації, яка дозволяє представити діяльність організації у вигляді сукупності взаємозв'язаних процесів. Запропоновані показники оцінки витрат процесів проектної організації. Введений інтегральний показник, який характеризує ефективність управління процесами в проектній організації.

Ключові слова: проектна діяльність, процеси, ефективність, витрати, організація.

Постановка проблеми. Підвищення ефективності функціонування будівельної індустрії – це велика і багатозадачна проблема. З одного боку, кінцеву продукцію замовникові будівельних робіт здають будівельні організації, але, з іншого боку, від якості проектування залежать терміни, вартість, якість кінцевих об'єктів нерухомості. Саме тому так важливо підвищення ефективності діяльності і якості роботи перших у циклі створення будівельної продукції – проектних організацій. Будівельна індустрія здійснює відтворення основних засобів шляхом створення нових, реконструкції, розширення, технічного переозброєння і підтримки потужностей діючих об'єктів основних засобів. Створенню об'єктів основних засобів обов'язково передують їх проектування. Від якості проекту, рівня прогресивності прийнятих в ньому рішень залежить економічна ефективність капітальних вкладень у відтворення основних засобів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми теорії, методології та організації обліку і внутрішнього контролю витрат досліджували вчені: П.Й. Атамас, Ф.Ф. Бутинець, Ю.М. Великий, І.Є. Давидович, О.Г. Кірдіна [1] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Низка проблем щодо організаційно-методичного забезпечення обліку та внутрішнього контролю витрат основної діяльності підприємств за умов формування нових підходів до управління потребує додаткових ґрунтовних досліджень [1, с. 76].

Одним з актуальних завдань підвищення ефективності процесів проектних організацій і якості проектів, що готуються, є побудова ефективної системи управління процесами діяльності в проектних організаціях [2, с. 276].

Формулювання цілей статті. Метою статті є узагальнення теоретичних положень і розробка практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності процесів проектної будівельної організації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Створенню об'єктів будівництва обов'язково передують їх проектування. Проект визначає технічний вигляд майбутніх об'єктів будівництва і умови їх експлуатації, він є сполучною ланкою між наукою і виробництвом. Від якості проекту, рівня прогресивності прийнятих в ньому рішень залежить економічна ефективність капітальних вкладень і основних засобів.

Проектування є початковим і тому одним з найбільш значущих етапів будівництва об'єктів. Проектування також складає вагомий частку в загальному обсязі робіт по об'єкту, про що свідчить той факт, що число проектних організацій в Україні складає близько 10% від загального числа будівельних організацій. Вплив проектних робіт на увесь ланцюжок процесів різноманітний, оскільки проектні роботи призводять як до економічного ефекту у вигляді зміни витрат на будівництво і експлуатацію об'єктів, скороченню термінів будівництва, так і до соціального ефекту у вигляді зниження витрат на перевезення вантажів, кількості дорожньо-транспортних подій, підвищення доступності житла [3, с. 260]. Це означає, що якість проектної документації, яка є результатом проектування, чинить істотний вплив на якість і вартість об'єкту будівництва.

Якість проектної документації залежить від якості:

- персоналу, який їх здійснює;
- процесів проектування;
- виробничої інфраструктури, яка потрібна для цих процесів, і яка включає засоби для створення документації і роботи з нею, засоби для розрахункових досліджень і випробувань, розміщення;
- інформації, використовуваної при проектуванні [4, с. 198].

Ефективність проектної організації може бути виражена не просто як співвідношення досягнутого результату (виручка) з витратами (собівартість) у рамках усієї організації [3, с. 261], але і як сума ефектів за кожним процесом, виражених в скороченні непродуктивних витрат. У нашому дослідженні ми пропонуємо модернізувати вказану методичку і розглянути оцінку ефективності проектної організації з точки зору оптимізації витрат з доцільності їх витрачання (продуктивні і непродуктивні), оскільки мінімізація витрат на виправлення браку і штрафні санкції не лише підвищать ефективність діяльності проектної організації, але і приведе до підвищення якості проектної документації і усієї будівельної продукції.

В ході проведеного дослідження нами була розроблена класифікація витрат проектної організації з точки зору забезпечення якості проектної документації (рисунки 1).

Представлену класифікацію ми пропонуємо застосовувати при розробці показників оцінки ви-

трат процесів проектної організації. Оптимізація процесів дозволить підвищити ефективність цих процесів і приведе до зміни пропорції «продуктивні витрати на забезпечення якості проектної документації – непродуктивні витрати», в якій останні прагнуть до нульового значення.

В ході проведеного дослідження був розроблений алгоритм забезпечення ефективності процесів проектної організації з описом етапів, що входять в нього. Застосування цього алгоритму дозволяє оцінити ефективність процесів проектної організації, визначити необхідність і послідовність оптимізації, забезпечити підвищення ефективності проектної організації в цілому, а також сформувати механізм забезпечення ефективності процесів проектної організації в будівництві.

В основі процесного підходу лежить розподіл усіх процесів менеджменту (ПМ) організації на стратегічні (СПМ), основні (ОПМ), підтримувальні процеси менеджменту (ППМ) (рисунк 2).

На практиці аналіз діяльності проектних організацій виявив проблематику, однією з ключових причин якої є присутність в щоденній роботі неефективних дій, що змушують організації нести значні, як правило, неявні, витрати. При цьому ефективність організації в цілому є комплексним показником, який складається з ефективності окремих процесів і завдань, що вирішуються в повсякденній діяльності. У нашому дослідженні під ефективністю діяльності проектної організації з урахуванням скорочення непродуктивних витрат, розуміється досягнення позитивної різниці між величиною економії непродуктивних витрат при реалізації процесів в організації і продуктивними витратами, пов'язаними з підвищенням якості процесів, попередженням штрафів і рекламацій.

У рамках кожного процесу нами розроблені показники оцінки непродуктивних витрат процесу, а також показники оцінки продуктивних витрат на забезпечення відповідності ПКД нормативному рівню якості у рамках процесу. Показники оцінки витрат процесів проектної організації (таблиця 1) розроблені на основі карт процесів і класифікації витрат проектної організації з точки зору забезпечення якості проектної документації (рисунк 1).

Для можливості порівняння показників процесів за різні періоди (рік, півріччя) пропонуємо співвідносити їх з сумою виручки проектної організації за певний період.

Для того, щоб визначити ефективність окремо кожного процесу, необхідно вчислити різницю між показником оцінки продуктивних

витрат процесу на забезпечення якості і показником оцінки непродуктивних витрат:

$$E_i = O_{Pi} - O_{NPi} \quad (1)$$

де E_i – показник оцінки ефективності реалізації i -ого процесу в організації, %; O_{Pi} – показник оцінки продуктивних витрат i -ого процесу на забезпечення якості, %; O_{NPi} – показник оцінки непродуктивних витрат i -ого процесу, %.

Якщо цей показник при розрахунку виявився зі знаком «+», то процес ефективний, якщо зі знаком «-», – то процес неефективний.

Інтегральний показник оцінки ефективності процесів проектної організації (ІЕПО) визначається як різниця між сумою показників продуктивних витрат процесів проектної організації на забезпечення якості і сумою показників процесів проектної організації непродуктивних витрат:

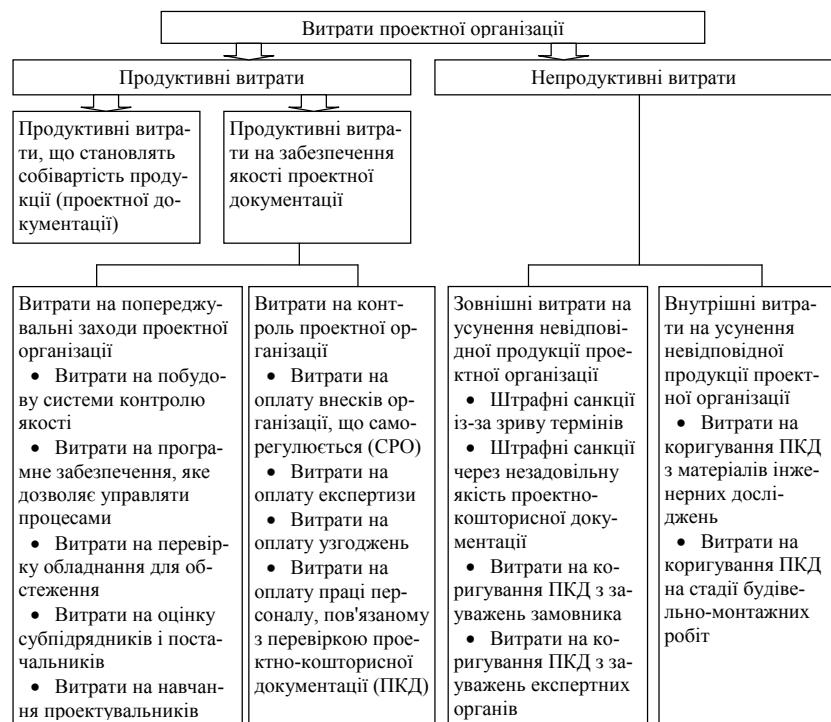

Рис. 1. Класифікація витрат проектної організації з точки зору забезпечення якості проектної документації

Рис. 2. Процесна модель проектної організації

$$IE_{\text{ПО}} = \sum_{i=1}^n O_{\text{П}i} - \sum_{i=1}^n O_{\text{НП}i}, \quad (2)$$

де $IE_{\text{ПО}}$ – інтегральний показник оцінки ефективності процесів проектної організації, %;

$\sum_{i=1}^n O_{\text{П}i}$ – сума показників продуктивних витрат на забезпечення якості продукції процесів проектної організації від $i = 1$ до n , %;

$\sum_{i=1}^n O_{\text{НП}i}$ – сума показників непродуктивних витрат на забезпечення якості продукції процесів проектної організації від $i = 1$ до n , %, n – кількість процесів в проектній організації.

Якщо інтегральний показник при розрахунку виявився зі знаком «+», то діяльність проектної організації ефективна, якщо зі знаком «-», – то діяльність проектної організації неефективна.

Інтегральний показник також можна виразити в грошових одиницях:

$$IE_{\text{ПО}} (\text{грн.}) = IE_{\text{ПО}} (\%) \times V_{\text{ПО}} / 100, \quad (3)$$

де $IE_{\text{ПО}} (\text{грн.})$ – інтегральний показник оцінки ефективності процесів проектної організації, грн.;

$IE_{\text{ПО}} (\%)$ – інтегральний показник оцінки ефективності процесів проектної організації, %.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. 1. Розроблена класифікація витрат проектних організацій за доцільністю витрачання потрібна для під-

вищення якості продукції і ефективності процесів проектної організації шляхом зменшення непродуктивних витрат, а також зміни співвідношення «непродуктивні витрати – витрати на забезпечення нормативної якості продукції» у бік останніх.

2. Застосування розробленого алгоритму забезпечення ефективності процесів проектної організації з описом етапів, що входять в нього, дозволяє оцінити ефективність процесів проектної організації, визначити необхідність і послідовність їх оптимізації.

3. Авторський підхід до визначення ефективності процесів проектної організації дозволяє порівнювати ефективність процесів проектної організації за різні тимчасові періоди або ефективність процесів однієї проектної організації відносно іншої.

4. Теоретична значущість отриманих результатів дослідження полягає в доповненні і розвитку механізму забезпечення ефективності процесів проектної організації в будівництві, наукові положення, висновки і рекомендації дослідження можуть застосовуватися керівництвом проектних організацій при оптимізації системи управління.

Запропоновані в статті рекомендації по застосуванню сформованого механізму носять

Таблиця 1

Показники оцінки витрат процесів проектної організації

Процеси менеджменту	Показники оцінки непродуктивних витрат процесу	Показники оцінки продуктивних витрат на забезпечення відповідності ПКД нормативному рівню якості у рамках процесу
ОПМ1. Аналіз контракту	$O_{\text{НП}1} = D_{\text{СВ}} / V_{\text{ПО}} \times 100\%$, де $O_{\text{НП}1}$ – показник оцінки непродуктивних витрат процесу ОПМ1, %; $D_{\text{СВ}}$ – сума вартостей договорів, які було програно на стадії оферти за формальною ознакою, тис. грн.; $V_{\text{ПО}}$ – виручка проектної організації, тис. грн.	$O_{\text{П}1} = V_{\text{Н}} / V_{\text{ПО}} \times 100\%$, де $O_{\text{П}1}$ – показник оцінки продуктивних витрат на забезпечення якості процесу ОПМ1, %; $V_{\text{Н}}$ – сума внесків на електричні майданчики, СРО, систему менеджменту якості (СМК), ліцензії, тис. грн.
ОПМ2. Проктування	$O_{\text{НП}2} = (C_{\text{ШТРАФ}} + V_{\text{КОР}}) / V_{\text{ПО}} \times 100\%$, де $O_{\text{НП}2}$ – показник оцінки непродуктивних витрат процесу ОПМ2, %; $C_{\text{ШТРАФ}}$ – сума штрафних санкцій за договорами, тис. грн.; $V_{\text{КОР}}$ – сума витрат на коригування на етапі проктування, тис. грн.	$O_{\text{П}2} = 3P_{\text{К}} / V_{\text{ПО}} \times 100\%$, де $O_{\text{П}2}$ – показник оцінки продуктивних витрат на забезпечення якості процесу ОПМ2, %; $3P_{\text{К}}$ – сума заробітної плати на контроль, тис. грн.
ОПМ3. Управління узгодженнями і прохдженням експертизи	$O_{\text{НП}3} = (C_{\text{ШТРАФ}}^{\text{УЗГ}} + V_{\text{КОР}}^{\text{УЗГ}}) / V_{\text{ПО}} \times 100\%$, де $O_{\text{НП}3}$ – показник оцінки непродуктивних витрат процесу ОПМ3, %; $C_{\text{ШТРАФ}}^{\text{УЗГ}}$ – сума штрафних санкцій за договорами за період узгодження, тис. грн.; $V_{\text{КОР}}^{\text{УЗГ}}$ – сума витрат на коригування по зауваженнях погоджувальних органів, тис. грн.	$O_{\text{П}3} = P_{\text{ВЕУ}} / V_{\text{ПО}} \times 100\%$, де $O_{\text{П}3}$ – показник оцінки продуктивних витрат на забезпечення якості процесу ОПМ3, %; $P_{\text{ВЕУ}}$ – сума витрат на підготовку внутрішнього експертного висновку, тис. грн.
ОПМ4. Аналіз виконаного контракту	$O_{\text{НП}4} = (C_{\text{ШТРАФ}}^{\text{БМР}} + V_{\text{КОР}}^{\text{БМР}}) / V_{\text{ПО}} \times 100\%$, де $O_{\text{НП}4}$ – показник оцінки непродуктивних витрат процесу ОПМ4, %; $C_{\text{ШТРАФ}}^{\text{БМР}}$ – сума штрафних санкцій на стадії будівельно-монтажних робіт (БМР), тис. грн.; $V_{\text{КОР}}^{\text{БМР}}$ – сума витрат на коригування на стадії будівельно-монтажних робіт, тис. грн.	$O_{\text{П}4} = V_{\text{ВИЗД}} / V_{\text{ПО}} \times 100\%$, де $O_{\text{П}4}$ – показник оцінки продуктивних витрат на забезпечення якості процесу ОПМ4, %; $V_{\text{ВИЗД}}$ – сума витрат на виїзди на об'єкт, тис. грн.
ППМ1. Управління матеріально-технічним постачанням	$O_{\text{НП}5} = V_{\text{НЕВІДП.З}} / V_{\text{ПО}} \times 100\%$, де $O_{\text{НП}5}$ – показник оцінки непродуктивних витрат процесу ППМ1, %; $V_{\text{НЕВІДП.З}}$ – фактичні витрати на усунення невідповідності заявкам в розрізі матеріально-технічного постачання за період, тис. грн.	$O_{\text{П}5} = V_{\text{ОЦ.ПОСТ.}} / V_{\text{ПО}} \times 100\%$, де $O_{\text{П}5}$ – показник оцінки продуктивних витрат на забезпечення якості процесу ППМ1, %; $V_{\text{ОЦ.ПОСТ.}}$ – витрати на оцінку і вибір постачальників, тис. грн.
ППМ2. Управління персоналом	$O_{\text{НП}6} = C_{\text{ШТРАФ}}^{\text{КВАЛ}} / V_{\text{ПО}} \times 100\%$, де $O_{\text{НП}6}$ – показник оцінки непродуктивних витрат процесу ППМ2, %; $C_{\text{ШТРАФ}}^{\text{КВАЛ}}$ – сума штрафних санкцій, пов'язаних з відсутністю необхідної кваліфікації персоналу, тис. грн.	$O_{\text{П}6} = V_{\text{КВАЛ}} / V_{\text{ПО}} \times 100\%$, де $O_{\text{П}6}$ – показник оцінки продуктивних витрат на забезпечення якості процесу ППМ2, %; $V_{\text{КВАЛ}}$ – сума витрат на підвищення кваліфікації персоналу, тис. грн.

науково-прикладний характер і можуть застосовуватися для побудови рейтингу проектних організацій усіма зацікавленими в цьому організаціїми.

Список літератури:

1. Пакулін С. Л. Удосконалення управління витратами підприємства / С. Л. Пакулін, А. А. Пакуліна, О. Г. Кірдіна // Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції [«Научная индустрия европейского континента – 2006»], 1-15 декабря 2006 года. Том 2. – Экономические науки. – Днепропетровск: Наука и образование, 2006. – С. 75-77.
2. Пакуліна А. А. Створення комплексної системи управління витратами на будівельному підприємстві / А. А. Пакуліна, Г. С. Пакуліна, О.С. Рибалко // Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції [«Пріоритети розвитку національної економіки в контексті євроінтеграційних та глобальних викликів»] (20-21 квітня 2016 р., Україна, м. Харків). Тези доповідей. Частина 2. – Харків: ХНУБА, 2016. – С. 275–277.
3. Пакуліна А. А. Удосконалення управління витратами підприємства в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних перетворень / А. А. Пакуліна, Г. С. Пакуліна, А.Г. Селегей // Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції [«Пріоритети розвитку національної економіки в контексті євроінтеграційних та глобальних викликів»] (20-21 квітня 2016 р., Україна, м. Харків). Тези доповідей. Частина 2. – Харків: ХНУБА, 2016. – С. 259–262.
4. Киселева К. И. Оптимизация управления проектной отраслью в условиях саморегулирования // К. И. Киселева // Вестник ИРГТУ. – 2014. – № 5. – С. 187–191.

Пакуліна А.А., Довбня Д.А.

Харьковский национальный университет строительства и архитектуры

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРОЕКТНОЙ СТРОИТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

Аннотация

Целью статьи является обобщение теоретических положений и разработка практических рекомендаций по повышению эффективности деятельности проектной строительной организации. Обоснована необходимость оценки эффективности процессов проектной организации с точки зрения классификации затрат по целесообразности их расходования (производительные и непроизводительные). Предложена универсальная процессная модель проектной организации, которая позволяет представить деятельность организации в виде совокупности взаимосвязанных процессов. Авторами рассмотрены показатели оценки затрат процессов проектной организации. Исследователями предложен интегральный показатель, который характеризует эффективность управления процессами в проектной организации.

Ключевые слова: проектная деятельность, процессы, эффективность, затраты, организация.

Pakulina A.A., Dovbnia D.A.

Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture

INCREASE OF EFFICIENCY OF ACTIVITY OF PROJECT ORGANIZATIONS IN CONSTRUCTION

Summary

The purpose of this article is generalization of theoretical positions and development of practical recommendations on increase of efficiency of activity of design of construction organization. The necessity of evaluate the effectiveness of the design organization from the point of view of classification of expenses for productive and non-productive. The proposed generic process model project organization. The technique allows to represent the organization as a set of interrelated processes. The authors considered the assessment of costs of processes of project organization. Researchers proposed an integral index, which characterizes the effectiveness of management processes in the design organization.

Keywords: project activities, processes, efficiency, costs, organization.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ МАРКЕТИНГОВОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Польова В.В., Зінченко В.Є.

Харківський національний університет будівництва та архітектури

Досліджено сутність маркетингу територій. Запропоновано авторське визначення поняття «маркетингова конкурентоспроможність регіональних соціально-економічних систем». Проведено аналіз основних підходів до оцінювання привабливості регіональних соціально-економічних систем. Обґрунтовано необхідність розробки методики оцінювання маркетингової конкурентоспроможності регіональних соціально-економічних систем на основі збалансованого підходу.

Ключові слова: територіальний маркетинг, брендинг територій, конкурентоспроможність, соціально-економічна система, збалансований підхід, система показників.

Постановка проблеми. Кожна місцевість створює свій імідж та бренд, який презентує територію (країну, регіон) з найкращих сторін. Питання про важливість розробки міцного бренду території, який здатний вплинути на вирішення економічних і культурних проблем є лейтмотивом багатьох сучасних досліджень. Актуальності набуває дослідження питань визначення підходів до оцінювання та підвищення конкурентоспроможності регіональних соціально-економічних систем (далі СЕС) в контексті реалізації проектів соціально-економічного розвитку регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічну базу роботи складають праці вітчизняних та зарубіжних вчених, які зробили вагомий внесок в дослідження маркетингу територій: О. Герасименко, Т. Феоктістова, П. Тарасов, Д. Смирнова та ін. Такі вчені як А. Лавров та В. Сурнін одними з перших ввели в науковий обіг у сфері регіональної економіки термін «регіональний маркетинг», який був визначений як елемент системи ринкових відносин, спроектований не на мікрорівень (рівень підприємств і фірм), а на мезорівень (рівень області, регіону).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на існування широкого кола напрацьованих вітчизняних та зарубіжних вчених у галузі територіального маркетингу, сьогодні не існує визначення поняття «маркетингова конкурентоспроможність регіональної СЕС», отже удосконалення потребує понятійно-категоріальний апарат предмету дослідження.

Існують об'єктивні труднощі у створенні єдиного методологічного апарату інтегральних показників оцінки ефективності територіального маркетингу через складність його вимірювання та необхідність агрегування безлічі різнорідних показників, тому доопрацювання вимагає методика оцінювання маркетингової конкурентоспроможності регіональних СЕС на основі збалансованого підходу.

Метою статті є дослідження змісту і сутності маркетингу територій, підходів до оцінювання маркетингової конкурентоспроможності регіональних соціально-економічних систем, а також обґрунтування пропозицій щодо розробки методики її оцінювання на основі збалансованого підходу.

Виклад основного матеріалу. В сучасних політичних умовах переважно більша частина те-

риторій України не має повної можливості на розвиток, використовуючи для цього, як раніше, свій соціально-економічний потенціал, тому постає актуальне питання розробки іміджу території. Нині регіони зіткнулись з проблемою щодо раціонального використання ресурсів, які мають міста на даний час для того, щоб отримати додаткові надходження доходів на вкладений капітал. Проблема конкуренції між регіонами також робить відбиток на фінансові надходження до територій, тому новизна ідеї полягає в тому, щоб створити спосіб вирішення даної проблеми через проектування іміджу (бренду) території.

Існує багато різних територій (регіонів, міст), які конкурують між собою. Причиною цього є глобалізація світової економіки, зростання обмежень щодо ресурсів. І в цій конкурентній боротьбі вони виступають як самостійний продукт, що пропонується цільовим групам споживачів.

Сьогодні маркетинг став невід'ємною частиною стратегії багатьох комерційних і некомерційних організацій і широко використовується в усіх країнах світу. Вже визнане класичним і універсальним визначення маркетингу Ф. Котлера пояснює це поняття так: «Маркетинг – це отримання прибутку із задоволення споживача. Мета маркетингу – залучати нових клієнтів, обіцяючи вищу споживчу цінність, і зберігати старих клієнтів, постійно задовольняючи їх мінливі запити» [1].

Використання теорії маркетингу в сучасному територіальному управлінні дозволяє вважати ключовим показником успіху максимальне задоволення потреб мешканців території в громадських послугах і благах, створення більш привабливих, ніж на інших територіях, умов проживання і розвитку діяльності комерційного та некомерційного характеру. А це в свою чергу допоможе з одного боку, залучити інвесторів і створити нові робочі місця, а з іншого – створити всі умови для задоволення вже існуючих бізнес-структур на даній території.

Маркетинг територій як один із видів маркетингу – це складне соціально-економічне явище, яке інтегрується чотирма ключовими факторами діяльності, що є мінливими відповідно до зростання конкуренції територій за інвестиції та ринки збуту продукції: маркетинг як філософія взаємодії та координації підприємницької діяльності; маркетинг як концепція управління;

маркетинг як засіб забезпечення переваг в конкурентній боротьбі; маркетинг як метод пошуку рішень [2].

Метою територіального маркетингу є поліпшення якості життя населення. Це припускає планомірне і системне вивчення стану й тенденцій розвитку територій для прийняття раціональних рішень, спрямованих на створення й підтримку привабливості та престижу території в цілому, а також привабливості зосереджених на ній ресурсів виробництва й можливостей для їхньої реалізації та відтворення.

Використання територіального маркетингу означає перетворення територіальних органів влади в особливого партнера для підприємців, здатного не тільки враховувати індивідуальність свого регіону при прийнятті рішень щодо комплексного соціально-економічного розвитку території, але й здійснювати взаємодію між органами влади і цільових ринків: виробниками, споживачами, інвесторами, новими жителями, туристами та іншими. Зважаючи на це, територіальний маркетинг можна визначити як спільну діяльність комерційних і некомерційних суб'єктів у ринковому середовищі, засновану на принципах сучасного соціально-орієнтованого маркетингу.

Маркетинг територій переслідує різні цілі, які сприяють створенню позитивного образу території, підвищення її престижу, залученню уваги інвесторів, так як кожна територія унікальна за своїм ресурсним властивостями.

Слід зазначити, що основним змістом політики регіонального маркетингу в рамках циклу є правильне і оптимальне просування регіону в зовнішньому середовищі, його адекватне позиціонування серед інших регіонів, заняття ним своєї ніші, щоб уникнути конкуренції. В якості основного засобу такої політики виступає брендинг території. Формування іміджу території і управління його просуванням – це пріоритетне завдання сучасного розвитку регіону з точки зору економічного становища.

Імідж території базується насамперед на територіальній індивідуальності. Територіальна індивідуальність містить у собі, з одного боку, офіційні або «розпізнавальні» характеристики території. Це комплекс візуальних, вербальних та інших ознак, за якими люди ідентифікують територію (місце на карті, державна приналежність, назва, герб, прапор, гімн тощо). По суті справи, це своєрідний «паспорт» території з «фотографією» картою, із вказівкою її «імені» назви.

Крім того, територіальна індивідуальність також містить у собі характеристику сукупності особливостей і ресурсів території. Природні, демографічні, історичні, соціальні й культурні особливості й ресурси (природно-кліматичні особливості й сировинні ресурси; історія; людський чинник, демографічні особливості; рівень і якість життя населення; соціальна політика й соціальна інфраструктура; культурна спадщина й ресурси). Економічні особливості й ресурси (рівень розвитку й особливості економіки; виробнича інфраструктура; трудові ресурси, наявність кваліфікованої робочої сили, зайнятість; інвестиційний потенціал і інноваційні ресурси; фінансові ресурси; рівень ділової активності, ступінь сприятливості для бізнесу). Організаційно-правові та

інформаційні особливості й ресурси (інформаційні й консалтингові ресурси, аудит; рекламний ринок і PR-послуги; інституціональний капітал; ефективність уряду; репутація керівництва).

Сукупність особливостей і ресурсів території формується об'єктивно, незалежно від кожної окремо взятої людини, і є першоосновою формування її іміджу і репутації.

Імідж території – це набір переконань і відчуттів людей, які виникають із приводу природно-кліматичних, історичних, етнографічних, соціально-економічних, політичних та інших особливостей даної території. Суб'єктивне уявлення про територію може формуватися внаслідок безпосереднього особистого досвіду (наприклад, у результаті проживання на даній території) або опосередковано (наприклад, зі слів очевидців, матеріалів ЗМІ тощо).

Територіальний (державний, регіональний) імідж сьогодні стає реальним і надзвичайно важливим ресурсом економіки. Відбувається це у зв'язку з ростом значення інформації для забезпечення конкурентних переваг господарюючих і політичних суб'єктів. Імідж території, її репутація у вітчизняних і зарубіжних суспільно-політичних і ділових колах стають основними чинниками просування загальнодержавних і регіональних зовнішньоекономічних і політичних проєктів, найважливішим конкурентним ресурсом для налагодження партнерських відносин. «Добре ім'я» є передумовою для прискорення соціально-економічного розвитку країн/регіонів/міст, підвищення рівня і якості життя населення, оскільки сприяє вирішенню низки основних питань, що мають важливе значення для інтенсивного розвитку території. Це насамперед залучення інвестицій, розширення ринків збуту продукції національних/регіональних виробників, залучення трудових ресурсів, розвиток в'їзного туризму. Сприятливий імідж тієї або іншої території багато в чому визначає успішність вирішення цих проблем, а її репутація є головним чинником при здійсненні вибору.

Одним з інструментів маркетингу території, метою якого є підвищення іміджу території, підвищення інформованості, збільшення кількості залучених інвестицій, збільшення участі території у регіональних та державних програмах, є реалізація інтегрованих у бізнес соціальних проєктів, спрямованих на підвищення маркетингових аспектів конкурентоздатності регіону.

Наразі чіткого визначення поняття маркетингова конкурентоздатність регіональної соціально-економічної системи (СЕС) не існує, тому ми маємо за мету вивести дане поняття для збагачення та удосконалення термінологічного апарату нашого дослідження (рис. 1) на основі праць вчених [3-13].

Далі розглянемо напрацювання вчених у питаннях оцінки територіальної привабливості та визначення системи показників для розрахунку інтегрального індексу ефективності територіального маркетингу.

П. Тарасовим та Д. Смірноюю [14] запропонована система окремих індексів для інтегрального показника оцінки ефективності територіального маркетингу, що включає: окремий індекс економічних показників (індекс промислового ви-

робництва; знос основних фондів; валовий регіональний продукт (ВРП) на душу населення; інвестиції в основний капітал; експортно-імпорتنі квоти регіону; частка витрат на наукові дослідження; окремих індекс соціальних показників (грошові доходи населення; частка населення з доходами менше прожиткового мінімуму; рівень безробіття; рівень народжуваності; розвиток соціальної інфраструктури; частка населення з вищою освітою); окремих індекс екологічних показників (частка витрат на охорону навколишнього середовища; якість водних ресурсів, епідеміологічна обстановка в регіоні; коефіцієнт виходу готової продукції; стан земельних ресурсів; рівень викидів забруднюючих речовин в атмосферу).

Е. Епішиною та Н. Короткою [15] розроблена методологія, яка включає три етапи:

1) оцінка внутрішньої привабливості території (привабливість для мешканців);

2) оцінка зовнішньої привабливості території (привабливість на міжнародному рівні);

3) оцінка адміністративної складової (законодавство, політика регіону, адміністративні бар'єри).

Звіт про конкурентоспроможність регіонів України у 2013 р., опублікований Фондом «Ефективне управління» за підтримки Всесвітнього економічного форуму, над яким працювали шість висококваліфікованих експертів Фонду «Ефективне управління»: Т. Бойко, І. Гончаренко, Н. Дмитрюк, В. Коваленко, Т. Подвисоцька та

Г. Чухай [16], включає показники за 12 складовими конкурентоспроможності: інституції; інфраструктура; макроекономічне середовище; охорона здоров'я та початкова освіта; вища освіта та професійна підготовка; ефективність ринку товарів; ефективність ринку праці; рівень розвитку фінансового ринку; технологічна готовність; розмір ринку; рівень розвитку бізнесу; інновації.

Можна зробити висновок, що існують об'єктивні труднощі у створенні єдиного методологічного апарату інтегральних показників оцінки ефективності територіального маркетингу – це складність його вимірювання через необхідність агрегування безлічі різномірних показників.

Наше бачення щодо розробки підходу до оцінки територіального маркетингу базується на принципі збалансованості, тобто збалансована система показників повинна включати три елементи, кожен з яких в свою чергу повинен враховувати дві важливі складові: жителів території та підприємства, що ведуть свою господарську діяльність на території.

Збалансована система повинна включати три блоки показників. Кожен з трьох блоків показників повинен містити по дві групи: показники, що стосуються мешканців регіональної СЕС та показники, що стосуються діяльності підприємств. При цьому окремі показники, що входять до складу груп показників відповідних блоків можуть бути мотивуючими «↑» (їх зростання позитивно впливає

Ієрархія дефініцій

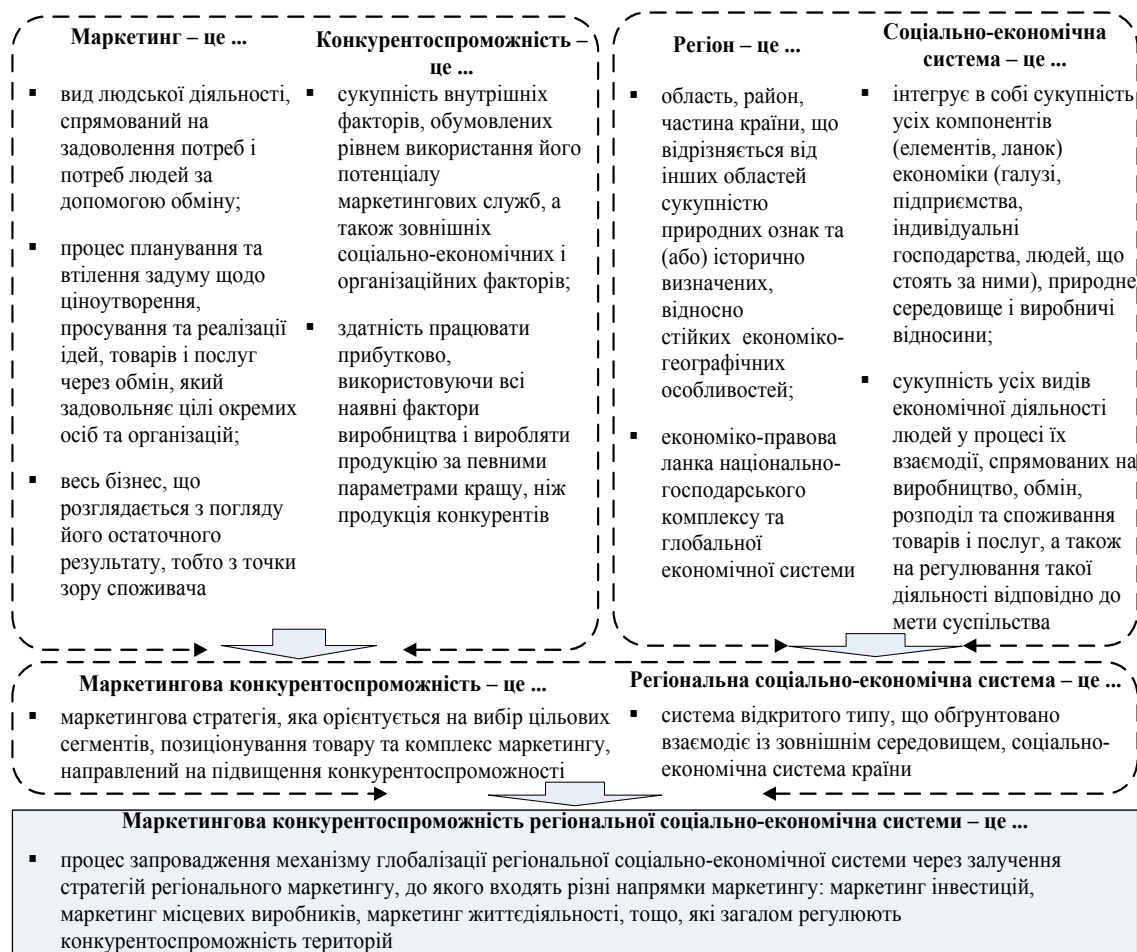

Рис. 1. Виведення поняття «маркетингова конкурентоспроможність регіональної СЕС»

Джерело: авторське опрацювання на підставі [3-13] та власне визначення (виділено)

на імідж території, приваблює нових мешканців / підприємців) або демотивуючими «↓» (їх зростання, навпаки, негативно позначається на репутації території та знижує її конкурентоспроможність).

Висновки і пропозиції. Проблематика, пов'язана з оцінкою ефективності територіального маркетингу, вже давно вийшла на перший план в державній соціальній політиці в найбільш розвинених країнах світу, оскільки через якість життя суспільства в цілому і його різних соціальних груп можна здійснювати інтегральну оцінку ефективності управління територією.

В результаті проведеного дослідження авторами визначено сутність і природу маркетингу та брендингу територій, подано власне визначення поняття «маркетингова конкурентоспроможність регіональної СЕС», під яким розуміється процес запровадження механізму глобалізації регіональної СЕС через залучення стратегій регіонального маркетингу, до якого входить різні напрямки маркетингу: маркетинг інвестицій, маркетинг місцевих виробників, маркетинг життєдіяльності, тощо, які загалом регулюють конкурентоспроможність територій.

Список літератури:

1. Котлер Ф. Основы маркетинга / Филип Котлер, Гари Армстронг, Джон Сондерс, Вероника Вонг. – 2-е европ. изд. – М., СПб., К.: Изд. дом «Вильямс», 2006. – 944 с.
2. Герасименко О.Н. К вопросу оценки маркетинговой привлекательности бизнес-территорий // Проблемы современной экономики, 2009. – № 2. – С. 371-376.
3. Основы маркетинга / Филип Котлер, Гари Армстронг, Джон Сондерс, Вероника Вонг. – 2-е европ. изд. – М., СПб., К.: Изд. дом «Вильямс», 2006. – 944 с.
4. Американська асоціація маркетингу, 1985. – 375 с.
5. Друкер П.Ф. Практика менеджмента: Пер. с англ.: Уч. по-соб. – М.: Изд. дом «Вильямс», 2000. – 272 с.
6. Феоктістова Т.В. Управління конкурентоспроможністю підприємств та її прогнозування / Т.В. Феоктістова, В.А. Ільїна / 2002. – № 15. – С. 16-17.
7. Мочерний С.В. Економічна енциклопедія: у 3-х т. [Електронний ресурс] / С.В. Мочерний. – К.: Академія, 2002. – Т. 3. – 952 с.
8. Словарь иностранных слов. – М.: Русский язык, 1986. – 608 с.
9. Денисов Ю.Д. Регіональний дискурс: сутність, еволюція, сучасні уявлення, перспективи розвитку / Ю.Д. Денисов, Л.А. Савельєв, Л.Т. Шевчук / Регіональна економіка. – 2003. – № 1. – С. 179-185.
10. Гальчинський А., Єщенко П., Палкін Ю. Основи економічних знань: навч. з економіки / А.С. Гальчинський, П.С. Єщенко, Ю.І. Палкін – 2. вид., перероб. і доп. – К.: Вища школа, 2002. – 544 с.
11. Мочерний С.В. 2000 рік. Економічна енциклопедія. Т. (Ред. кол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін.) – К.: видавничий центр «Академія», 2000 – 864 с.
12. Ламбен Ж.-Ж. Стратегический маркетинг: Европейская перспектива. – СПб.: Наука, 1996. – 381 с.
13. Регіональні соціально-економічні системи [Електронний ресурс] – Режим доступу http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/znptdau/2010_12/12-23.pdf
14. Тарасов П.С., Смирнова Д.Ш. Интегральные показатели оценки эффективности территориального маркетинга / П.С. Тарасов, Д.Ш. Смирнова // Вестник АГТУ. – Серия «Экономика». – № 2, 2012. – С. 152-155.
15. Развитие методологии территориального маркетинга в целях стратегического планирования инвестиционных площадок [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.myshared.ru/slide/223334/>
16. Фонд «Ефективне управління». Звіт про конкурентоспроможність регіонів України 2013 / за ред. Т. Бойко, Україна. – 232 с.

Полевая В.В., Зинченко В.Е.

Харьковский национальный университет строительства и архитектуры

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ СУЩНОСТИ МАРКЕТИНГОВОЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ РЕГИОНАЛЬНЫХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ

Аннотация

Исследована сущность маркетинга территорий. Предложено авторское определение понятия «маркетинговая конкурентоспособность региональных социально-экономических систем». Проведен анализ основных подходов к оценке привлекательности региональных социально-экономических систем. Обоснована необходимость разработки методики оценки маркетинговой конкурентоспособности региональных социально-экономических систем на основе сбалансированного подхода.

Ключевые слова: территориальный маркетинг, брендинг территорий, конкурентоспособность, социально-экономическая система, сбалансированный подход, система показателей.

Polova V.V., Zinchenko V.E.

Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASES OF THE RESEARCH OF ESSENCE OF MARKETING COMPETITIVENESS OF REGIONAL SOCIAL AND ECONOMIC SYSTEMS

Summary

The essence of marketing of the territories is researched. Author's determination of the concept «marketing competitiveness of regional social and economic systems» is offered. The analysis of the main approaches to an assessment of appeal of regional social and economic systems is carried out. Need of development of a technique of an assessment of marketing competitiveness of regional social and economic systems on the basis of the balanced approach is proved.

Keywords: territorial marketing, branding of the territories, competitiveness, social and economic system, balanced approach, system of indicators.

УДК 332.146:330.332

ОЦІНКА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ

Сізова Н.Д., Петрова О.О., Солодовник Г.В., Перун М.Ю.

Харківський національний університет будівництва та архітектури

Досліджено питання оцінки інвестиційної привабливості регіонів України. Надано якісний аналіз інвестиційних ризиків для суб'єктів господарської діяльності. Визначено фактори інвестиційної привабливості та їх складові. Розглянуто питання аналізу внутрішньої узгодженості сукупності індикаторів, що є елементами факторів інвестиційної привабливості, а також формування інтегрального показника інвестиційної привабливості. Представлено засоби автоматизації вирішення розглянутих питань.

Ключові слова: оцінка інвестиційної привабливості, інвестиційні ризики, фактори інвестиційної привабливості, статистичні індикатори, узгодженість статистичних індикаторів, агрегування.

Постановка проблеми. Щорічні обсяги інвестицій у вітчизняну економіку досі залишаються на низькому рівні через несприятливий інвестиційний клімат, що пояснюється нерозвиненими фондовим ринком та фінансово-кредитною системою, високим податковим тиском, неефективним використанням амортизаційних відрахувань, а також низьким рівнем трансформації заощаджень населення до інвестування, що призводить до відпливу вітчизняних капіталів за кордон та не сприяє залученню іноземних інвестицій в економіку країни.

З огляду на це, інвестиційний процес потребує постійного поглибленого дослідження, насамперед, з питань обґрунтування інвестиційної стратегії, виборі ефективних форм та напрямів інвестування, а також пошуку нових шляхів активізації інвестиційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інвестиції – є однією з основ економічного розвитку України, регіонів, галузей, окремих підприємств [1–3], які дають можливість прискорити темпи економічного зростання як держави в цілому, так і її регіонів.

На сьогодні актуальним питанням є залучення достатнього обсягу іноземного капіталу, оскільки це стратегічно важливий напрямок подальшого розвитку будь-якої країни. Для України це один

з елементів розвитку її економіки [4]. Приток іноземних інвестицій може забезпечити в майбутньому повноцінне функціонування суб'єктів господарювання, підвищить конкурентоспроможність національного виробництва та забезпечить збалансованість розвитку економіки країни, регіонів та галузей. Саме через критерій залучення інвестицій і визначають процес економічного зростання держави загалом. Для високого рівня залучення інвестицій необхідно мати високі показники інвестиційної привабливості, оскільки висока інвестиційна привабливість будь-якого об'єкту впливає на попит серед інвесторів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогоднішній день не існує однозначно визначеного методу оцінки інвестиційної привабливості і, як наслідок, єдиного підходу до моделювання інвестиційних процесів і відповідних інформаційних систем. Тому створення комплексного підходу до визначення оцінок інвестиційної привабливості регіонів та окремих галузей економіки країни є актуальною задачею.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розвиток і удосконалення підходів і методів щодо інвестиційної привабливості регіону, яка би враховувала різноманітні фактори інвестиційної привабливості та індикатори, які описують ці фактори, а також створення інформаційного

середовища для оцінки інвестиційної привабливості регіону.

Виклад основного матеріалу. Для оцінки інвестиційної привабливості пропонується методика комплексного оцінювання інвестиційної привабливості [5–6], яка базується на статистичних дослідженнях, тобто на системі статистичних показників інвестиційного процесу, а також визначення інтегральної оцінки інвестиційної привабливості об'єкту.

Дослідження інвестиційної привабливості регіонів авторами пропонується провести в декілька етапів:

1) визначення факторів інвестиційної привабливості і відбір статистичних індикаторів, які описують ці фактори;

2) оцінка інвестиційної привабливості та побудова індексу інвестиційної привабливості;

3) інтерпретація оцінки, тобто індексу інвестиційної привабливості як основи для рекомендацій в сфері економічної політики на регіональному та національному рівнях.

На першому етапі дослідження визначаються фактори інвестиційної привабливості регіону та їх складових. Відомо, що оцінка інвестором тієї чи іншої території для інвестування є фактично його очікуванням отримати можливість здійснювати виробничо-комерційну діяльність, яка характеризується прийнятним рівнем ризику та дохідності (прибутковості).

Фактори, що відіграють вирішальну роль в процесі прийняття інвестиційних рішень для визначення оцінок, можна поділити на дві групи [7]:

- фактори інвестиційної привабливості регіону;
- фактори інвестиційного ризику регіону.

Кожен фактор інвестиційної привабливості характеризується наступними елементами: природно-ресурсним потенціалом, трудовим потенціалом, бізнес-сегментом, споживчим сегментом, інноваційним потенціалом, інфраструктурою.

Орієнтація економіки України на ринкові відносини означає необхідність обліку різних видів невизначеності і ризиків для всіх суб'єктів господарської діяльності, особливо для об'єктів будівництва, як складних довгострокових проєктів. Посилення ризику – це зворотній бік свободи підприємництва, отже, щоб вижити в умовах ринкових відносин, необхідно приймати сміливі нетривіальні рішення, що підсилює ризик.

Фактори, що обумовлюють невизначеність (неточність інформації про умови реалізації цілей, включаючи витрати й отримані результати), умовно можна розділити на три групи:

1) відсутність повної й достовірної інформації про зовнішнє середовище (ринкову ситуацію, політичний та економічний стан у країні і т. ін.), що пов'язане з малою вивченістю зовнішнього середовища;

2) наявність випадковості в розвитку подій на ринку;

3) протидія з боку ринку (наприклад, невиконання зобов'язань за договорами, конфлікти між замовниками і постачальниками і т. ін.) [8].

Одним з класифікаторів інвестиційних ризиків є сфери прояву, за якими ризики розподіляються на: економічні, політичні, соціальні, екологічні, тощо. За формами інвестування розрізняють ризики реального інвестування та ризики фінансо-

вого інвестування. Перші спряжені з особливостями об'єкта інвестування, а саме: невдалим місцем розташування, збоями у постачаннях будівельних матеріалів, значним зростанням цін, тощо. Другі пов'язані з похибками у виборі фінансових інструментів інвестування, непередбачуваними змінами умов інвестування та прямим ошуканням інвестора. Під час реалізації проєкту виникають також ризики, що обумовлені циклічними змінами в економічному розвитку країни – систематичні (ринкові) ризики, а також недоліки у системі управління інвестиційним проєктом, посиленням конкуренції на певному сегменті ринку – несистематичні (специфічні ризики) [9].

Основними причинами невизначеності і, отже, джерелами ризику є:

1) спонтанність природних процесів і явищ, стихійні лиха;

2) випадковість;

3) наявність протидіючих тенденцій, зіткнення суперечливих інтересів. Проявів цього джерела ризику існує досить багато – від міжнаціональних конфліктів до конкуренції і звичайної розбіжності інтересів;

4) неповнота, недостатність інформації про об'єкт, процес, явище, стосовно якого приймається рішення, обмеженість можливостей людини у зборі й переробці інформації, постійна змінюваність цієї інформації [8].

Інвестиційні об'єкти будівельної сфери є складними соціально-економічними системами, управління якими є багатоетапним процесом. Кожному з етапів притаманні певні ризики. Початковим етапам притаманний ризик, який полягає у тому, що інвестор не зможе повернути вкладені засоби, ризик спряжений з вибором певного об'єкта інвестування та ризик невдало обраного часу, що несе з собою збитки. На етапах реалізації проєкту може виникати ризик, зумовлений зміною відсоткових ставок на ринку, нестабільністю політичного або економічного станів країни, змінами у законодавчому регулюванні, збоями у функціонуванні інформаційних систем. На останніх етапах виникає ризик знецінення доходів, які надходять від інвестованих засобів в результаті інфляції [10].

Кожен фактор інвестиційної привабливості характеризується відповідними статистичними індикаторами.

До статистичних індикаторів, що характеризують рівень економічного, фінансового, криміногенного, екологічного ризику, належать наступні індикатори:

– частка підприємств, що одержали збиток, у відсотках до загальної кількості підприємств;

– ступінь зносу основних засобів, відсотків;

– дебіторська заборгованість, млн. грн.;

– кредиторська заборгованість, млн. грн.;

– заборгованість із виплати заробітної плати, млн. грн.;

– коефіцієнт злочинності (кількість зареєстрованих злочинів на 100 тис. наявного середньорічного населення);

– кількість незавершених будівель та інженерних споруд, будівництво яких тимчасово припинено або законсервовано, одиниць;

– викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря на км², т.

На другому етапі пропонується визначати внутрішню узгодженість статистичних індикаторів, для чого необхідно провести аналіз кореляційних зв'язків між ними. Наявність високого ступеню кореляційних зв'язків дозволяє зробити висновок про те, чи характеристики, що включені в індекс, дійсно відображають об'єкт дослідження та узгоджуються між собою.

Після визначення факторів, які впливають на інвестиційну привабливість, вибору статистичних індикаторів, які описують ці фактори, необхідно переконатись, що обрані індикатори дійсно відображають вплив названих чинників, для чого необхідно проаналізувати внутрішню узгодженість сукупності індикаторів за допомогою кореляційного аналізу і методів математичної статистики.

В цьому дослідженні пропонується підхід з використанням коефіцієнта альфа Кронбаха [7], що відображає внутрішню узгодженість характеристик, які описують об'єкт, в даному випадку регіону.

На другому етапі методики також необхідно виконати нормалізацію статистичних індикаторів, визначити ваги факторів та агрегування даних в композитний індекс. В якості методу нормалізації даних запропоновано метод відстані до референтного значення.

Перевага цього методу полягає в тому, що він дозволяє змінити точку відліку даних, шкалу і одиницю виміру, не змінюючи форму розподілу даних.

Визначення вагових коефіцієнтів факторів запропоновано проводити за допомогою шкали Фішберна [11], згідно якою всі фактори (групи показників) ранжуються за спаданням їх значимості. Методика Фішберна відображає той факт, що про рівень вагомості факторів невідомо нічого, окрім їх ієрархії.

За даною методикою одержані ранги факторів інвестиційної привабливості та ранги факторів інвестиційного ризику, що дозволили визначити відповідні вагові коефіцієнти.

Заключним етапом побудови індексу інвестиційної привабливості є агрегування. В запропонованій методиці використовується лінійний метод агрегування [11], що дозволяє визначити індекс інвестиційної привабливості та індекс інвестиційного ризику регіону.

На основі інвестиційної стратегії, що базується на комплексному оцінюванні інвестиційної привабливості регіону, розроблено експертну систему (ЕС) «Інвестиційна привабливість міст України»,

яка дозволяє оцінити інвестиційну привабливість і виробити відповідні рекомендації [12].

В розробленій ЕС знання експертів реалізовано в вигляді фактів та правил мовою логічного програмування Visual Prolog [13].

У запропонованій ЕС за допомогою логічних запитань користувачеві видається повідомлення про оцінку інвестиційної привабливості конкретного регіону, порівняння з іншими регіонами і виробляються відповідні рекомендації.

Експертна система інвестиційної привабливості міст або регіонів є системою, за допомогою якої може бути визначене місто, яке є максимально придатним інвестору для вкладення інвестицій.

Кожне місто має свої власні характеристики, які визначаються індикаторами і факторами, що присутні в запропонованому підході. За цими характеристиками в ЕС можна визначити оцінку інвестиційної привабливості.

При роботі ЕС були виділені основні критерії, за якими виконувався аналіз, серед яких можна виділити:

- кожне місто або регіон має власне правило, яке визначається за допомогою наведених у розробленому підході індикаторами і факторами;

- кожне правило базується на врахуванні додаткових факторів, які описують місто або регіон;

- існують правила, за допомогою яких програма в інтерактивному режимі, створює базу даних з відповідей користувача і завдяки цьому може бути знайдено рішення задачі оцінки інвестиційної привабливості конкретного регіону або міста;

- існує критерій, за яким програма в автоматичному режимі обирає привабливий для інвестора варіант;

- інтерпретатор уніфікує аргументи відповідей з аргументами фактів та правил бази знань і повертає результат у випадку позитивного рішення.

Висновки і пропозиції. Інформаційне забезпечення дослідження інвестиційної привабливості об'єкту пропонується виконувати з залученням експертної системи «Привабливість обласних центрів України» [12], яка планується як основа для створення експертної системи «Інвестиційна привабливість будівельної галузі Харківського регіону». В подальшому пропонується з урахуванням розробленого підходу і інформаційної системи дослідити питання невизначеності і інвестиційних ризиків.

Список літератури:

1. Слава С.С., Грін Г. Місцевий економічний розвиток: сучасні концепції та методи. – Ужгород: Мистецька лінія, 2010. – 236 с.
2. Гапак Н.М. Формування бізнесового клімату як фактору управління економікою регіону. – Ужгород: Ужгородський національний університет, 2008. – 204 с.
3. Школа І.М. Економічний потенціал регіону: пріоритети використання. – К.: Наші книги, 2008. – 464 с.
4. Arkhiereiev S. Status of innovative activities and development of a national innovative system in Ukraine/ Ukraine: processes, results, prospects. – K.: NISS, 2008. – 164 p.
5. Сізова Н.Д., Петрова О.О. Методика визначення оцінки інвестиційної привабливості регіонів України // Вісник Хмельницького національного університету – 2016. – № 5, том 1. – С. 171-175.
6. Sizova N.D., Solodovnik G.V., Perun M.U. Analysis on the Methods of Assessment of investment Appeal of Construction Objects in Term of Uncertainty and Risk//Молодий вчений. – 2016. – № 10(37). – С. 417-420.
7. Handbook on constructing composite indicators. – Organisation for economic co-operation and development, 2008. – P. 72.
8. Новожилова М.В., Солодовник Г.В. Моделювання управління комерційним ризиком: Навчально-методичний посібник. – Харків: ХДТУБА, 2011 р. – 81 с.

9. Вітлінський В.В., Верченко П.І. Аналіз моделювання та управління економічним ризиком: Навч.-метод. посібник – К.: КНЕУ, 2000. – 292 с.
10. Вітлінський В.В., Великоіваненко Г.І. Ризикологія в економіці та підприємстві: Монографія – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с.
11. Векслер Е.М. Менеджмент якості. – К.: Професіонал, 2008. – 224 с.
12. Сизова Н.Д., Петрова О.О., Камардін А.С. Експертна система «Привабливість обласних центрів України» // Радіоелектроніка та інформатика». – 2016. – № 2. – С. 29–31.
13. Адаменко А., Кучуков А. Логическое программирование и Visual Prolog. – СПб: БХВ. –Петербург, 2003. – 990 с.

Сизова Н.Д., Петрова Е.А., Солодовник А.В., Перун М.Ю.

Харьковский национальный университет строительства и архитектуры

ОЦЕНКА ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИНФОРМАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ

Аннотация

Исследовано вопросы оценки инвестиционной привлекательности регионов Украины. Приведен качественный анализ инвестиционных рисков для субъектов хозяйственной деятельности. Определены факторы инвестиционной привлекательности и их составляющие. Рассмотрены вопросы анализа внутренней согласованности совокупности индикаторов, которые являются элементами факторов инвестиционной привлекательности, а также формирование интегрального показателя инвестиционной привлекательности. Описаны средства автоматизации решения рассмотренных вопросов.

Ключевые слова: оценка инвестиционной привлекательности, инвестиционные риски, факторы инвестиционной привлекательности, статистические индикаторы, согласованность статистических индикаторов, агрегирование.

Sizova N.D., Petrova O.O., Solodovnik G.V., Perun M.U.

Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture

EVALUATION OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS USING INFORMATION SYSTEM

Summary

Examined the question of investment attractiveness of regions of Ukraine evaluation. Qualitative analysis of the investment risks in the construction sector. Defined investment attractiveness factors and their components. The problems of internal consistency analysis of aggregate indicators, which are elements of the investment attractiveness factors, as well as the formation of the integral index of investment attractiveness. Presents automation solutions of the issues addressed.

Keywords: investment attractiveness rating, investment risks, investment attractiveness factors, the statistical indicators of statistical indicators, aggregation.

АНАЛІЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ КОМУНАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ ТЕПЛОЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ НА ПРИКЛАДІ МІСТ ХАРКОВА, ЛЬВОВА, ОДЕСИ

Сінческул І.Л.

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Розглянуто діяльність комунальних підприємств теплоенергетичної сфері України. За основу взято техніко-економічні характеристики діяльності комунальних підприємств міст Харкова, Львова та Одеси. Визначено характерні риси господарської діяльності комунальних підприємств. Виявлено проблеми, тенденції розвитку підприємств і проаналізовані результати їх діяльності за 2013-2015 роки. Виявлено основні напрямки діяльності комунальних підприємств в реалізації програм і проектів, спрямованих на підвищення економічної та соціальної ефективності діяльності.

Ключові слова: механізм, комунальне підприємство, економічна діяльність комунальних підприємств, теплоенергетичний комплекс, реформування.

Постановка проблеми. Нерівномірність розвитку регіонів посилює науковий інтерес до цього питання, починаючи від розгляду регіону (і його підприємств) як структурної одиниці в рамках економічної географії та використовуючи різні підходи при здійсненні досліджень, так і самостійної одиниці, що дозволяє розглядати регіональний розвиток з різних точок зору. Таким чином, майже всі сфери регіонального розвитку стають предметом наукового пізнання, але не всі досліджені вченими. Актуальність і своєчасність вирішення питань, пов'язаних з дослідженнями діяльності комунальних підприємств, зумовлені зростаючою увагою до регіонів і визначенням їх провідної ролі у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку суспільства, яке перебуває під впливом світових глобалізаційних-інтеграційних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми створення та функціонування комунальних підприємств досліджувалися вченими в дореволюційній Росії і в період НЕПу. У 90-ті роки ХХ століття питання діяльності муніципальних підприємств знову стали актуальними і розглядалися у працях українських вчених та практиків, серед яких слід відзначити проф. Б.В. Адамова, Ст.Н. Амитана, А.А. Лук'яченко, В.О. Фінагіна, та ін. Слід зазначити наявність серед авторів як прихильників, так і противників існування комунальних підприємств. Прихильники стверджують, що комунальні підприємства – це найнадійніша організаційно-правова форма з точки зору керованості і гарантій безперервного надання життєво важливих послуг населенню. Одночасно комунальні підприємства при належному рівні господарювання можуть стати джерелом істотного поповнення міського бюджету [1]. Ті, хто проти комунальної форми власності продовжують посилаючись на Закон України «Про власність» 1991 року (на даний момент втратив чинність), де комунальна власність розглядається як один з різновидів державної власності. Ця категорія дослідників відзначає принципову неможливість їх ефективної роботи, неконкурентоспроможність комунальних підприємств у порівнянні з державними підприємствами та взагалі з приватним сектором. Надходять пропозиції звести кількість цих підприємств до мінімуму, передавши більшість комунальних послуг в приватні руки.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Слід зазначити, що багато аспектів цієї багатогранної проблеми залишаються малодослідженими і сьогодні. Невирішеними і донині залишаються проблеми з постійно зростаючою дебіторською та кредиторською заборгованістю, наданням субсидій населенню до боку держави та інші. Тому доцільним є поглиблене вивчення функціонування комунальних підприємств і подальше звернення до зарубіжного досвіду, що дасть можливість порівняти існуючі тенденції в світі з вітчизняним регіональним управлінням.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є вивчення проблем з якими стикаються комунальні підприємства теплоенергетичного комплексу України та знаходження шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. В даний час підприємства комунальної форми власності займають значний сектор економіки України. Найбільший обсяг послуг цієї галузі народногосподарського комплексу припадає на підприємства теплопостачання та гарячого водопостачання. Характерними рисами господарської діяльності комунальних підприємств є:

- особливий підхід до ціноутворення послуг, що надаються, встановлення єдиних тарифів;
- наявність субсидій, дотацій, цільового фінансування з боку держави та органів місцевого самоврядування;
- наявність значного обсягу дебіторської заборгованості за надані послуги (перш за все, бюджетних організацій і населення), в тому числі сумнівної та безнадійної;
- наявність значної кредиторської заборгованості перед постачальниками за споживані ресурси (газ, електроенергію і т.д.);
- особливий порядок оподаткування послуг за окремими категоріями замовників (касовий метод).

Зазначені риси є об'єктивними і, як наслідок, обумовлені неможливістю застосування кардинальних заходів (відключення від споживання послуг) у разі їх несвоєчасної оплати.

Так розглянемо техніко-економічні характеристики діяльності комунальних підприємств теплоенергетичної сфери міст Харкова, Львова та Одеси.

Метою діяльності підприємств, відповідно до Статуту, є задоволення потреб населення, підприємств, установ і організацій, незалежно від форм

власності, в якій тепловій енергії за найменших витрат, одержання прибутку для розвитку підприємства, забезпечення інтересів його працівників та задоволення їх економічних і соціальних потреб.

Серед основних завдань підприємств, відповідно до мети, виділимо такі, як:

- виробництво, транспортування, розподіл та реалізація теплової енергії усім групам споживачів, контроль за раціональним споживанням теплової енергії;

- експлуатація теплових мереж, основного й допоміжного обладнання котельень, центральних та індивідуальних теплових пунктів, насосних станцій, будинків і споруд, а також будівництво нових об'єктів тепlopостачання та теплорозподілу, теплових мереж і реконструкція існуючих об'єктів і теплових мереж;

- забезпечення надійної й безперебійної експлуатації теплових мереж, енергетичного устаткування та споруд, проведення науково-технічної політики з урахуванням концепції і пріоритетів раціонального енерговикористання;

- участь у реалізації національних, державних, міждержавних, міжгалузевих та галузевих науково-технічних програм, угод і планів тощо.

Відповідно до Статуту, комунальні підприємства надають багато послуг, однак найбільшими серед усіх є послуги щодо централізованого опалення та постачання гарячої води, а саме виробництво, транспортування й розподіл теплової енергії всім групам споживачів, підключених до централізованого тепlopостачання.

Для більш детальної оцінки діяльності комунальних підприємств сконцентруємо увагу на одному з них, а саме: Комунальному підприємстві «Харківські теплові мережі» (КП «ХТМ»). При цьому з метою об'єктивної оцінки даного підприємства результати його роботи будуть порівнюватися з показниками аналогічних підприємств м. Львова (ЛМКП «Львівтеплоенерго») та м. Одеси (КП «Тепlopостачання міста Одеса»).

На сьогодні КП «ХТМ» здійснює виробництво, транспортування й розподіл теплової енергії всім групам споживачів міста Харкова, підключених до централізованого тепlopостачання, у т.ч. більш ніж 5900 житловим будинкам

У 2016 р. КП «ХТМ» поставляє теплову енергію 691 бюджетній організації, 5267 іншим юридичним особам та надає послуги з централізованого постачання опалення та гарячого во-

Таблиця 1

Основні техніко-економічні характеристики діяльності КП «ХТМ» за 2013–2015 рр.

Показники	Одиниця виміру	2013 р.	2014 р.	2015 р.
I. Натуральні показники				
Витрати палива на власних джерелах усього	т у.п.	821898,6	735338,640	704837,504
Витрати електроенергії усього	тис. кВт*г.	148951,3	147972,2	145148,5
<i>Питомі витрати на власних джерелах без ТЕЦ-3</i>				
<i>Питомі витрати палива</i>	кг у.п./Гкал	160,2	156,2	154,955
<i>Питомі витрати електроенергії на відпуск теплової енергії котельними</i>	кВт*г./Гкал	25,0	25,97	27,27
<i>Питомі витрати електроенергії на транспортування теплової енергії</i>	кВт*г./Гкал	5,9	6,01	6,08
Вироблено електроенергії	тис. кВт*г.		166262,532	154094,9
Відпуск електричної енергії з шин на ТЕЦ-3	тис. кВт*г.	143 235,8	119825,592	106283,1
Вироблено теплової енергії	тис. Гкал	5386,930	4829,378	4632,309
Покупна тепла енергія	тис. Гкал	1838,452	1779,113	1687,067
Власні потреби	тис. Гкал	68,408	58,173	47,742
Господарчо-побутові потреби	тис. Гкал	19,858	15,827	18,547
Втрати теплової енергії	тис. Гкал	1149,133	1028,185	981,263
	%	16,06	15,559	15,646
<i>Відпущено тепла споживачам</i>	тис. Гкал	5987,983	5503,231	5271,824
<i>у т.ч. населенню</i>	тис. Гкал	5173,908	4757,257	4605,908
<i>бюджету</i>	тис. Гкал	568,762	518,135	480,410
<i>іншим споживачам</i>	тис. Гкал	245,313	227,839	185,506
II. Економічні показники				
Фактичні операційні витрати на виробництво, транспортування та розподілення теплової енергії споживачам за поточний рік	тис. грн	2 126 797,9	2 098 922,5	2 972 658,9
Нараховані доходи по фактичному відпуску теплової енергії всього (без ПДВ), % покриття витрат нарахованими доходами	тис. грн % тис. грн	1717259,3 80,7 1107451,1	1770409,4 84,35% 1184393,4	2619179,7 88,11% 1767046,8
Отримані доходи % покриття витрат доходами по населенню	тис. грн % тис. грн	1551194,8 72,9 983 293,1	1 724 124,6 82,14% 1 155 937,6	2 321 666,1 78,10% 1 489 828,5
Собівартість 1 Гкал	грн	355,18	381,40	563,88
Результат від реалізації теплової енергії (Збиток)	млн грн	-409,5	-328,5	-353,5
Рівень відшкодування затвердженим тарифом для населення фактичної собівартості послуг для населення за відповідний рік	%	80,6%	78,0	96,7

доставляння 449072 домогосподарствам (понад 1 млн осіб).

Для порівняння: ЛМКП «Львівтеплоенерго» обслуговує 123660 домогосподарств і 1093 юридичні особи; КП «Теплопостачання міста Одеса» – 237640 домогосподарств, 4023 юридичні особи.

Основні техніко-економічні показники роботи КП «ХТМ» наведено в табл. 1.

Як видно з таблиці, протягом трьох останніх років характерними є такі тенденції розвитку підприємства:

- зменшення витрат палива на власних джерелах;
- зменшення витрат і виробництва електроенергії;
- зменшення вироблення теплової енергії;
- зменшення кількості тепла, яке віддається споживачам (всім категоріям, як населенню, так і бюджетним, і іншим установам);
- збільшення фактичних операційних витрат на виробництво, транспортування та розподілення теплової енергії;
- збільшення доходів по фактичному відпуску теплової енергії;
- зростання собівартості виробництва 1 Гкал;
- збитковість діяльності щодо виробництва теплової енергії.

Аналогічні тенденції зафіксовані і на підприємствах у м. Львові та м. Одесі. Так, зокрема, у м. Одесі вироблення теплової енергії в період з 2013 по 2015 рр. скоротилося на 20%, у м. Львові – на 17%.

Загальна сума витрат на виробництво, транспортування та розподіл теплової енергії склала за 2015 р. 2972,7 млн грн. За розрахунками підприємства, за 2015 р. на виробництво теплової енергії для споживачів м. Харкова використано 454,2 млн м³ газу на загальну суму 1100,4 млн грн, вугілля 98,2 т. на загальну суму 289,4 тис. грн.

Найбільшу кількість доходів підприємству серед усіх послуг приносить реалізація теплової енергії. Так питома вага реалізації теплової енергії у загальному обсязі доходів у 2013 році склала – 86,72%, у 2014 році – 85,32%, у 2015 році – 85,50%.

Відзначимо, що важливим напрямом діяльності комунальних підприємств теплоенергетичного комплексу є участь у реалізації програм і проектів, спрямованих на підвищення економічної та соціальної ефективності діяльності. Так, лідером з реалізації таких проектів є КП «Львівтеплоенерго», який активно співпрацює з Європейським банком реконструкції та розвитку. За кредит ЄБРР на декількох ділянках виконано реконструкцію магістральних теплових мереж. Виконуються проектні роботи зі зміни схеми теплопостачання зі встановлення у споживачів індивідуальних теплових пунктів. Під час заміни та нового будівництва теплових мереж в основному застосовується безканальна прокладка мереж з використанням попередньо ізольованих пінополіуретаном з поліетиленовою оболонкою труб. При відновленні теплової ізоляції надземних теплотрас використовуються пінополіуретанові сегменти та металева оболонка типу «Spiro». За 2013-2015 рр. період підприємством було замінено та прокладено 55,639 км трубопроводів у т.ч. 44,138 км з використанням попередньо ізольованих трубопроводів.

У зв'язку зі значними фінансовими труднощами КП «Теплопостачання міста Одеса» не бере участі в реалізації національних, державних, міжурядових, міждержавних, міжгалузевих і галузевих науково-технічних програм, угод і планів. При цьому власними силами було замінено 60645 м трубопроводів теплових мереж у тому числі із застосуванням попередньо ізольованих трубопроводів – 1641 м. Крім цього, в плані раціоналізації енергоспоживання підприємством, за рахунок власних коштів, протягом 2013-2015 років було впроваджено такі заходи:

- встановлення частотних регуляторів електродвигунів мережевих насосів і тягодутьових агрегатів районних котельень у кількості 34 шт.
- модернізація автоматики розпалювання і горіння восьми котлів;
- пристрій додаткової конвективної поверхні нагріву для зниження температури відхідних газів і підвищення потужності котла.

КП «ХТМ» були розроблені власні інвестиційні проекти з реконструкції та модернізації системи теплопостачання, і послідовно здійснюється виконання технічних заходів таких програм, які можуть істотно підвищити ефективність системи теплопостачання міста.

Основними заходами щодо реалізації програм є:

- удосконалення схем теплопостачання (максимальне завантаження теплогерел системи централізованого теплопостачання з когенераційним виробленням теплової та електричної енергії);
- заміна, реконструкція і модернізація морально і фізично застарілих котлів;
- ліквідація малоефективних котельень;
- упровадження теплоутилізаторів на котельних агрегатах;
- упровадження когенераційних установок;
- установка індивідуальних теплових пунктів;
- установка частотних регуляторів на електроприводах насосних агрегатів;
- упровадження приладів і систем діагностики, моніторингу та автоматизації;
- заміна теплотрас на труби з пінополіуретановою ізоляцією;
- упровадження енергозберігаючих технологій на основі оптимізації процесів горіння палива в котлах.

Виконання всього комплексу заходів з модернізації та реконструкції технологічного обладнання та теплових мереж підприємства за період 2013-2015 рр. наростаючим підсумком дозволило зменшити споживання паливно-енергетичних ресурсів:

- 4,4млн м³ природного газу;
- 905 тис. кВт год. Електроенергії
- 30,5 тис. Гкал теплової енергії

Висновки і пропозиції. Таким чином, підсумовуючи економічну діяльність, можна зазначити, що практично в усіх містах України, у тому числі й у Харкові, склалася система централізованого електро- і теплопостачання на базі міських комунальних і районних електростанцій і котельних установок різного типу. Міські системи теплопостачання мають свої відмінні риси, але їх поєднують такі спільні ознаки:

- граничне зношення основних фондів, обумовлене економічною кризою й неможливістю

протягом тривалого часу відновлювати й модернізувати своє обладнання;

– використання морально застарілих котлів та іншого обладнання, малоефективної ізоляції теплотрас;

– порівняно високі витрати на транспорт теплової енергії;

– нераціональне використання теплової енергії споживачем, а точніше системами теплоспоживання.

Технічний стан котелень і теплових мереж існуючої системи тепlopостачання характеризується значним фізичним зносом і моральною застарілістю. Значущою проблемою для підприємства є зношеність теплових мереж та обладнання.

Сьогодні ці комунальні підприємства є заручником систем тепlopостачання, які були спроектовані й побудовані за радянських часів, в умовах зовсім іншої економічної ситуації, в умовах дешевих енергетичних ресурсів, дешевих матеріалів. Технічні рішення, які були прийнятні в

період інтенсивного будівництва житлового фонду, активного розвитку промисловості і при цьому недорогих енергоресурсів і матеріалів, виявляються зовсім нераціональними в наш час. Крім того, економічна ситуація на сьогодні така, що, з одного боку, енергозбереження, а з іншого – побудова якісно нових відносин зі споживачами є абсолютним пріоритетом не просто для існування системи тепlopостачання, але і для виживання підприємств теплоенергетичного комплексу в умовах економічної кризи.

Для поліпшення діяльності комунальних підприємств теплоенергетичного комплексу в Україні доцільно вивчити і проаналізувати зарубіжний досвід, кращий з якого можна було б адаптувати в нашій країні. У контексті євроінтеграційних тенденцій для України особливо актуальний досвід саме європейських країн, тим більше, що в багатьох з них уже до кінця ХХ ст. було досягнуто значних успіхів у сфері організації та управління теплоенергетикою і тепlopостачанням.

Список літератури:

1. Закон України «О местном самоуправлении в Украине» // Ведомости Верховной Рады Украины. – 1997. – № 24. – С. 270.
2. Когенерация и централизованное теплоснабжение: наилучшая практика для муниципалитетов: Доклад Секретариата Энергетической Хартии, 2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.encharter.org>
3. Инвестиции в энергетику. Международное энергетическое агентство [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.energy.ru/conferences/g8/investment-in-energy.htm
4. Казаков Ю.Н. Система управления качеством услуг на предприятии коммунальной энергетики [Электронный ресурс] / Ю.Н. Казаков, В.А. Балаков. – Режим доступа: http://www.rosteplo.ru/Tech_stat/stat_shablon.php?id=270
5. Порядок доведення до споживачів інформації про перелік житлово-комунальних послуг, структуру цін/тарифів, зміну цін/тарифів з обґрунтуванням її необхідності та про врахування відповідної позиції територіальних громад [Електронний ресурс]: Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 30 липня 2012 р. № 390. – Режим доступа: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1380-12>

Синческул И.Л.

Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт»

АНАЛИЗ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ КОММУНАЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ ТЕПЛОЭНЕРГЕТИЧЕСКОГО КОМПЛЕКСА НА ПРИМЕРЕ ГОРОДОВ ХАРЬКОВА, ЛЬВОВА, ОДЕССЫ

Аннотация

Рассмотрена деятельность коммунальных предприятий теплоэнергетической сферы Украины. За основу взяты технико-экономические параметры деятельности коммунальных предприятий городов Харькова, Львова и Одессы. Описаны характерные черты хозяйственной деятельности коммунальных предприятий. Определены проблемы, тенденции развития предприятий и проанализированы результаты их деятельности за 2013-2015 годы. Выявлены основные направления деятельности коммунальных предприятий в реализации программ и проектов, направленных на повышение экономической и социальной эффективности деятельности.

Ключевые слова: механизм, коммунальное предприятие, экономическая деятельность коммунальных предприятий, теплоэнергетический комплекс, реформирование.

Sincheskul I.L.

National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»

ANALYSIS OF OPERATION OF MUNICIPAL ENTERPRISES OF HEAT AND POWER INDUSTRY ON THE EXAMPLE OF KHARKOV, LVIV, ODESSA

Summary

Review the activities of public utilities energy sphere (power complex) of Ukraine. The basis of technical and economic parameters of activity of municipal enterprises of the cities of Kharkiv, Lviv and Odessa. The characteristic features of economic activities of municipal enterprises. Identified problems, trends of development of enterprises and analyzes the results of its operations for 2013-2015. The basic directions of activity of communal enterprises in the implementation of programs and projects aimed at improving economic and social performance.

Keywords: the mechanism, municipal enterprise, economic activities of communal enterprises, power complex, reform.

УДК 339.137:69

ФАКТОРИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Смачило В.В., Головка-Марченко І.С.

Харківський національний університет будівництва та архітектури

Досліджено специфіку будівельної галузі та проведено аналіз класифікацій факторів конкурентоспроможності будівельних підприємств. Визначено найбільш вживану класифікаційну ознаку факторів в залежності від місця виникнення (походження), за якою поділ відбувається на зовнішні та внутрішні фактори. З кожної групи факторів виділено найбільш значущі, які розглядаються науковцями, а саме: несприятливий правовий клімат, недосконалість правового механізму захисту інвестора; часта зміна керівників міністерств інших контролюючих органів; соціально-політична ситуація; соціально-демографічна ситуація; рівень життя населення в регіоні; стан споживчого ринку; рівень підприємницької активності в регіоні (зовнішні фактори) та час (внутрішній фактор).

Ключові слова: фактори, специфіка галузі, конкурентоспроможність підприємства, будівництво, будівельна галузь.

Постановка проблеми. Підтримання належно-високого рівня конкурентоспроможності будівельних підприємств є складним процесом, котрий вимагає постійних пошуків нових шляхів для розвитку. Для цього необхідне розуміння, які саме фактори мають найбільший вплив. На даний момент не існує єдиної думки щодо факторів, що негативно чи позитивно впливають на конкурентоспроможність будівельних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням вивчення факторів конкурентоспроможності будівельних підприємств присвячені роботи: Куклінової Т.В. [2], Щербіної С.А. [3], Пинди Ю.В. [4], Россіхіної О.Є. [5].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Більшість науковців розглядають велику кількість класифікаційних ознак та факторів конкурентоспроможності будівельних підприємств, які неузгоджені між собою та мають дискусійний характер. Тому необхідно, необхідно розглянути існуючі фактори за визначити найвпливовіші з них з урахуванням специфіки галузі.

Мета статті. Обґрунтувати фактори, що впливають на конкурентоспроможність будівельних підприємств із урахуванням специфіки галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Попередні дослідження в цій сфері [1], дозволили автору осмислити сутнісне навантаження такої категорії як «фактори конкурентоспроможності підприємства» та сформувати власне бачення. Запропоновано під факторами конкурентоспроможності підприємства розуміти причини, обставини, параметри, що визначають реальну та потенційну спроможність підприємства вести активну конкурентну боротьбу, протистояти впливу зовнішнього середовища, виготовляти та збувати конкурентоспроможні товари та/або послуги, здійснюючи ефективну та стійку діяльність в умовах ринкових відносин.

Безумовно, визначне значення під час формування конкурентоспроможної позиції підприємства, відіграє галузева специфіка. Відповідно, фактори конкурентоспроможності підприємства повинні ґрунтуватися на визначених особливостях.

Будівельна галузь є однією із найскладніших галузей економіки нашої держави, оскільки має цілий ряд специфічних ознак, котрі можна поділити за двома напрямками впливу. Перший включає специфіку будівельної продукції, а другий – виробничий процес (рис. 1).

До першого напрямку, на наш погляд, слід віднести: нерухомість об'єктів, індивідуальність

об'єктів, трудомісткість продукції, матеріаломісткість продукції. До другого – технології будівельного виробництва, природні умови зведення об'єктів, довготривалість виробничого циклу, залучення співвиконавців.

Нерухомість об'єктів (товару) дійсно є специфічною ознакою будівельної галузі, що відрізняє її від інших галузей економіки. Статичність, неможливість перенесення об'єкта в інше місце, облаштування спеціальних майданчиків та місць для відпочинку робітників, залучення та транспортування спеціальної техніки – ці обставини значно збільшують його вартість.

Майже кожен збудований об'єкт має індивідуальний архітектурний проект, що вимагає залучення додаткових спеціалістів в цій сфері та збільшує ціну будівництва.

До процесу будівництва залучають велику кількість висококваліфікованих спеціалістів, оскільки використовується жива праця робітників (наприклад, кам'яна кладка, зварювальні роботи, монтаж віконних та дверних проїомів та ін.), що вимагає гідної оплати їх праці.

Матеріаломісткість пояснюється залученням до процесу будівництва великої кількості різноманітних матеріалів. Використання машин, обладнання, матеріалів, електроенергії – говорить про складність процесу зведення об'єктів.

Специфічність будівельної галузі проявляється не тільки через особливості її продукції, а ще й через виробничий процес. Порівняно з іншими галузями, в будівництві продукція залишається статичною, а люди та спеціальна техніка переміщуються з одного об'єкта на інший, що значно здорожчує її вартість та пояснює особливості технології будівельного виробництва.

Робітники будівельної сфери більше пристосовані до природних умов роботи, оскільки в сприятливий період для будівництва (весна, літо, осінь) вони працюють інтенсивніше та продуктивніше, ніж взимку. Також на процес впливають природні умови, наприклад, температурний режим, сонце, дощ, що роблять процес важким та складним для дотримання усіх технологічних умов та впливають на його вартість.

Довготривалість виробничого циклу впливає на складність процесу розрахунку всіх витрат на майбутнє, бо спрогнозувати вартість матеріалів, робочої сили чи рівень інфляції досить складно на декілька років наперед.

Залучення до процесу будівництва співвиконавців здорожчує процес та робить його непередбачуваним, так як необхідно знайти добросовісні організації, що виконують свою роботу якісно та вчасно. Хоча роботу виконують співвиконавці, але вся відповідальність лежить на будівельному підприємстві й воно буде відповідати перед замовниками.

Беручи до уваги визначену специфіку будівельної галузі та її продукції, розглянемо фактори, що впливають на конкурентоспроможність будівельних підприємств. Розуміння факторів дасть змогу краще орієнтуватися на ринку та підтримувати та/або посилювати свої конкурентні переваги.

З цією метою проведемо аналіз існуючих класифікацій факторів конкурентоспроможності будівельних підприємств (БП), які представлені в науковій думці. Слід наголосити, що найчастіше виділяють зовнішні та внутрішні фактори впливу на конкурентоспроможність БП. Класифікаційна ознака – по відношенню до БП, є досить поширеною класифікацією, логічною та узагальнюючою

Рис. 1. Специфіка будівельної галузі

Джерело: розроблено авторами за даними [2]

й представлена в багатьох роботах дослідників цієї проблематики [4-6].

В той же час, слід відмітити, фактори, поділені за даною ознакою на внутрішні та зовнішні, не співпадають за своїм сутнісним навантаженням у різних авторів. Узагальнення поділу факторів та їх характеристики наведено в табл. 1.

Отже, з табл. 1 можна зробити висновок, що автори розглядаючи фактори КСП будівельних підприємств, класифікують їх за місцем виникнення (походження) на зовнішні та внутрішні. Деякі науковці [5, 6] навіть ототожнюють фактори конкурентоспроможності продукції підприємства та КСП самого підприємства, що, з нашого погляду, не досить коректно, адже вони повинні співвідноситися як часткове та ціле. Звичайно, специфіка самої будівельної продукції впливає на КСП БП, але, окрім неї, нами ще визначено особливості виробничого процесу, що також позначається на КСП БП в цілому.

Щербініна С.А. [4] виділяє зовнішні та внутрішні фактори КСП ринку житлового будівництва регіону, які, на нашу думку, можна масштабувати та пристосувати до рівня будівельного підприємства взагалі.

Як бачимо, деталізація зовнішніх та внутрішніх факторів впливу досить строката та неоднозначна. Дослідимо більш детально вказані чинники щодо сутнісного навантаження та частоти їх співпадіння у різних авторів. Аналіз представимо у вигляді табл. 2.

Вченими визначено більше трьох десятків факторів конкурентоспроможності будівельних підприємств зовнішньої та внутрішньої сфери впливу. Кількісне значення належить внутрішнім факторам, а якісне – зовнішнім (найчастіше згадують науковці).

Отже, проаналізувавши фактори КСП будівельних підприємств, виділені вченими-економістами, можна зробити висновок, що найбільшу частку за-

Таблиця 1

Класифікації факторів конкурентоспроможності

Автор	Фактори
Куклінова Т.В. [3]	Зовнішні: – несприятливий правовий клімат, недосконалість правового механізму захисту інвестора (відсутня законодавча база, що захищає права громадян, які купують права на майбутні квартири, відсутній реєстр майбутніх квартир); – корупція, бюрократичні затримки при передачі будівельного об'єкта на баланс міста; – часта зміна керівників міністерств інших контролюючих органів; – обмежений доступ будівельних компаній до кредитних ресурсів.
	Внутрішні: – ускладнення продукції; – високі вимоги до якості продукції і термінів здачі об'єкта замовнику.
Щербініна С.А. [4]	Зовнішні: – соціально-економічні (соціально-політична ситуація, соціально-демографічна ситуація, рівень життя населення в регіоні, стан споживчого ринку, рівень підприємницької активності в регіоні); – адміністративно-правові (нормативно-правова база, органи державної влади та управління, податкові органи, місцеві адміністрації).
	Внутрішні: – виробництво (форми та методи організації виробництва, технологічне проектування, виробнича потужність, час); – менеджмент (планування, управління трудовими ресурсами, логістика, управління фінансами); – маркетинг (дослідження ринку, позиціонування товару на ринку, маркетингові комунікації, інновації).
Пинда Ю.В. [5]	Зовнішні: – нормативно-правова база; – соціально-політична ситуація (впливає на степінь орієнтації населення на виробничу діяльність, рівень соціальної напруги); – соціально-демографічний стан у регіоні (впливає на потребу підприємств будівельного комплексу в різних категоріях робітників, а також престижність тої чи іншої професії, роду занять); – кліматичні умови (особливий вплив на підприємства, які виконують функції генпідрядника та субпідрядника); – розвиток споживчого ринку (впливає на визначення рівня попиту на будівельну продукцію); – рівень життя населення регіону (впливає на стан платіжного забезпечення їх потреб); – купівельна спроможність гривні (впливає на визначення динаміки та прогнози інфляції); – рівень підприємницької активності регіону (впливає на схильність населення до реалізації підприємницьких ініціатив).
	Внутрішні: – характер та обсяги росту капітальних вкладень; – фактор часу; – матеріальні, трудові та інтелектуальні ресурси.
Россіхіна О.С. [6]	Зовнішні: – кон'юнктура ринку; – конкурентне середовище; – нормативно-правові та патентні вимоги та стандарти.
	Внутрішні: – інноваційний, виробничий та фінансовий потенціал; – якість та ціна товару; – сервіс, реклама та імідж фірми; – конкурентоспроможність продукції/послуг; – витрати на експлуатацію або споживання продукції/послуг.

Джерело: розроблено авторами за даними [3-6]

ймають зовнішні фактори. На жаль, на цю категорію факторів будівельне підприємство не може впливати, лише пристосовуватися до їх умов. Наприклад, несприятливий правовий клімат, недосконалість правового механізму захисту інвестора (пункт 1.1), тобто відсутня законодавча база, що захищає права громадян, які купують права на майбутні квартири, відсутній реєстр майбутніх квартир. Вплив підприємства на цей фактор неможливий за будь-яких умов, лише найменше, що може зробити підприємство, це подати пропозицію до КМУ на розгляд такого законопроекту в майбутньому.

Часта зміна керівників міністерств інших контролюючих органів (пункт 1.3) негативно по-

значається на розвитку будівельної індустрії. Адже, керівництво будь-яким відомством має на увазі розуміння специфіки сфери та знаходження грамотних шляхів вирішення проблем за допомогою написання та затвердження нормативних документів, що дасть змогу уникнути повтору помилок.

Соціально-політична та соціально-демографічна ситуація в країні (пункти 1.5 та 1.6) досить складна на даний час і також не підвладна будівельним підприємствам. Проходження воєнних дій на Сході країни, прийняття популістських законопроектів, зниження рівня зайнятості населення, нестабільність економіки, інфляція – спо-

Таблиця 2

Фактори КСП будівельних підприємств

Фактори, що впливають на конкурентоспроможність будівельного підприємства	Автор та джерело				Сумарне значення
	Куклінова Т.В. [3]	Щербініна С.А. [4]	Пинда Ю.В. [5]	Россікіна О.Є. [6]	
1. Зовнішні:					
1.1 несприятливий правовий клімат, недосконалість правового механізму захисту інвестора	+	+	+	+	4
1.2 корупція, бюрократичні затримки при передачі будівельного об'єкта на баланс міста	+	-	-	-	1
1.3 часта зміна керівників міністерств інших контролюючих органів	+	+	-	-	2
1.4 обмежений доступ будівельних компаній до кредитних ресурсів	+	-	-	-	1
1.5 соціально-політична ситуація	-	+	+	-	2
1.6 соціально-демографічна ситуація	-	+	+	-	2
1.7 рівень життя населення в регіоні	-	+	+	-	2
1.8 стан споживчого ринку	-	+	+	-	2
1.9 рівень підприємницької активності в регіоні	- +	+	- 2		
1.10 кліматичні умови	-	-	+	-	1
1.11 купівельна спроможність гривні	-	-	+	-	1
1.12 кон'юнктура ринку	-	-	-	+	1
1.13 конкурентне середовище	-	-	-	+	1
1.14 патентні вимоги та стандарти	-	-	-	+	1
2. Внутрішні:					
2.1 ускладнення продукції	+	-	-	-	1
2.2 високі вимоги до якості продукції і термінів здачі об'єкта замовнику	+	-	-	-	1
2.3 форми та методи організації виробництва	-	+	-	-	1
2.4 технологічне проектування	-	+	-	-	1
2.5 виробнича потужність	-	+	-	-	1
2.6 час	-	+	+	-	2
2.7 планування	-	+	-	-	1
2.8 управління трудовими ресурсами	-	+	-	-	1
2.9 логістика	-	+	-	-	1
2.10 управління фінансами	-	+	-	-	1
2.11 дослідження ринку	-	+	-	-	1
2.12 позиціонування товару на ринку	-	+	-	-	1
2.13 маркетингові комунікації	-	+	-	-	1
2.14 інновації	-	+	-	-	1
2.15 характер та обсяги росту капітальних вкладень	-	-	+	-	1
2.16 матеріальні, трудові та інтелектуальні ресурси	-	-	+	-	1
2.17 інноваційний, виробничий та фінансовий потенціал	-	-	-	+	1
2.18 якість та ціна товару	-	-	-	+	1
2.19 сервіс, реклама та імідж фірми	-	-	-	+	1
2.20 конкурентоспроможність продукції/послуг	-	-	-	+	1
2.21 витрати на експлуатацію або споживання продукції/послуг	-	-	-	+	1

Джерело: розроблено авторами за даними [4-6]

нукають будівельні підприємства на діаметрально протилежні дії – підвищувати ціну на свої роботи та послуги та збільшувати обсяги будівництва або взагалі згорнути свою діяльність. На жаль, в Україні велика кількість незавершеного будівництва, «заморожених» будівельних проєктів, котрі чекають свого часу

Звичайно будівництво, особливо житлове, розвивається швидкими темпами, коли на його є попит. На разі рівень життя населення, стан споживчого ринку, рівень підприємницької активності в регіонах та країні (пункти 1.7-1.9) не сприяють виникненню цього попиту. Оскільки за свою заробітну плату більшість населення країни не в змозі придбати житло ні в кредит, ні за збережені кошти, бо вартість житла є занадто високою.

Всі ці фактори є зовнішніми та не підконтрольними будівельним підприємствам.

З визначених науковцям факторів, лише час (пункт 2.6) є фактором внутрішнього середовища підприємства, відповідно, на нього підприємство спроможне впливати. Скорочення часу будівництва дає змогу будівельним підприємствам швидше завершити свою роботу та здати в експлуатацію об'єкт, тим самим зменшити витрати

пов'язані з орендою складної техніки, заробітною платнею робітників та швидше повернути вкладення інвесторів.

Висновки і пропозиції. Визначено специфічні ознаки будівельної галузі, які можна поділити на двома напрямками впливу – продукція та виробничий процес. Взвзявши до уваги специфіку будівельної галузі, було розглянуто фактори КСП БП. Визначено, що поділ факторів відбувається за місцем виникнення – зовнішні та внутрішні. Проаналізувавши їх, автори дійшли до висновку, що найбільший вплив на розвиток КСП будівельних підприємств мають зовнішні фактори, а саме: несприятливий правовий клімат, недосконалість правового механізму захисту інвестора, часта зміна керівників міністерств інших контролюючих органів, соціально-політична ситуація, соціально-демографічна ситуація, рівень життя населення в регіоні, стан споживчого ринку, рівень підприємницької активності в регіоні. І лише фактор часу є внутрішнім фактором.

Отже, в подальших дослідженнях авторами буде розглянуто методіку оцінки конкурентоспроможності будівельних підприємств з урахуванням факторів впливу.

Список літератури:

1. Смачило В.В., Голово-Марченко І.С. Класифікація факторів впливу на конкурентоспроможність підприємств / В.В. Смачило, І.С. Голово-Марченко // Молодий вчений. – 2015. – № 2(17). – С. 61-65. – Режим доступу: <http://molodyvchenu.in.ua/files/journal/2015/2/128.pdf>
2. Барановська П.І. Економіка будівництва / Ю.Н. Казанський, А.Ф. Ключев, Л.А. Косолапов, І.М. Любимов, Ю.П. Панібрат // Частина І. – 2003. – Параграф 1.2. – Режим доступу: <http://epi.cc.ua/osobennosti-otrasli-vliyanie-ekonomiku-27260.html>
3. Куклінова Т.В. Фактори конкурентоспроможності будівельних підприємств в умовах загострення кризових явищ / Т.В. Куклінова // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. – 2015. – № 1(1). – С. 138-141. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/pirpr_2015_1\(1\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/pirpr_2015_1(1)_26)
4. Щербініна С.А. Конкурентоспроможність будівельних підприємств як напрям підвищення економічної ефективності житлового будівництва / С.А. Щербініна, А.В. Криворученко, І.Р. Кісельов // Вісник НУВГП. – Випуск 1(65). – Серія «Економіка». – Рівне: НУВГП, 2014 р. – С. 419-425. – Режим доступу: <http://ep3.nuwm.edu.ua/1534/1/Ve6547.pdf>
5. Пинда Ю.В. Фактори підвищення рівня конкурентоспроможності будівельних робіт та продукції / Ю.В. Пинда // Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: [Сб. науч. тр.] – Донецьк: ДонНУ, 2008. – С. 793-801.
6. Россіхіна О.Є. Конкурентоутворюючі фактори, як основа стратегії конкуренції будівельного підприємства [Текст] / Россіхіна О.Є. // Международные конференции: Стратегії інноваційного розвитку економіки України проблеми, перспективи, ефективність. Секція 2. Економіка підприємства та маркетинг. – НТУ «ХПИ», 2010. – Режим доступу: <http://www.kpi.kharkov.ua/archive/Conferences/Стратегії%20інноваційного%20розвитку%20економіки%20України%20проблеми,%20перспективи,%20ефективність/2010/S2/КОНКУРЕНТОУТВОРЮЮЧИ%20ФАКТОРИ.pdf>

Смачило В.В., Голово-Марченко І.С.

Харьковский национальный университет строительства и архитектуры

ФАКТОРЫ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ СТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Аннотация

Исследовано специфику строительной отрасли и проведен анализ классификаций факторов конкурентоспособности строительных предприятий. Определено наиболее употребимый классификационный признак факторов в зависимости от места возникновения (происхождение), по которому разделение происходит на внешние и внутренние факторы. Из каждой группы факторов выделены наиболее значимые, которые рассматриваются научными работниками, а именно: неблагоприятный правовой климат, несовершенство правового механизма защиты инвестора; частое изменение руководителей министерств других контролирующих органов; социально-политическая ситуация; социально-демографическая ситуация; уровень жизни населения в регионе; состояние потребительского рынка; уровень предпринимательской активности в регионе (внешние факторы) и время (внутренний фактор).

Ключевые слова: факторы, специфика отрасли, конкурентоспособность предприятия, строительство, строительная отрасль.

Smachylo V.V., Golovko-Marchenko I.S.

Kharkov National University of Civil Engineering and Architecture

COMPETITIVE FACTORS CONSTRUCTION ENTERPRISES

Summary

Investigational specific of a build industry and the analysis of classifications of factors of competitiveness of build enterprises is conducted. Certainly the most common classification sign of factors depending on the place of origin (origin), after which a division takes place on external and internal factors. From every group of factors the most meaningful which are examined research workers are abstracted, namely: unfavorable legal climate, imperfection of legal mechanism of defence of investor; frequent change of leaders of ministries of other supervisory organs; socio-political situation; socialdemographic situation; a standard of living of population is in a region; user market condition; level of enterprise activity in a region (external factors) and time (internal factor).

Keywords: factors, specific of industry, competitiveness of enterprise, building, build industry.

УДК 332.025.12

АНАЛІЗ ДЕТЕРМІНАНТІВ ВПЛИВУ НА КАДРОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВА

Смачило В.В., Корпан М.В.

Харківський національний університет будівництва та архітектури

Розглянуто кадровий потенціал підприємства як складну динамічну соціально-економічну систему. Обґрунтовано детермінанти впливу на кадровий потенціал підприємства, які запропоновано розділяти по відношенню до підприємства на зовнішні та внутрішні. Виділено вісім факторів впливу, які пропонується описати дев'ятьма показниками. Визначені детермінанти дозволяють побудувати математичну модель величини кадрового потенціалу підприємства.

Ключові слова: кадровий потенціал підприємства, детермінанти впливу.

Постановка проблеми. Сучасні тренди світового розвитку демонструють зростаючу роль людини в економічних процесах, що обумовлює високий інтерес до цієї сфери наукових досліджень зі сторони керівників підприємств. Перед топ-менеджментом стоять виклики стосовно ефективної управлінської концепції, яка вирішує питання оптимального формування, нагромадження та розвитку кадрового потенціалу задля сталого розвитку компанії. Трансформації, що відбуваються на всіх рівнях соціально-економічних систем, змінюють фактори впливу та ступінь їх дії на всі виробничо-господарські та управлінські процеси. Звичайно, це потребує систематичних досліджень в цій сфері, виходячи із глобальних тенденцій розвитку соціально-економічних систем, що й робить дане дослідження своєчасним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню ролі людини в соціально-економічних процесах в цілому та, безпосередньо, кадрового потенціалу, присвятили свої праці відомі українські дослідники: Грішнова О.А. [1], Гриньова В.М. [2], Білорус Т.В. [3], чий праці стали фундаментальною основою даного дослідження. Проблематикою виділення підходів до розуміння сутності кадрового потенціалу підприємства займалися Безсмертна В.В. [4], Гармідер Л.Д. [5], Зайченко І.В. [6], Пенюк В.О. [7], Гебер Н.А. [8]. Вагомий вклад в теоретико-методологічну базу управління людиною в процесі праці внесли як попередні дослідники, так і такі науковці як Шаульська Л.В.

[9], Калініченко Л.Л. [10] та інші. В роботах багатьох як вітчизняних, так і закордонних авторів визначалися фактори формування та розвитку кадрового потенціалу підприємства [11, 12, 13]. В той же час, дане питання, в силу глобальних трансформацій, й далі залишається досить дискусійним, що вимагає подальшого опрацювання.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Визначення детермінантів впливу на кадровий потенціал підприємства дозволять здійснити його моделювання та врахувати силу їх впливу, що допоможе сформувати оптимальну величину КПП.

Мета статті. Визначити детермінанти впливу та показники, що їх описують для математичного представлення величини кадрового потенціалу підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Категорія кадровий потенціал підприємства (КПП) досить широко висвітлена в наукових публікаціях та розглядається з декількох підходів: ресурсний, факторний, інтегральний, системний, компетентністний, індикативно-результуючий, з яких авторам, на основі попередніх досліджень [4, 5, 7, 8], імпонує саме системний. Адже за всіма ознаками [14], КПП є складною соціально-економічною динамічною системою, яка представлена наявною сукупністю здібностей і можливостей кадрів підприємства, що мають кількісні та якісні характеристики, необхідні підприємству задля сталого розвитку. Чисельне обґрунтування КПП базуєть-

ся на кваліфікаційно-правових обмеженнях: високий рівень кваліфікації працюючих та належність до штату, що виявляється, згідно [15] в частині облікової кількості штатних працівників, які мають високу кваліфікацію та відповідають вимогам посади (працюють за фахом). Правове обмеження доречно, бо керівництву та власникам недоцільно вкладати кошти в розвиток кадрового потенціалу підприємства, який може бути представлений сумісниками. Кваліфікаційне пояснюється тим, що працівників такого рівня важко підібрати у відповідності до специфіки підприємства та замінити їх із зовнішнього ринку праці, на відміну від низько кваліфікованих.

Логічно, що КПП як мікросистема взаємодіє з макросистемою і підпадає під дію цілого ряду факторів, які можна класифікувати на внутрішні та зовнішні по відношенню до нього. Саме вплив чинників визначають кількісно-якісні характеристики кадрового потенціалу підприємства в будь-якій сфері діяльності. Слід зауважити, що КПП є не лише системою, а динамічно мінливою системою, що визначає його величину внаслідок дії певної сукупності факторів. Вказане дозволяє розглядати величину КПП як функцію, що залежить від множини аргументів. Моделювання величини КПП розглядалося в роботі [13], де було визначено 5 факторів: потенціал галузі та регіону, які є залежними та перехресними між собою; популярність професії; міграційні процеси, представлені двома аргументами. Слід погодитися з автором [13], що зовнішній кадровий потенціал, який належить регіону та галузі, є провідним фактором впливу, що визначає кадровий потенціал підприємства, адже від кількості та якості кадрів на зовнішньому ринку праці буде залежати й КПП. Та, на авторський погляд, більш коректно даний вплив представити як вплив природного руху на величину ресурсів праці. Також логічним є дія міграційних процесів на величину кадрового потенціалу не тільки підприємства, а й галузі й регіону. Даний фактор проявляється через два аргументи як відтік та притік спеціалістів, що можна спростити та представити як приріст або зменшення. Вважаємо, що окрім природного та механічного рухів, кількісно-якісні характеристики КПП зазнають впливу соціальної та економічної мобільності населення. Щодо такого фактору як популярність професії, то

його можна досить умовно віднести до впливових чинників. Вважаємо, що це лише один із проявів, наслідків загальної зовнішньої мотивації, що діє на ринку праці. В той же час, не враховано, на нашу думку, мобільність кадрів на внутрішньому ринку праці та внутрішня мотиваційна система, яка спонукає працівників підприємства до генерування високоякісних кадрових характеристик.

Динамічна взаємодія із зовнішнім ринком парці дозволяє припустити вплив факторів мобільності на КПП, серед яких можна виділити:

– природний рух населення в країні, регіоні, який визначає чисельність ресурсів для праці та їх характеристики щодо тривалості життя, здоров'я;

– міграційний (механічний) рух населення в країні, регіоні, який визначає чисельність ресурсів для праці і, в деякій мірі, їх якість (молодіжна міграція, «відтік мозків», міграція висококваліфікованих спеціалістів);

– економічний рух населення в країні, регіоні визначає зміну ресурсів на ринку праці, що впливає на чисельність кадрів, доступних для підприємств;

– соціальний рух (мобільність) в країні, регіоні визначає зміну освітньої структури ресурсу праці та, відповідно, збільшення чи зменшення висококваліфікованих кадрів, які необхідні роботодавцям;

а також мотиваційних факторів, які спонукають людину отримувати високоякісну освіту та кваліфікацію, до яких можна віднести:

– зовнішня мотивація як рівень оплати праці, що склався в країні, регіоні, галузі, який мотивує обрати ту чи іншу професію, підвищувати кваліфікацію, що визначає кількість кадрів та їх якість;

– кількість навчальних закладів, що готують висококваліфікованих фахівців в тій чи іншій сфері.

Всередині підприємства – на внутрішньому ринку праці – також можна виділити ряд факторів впливу на величину його кадрового потенціалу:

– соціальна мобільність на внутрішньому ринку праці, яка виражається в освітньо-кваліфікаційній та професійній, тобто якісній, зміні характеристик кадрів;

– рівень оплати праці, що склався на підприємстві в порівнянні з рівнем оплати праці в країні, галузі, регіоні або в порівнянні з попереднім

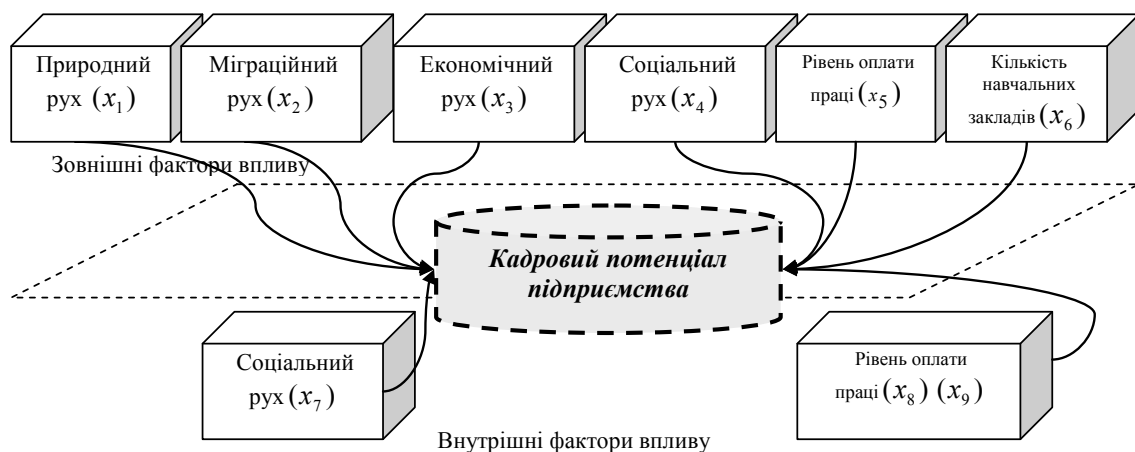

Рис. 1. Зовнішні та внутрішні фактор впливу на величину кадрового потенціалу підприємства

Розроблено авторами на основі [13]

періодом, який би заохочував до змін кількісних характеристик кадрового потенціалу.

Вплив визначених факторів на величину кадрового потенціалу підприємства реалізовано на рис. 1.

З рис. 1 може скластися враження, що відбувається дублювання факторів «Соціальний рух» та «Рівень оплати праці», але вони розмежовані

та відносяться до різних середовищ – зовнішнього та внутрішнього і, відповідно, будь описуватися різними показниками. Означені детермінанти повинні відповідати певним показникам, аналіз яких дозволить встановити силу впливу кожного з них на величину кадрового потенціалу підприємства. Тому, на основі визначених чинників впливу, проведемо обґрунтування показників,

Таблиця 1

Узгодження факторів впливу на КПП та показників, які їх характеризують

Назва фактору	Позначення фактору	Показник	Формула розрахунку	Сутнісна характеристика
Природний рух	(x ₁)	Природний приріст населення (K _{пн})	$K_{пн} = \frac{Ч_н - Ч_п}{Ч_с} \times 1000$ де Ч _н – чисельність народжених, осіб; Ч _п – чисельність померлих, осіб; Ч _с – середньорічна чисельності наявного населення, осіб.	Характеризує зміну чисельності населення країни, регіону за рахунок процесів народжуваності та смертності
Міграційний рух	(x ₂)	Загальний коефіцієнт міграційного приросту (скорочення), (K _{мп})	$K_{мп} = \frac{Ч_п - Ч_в}{Ч_с}$ де Ч _п – чисельність прибулих на територію, осіб; Ч _в – чисельність вибулих з території, осіб.	Характеризує зміну чисельності населення країни, регіону за рахунок процесів просторового переміщення.
Економічний рух	(x ₃)	Темп приросту економічно активного населення (T ^{еп} _{ЕА})	$T_{ЕА}^{еп} = \frac{Ч_{ЕА}^n}{Ч_{ЕА}^{n-1}} \times 100 - 100$ де Ч ⁿ _{ЕА} – чисельність економічно активного населення в поточному році, осіб; Ч ⁿ⁻¹ _{ЕА} – чисельність економічно активного населення в попередньому році, осіб.	Характеризує зміну ресурсів на ринку праці країни, регіону, галузі.
Соціальний рух (зовнішній)	(x ₄)	Темп приросту чисельності осіб з високим рівнем кваліфікації (T ^{сп} _{СР}), %	$T_{СР}^{сп} = \frac{Ч_{ВО}^n + Ч_{РВК}^n}{Ч_{ВО}^{n-1} + Ч_{РВК}^{n-1}} \times 100 - 100$ де Ч ⁿ _{ВО} та Ч ⁿ⁻¹ _{ВО} – чисельність осіб з вищою освітою в поточному та попередньому році відповідно, осіб; Ч ⁿ _{РВК} та Ч ⁿ⁻¹ _{РВК} – чисельність осіб робітничих професій з високою кваліфікацією в поточному та попередньому році відповідно, осіб.	Характеризує зміну якісних характеристик ресурсів праці в країні, регіоні, галузі.
Рівень оплати праці	(x ₅)	Темп приросту середньомісячної заробітної плати (T ^{сп} _{ЗП}), %	$T_{ЗП}^{сп} = \frac{ЗП_{сп}^n}{ЗП_{сп}^{n-1}} \times 100 - 100$ де ЗП ⁿ _{сп} та ЗП ⁿ⁻¹ _{сп} – середньомісячна заробітна плата штатних працівників в країні, регіоні, галузі в поточному та попередньому році відповідно, грн.	Характеризує зміну рівня оплати праці в країні, регіоні, галузі, що впливає на вмотивованість населення до праці.
Кількість навчальних закладів	(x ₆)	Темп приросту кількості навчальних закладів (T ^{сп} _{НЗ}), %	$T_{НЗ}^{сп} = \frac{НЗ^n}{НЗ^{n-1}} \times 100 - 100$ де НЗ ⁿ та НЗ ⁿ⁻¹ – кількість навчальних закладів, які готують фахівців з вищою освітою або високої кваліфікації в поточному та попередньому році відповідно, од.	Характеризує зміну кількості навчальних закладів з підготовки висококваліфікованих фахівців, що визначає мотивацію до висококваліфікованої праці.
Соціальний рух (внутрішній)	(x ₇)	Темп приросту чисельності осіб з високим рівнем кваліфікації на підприємстві (T ^{сп} _{СРП}), %	$T_{СРП}^{сп} = \frac{\sum Ч_{нк}^n}{\sum Ч_{нк}^{n-1}} \times 100 - 100$ де $\sum Ч_{нк}^n$ та $\sum Ч_{нк}^{n-1}$ – чисельність працівників підприємства, які пройшли підвищення кваліфікації (стажування) в поточному та попередньому році відповідно, осіб	Характеризує зміну чисельності працівників підприємства всіх категорій, які підвищили рівень кваліфікації та відповідають чисельному базису кадрового потенціалу.
Рівень оплати праці (внутрішній)	(x ₈) (x ₉)	Темп приросту середньомісячної заробітної плати по підприємству (T ^{сп} _{ЗПП}), %	$T_{ЗПП}^{сп} = \frac{ЗП_{спп}^n}{ЗП_{спп}^{n-1}} \times 100 - 100$ де ЗП ⁿ _{спп} та ЗП ⁿ⁻¹ _{спп} – середньомісячна заробітна плата штатних працівників підприємства в поточному та попередньому році відповідно, грн. або $T_{ЗПП}^{сп} = \frac{ЗП_{спп,с,к}^n}{ЗП_{спп,с,к}^{n-1}} \times 100 - 100$ де ЗП ⁿ _{спп,с,к} – рівень середньомісячної заробітної плати в регіоні, галузі, країні, грн.	Характеризує зміну рівня оплати праці на підприємстві, що демонструє вмотивованість до підвищення рівня кваліфікації. Або Характеризує рівень оплати праці на підприємстві в порівнянні з рівнем оплати праці в регіоні, галузі, країні, що демонструє вмотивованість до праці на даному підприємстві.

які будуть їх характеризувати. Їх перелік та узгодження представлено в табл. 1.

Вищенаведене дозволяє представити математичну модель кадрового потенціалу підприємства (ф. 1).

$$S_{\text{КПП}} = f(x_1; x_2; x_3; x_4; x_5; x_6; x_7; x_8; x_9) \rightarrow \text{opt} \quad (1)$$

де x_1 – природний рух населення;

x_2 – міграційний рух населення;

x_3 – економічний рух населення країни, регіону, галузі;

x_4 – соціальний рух населення країни, регіону, галузі;

x_5 – рівень оплати праці в країні, регіоні, галузі;

x_6 – кількість навчальних закладів з підготовки фахівців високої кваліфікації в країні, регіоні, галузевій належності;

x_7 – соціальний рух всередині підприємства;

x_8 – рівень оплати праці по підприємству в порівнянні з попереднім періодом;

x_9 – рівень оплати праці по підприємству в порівнянні з рівнем оплати праці в країні, регіоні, галузі.

Вважаємо, що наведена функція повинна прямувати до оптимуму, тобто такого оптимального значення величини кадрового потенціалу підприємства, який би забезпечував досягнення цілей та сталий розвиток суб'єкту господарювання. Дана модель враховує динамічні та статистичні показники, що дозволяє використовувати її як для аналізу, так і для прогнозування величини КПП.

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження, яке базується на розумінні кадрового потенціалу підприємства як складної відкритої динамічно мінливої соціально-економічної системи, дозволило обґрунтувати детермінанти впливу на КПП та показники, що їх описують. Розгляд кадрового потенціалу підприємства як функції, що залежить від значень багатьох аргументів, дало право сформулювати математичну модель кадрового потенціалу підприємства. Подальші дослідження передбачають апробацію моделі на основі даних підприємств будівельної галузі.

Список літератури:

- Грیشнова О.А. Економіка праці та соціально-трудова відносини: Підручник. – К.: Знання, 2006. – 559 с.
- Гриньова В.М. Управління кадровим потенціалом підприємства [Текст] / Гриньова В.М., Писаревська Г.І.: монографія – Х.: Вид. ХНЕУ, 2012. – 228 с.
- Білурус Т.В. Стратегічне управління кадровим потенціалом підприємства [Текст] / Білурус Т.В. // Монографія. – Ірпінь: НАДПСУ, 2007. – 174 с.
- Безсмертна В.В. Кадровий потенціал підприємства – можливості його формування та ефективного використання [Електронний ресурс] / В.В. Безсмертна // Наукові вісті Далівського університету. – 2012. – № 8. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/e-journals/Nvdu/2012_8/12bvvtv.pdf
- Гармідер Л.Д. Содержание понятия кадрового потенциала предприятия в динамических условиях современной экономики [Текст] / Л.Д. Гармідер // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2011. – № 1(4). – С. 93–99.
- Зайченко І.В. Теоретико-методологічні підходи до визначення сутності поняття «кадровий потенціал підприємства» [Текст] / І.В. Зайченко // Вісник КТУ. – 2011. – Вип. 28. – С. 260–264.
- Пенюк В.О. Кадровий потенціал підприємства торгівлі: визначення та складові елементи [Текст] / В.О. Пенюк // Бізнес Інформ. – 2015. – № 6. – С. 240–248.
- Гебер Н.А. До питання сутності концепту «кадровий потенціал підприємства» [Текст] / Н.А. Гебер // Вісник ОНУ ім. І.І. Мечнікова, 2013. – Т. 18. – Вип. 4/1 – С. 102–105.
- Шаульська Л.В. Умови розвитку трудового потенціалу [Текст] / Л. В. Шаульська // Економіст. – 2009. – № 2. – С. 11–27.
- Калініченко Л.Л. Методологічні аспекти управління персоналом підприємств залізничного транспорту в умовах трансформаційних процесів галузі: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.04 / Людмила Леонідівна Калініченко, Укр. держ. акад. залізничного трансп. – Харків: Б.в., 2013. – 37 с.
- Гармідер Л.Д. Фактори розвитку кадрового потенціалу торговельного підприємства / Л.Д. Гармідер // Сталлий розвиток економіки. – 2013. – № 1 [18]. – С. 92–96.
- Дашко І.М. Кадровий потенціал: сутність та фактори його розвитку / І.М. Дашко // Економіка та держава. – 2017. – № 1. – С. 65–68.
- Берглезова Т.В. Управление ростом кадрового потенциала промышленного предприятия автореф. дис. канд. экон. наук: 08.00.05 – Экономика и управление народным хозяйством. – Москва, 2005 г. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://economy-lib.com/disser/130422/a#?page=1><http://economy-lib.com/disser/130422/a#?page=1>
- Смачило В.В. Дослідження підходів щодо дефініції «кадровий потенціал підприємства» // Менеджмент та маркетинг у складі сучасної економіки, науки, освіти, практики: Щорічний збірник наукових робіт. Матеріали V міжнародної науково-практичної дистанційної конференції, м. Харків, 30-31 березня 2017 р.) / редкол.: В.В. Малий та ін. – Харків: НФаУ, 2017.
- Інструкція зі статистики кількості працівників. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1442-05>

Смачило В.В., Корпан М.В.

Харьковский национальный университет строительства и архитектуры

АНАЛИЗ ДЕТЕРМИНАНТ ВЛИЯНИЯ НА КАДРОВЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация

Рассмотрено кадровый потенциал предприятия как сложную динамическую социально-экономическую систему. Обосновано детерминанты влияния на кадровый потенциал предприятия, предложено их разделять по отношению к предприятию на внешние и внутренние. Выделено восемь факторов влияния, которые предлагается описать девятью показателями. Определенные детерминанты позволяют построить математическую модель кадрового потенциала предприятия.

Ключевые слова: кадровый потенциал предприятия, детерминанты влияния.

Smachylo V.V., Korpan M.V.

Kharkov National University of Civil Engineering and Architecture

ANALYSIS OF IMPACTING DETERMINANTS TO CADRE POTENTIAL OF THE ENTERPRISE

Summary

Considered the cadre potential of the enterprise as the complex dynamic socio-economic system. Grounded impacting determinants on cadre potential of the enterprise that offered to share to the enterprise external and internal. Singled out eight impact factors that proposed to describe nine indicators. Defined determinants can build a mathematical model cadre potential of the enterprise.

Keywords: cadre potential of enterprise, impacting determinants.

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПОШУКУ

Терещенко В.В.

Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського

Терещенко В.Л.

Філія «Кременчуцький інститут
ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля»

В сучасних інформаційних технологіях мережі Internet та пошукових машинах є потреба у вдосконаленні пошукових алгоритмів. У рамках підвищення ефективності пошукової видачі запропоновано: використання моделі векторного простору (VSM); метод винятковостей (англ. single method). Для підвищення достовірності оцінки документу наголошено на доцільності використання методу SeoRank. Результати дослідження будуть корисні при вдосконаленні пошукових алгоритмів.

Ключові слова: інформаційний пошук, пошукова система, пошукова видача, релевантність, пошуковий алгоритм, веб-сторінка.

Постановка проблеми. В умовах науково-технічного прогресу і розвитку Інтернет-технологій відбувається надзвичайне зростання обсягів доступної інформації, яка може бути використаною при вирішенні важливих завдань в ході науково-дослідної діяльності, для підтримки прийняття рішень в науково-технічній, соціальної та інших сферах [1]. Ефективний аналіз цієї інформації та її застосування при прийнятті стратегічних рішень дає перевагу в розвитку не лише економіки, а й науки та технологій.

Так як вимоги до швидкості пошуку, актуальності інформації з кожним днем зростають, то збільшуються і вимоги до методів та алгоритмів пошуку і подання інформації. Процес пошуку та відображення інформації в Інтернеті має ряд особливостей, головними з яких є величезна кількість веб-ресурсів, необхідність врахування семантичних особливостей інформації, вплив великої кількості факторів при пошуку, необхідність врахування особливостей гіпертекстової розмітки та метаінформації [1]. На сьогоднішній день існує значна кількість методів та алгоритмів інформаційного пошуку, проте неперервний розвиток цієї галузі та зростання обсягів даних вимагає постійного покращення існуючих методів та розробку якісно нових підходів. Тож проблема вдосконалення алгоритмів інформаційного пошуку є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В рамках цієї проблеми працювали багато дослідників: Ашманов І.С. [1], Колісниченко Д.М. [2], Крохіна О.І. [3], Маннінг К.Д. [4] та ін. Так, наприклад в книзі І.С. Ашманова [1] узагальнено досвід відомих фахівців, SEO-професіоналів; особливої уваги заслуговує аналіз принципів роботи пошукових систем. Д.М. Колісниченком [2] докладно описані алгоритми роботи і методи використання найбільш популярних сьогодні пошукових машин Інтернету – Google, Яндекс і Рамблер. Окрім цього, автором розглядаються способи розробки власних Google-додатків: особистих пошукових машин, створених на базі інструментальних засобів Google. Не зважаючи на те, що робота О.І. Крохіної [3] орієнтована на SEO-копірайтерів, інтернет-маркетологів, фахівців з пошукової оптимізації, веб-майстрів і власників сайтів, у ній розглядаються загальні принципи роботи пошукових ал-

горитмів. Саме спираючись на них вона пояснює як написати текст для сайту, який однаково добре буде сприйматися користувачами і забезпечить високі позиції у видачі пошукових систем. Незважаючи на те що підручник К.Д. Маннінга [4] задуманий як вступний курс з інформаційного пошуку та написаний з точки зору інформатики; в ньому поряд з класичним пошуком розглядаються веб-пошук, принципи роботи пошукових механізмів а також класифікація та кластеризація текстів. Книга містить сучасний виклад всіх аспектів проектування та реалізації систем збору, індексування та пошуку документів, методів оцінки таких систем, а також введення в методи машинного навчання.

Очевидно, що проблема широко обговорюється науковим співтовариством. Однак, попри значну кількість публікацій дослідників, проблема вдосконалення алгоритмів інформаційного пошуку не розв'язана повністю та залишається актуальною.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Суть інформаційного пошуку у загальному випадку зводиться до того, що пошукова система за певними критеріями обирає з безлічі документів, що знаходяться в базі, такі, які задовольняють інформаційну потребу і відповідають інформаційному запиту (тобто є релевантними) [4]. Відповідно до загальних принципів організації інформаційного пошуку, в основі кожного пошукового алгоритму знаходиться модель реалізації, яка використовується для деталізації пошукової стратегії [2]. Таким чином, можна сказати що формально для пошукового алгоритму вона є математичним представленням, здатним відобразити будь-який релевантний об'єкт в інформаційно-пошуковій системі співвідносно з будь-якими критеріями його використання системою, з метою виконання пошукового завдання.

Проблема в тому, що відмінності між існуючими пошуковими алгоритмами породили значну різноманітність моделей [2]. Якщо модель буде досить загальною, то відповідний пошуковий алгоритм буде корисним лише для дуже поверхневої концептуалізації інформаційного пошуку. З іншого боку, якщо модель буде визначеною досить глибоко, щоб охопити всі можливі аспекти системи, то виникне проблема в складному описі принципів організації, що створюватиме труднощі

для подальшого вдосконалення алгоритму. Таким чином, доцільним буде створення вдосконаленого алгоритму реалізації інформаційного пошуку, модель якого буде однаково відповідною як критеріям загальності, так і критеріям глибинності.

Мета статті. Головною метою даної роботи є суттєве поліпшення результатів інформаційного пошуку за показниками релевантності.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи значне накопичення об'ємів інформації в сукупності з прогресуючими темпами зростання її кількості та важливість відкриттів в області інформаційного пошуку актуальним залишається питання розробки та вдосконалення пошукових алгоритмів.

Оптимізація інформаційного пошуку з'явилася в період розвитку пошукових систем [1]. У той час пошукові системи надавали велике значення аспектам, якими власники сайтів могли легко маніпулювати: текст на сторінці, ключові слова в мета-тегах та інші внутрішні чинники. Це призвело до того, що у видачі багатьох пошукових систем перші кілька сторінок займали сайти, які були повністю присвячені рекламі [2].

Ідея автоматизованої обробки текстової інформації за допомогою електронно-обчислювальних машин виникла ще на початку ХХ століття. Розвиток комп'ютерної лінгвістики сприяв інтеграції методів математики (перш за все, статистики та дискретної математики) та лінгвістики для вирішення прикладних завдань аналізу текстової інформації [3].

Так, з появою Google PageRank [7] більше уваги стало надаватися зовнішнім факторам, що допомогло Google стати лідером пошуку у світовому масштабі, ускладнивши оптимізацію за допомогою лише тексту на сайті. Впродовж довгого часу PageRank був одним з найголовніших алгоритмів ранжування Google [1]. Згодом модифікований алгоритм застосовувався до колекції документів, пов'язаних гіперпосиланнями (таких, як веб-сторінки з всесвітньої павутини), і визначав кожному з них деяке чисельне значення, що вимірювало його «важливість» або «авторитетність» серед інших документів.

Чим більше існувало посилань на сторінку, тим «важливішою» вона була. Крім того, «вага» сторінки А визначалася вагою посилання, переданою сторінкою В. Таким чином, PageRank був методом обчислення ваги сторінки шляхом підрахунку важливості посилань на неї [3].

Однак, для вирішення більш складних завдань інформаційного пошуку (комп'ютерний переклад, автоматичне реферування та інші завдання аналітичної обробки текстової інформації) необхідно використовувати методи лінгвістичного аналізу текстів, які надають змогу не лише виявляти поняття, ключову лексику а і дозволять визначити різні зв'язки між ними.

Враховуючи вищезазначене, перспективним в плані загальності та глибинності при роботі з текстом буде використання моделі векторного простору (VSM) [4]. За допомогою відповідної моделі описуватиметься алгоритм інформаційного пошуку за модифікованим частотним критерієм, який окрім використання релевантності слова враховуватиме також його семантичну вагу, покращуючи тим самим якість пошукового запиту. Це надасть змогу отримувати релевантні

дані навіть у тому випадку, коли більшість слів запиту не містяться у контексті (документі), незважаючи на семантичну подібність між контекстом та запитом. Vector Space Model (VSM) – це математична модель [4] представлення текстів, в якій кожному документу зіставлений вектор, що виражає його зміст. Таке уявлення дозволяє легко порівнювати слова, шукати схожі, проводити класифікацію, кластеризацію і т.д.

У загальному випадку існують два основні підходи до семантичного пошуку, та й взагалі до порівняння документів за змістом. Перший підхід заснований на ручному наділенні об'єктів деякими атрибутами і обробці саме цих атрибутів, та відповідних об'єктів [2]. Другий підхід, який власне і представляє цінність, заснований на протилежній ідеї: замість складних логічних правил використовується проста математична модель, – статистичний аналіз вже існуючих текстів. Початок цей підхід бере в роботах над методом LSA (Latent Semantic Analysis, неявний семантичний аналіз) [3]. Пізніше метод зазнав безліч модифікацій і отримав досить широку популярність. Сьогодні Google і ряд інших великих пошукових систем використовують один з параметрів даного методу (індекс $tf * idf$) при ранжуванні результатів [6].

Принцип роботи пошукового алгоритму згідно даного методу досить простий: чим частіше два слова зустрічаються в одних і тих же контекстах (документах), тим ближче вони за змістом.

Для LSA частота знаходження в конкретному документі розраховується якраз у вигляді індексу $tf * idf$, що розшифровується як «term frequency * inverse document frequency» [4]. Term frequency (частота терміна) – розраховується як кількість входжень конкретного терміна в конкретний документ, поділене на загальну кількість слів у цьому документі:

Document frequency (частота документа) – це кількість документів, в яких цей термін зустрічається, поділене на загальну кількість документів. Inverse document frequency, відповідно, це величина, зворотна document frequency, тобто $idf = 1/df$. Зазвичай, щоб пом'якшити ефект дії idf на загальний результат, замість самого значення береться його логарифм.

Відповідно, у загальному випадку частота появи терма, що є зворотною частотою документа ($tf * idf$ модель), використовується для обчислення ваги d_i для терма i в документі (1):

$$d_i = tf_i * idf_i, \quad (1)$$

де tf_i є частотою появи терма i в документі, а idf_i є оберненою частотою появи терма i в усьому контексті.

Всі документи проходять ранжування відповідно до їх подібності введеному запиту. Відсутність спільних термінів у двох документах не обов'язково означає, що документи не схожі семантично. Аналогічно, релевантні введеному запиту документи можуть не містити такі терміни.

Як відомо, у рамках інформаційного пошуку зміст документів (наприклад веб-сторінок) є важливою характеристикою для аналізу та побудови оптимальної пошукової видачі результатів пошуку документів [2], оскільки вони не повинні містити екземпляри, контент яких дублюється на

інших сторінках; кількість інформаційного шуму має бути мінімальною, а основний контент – релевантним предмету пошуку. Отже, оцінка веб-сторінок на предмет дублювання інформації та її новизни розглядається як необхідний етап при побудові оптимальних алгоритмів інформаційного пошуку. Для розв'язання даної задачі, що полягає у знаходженні дублікатів найкращим чином підходить метод винятковостей (синглів), – англ. single method [1], основна ідея якого полягає у розбитті текстів, що порівнюються, на вибрані з тексту послідовності слів (синглів), для кожного з яких обчислюється контрольна сума.

Міра близькості двох текстових документів $\text{sim}(D_i, D_j)$ визначалась на основі апарату умовних ймовірностей (2), а саме, як добуток ймовірності того, що випадкове слово w входить в документ D_i за умови, що воно входить в документ D_j , помножене на ймовірність входження цього слова в документ D_j .

$$\text{sim}(D_i, D_j) = P(w \in D_i | w \in D_j) P(w \in D_j) \quad (2)$$

В такому випадку, параметр новизни New_i документа D_i (3):

$$\text{New}_i = \frac{\text{Rank}_i * \text{sim}(D_i, \text{PlusDic})}{N \log(i+1) \sum_{j=1} \text{sim}(D_i, D_j)} \quad (3)$$

де N – загальна кількість веб-документів; D_j – j -й поточний документ; D_i – i -й документ; PlusDic – словник; $\text{sim}(D_i, D_j)$ – міра близькості документів i та j ; $\text{sim}(D_i, \text{PlusDic})$ – i -го документу та словника; Rank_i – ранг i -го документу.

З точки зору підвищення достовірності оцінки релевантності документу до запиту доцільним буде використання вдосконаленого методу SeoRank [2] для визначення релевантності інформаційних блоків документу (веб-сторінки) щодо її основного змісту, який представлений на веб-сторінці у вигляді інформації у метатеггах. Тобто відбуватиметься детальна оцінка складових документу. На відміну від існуючих раніше методів оцінки релевантності (наприклад, PageRank), вдосконалена форма SeoRank не розглядає релевантність інформаційних блоків відносно конкретних пошукових запитів і не враховує зовнішні параметри, такі як взаємозв'язки між ресурсами, фізичну доступність ресурсу, відповідність стандартам тощо, а дає можливість оцінити інформаційні блоки в межах конкретного документу (веб-сторінки) [2].

Формально модифікований SeoRank обчислюється як (4):

$$\text{SeoRank} = \sum_{i=1}^4 a_i r_i, \quad (4)$$

де r_i – значення параметра; a_i – вага параметра; при чому сумарна вага (5):

$$\sum_{i=1}^4 a_i = 1 \quad (5)$$

Відповідно, для обчислення модифікованого SeoRank використовуються наступні параме-

три [1]: 1) релевантність заголовку веб-сторінки («title») до тексту інформаційного блоку r_1 – відношення кількості входжень слів з заголовку у текст блоку до загальної кількості слів блоку; 2) релевантність ключових слів веб-сторінки («meta keywords») до тексту інформаційного блоку r_2 – відношення кількості входжень ключових слів у текст блоку до загальної кількості слів блоку; 3) релевантність слів з опису веб-сторінки чи документа («meta description») до тексту інформаційного блоку r_3 – відношення кількості входжень слів з опису веб-сторінки у текст блоку до загальної кількості слів блоку; 4) релевантність заголовків веб-сторінки чи документа («headers») до тексту інформаційного блоку r_4 – відношення числа входжень слів з заголовків («H1»-«H6») веб-сторінки до загальної кількості слів з заголовків блоку.

Висновки і пропозиції. Виходячи з проведеного огляду сучасного стану досліджень в області оптимізації алгоритмів інформаційного пошуку встановлено наступні проблеми: велика кількість дубльованого контенту; відсутність розбиття результатів веб-пошуку за тематиками; значна кількість інформаційного спаму при перегляді документів, що значно впливає на час пошуку та перегляду документів. Відповідно, вимоги до швидкості пошуку, актуальності інформації з кожним днем зростають; водночас збільшуються і вимоги до методів та алгоритмів пошуку і подання інформації [1]. Неперевний розвиток інформаційного пошуку та зростання обсягів даних вимагає постійного покращення існуючих методів та розробку якісно нових підходів. Ці та інші фактори вказують на те, що проблема розробки та вдосконалення ефективних алгоритмів інформаційного пошуку у веб-системах є актуальною.

Відповідно заданим вимогам, перспективним в плані загальності та глибини у рамках лінгвістичного аналізу текстів буде використання моделі векторного простору (VSM) [4]. Суть моделі полягає у математичному представленні текстів, в якій кожному документу зіставлений вектор, що виражає його зміст. Водночас, як необхідний етап при побудові оптимальних алгоритмів інформаційного пошуку розглядається оцінка веб-сторінок на предмет дублювання інформації та її новизни. Для знаходження дублікатів найкращим чином підходить метод винятковостей (синглів), – англ. single method [1], основна ідея якого полягає у розбитті текстів, що порівнюються, на вибрані з тексту послідовності слів (синглів). З точки зору підвищення достовірності оцінки релевантності документу до запиту доцільним буде використання вдосконаленого методу SeoRank [2] для визначення релевантності інформаційних блоків веб-сторінки щодо основного змісту, який представлений на веб-сторінці у вигляді інформації у метатеггах. Результати, отримані при проведенні даного дослідження можуть бути використанні при подальшому аналізуванні та вдосконаленні алгоритмів інформаційного пошуку.

Список літератури:

1. Ашманов И.С. Продвижение сайта в поисковых системах / И.С. Ашманов, А.А. Иванов – М.: Вильямс, 2016. – 304 с.
2. Колисниченко Д.Н. Поисковые системы и продвижение сайтов / Д.Н. Колисниченко – М.: Диалектика, 2014. – 272 с.
3. Крохина О.И. Первая книга SEO-копирайтера. Как написать текст для поисковых машин и пользователей / О.И. Крохина, М.Н. Полосина – М.: Инфра-Инженерия, 2012. – 216 с.
4. Маннинг К. Введение в информационный поиск / К. Маннинг, П. Рагхаван, Х. Шютце – М.: Вильямс, 2011. – 600 с.
5. Слабченко О.О., Сидоренко В.Н. Покращення якості первинних даних в задачах моделювання інтернет-співтовариств на основі комплексного застосування моделей сегментації, імпутації і збагачення даних // Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського. – Кременчук: КрНУ, 2013. – Випуск 6(83). – С. 50-58.
6. Костенко П.П., Левченко І.В. Веб-сервіс уточнення релевантності веб-документів пошукової Видачі Google на основі поведінки користувача // Інженерні та освітні технології. Щоквартальний науково-практичний журнал – Кременчук: КрНУ, 2014. – Випуск 4(8). – С. 49-62.
7. Brin S., Page L. The anatomy of a large-scale hypertextual Web search engine // Computer Networks and ISDN Systems, 2004. – Pp. 107-117.

Терещенко В.В.

Кременчугский национальный университет
имени Михаила Остроградского

Терещенко В.Л.

Филия «Кременчугский институт
ВУЗ «Университет имени Альфреда Нобеля»

ПЕРСПЕКТИВЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО ПОИСКА**Аннотация**

В современных информационных технологиях сети Internet и поисковых машинах есть потребность в усовершенствовании поисковых алгоритмов. В рамках повышения эффективности поисковой выдачи предложено: использование модели векторного пространства (VSM); метод исключительностей (англ. single method). Для повышения достоверности оценки документа целесообразно использовать метод SeoRank. Результаты исследования будут полезны при усовершенствовании поисковых алгоритмов.

Ключевые слова: информационный поиск, поисковая система, поисковая выдача, релевантность, поисковый алгоритм, веб-страница.

Tereshchenko V.V.

Kremenchuk Mykhaylo Ostrohradskiy National University

Tereshchenko V.L.

Branch «Kremenchug Institute
of HEI «University of Alfred Nobel»

PROSPECTS FOR IMPROVING OF INFORMATION SEARCH**Summary**

In modern information technologies and the Internet search engines there is a need to improve the search algorithms. As part of increasing efficiency within the search results proposed: the use of vector space model (VSM); method of exclusivity (Eng. single method). In terms of improving the reliability evaluation document emphasized the usefulness of the method SeoRank. The results will be useful in improving of search algorithms.

Keywords: information retrieval, search engine, search results, relevance; search algorithm, web page.

УДК 331.1

МОТИВАЦІЯ ПЕРСОНАЛУ ЯК ОДИН З ОСНОВНИХ ІНСТРУМЕНТІВ УСПІШНОГО УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

Устіловська А.С.

Харківський національний університет будівництва та архітектури

Наведено основні ознаки мотивації персоналу підприємства. Визначено матеріальну та нематеріальну, зовнішню та внутрішню мотивації. Відображено теорії мотивації, їх характеристика та ілюстративне зображення співвідношення груп потреб у змістових теоріях мотивації. Виходячи з даних теорій, згруповано провідні мотиви працівників промислових підприємств. Представлено види мотивації сьогодення. Ключові слова. мотивація, персонал, управління персоналом, теорії мотивації, потреби працівників.

Постановка проблеми. Мотивація персоналу виступає як один з основних інструментів управління персоналу, який в свою чергу займає досить високу ланку в ефективному функціонуванні підприємства, тому існує необхідність постійного запровадження на підприємствах нових підходів до визначення виду мотиваційного механізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему мотивації персоналу розглянули в наукових дослідженнях як зарубіжні, так і вітчизняні менеджери, економісти та інші фахівці, такі як: Ф. Херцберг [3], О. Шелдон, Ф. Гільбрет і Л. Гільбрет, Г. Емерсон, Е. Мейо, Ф. Тейлор, А. Файоль, М. Фоллет, Е. Лоулер, Д. Макклелланд [4], А. Маслоу [1], О.А. Бугуцький, А.М. Колота [2], С.О. Цимбалюк, Й.С. Завадський, Г.А. Дмитренко, А.А. Афоніна, Г.І. Купалова, Л.І. Михайлова, І.В. Шепеля, Л. Портер та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Для того, щоб вітчизняні підприємства були якомога конкурентнішими на ринку, необхідно весь час пристосовуватись до змін, що відбуваються в глобальній економіці, тому насамперед, необхідно залучати на вітчизняні підприємства новітні методи управління персоналом орієнтовані на досвід зарубіжних розробок.

Мета статті. Метою цієї статті є визначення видів мотивації персоналу через сталі та відомі теорії; обґрунтування необхідності теоретичного вивчення нових видів мотивації персоналу та подальше практичне їх застосування на підприємствах.

Виклад основного матеріалу. Мотивація персоналу є основою і кінцевою мірою успіху як організації в цілому, так і системи якості. Щоб досягти успіху, мотивація персоналу повинна застосовуватись на всіх рівнях управління організацією і впливати на всі види організаційних одиниць: кожного співробітника, локальні колективи окремих підрозділів і колектив всієї організації.

Основна мета управління персоналом полягає в тому, щоб домогтися ототожнення індивідуальних цілей кожного працівника з цілями організації. У цьому випадку буде максимально повно виконуватись один з принципів – принцип залучення персоналу. Принцип «залучення» застосовується, коли керівництво вважає необхідним, щоб потенційний працівник склав «кардинальну розмаїтість» у вже функціонуючій команді. Даний принцип рекомендується до використання у підприємствах за таких умов:

– трудовий колектив знаходиться на стадії старіння;

– необхідність змін у підприємстві (можуть бути викликані рішеннями щодо: оволодіння новим сегментом ринку, реалізації нових товарів, виходу на нові ринки збуту, фінансовою кризою та ін.);

– різкі зміни у маркетинговому середовищі, що вимагає докорінних змін і впровадження інновацій у діяльність підприємства.

Мета мотивації персоналу повинна деталізуватись відповідно до цілей в області якості, встановленими для різних рівнів управління.

Така деталізація включає в себе:

– мету мотивації всього колективу організації. На цьому рівні мотивація персоналу забезпечує зміну загальної корпоративної культури. Мотивація персоналу на рівні всього колективу організації повинна бути взаємопов'язана з цілями у сфері якості корпоративного рівня;

– мету мотивації груп працівників окремих підрозділів. Цей рівень забезпечує зміну якості роботи по окремих напрямках діяльності або окремих процесів. Це обумовлено тим, що мотивація забезпечує взаємодію співробітників, задіяних в одному процесі або при виробництві одного продукту;

– мету мотивації окремого працівника. Мотивація персоналу на рівні окремого співробітника повинна бути взаємопов'язана з цілями та стратегією всього підприємства.

Для невеликих організацій рівні цілей поєднуються. Якщо в організації працює мала кількість персоналу, то мета мотивації всього колективу і мета мотивації груп співробітників можуть збігатись.

Мотивація персоналу на кожному з рівнів пов'язана з напрямками впливу на персонал. Встановлена мета мотивації всього колективу впливає на такі напрямки як умови роботи і визнання. Встановлена мета мотивації груп працівників окремих підрозділів впливає на такі напрямки як ресурси і взаємини. Встановлена мета мотивації окремого працівника впливає на такі напрямки як відповідальність, визнання і взаємини.

Якщо розглядати мотивацію з точки зору одержуваних благ, то мотивація персоналу буває двох видів: матеріальна і нематеріальна. Обидва ці види мотивації застосовуються для успішного функціонування підприємства та його розвитку. Як правило, ці види мотивації застосовуються спільно. В залежності від рівня управління і поставлених цілей мотивації, спів-

відношення матеріальних і нематеріальних видів мотивації змінюється.

Матеріальна мотивація передбачає отримання певних матеріальних благ, які можуть бути виражені в грошовому вираженні, матеріальних об'єктах або послуги. Цей вид мотивації персоналу застосовується на рівні мотивації окремого працівника або групи працівників. На рівні мотивації всього колективу організації він застосовується рідше, так як є малоєфективним.

Нематеріальна мотивація спрямована на отримання співробітниками емоційних вигод. Вигоди можуть проявлятися у різних формах, наприклад, підвищення самооцінки, психологічний комфорт, гордість за працю тощо. Цей вид мотивації застосовується на всіх рівнях мотивації персоналу. Найбільш часто його застосовують на рівні мотивації всього колективу організації, тому що дозволяє «сформуванню» причетності кожного працівника до організації.

З погляду впливу, мотивація персоналу може бути зовнішньої і внутрішньої.

Зовнішня мотивація передбачає надання на персонал певного впливу (позитивного чи негативного), що призведе до отримання результату. За досягнення результату персонал отримує або блага, або покарання. Завдання зовнішньої мотивації полягає в тому, щоб стимулювати та розвивати внутрішню мотивацію персоналу. Добитися цього можна за рахунок регулярної оцінки мотивації персоналу та застосуванням методів, що відповідають рівню мотивації.

Внутрішня мотивація передбачає самостійне прагнення персоналу виконати певні дії. Виконання дій приносить співробітникам задоволення. Однак внутрішня мотивація не означає, що персонал не буде шукати вигоди. При внутрішній мотивації зовнішніх стимулів виявляється недостатньо, щоб персонал отримав бажані вигоди.

Оцінка мотивації персоналу повинна проводитися у відповідності з поставленими цілями мотивації. Для кожного з рівнів цілей повинна проводитися своя оцінка.

Для оцінки мотивації персоналу застосовується кілька відомих теорій мотивації. Найбільш популярні теорії мотивації персоналу наведені в таблиці 1.

Розглянуті теорії дають змогу більш детально ознайомитися з механізмом мотивації людини.

На рис. 2 наведено узагальнену схему співвідношення груп потреб у змістових теоріях мотивації [2].

Виходячи з даних теорій, провідні мотиви працівників промислових підприємств можна об'єднати у чотири групи:

1. Інтелектуальні мотиви. До цієї групи можна віднести інтелектуальний саморозвиток, захопленість ідеєю,

прагнення до вирішення важких завдань та повної реалізації своїх інтелектуальних здібностей.

2. Матеріальні мотиви – одержання матеріальної винагороди (заробітна плата, премії, надбавки).

3. Моральні мотиви. Прикладом таких мотивів є визнання підприємством цінності роботи, вне-

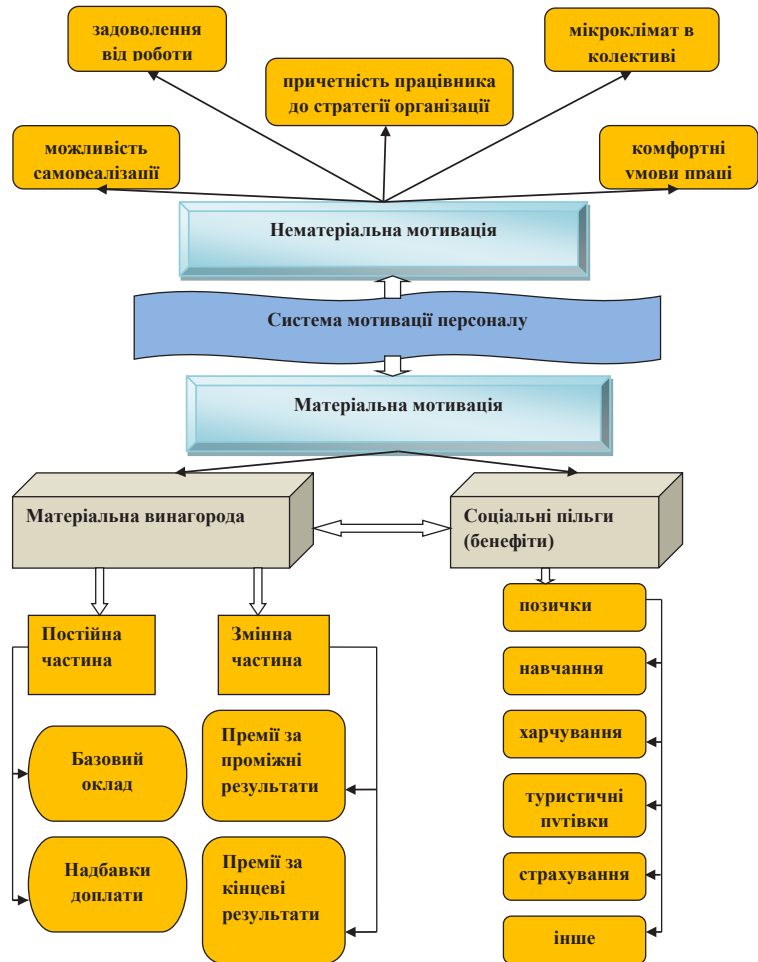

Рис. 1. Система мотивації персоналу

Джерел: складено автором на основі наукових праць [6, 7]

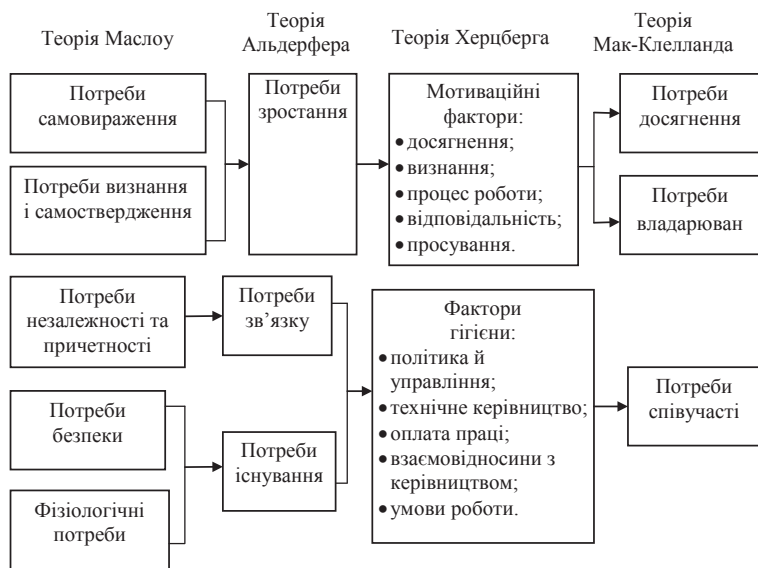

Рис. 2. Співвідношення груп потреб у змістових теоріях мотивації

Джерело: [2]

ску співробітника у розвиток підприємства; відчуття працівником своєї особливої значущості для підприємства, особливого покликання.

4. Статусні мотиви пов'язані з прагненням людини посісти вищу посаду, виконувати складнішу, відповідальнішу роботу, працювати у сфері діяльності (організації), яка вважається престижною, суспільно значущою.

Загальний алгоритм управління мотивацією персоналу включає в себе наступні етапи:

1. Оцінка рівня мотивації персоналу. Для оцінки рівня мотивації можуть застосовуватися положення різних теорій мотивації. В залежності від етапів роботи застосовують факторні або процесні теорії мотивації. На основі оцінки рівня мотивації визначають найбільш проблемні елементи в управлінні персоналом організації.

2. Постановка цілей мотивації персоналу. Цілі мотивації персоналу деталізуються за різних рівнів.

3. Розробка та застосування методів мотивації. На основі оцінки рівня мотивації і поставлених цілей розробляються відповідні методи мотивації. Методи мотивації для досягнення цілей різного рівня повинні бути різними. В залежності від етапів проекту методи змінюються.

Оцінка досягнення цілей. Через певні інтервали часу необхідно здійснювати повторну оцінку рівня мотивації персоналу. Така оцінка дає можливість отримати зворотній зв'язок про роботу застосовуваних методів мотивації персоналу і внести необхідні зміни. На основі оцінки визначається досяг-

нення цілей мотивації персоналу. При необхідності, можуть коригуватись цілі мотивації персоналу.

Як правило, управління мотивацією персоналу покладається на службу персоналу і є частиною функцій з управління персоналом. Для ефективного застосування цього інструменту, необхідно, щоб у розробці заходів щодо мотивації брали участь не тільки співробітники служби персоналу, а й вище керівництво організації.

Досягнення ефективної діяльності підприємства потребує постійного вдосконалення та розширення інструментарію мотивації його праці. Методи мотивації персоналу можуть бути найрізноманітнішими, зазвичай вони залежать від системи стимулювання на підприємстві, загальної системи управління та особливостей діяльності самого підприємства. На сьогоднішній день виділяють такі види мотивації:

1. За основними групами потреб:

1. Матеріальна мотивація – прагнення до достатку, більш високого рівня життя. Вона залежить від рівня доходу особистості, його структури, диференціації доходів в організації і суспільстві, дієвості системи матеріальних стимулів, що застосовуються в організації.

2. Трудова мотивація. Породжується безпосередньо роботою, її змістом, умовами, організацією трудового процесу, режимом праці. Це внутрішня мотивація людини, сукупність її внутрішніх рушійних сил поведінки, пов'язаних з роботою;

3. Статусна мотивація є внутрішньою рушійною силою поведінки людини, пов'язаної з її

Таблиця 1

Теорії мотивації персоналу

Назва	Характеристика
Теорія ієрархії потреб А. Маслоу	Теорія ієрархії потреб А. Маслоу. Згідно теорії Маслоу, потреби людини шикуються у вигляді ієрархії (принцип ієрархії) і зазвичай відображаються у вигляді піраміди. На самому нижньому рівні піраміди знаходяться первинні потреби людини. За рахунок виконання низки послідовних кроків по задоволенню потреб людини (принцип прогресу), підвищується її мотивація і виникає потреба в досягненні нового рівня (принцип дефіциту). Всього Маслоу виділяє п'ять рівнів потреб людини: фізіологічні потреби, потреби в захищеності, соціальні потреби, потреби визнання і потреби розвитку. Мотивація людини здійснюється за рахунок роботи вказаних трьох принципів [1].
Теорія ERG К. Альдерфера	Ця теорія є розвитком теорії Маслоу. Згідно цієї теорії, потреби людини об'єднуються в три категорії: потреби існування (фізіологічні потреби і потреби в захищеності), потреби прихильності (соціальні потреби і потреба визнання), потреба зростання (потреби розвитку). На відміну від теорії Маслоу, задоволення цих потреб може відбуватися не тільки послідовно (від нижнього рівня до верхнього), але і минаючи один з рівнів. Це обумовлено тим, що для різних людей потреби мають різну значимість (людина може бути голодним, але щасливим). Крім того, можливий регрес в задоволенні людини. По цій теорії, мотивація персоналу будується з урахуванням того, що співробітники прагнуть задовольнити одночасно кілька потреб, а система мотивації персоналу повинна знижувати можливість регресу задоволеності співробітників [2].
Двофакторна теорія Ф. Герцберга	В основі цієї теорії лежить поділ потреб людини на дві великі групи: фактори «гігієни» фактори «мотивації». Ці групи факторів відображають співвідношення задоволеності і незадоволеності співробітником своєю роботою. Фактори гігієни ніколи не можуть привести до задоволеності людини. Вони дозволяють тільки знизити рівень його незадоволеності роботою. До таких факторів належать: політика компанії, заробітна плата, статус, умови праці та інші. Чинники мотивації завжди приводять до задоволеності людини. Вони практично ніколи не можуть викликати незадоволеність роботою. До таких факторів належать: визнання, зміст роботи, самореалізація, особисті досягнення, особистий ріст і ін. Відповідно до теорії Герцберга, мотивація персоналу може бути забезпечена за рахунок впливу на фактори гігієни і фактори мотивації. Необхідно знижувати рівень незадоволеності співробітників за рахунок факторів гігієни та підвищувати задоволеність за рахунок факторів мотивації [3].
Теорія набутих потреб Макклелланда	Відповідно до цієї теорії певні види людських потреб формуються протягом усього життя індивіда, починаючи з раннього дитинства. У теорії окреслюється три групи потреб: досягнення (успіху), співучасті (причетності) і владарювання. Названі потреби розглядаються як набуті під впливом навчання, життєвих обставин і досвіду. Автор теорії свідомо віддає перевагу цим потребам, що належать до так званих потреб високого порядку, оскільки він вважає, що потреби нижчого порядку в сучасному суспільстві в основному задоволено [4]. Усі названі потреби (досягнення, співучасті, владарювання) не виключають одна одну та не мають ієрархічного підпорядкування на відміну від тих змістових теорій Маслоу та Альдерфера, що розглядалися раніше. Мак-Клелланд, навпаки, підкреслює необхідність урахування взаємного впливу всіх потреб на поведінку людей.

прагненням посісти більш високу посаду, виконувати складнішу і відповідальну роботу, працювати в престижних, соціально значущих сферах організації.

II. За способами, що застосовуються:

1. Нормативна мотивація – це спонукання людини до певної поведінки за допомогою ідейно-психологічної дії: переконання, навіювання, інформування тощо;

2. Примусова мотивація. Ґрунтується на застосуванні влади і загрози незадоволення по-

треб працівника у разі невиконання ним відповідних вимог;

3. Стимулювання – дія не на особу як таку, а на зовнішні обставини за допомогою благ – стимулів, спонукаючих працівника до певної поведінки [5].

Висновки та пропозиції. На основі існуючих теорій мотивації персоналу виведено нові ефективні методи управління персоналом, які на даному етапі розвитку національної економіки та вітчизняних підприємств зможуть позитивно надавати вплив на функціонування підприємств.

Список літератури:

1. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу, 3-е изд. пер. с англ. – СПб.: Питер, 2008. – 352 с.
2. Колот А.М. Мотивация персонала: підручник / А.М. Колот, С.О. Цимбалюк. – К.: КНЕУ, 2012. – 397 с.
3. Херцберг Ф., Моснер Б., Блох Снидерман Б. Мотивация к работе: Пер. с англ. – М.: Вершина, 2007. – 240 с.
4. Макклелланд Дэвид. Мотивация человека / Д. Макклелланд – СПб.: Питер, 2007. – 672 с.
5. Куліпанов К.А. Мотивация і оцінка персоналу: навч. посіб. / К.А. Куліпанов. – К.: Знання-Прес, 2009. – 138 с.
6. Калиниченко Л.Л. Отношения персонала и администрации как основные компоненты систем мотивации в современном банке / Л.Л. Калиниченко // Вісник економіки транспорту і промисловості: збірник науково-практичних статей – Харків: УкрДАЗТ, 2014. – № 46. – С. 359-364.
7. Калініченко Л.Л. Комплексний підхід до мотивації персоналу банку / Л.Л. Калініченко // Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Економіка. Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2014. – Т. 19. – Вип. 2/5 – С. 135-138.

Устиловская А.С.

Харьковский национальный университет строительства и архитектуры

МОТИВАЦИЯ ПЕРСОНАЛА, КАК ОДИН ИЗ ОСНОВНЫХ ИНСТРУМЕНТОВ УСПЕШНОГО УПРАВЛЕНИЯ ПЕРСОНАЛОМ

Аннотация

Приведены основные признаки мотивации персонала предприятия. Приведены материальную и нематериальную, внешнюю и внутреннюю мотивации. Отражено теории мотивации, их характеристика и иллюстративное изображение соотношения групп потребностей в содержательных теориях мотивации. Исходя из данных теорий, сгруппированы ведущие мотивы работников промышленных предприятий. Представлены виды мотивации настоящего.

Ключевые слова: мотивация, персонал, управление персоналом, теории мотивации, потребности работников.

Ustilovska A.S.

Kharkov National University of Civil Engineering and Architecture

MOTIVATION OF STAFF, AS ONE OF THE PRINCIPAL INSTRUMENTS OF SUCCESSFUL PERSONNEL MANAGEMENT

Summary

The main features of motivation. Identifying tangible and intangible, external and internal motivation. Showing theories of motivation, their description and value of illustrative images required groups semantic theory of motivation. Based on these theories, grouped motives leading industrial workers. Presented types of motivation today.

Keywords: Motivation, personnel, personnel management, motivation theory, workers' needs.

УДК 658.8

МІСЦЕ СИСТЕМИ ЗБУТУ У МАРКЕТИНГОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Халіна В.Ю., Корсунський Г.Ю.

Харківський національний університет будівництва та архітектури

Визначено роль та місце системи збуту у маркетинговій діяльності підприємства. Проаналізовано понятійно-категоріальний апарат збутової складової маркетингової діяльності. Розглянуто сутність поняття «система збуту», його взаємозв'язок з іншими економічними категоріями в сфері маркетингу. Сформульоване авторське визначення поняття «система збуту». Чітко проілюстровано місце системи збуту та механізм її функціонування на підприємстві.

Ключові слова: система збуту, маркетингова діяльність, стратегія збуту, збутова політика, канали збуту, збутові посередники.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток економіки, непередбачувані зміни, які відбуваються у зовнішньому середовищі функціонування підприємства, євроінтеграційні процеси, якими захоплена Україна та постійне посилення конкурентної боротьби, змушують підприємства звертати увагу не лише на ефективність виробництва, але й на результативність збутової діяльності. Згадані процеси, підвищують роль збутової діяльності, оскільки дають змогу зрозуміти, що виробництво продукції, яке б ефективне та якісне воно не було, не гарантує задоволення потреб споживачів та отримання бажаного прибутку. Тому, все частіше виробники звертають пильну увагу на збут своєї продукції, намагаючись зробити його якомога більш ефективним. З цією метою, підприємства будують систему збуту, найбільш придатну для просування виробленої продукції на ринок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливу увагу слід приділити теоретичним засадам дослідження поняття «система збуту». У спеціальній літературі й на практиці цій економічній категорії надають різноманітного значення. Вивченню теоретичних аспектів поняття системи збуту в своїх дослідженнях приділяли увагу такі вітчизняні автори, як Щербак В.Г., Балабанова Л.В., Павленко А.Ф., Пілюшенко В.Л., Гаркавенко С.С., Донець Л.І., російські науковці – Багієв Г.Л., Голубков Є.П., Попов Є.В., Баркан Д.І., Ніколайчук В.Є., та зарубіжні вчені – Котлер Ф., Ассель Г., Блайт Дж., Болт Дж., Хардінг Г. та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на плідну роботу вчених-економістів, залишаються невирішеними деякі аспекти проблеми, а саме: не існує єдиного та чіткого визначення поняття «система збуту» та її місця й ролі у маркетинговій діяльності підприємства.

Мета статті. Метою даної статті є визначення ролі системи збуту у маркетинговій діяльності підприємства та розкриття сутності даного поняття як економічної категорії. Для досягнення поставленої мети, було розглянуто погляди на визначену проблему вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів та виявлено спільні та відмінні риси у їхніх дослідженнях.

Виклад основного матеріалу. Система збуту – складна структура, яка чутлива до змін у зовнішньому середовищі, дуже жваво реагує на ці зміни та під їхнім впливом змінюється сама.

В економічній літературі термін «система збуту» визначається як сукупність управлінських

і виробничих підприємств, які організують і здійснюють поставку та реалізацію готової продукції замовникам [1, с. 37-43].

В економічному словнику дається наступне трактування поняття «система збуту»: сукупність організаційних та управлінських заходів, які відносяться до збуту [2, с. 779].

Алексунін В.А. вважає, що система збуту покликана перетворити продукцію промислового підприємства на товар, тобто забезпечувати в загальному випадку передачу того, що вироблено, тим, хто буде споживати дану товарну масу, через обмін [3, с. 48].

Деякі зарубіжні науковці ототожнюють систему збуту з каналами збуту. Наприклад, Генрі Ассель, називає канал збуту розподільчою системою: «... – це група незалежних компаній, що складається з виробника, оптових та роздрібних торговців, яка призвана довести потрібний набір товарів до споживача в потрібному місці в потрібний час» [4, с. 430]. Звичайно, не можливо не погодитись, що канал збуту – це система, бо кожен канал складається з множини елементів, які знаходяться у відносинах і зв'язках один з одним та утворюють певну цілісність, а саме ці ознаки притаманні будь-якій системі.

Український науковець Павленко А.Ф., також розглядає систему збуту як сукупність каналів розподілу, які мають або залучають потрібну кількість ресурсів для здійснення товароруху [5, с. 325].

Розглянуті визначення освітлюють поняття системи збуту у досить вузькому спектрі. Автори даного дослідження вважають систему збуту більш широким поняттям. Як структура, вона складається з певних елементів, які поділяють між собою основні функції системи збуту. До цих елементів варто віднести канали збуту, збутову інфраструктуру та інструменти стимулювання збуту.

Канали збуту – це торговельні посередники, які беруть на себе виконання функції доведення товарів до кінцевих споживачів та передачі прав власності на ці товари. Збутова інфраструктура – це логістичні посередники, які забезпечують діяльність каналів збуту, тобто виконують функції зберігання, транспортування, пакування, відвантаження продукції. Посередники зі стимулювання збуту виконують комунікаційні функції, які прискорюють збутовий процес в цілому.

Також система збуту забезпечує пошук усіх згаданих партнерів, встановлення ділових зв'язків з ними та укладання угод про постачання продукції.

Таким чином, система збуту обумовлює та забезпечує виконання цілого комплексу функцій та заходів. Підтвердженням цьому може слугувати визначення Пілюшенка В.Л., який розуміє під системою збуту сукупність суб'єктів збутової діяльності з певними функціональними повноваженнями та обов'язками, а також певними організаційно-правовими взаємовідносинами та взаємозв'язками [6, с. 280]. Також, з функціональної точки зору, систему збуту можна розглядати як діяльність усіх підрозділів підприємства з метою пошуку покупця та доставки йому товару потрібної якості, в потрібній кількості та у встановлені строки.

Але слід розуміти, що функціонування системи збуту обов'язково регулюється та контролюється. Важелем, який керує цим процесом, є збутова політика.

Збутова політика визначається як комплекс принципів, методів та заходів, що використовуються керівництвом для організації та управління збутовою діяльністю підприємства з метою забезпечення ефективних продажів товарів у межах визначених цільових ринків [7].

Мета збутової політики – організація системи збуту для ефективного продажу виготовленої продукції. Реалізація цієї мети передбачає:

– розробку стратегії збутової політики підприємства;

- вибір ефективних методів збуту;
- вибір певного рівня каналу збуту;
- вибір та обґрунтування типів посередників.

Отже, враховуючи вищесказане, можна сказати, що збутова політика – це концепція збутової діяльності, тобто сформована єдина система поглядів та рішень, пов'язаних зі збутом продукції. Розробка збутової політики підприємства передбачає, перш за все, визначення її стратегії. Стратегія збуту – процес довгострокового планування та організації збутової діяльності, що дозволяє успішно реалізувати завдання щодо охоплення цільового ринку, досягнення певного обсягу збуту [8, с. 358].

Стратегія збуту – це система організації збуту, яка показує як має бути організований товарорух: через власну чи через дилерську мережі, через які типи посередників цей збут здійснювати.

Стратегія збуту підприємства охоплює комплекс рішень, які обумовлюють тактику збуту. Під тактикою збуту необхідно розуміти продумані дії, які забезпечують безпосередньо збут. Тактика збуту уявляє собою форму реалізації загальної стратегії у розрізі окремих аспектів збутової діяльності. На відміну від стратегії, яка спирається на прогнозування довгострокових змін на ринку, тактика повинна враховувати поточні зміни та забезпечувати гнучке реагування на них.

Збутова діяльність підприємства та всі її складові не будуть ефективно функціонувати без вчасно розробленої збутової політики та без відповідно сформованої стратегії збуту.

Отже, система збуту, яка керується розробленою на підприємстві збутовою політикою, є засобом, який обумовлює ефективність (чи неефективність) збутової діяльності та забезпечує процес збуту виробленої продукції.

У системі маркетингу організації збутової діяльності відводиться одне з особливих місць. Пояснюється це тим, що тут концентрується ре-

зультат маркетингової, виробничої й усієї іншої діяльності підприємства [5, с. 157].

Автори даного дослідження вважають, що збут можна уявити у вигляді сукупності розподілу та обігу, як фаз суспільного відтворення, які межують з виробництвом та споживанням.

На фазі розподілу відбувається визначення напрямків збуту продукції, шляхом пошуку партнерів, встановлення партнерських зв'язків та укладання угод.

Розподіл об'єднує регулювання всіх виробничих заходів, які спрямовані на переміщення продукту у просторі та часі від місця виробництва до місця споживання. З розподілом пов'язані всі рішення, які можуть мати місце при організації потоків, що супроводжують рух товару [9, с. 432].

Таким чином, пропонується розглядати розподіл як сукупність рішень та заходів, впроваджених під час здійснення збутової діяльності та спрямованих на забезпечення процесу пересування продукції від виробника до кінцевого споживача, а також контролю за цим процесом.

Другою складовою збутової діяльності, а водночас і проміжною фазою суспільного відтворення, є обіг. В загальному розумінні, обіг – це характерна для товарного виробництва форма обміну продуктів праці, грошей та інших об'єктів власності шляхом купівлі-продажу. Також обіг виступає як економічна форма доведення результатів виробництва до споживачів в умовах товарно-грошових відносин. Розвиток суспільного виробництва перетворив безпосередній обмін товару на товар в товарно-грошовий обіг, який є розвинutoю, сучасною формою товарного обміну.

У сфері обігу здійснюється обмін, тобто акт, в якому беруть участь не менше двох сторін, кожна з яких бажає отримати від іншої сторони деякий продукт. Сфера обігу включає в себе товарорух, як процес фізичного просування продукції від виробника до споживача, та продаж, як акт безпосередньої передачі покупцеві права власності на товар.

Обіг є сполучною ланкою між виробництвом та споживанням продукції і уявляє собою сферу, в якій діє багато організацій та осіб з єдиною метою: доведення продукції до кінцевого споживача.

Учасниками сфери обігу є торговельні посередники, які складають канали збуту, логістичні посередники, що поєднуються в збутову інфраструктуру та комунікаційні посередники, які здійснюють заходи зі стимулювання збуту.

Таким чином, збут можна розглядати як діяльність підприємства з розподілу та обігу продукції, яка здійснюється з метою отримання прибутку шляхом задоволення потреб споживачів на базі сформованої стратегії збуту та діючої збутової політики в рамках існуючої системи збуту.

Збут безумовно є складовою частиною комерційної діяльності підприємства. Комерційна діяльність являє собою сукупність економічних, правових, фінансових, організаційних дій, процесів, знань, навичок, які направлені на обслуговування сфери обігу з метою полегшення процесів товарообігу для виробників та задоволення попиту споживачів.

Таке розуміння комерційної діяльності передбачає можливість її існування у формі здійснення суб'єктом господарювання поряд з іншими

видами діяльності, або як самостійного виду діяльності. Використання кожної з форм комерційної діяльності підприємства доцільно за певних умов його функціонування, зокрема, його розміру, виду продукції, що випускається, а також відповідно до стану та рівня розвитку інфраструктури товарних ринків.

Існування комерційної діяльності поряд з іншими видами діяльності суб'єкта господарювання, перш за все із виробничою діяльністю, характерно для підприємств, що виробляють певні види продукції, виконують різноманітні роботи або надають послуги. У такій ситуації комерційну діяльність слід розглядати як складну сукупність виробничо-сервісних, торговельних та фінансових функцій, реалізація яких спрямована на забезпечення здійснення процесів виробництва та купівлі-продажу з врахуванням поточних та перспективних ринкових змін з метою повного якісного і своєчасного задоволення попиту і отримання прибутку [10, с. 42]. Тоді комерційну діяльність підприємств розглядають як таку, що завершує їх виробничу діяльність, і передує їй. Така діяльність і носить назву збутової діяльності чи збуту.

Комерційну діяльність часто ототожнюють з маркетингом. Це не вірно, бо комерційна діяльність охоплює лише питання купівлі-продажу товарів, а маркетинг – всю діяльність підприємства: від виробництва до споживання.

Маркетинг – це сучасна ринково-орієнтована концепція менеджменту. Маркетинг уявляє собою процес планування та здійснення задумок, ціноутворення, просування та реалізації ідей, товарів та послуг шляхом обміну, задоволення мети окремих осіб та організацій [4].

Можна сказати, що маркетинг – це своєрідна «оболонка» підприємства, яка реагує на імпульси-драйвери мікро- та макросередовища та виробляє відповідні імпульси-реакції [11, с. 12].

Дійсно, маркетингова діяльність охоплює всі сфери функціонування підприємства. Ще до того, як розпочати виробництво, підприємець проводить маркетингові дослідження, здійснює сегментування ринку та обирає найбільш вигідну позицію на ньому. Після того, як продукція вироблена та знаходиться на стадії збуту, відбувається збирання первинної інформації, тобто вивчення поглядів споживачів на придбанні товари.

Слід зазначити, що маркетингова діяльність у системі збуту позитивно впливає на товарно-грошовий обмін, виявляючи потреби і формуючи потоки в системі «товар-гроші» назустріч один одному:

– перший потік спрямований до споживача і несе в собі ідеї, товари та послуги, які вигідні і потрібні споживачеві;

– другий потік спрямований від споживача і несе вигоди для продавця чи виробника у вигляді прибутку [5, с. 154].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. Проведене дослідження дало змогу визначити роль та місце системи збуту в структурі маркетингу підприємства. Більш наочно місце системи збуту у маркетинговій діяльності можна зобразити схематично (рис. 1).

Таким чином, можна стверджувати, що система збуту є центральною категорією в маркетинговій діяльності підприємства.

В нашому розумінні, система збуту – це ключова структура маркетингової діяльності, сформована торговельними, логістичними та комунікаційними підсистемами, які беруть участь у процесі розподілу, обігу та конкурентного обміну, з метою надання товарів та послуг в розпорядження індивідуальних споживачів та промислових користувачів.

В подальших дослідженнях планується визначити сукупність функцій, які виконує система збуту при здійсненні виробничої та маркетингової діяльності на підприємстві.

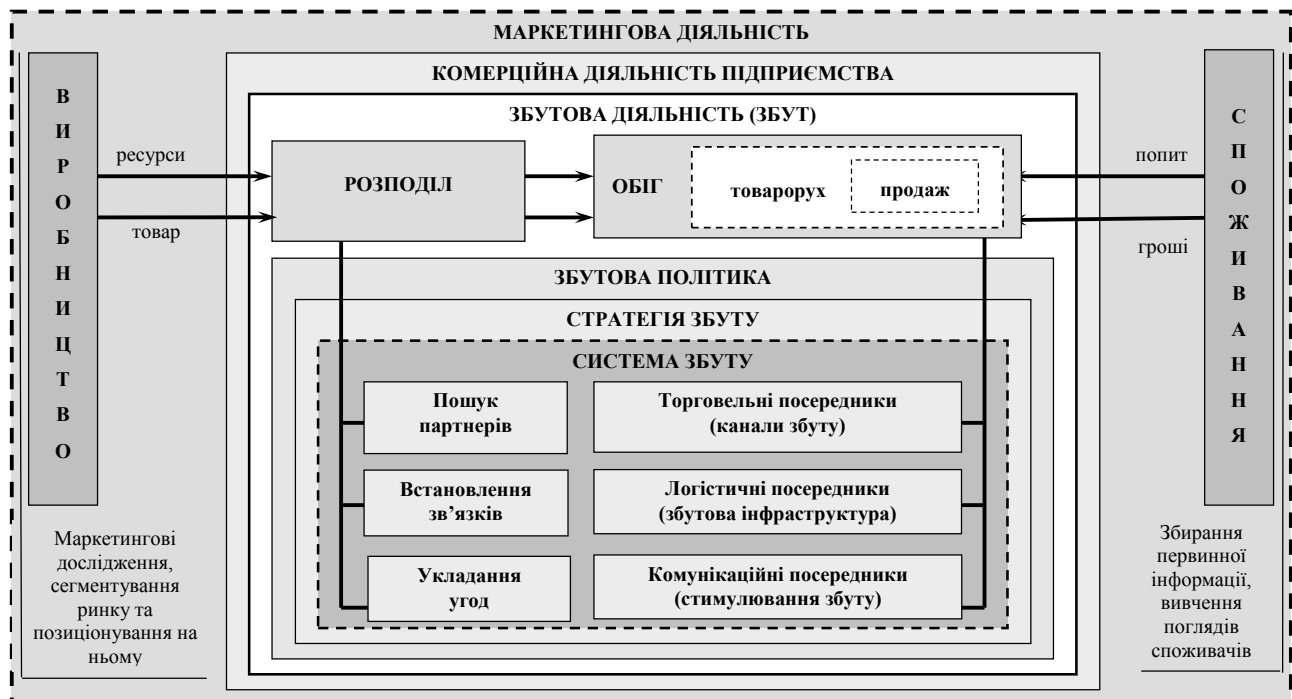

Рис. 1. Фактори впливу прямої дії

Список літератури:

1. Воронов А.А. Кластеры – новая форма самоорганизации промышленности в условиях конкуренции // Маркетинг. – 2002. – № 5. – С. 37-43.
2. Азрилиян А.Н. Краткий экономический словарь. – 3-е изд. – М.: Институт новой экономики, 2005. – 1088 с.
3. Алексунин В.А. Маркетинг в отраслях и сферах деятельности: Учебник. – М.: Издательско-книжноторговый центр «Маркетинг», 2001. – 516 с.
4. Ассель Г. Маркетинг: принципы и стратегия: Учебник для вузов. Пер. с англ. – М.: ИНФРА, 1999. – 804 с.
5. Павленко А.Ф. Теорія і практика маркетингу в Україні: Монографія. – К.: КНЕУ, 2005. – 584 с.
6. Пилушенко В.Л. Промышленный маркетинг: Учебное пособие. – Донецк: Дон Гау, изд-во «ВНК», 2003. – 538 с.
7. Лепьохін О.В. Маркетингова політика стимулювання збуту продукції / Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу – 2011 – С. 194.
8. Крикавський С.В. Формування збутової стратегії промислового підприємства / С.В. Крикавський, Н.С. Косар. [Електронний ресурс]. – 2012 – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/23295/1/52-357-361.pdf>
9. Анн Х. Маркетинг: Учебник для вузов / Х. Анн, Г.Л. Багиев, В.М. Тарасович. – 3-е изд. – СПб.: ПИТЕР, 2005. – 736 с.
10. Обрицько Б.А. Менеджмент посередницької та біржової діяльності: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2003. – 264 с.
11. Тимонин А.М., Бровко Е.М. Маркетинговая стратегия промышленных альянсов: Монография. – Х.: ИД «ИН-ЖЕК», 2004. – 160 с.

Халина В.Ю., Корсунский Г.Ю.

Харьковский национальный университет строительства и архитектуры

МЕСТО СИСТЕМЫ СБЫТА В МАРКЕТИНГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация

Определены роль и место системы сбыта в маркетинговой деятельности предприятия. Проанализирован понятийно-категориальный аппарат сбытовой составляющей маркетинговой деятельности. Рассмотрена сущность понятия «система сбыта», его взаимосвязь с другими экономическими категориями в сфере маркетинга. Сформулировано авторское определение понятия «система сбыта». Четко проиллюстрировано место системы сбыта и механизм ее функционирования на предприятии.

Ключевые слова: система сбыта, маркетинговая деятельность, стратегия сбыта, сбытовая политика, каналы сбыта, сбытовые посредники.

Khalina V.Yu., Korsunskiy H.Yu.

Kharkov National University of Construction and Architecture

DISTRIBUTION SYSTEM'S PLACE IN MARKETING ACTIVITY OF THE ENTERPRISE

Summary

Defines distribution system's role and place in the marketing activities of the enterprise. Analysis of concepts and categories of the distribution component in marketing activities. Investigated the concept of «distribution system», its interrelation with other economic categories in the field of marketing. Formulated the author's definition of «sales system». Clearly illustrates the location of distribution system and the mechanism of its functioning in the enterprise.

Keywords: distribution system, marketing activity, distribution strategy, distribution policy, distribution channels, distribution intermediaries.

ШЛЯХИ ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ ФІНАНСУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-БУДІВЕЛЬНИХ ПРОЄКТІВ ЗАЛІЗНИЧНОЇ ГАЛУЗІ

Чупир О.М., Бурлака Є.О.

Харківський національний університет будівництва та архітектури

Дана стаття присвячена дослідженню методики визначення стратегії фінансування інвестиційно-будівельних проєктів залізничного транспорту. В статті наведено модель вибору найефективнішого варіанту інвестиційно-будівельного портфелю, чинники вибору схеми фінансування інвестиційно-будівельних проєктів, а також схему формування стратегії фінансування інвестиційно-будівельних проєктів залізничної галузі.

Ключові слова: інвестиції, фінансові інструменти, проєктне фінансування, стратегія фінансування, інвестиційно-будівельний проєкт, залізнична галузь.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день залізнична галузь України має декілька проєктів із будівництва й електрифікації залізничних колій. Реалізація великомасштабних проєктів залізничного будівництва потребує відповідного інвестиційно-фінансового забезпечення. В свою чергу, фінансування великомасштабних проєктів можливо лише за умови вибору і реалізації найбільш ефективної інвестиційно-фінансової стратегії забезпечення будівництва, тобто такої яка б забезпечувала максимальну віддачу при мінімумі витрат, при цьому відповідаючи загальній фінансовій стратегії підприємства.

Метою даної наукової статті є розробка комплексної методики визначення стратегії інвестиційно-фінансового забезпечення будівництва об'єктів залізничної інфраструктури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для реалізації будівельних проєктів поряд з етапами управління, які можна віднести до спільних у будь-якій галузі виробництва і сфери послуг (ідея, пошук проєкту, фінансування, продаж та інші), наявні також специфічні виключно для будівельних проєктів (будівництво, реконструкція, розподіл підрядних контрактів), для яких необхідно застосовувати окремі методи управління (рис. 1).

Загальна економіко-математична модель вибору найефективнішого варіанту інвестиційно-будівельного портфелю виглядає як:

$$F(x) = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m NPV_{ij} \cdot x_{ij} \rightarrow \max_{x \in S} \quad (1)$$

$$S : \begin{cases} P_i^j \geq P_{заг}^j \\ \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m a_{ij} \cdot x_{ij} \geq b; \\ \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m k_{ij} \cdot x_{ij} \leq k; \\ \sum_{j=1}^m x_{ij} = 1, i = \overline{1, n}; \\ x_{ij} = 0 \text{ або } 1, i = \overline{1, n}; j, m_j \\ \frac{N_{ij}}{NPV_{ij}} \leq \frac{N_k}{R_t - Z_t} \end{cases} \quad (2)$$

- де $i = \overline{1, n}$ – види проєктів;
- j, m_j – номери варіантів реалізації i -го проєкту;
- k – обмежений розмір капіталу, виділеного на реалізацію всіх проєктів;
- k_{ij} – капітал, необхідний для реалізації проєкту i за варіантом j ;
- b – необхідне значення показника NPV;
- $a_{ij} = NPV_{ij}$ – значення NPV для проєкту i за варіантом j ;
- P_i^j – імовірність реалізації j -ої стратегії при реалізації i -го проєкту;
- $P_{заг}^j$ – імовірність реалізації j -ої стратегії без урахування наслідків реалізації портфелю проєктів;
- N_{ij} – кількість додаткових управлінських бізнес-процесів при реалізації проєкту за i за варіантом j ;
- N_k – загальна кількість управлінських бізнес-процесів підприємства на момент формування портфелю проєктів (t).

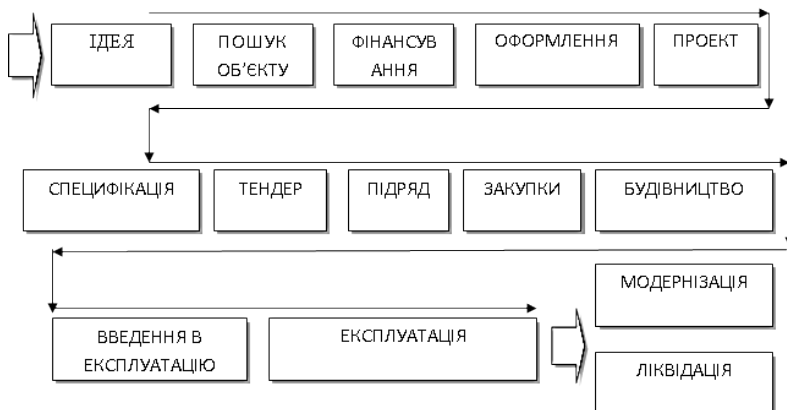

Рис. 1. Місце системи збуту в маркетинговій діяльності підприємства
Джерело: авторська розробка

Сучасним напрямком обґрунтування ефективності інвестицій є визначення їх результативності протягом усього життєвого циклу.

Моделі життєвого циклу інвестиційних проєктів можуть бути представлені поетапно в тимчасовому, технологічному й ринковому середовищі. Життєвий цикл реального інвестиційного проєкту включає такі основні етапи: а) передпроектно-концептуальний; б) проєктно-дослідницьких робіт; в) створення (проведення торгів і укладення контрактів; зведення-будівництво, пусконаладжувальних робіт і освоєння виробничих потужностей, фінансування і

кредитування робіт і поставок, введення об'єктів в експлуатацію на проектну потужність, повне освоєння засобів); г) експлуатація (функціонування, розвиток, модернізація-ремонт, ліквідація) – відшкодування засобів. Кожний з них характеризується своїми рівнями доходів і витрат у вигляді фіксованих величин, статистичних розподілів або залежності від деяких зовнішніх умов або виробничих параметрів.

Передпроектна підготовка стає ключовим моментом нормальної інвестиційної діяльності. Вибракування інвесторами на початковому етапі неефективних проектів дозволяє заощадити до 30% власних засобів. При щонайменшому відхиленні від прогнозу, що буває достатньо часто (затримка платежів, сезонне коливання цін, коректування технічної документації і т.п.), крихка рівновага інтересів великого числа учасників порушується і приводить до панічного вилучення своєї частки в проекті в тій або іншій формі.

Життєвий цикл інвестиційного проекту закінчується у момент повного відшкодування раніше вкладених засобів або отримання заданого розміру чистого прибутку, або зміни функції, призначення проекту, або коли подальша експлуатація проекту відповідно до нових даних приводить до неприпустимого ризику для безпеки життя і здоров'я людей, не відповідає державним інтересам. Відповідно в цей момент ухвалюються рішення про ремонт, реконструкцію, або знос-ліквідацію об'єкта досліджуваного інвестиційного проекту.

Зважаючи на те, що основними залізничними будівельними проектами мають стати будівни-

цтво швидкісних магістралей, доцільно розглянути можливості та специфіку концепції життєвого циклу при реалізації цих проектів.

Так, на першому етапі замовник шляхом маркетингових досліджень із залученням експертів визначає ідею проекту залізничного будівництва та його призначення. Основні вимоги до проекту витікають із кількісної оцінки його передбачуваних результатів за обсягом прибутку, термінами здійснення і впливу на навколишнє середовище, оцінюється також рівень ризику.

Організація конкурсних торгів і оцінка конкурсних пропозицій. Протягом життєвого циклу дороги таких стадій може бути як мінімум дві: тендер на проектування і тендери на підрядні будівельні та інші роботи. В умовах конкуренції держава висуває особливі вимоги до претендентів на замовлення. Зокрема, при оцінці претендентів враховуються показники, диференційовані за групами:

- група, що включає показники оцінки комерційної частини конкурсних пропозицій (ціна, вартість, питоми вартісні показники та ін.)
- група, що включає показники виконання зобов'язань оферентами (продовження виконання підряду, термін введення в експлуатацію, термін введення в дію та ін.)
- група, що включає показники якості продукції або послуг, які надаються претендентом.
- група, що включає показники надійності виконання підряду.

Конкурентоспроможність підприємств дорожнього будівництва виявляється на стадії конкурсних торгів. Для того, щоб визначити пе-

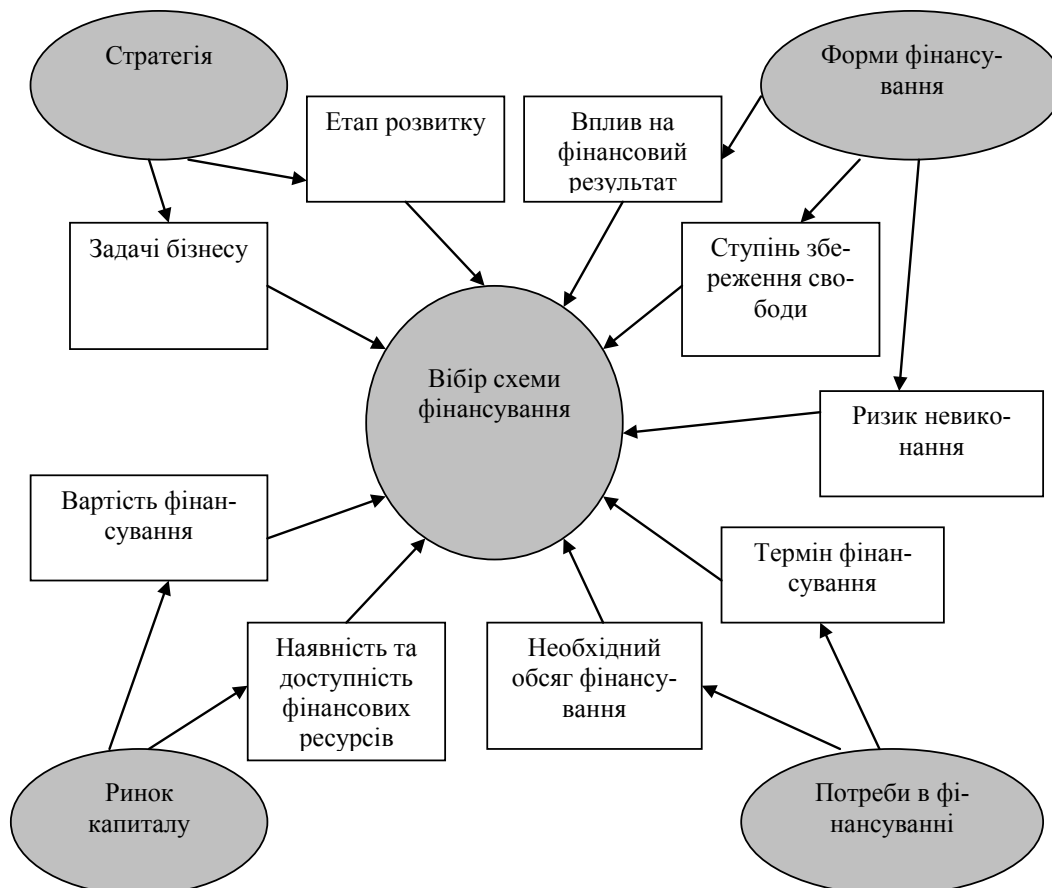

Рис. 2. Чинники вибору схеми фінансування інвестиційно-будівельних проектів [1, с. 11]

реможця підрядних торгів на об'єкти, роботи й послуги в будівництві та міському господарстві як критерій оцінки оферт, доцільно використовувати такі техніко-економічні показники: ціна (вартість) виконання підряду, тривалість і терміни виконання підряду, якість виконання підряду, надійність виконання підряду. Отже, за наслідками торгів вибирається оптимальний для замовника підрядник.

На стадії будівництва реалізуються проектні показники. Витримка проектних вартісних і якісних показників істотно залежить від якості технологічного процесу. Зокрема, на цьому етапі якість формується такими основними компонентами: якістю проектної й нормативної документації, механізації та організації робіт, якістю праці, контролем якості.

Після закінчення будівництва для приймання об'єкта в експлуатацію скликаються спочатку робоча, а потім офіційна державна комісія, що приймає дорогу в остаточну експлуатацію.

Таким чином, вартість підрядних робіт на будівництво дороги як ціновий чинник конкуренції формується на стадії проектування об'єктів будівництва, виявляється на стадії торгів, закріплюється на стадії висновку договорів і підтримується на стадії будівництва. Оцінка ступеня досягнення заданого рівня, а значить і планових

значень показників ефективності кожного підприємства можлива на стадії здачі об'єкта в експлуатацію.

Аналіз показує, що роботи з залізничного будівництва, які наразі проводяться, фінансуються за рахунок різних джерел: власні кошти, бюджетні та залучені.

Зважаючи на необхідність значних вкладень, згідно з Державною цільовою програмою, на будівництво, реконструкцію та ремонт залізниць та в умовах обмеженості державних коштів виникає проблема залучення фінансових ресурсів для реалізації проектів будівництва об'єктів залізничної інфраструктури.

Суть, походження й відмінності схем фінансування полягають у формах фінансування, їх різновидах та основоположних принципах. Кожна форма фінансування має декілька ключових площин розгляду, які можна визначити як вимірювання фінансування. До вимірювань фінансування відносяться: джерела фінансування; тривалість фінансування; мета фінансування.

Оскільки інвестор засновує своє рішення на чинниках прибутковості й ризику, а також стратегічного інтересу в бізнесі, не можна обходити при виборі схеми фінансування інвестиційно-будівельних проектів чинники, що впливають на вибір тієї або іншої схеми фінансування (рис. 2).

Рис. 3. Схема формування ефективної стратегії фінансування інвестиційно-будівельних проектів

Джерело: авторська розробка

На підставі виконаного аналізу параметрів і характеристик різних видів фінансових інструментів можливий наступний необхідний і достатній склад абсолютних чинників:

- ринкова вартість активів, які запропоновано як забезпечення;
- величина річного обороту бізнесу за останній фінансовий рік;
- наявність фінансової звітності за міжнародними стандартами;
- наявність висновку незалежних аудиторів;
- готовність власників при розміщенні акцій до переходу компанії до публічного статусу;
- ступінь реалізації інвестиційно-будівельного проекту;
- частка власних засобів для реалізації інвестиційно-будівельного проекту «коефіцієнт фінансової стійкості компанії»
- рейтинг кредитоспроможності від провідних міжнародних рейтингових агентств;
- сума позикових коштів, необхідна для реалізації проекту.

До відносних чинників, що визначають стратегію фінансування інвестиційно-будівельних проектів, віднесено:

- наявність фінансової звітності, що відображає стійкий фінансовий стан будівельної компанії й позитивну динаміку розвитку бізнесу компанії;
- інвестиційна привабливість проекту;
- наявність досвіду реалізації інвестиційно-будівельних проектів;
- наявність оформлених прав на земельну ділянку й дозвільної документації за проектом;
- репутація компанії на ринку;
- прозорість бізнесу, у тому числі, якість системи корпоративного управління;
- наявність позитивної кредитної історії компанії.

Використання наведених положень дозволило розробити схему послідовності дій щодо реалізації стратегії фінансування (рис. 3).

На першому етапі визначається перелік основних економічних показників проекту згідно зі сформульованим нижче списком:

- 1) обсяг інвестицій у проект;
- 2) термін реалізації інвестиційно-будівельного проекту;

3) розподіл інвестицій за етапами реалізації проекту;

- 4) виручка від реалізації проекту;
- 5) розподіл надходжень грошових коштів від продажів за етапами реалізації проекту;
- 6) обсяг власних коштів для реалізації проекту.

На другому етапі відбувається виявлення й оцінка абсолютних чинників, від виконання або не виконання яких на пряму залежить можливість використання того або іншого джерела фінансування.

На третьому етапі оцінюються відносні чинники й визначається сукупний вплив відносних чинників на доступність фінансових інструментів;

На четвертому етапі складається рейтинг існуючих фінансових інструментів у контексті економічної доцільності їх використання.

Для отримання можливості використання того чи іншого фінансового інструмента інвестиційно-будівельний проект має відповідати сукупності запланованих критеріїв. Дані критерії визначаються для кожного джерела фінансування на п'ятому етапі. Так, для банківського кредитування основний вплив на суму кредиту для реалізації інвестиційно-будівельного проекту чинить розмір активів, які підприємство пропонує як забезпечення банку. У середньому ринкова вартість активів повинна бути в 1,5 рази вище за розмір банківського кредиту.

Одним із найбільш перспективних напрямків вирішення цієї проблеми є розвиток державно-приватного партнерства, що є інституційним і організаційним альянсом державної влади і приватного бізнесу з метою реалізації суспільно значущих проектів у широкому спектрі сфер діяльності.

Висновки. Таким чином, у статті удосконалено шляхи розробки фінансової стратегії забезпечення будівництва об'єктів залізничної інфраструктури, що полягає у визначенні найбільш перспективних фінансових інструментів на основі аналізу абсолютних і відносних чинників інвестиційно-будівельних проектів та їх рейтингових оцінок, також виділено дев'ять основних чинників вибору схеми фінансування інвестиційно-будівельних проектів. У подальшому планується використовувати дану методiku для розробки стратегії фінансування реально існуючих будівельних проектів залізничної галузі України.

Список літератури:

1. Берсуцький А.Я. Моделі прийняття рішень з управління розвитком ресурсного потенціалу підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеню докт. екон. наук: спец. 08.00.11 «Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці» / А. Я. Берсуцький. – Донецьк, 2010. – 40 с.
2. Закон України «Про особливості утворення державного акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування» // Офіційний вісник України. – 2008. – № 81. – С. 7.
3. Гилемханов Р.А., Брайла Н.В. Совершенствование механизма проектного финансирования инвестиционно-строительных проектов. // Вестник Донбасской национальной академии строительства и архитектуры, 2016+3(119). – С. 155-158.
4. Суховая О.Н. Экономика путевого хозяйства: учебник для техникумов и колледжей ж.-д. транспорта / О.Н. Суховая. – М.: ГОУ «Учебно-методический центр по образованию на железнодорожном транспорте», 2008. – 277 с.
5. Фесенко Т.Г. Формування змісту портфеля інвестиційно-будівельних проектів. – Вісник НТУ «ХПІ». – 2014. – № 2(1045). – С. 45-52.
6. «Укрзалізниця»: переважанення до Євро [Електроний ресурс]. – Режим доступа: <http://ukraine2012.gov.ua/news/191/48759/?print=Y> – Назва з екрану.

Чупурь Е.Н., Бурлака Е.А.

Харьковский национальный университет строительства и архитектуры

ПУТИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОЙ СТРАТЕГИИ ФИНАНСИРОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИОННО-СТРОИТЕЛЬНЫХ ПРОЕКТОВ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОЙ ОТРАСЛИ

Аннотация

Данная статья посвящена исследования методики определения стратегии финансирования инвестиционно-строительных проектов железнодорожного транспорта. В статье приведена модель выбора самого эффективного варианта инвестиционно-строительного портфеля, факторы выбора схемы финансирования инвестиционно-строительных проектов, а также схема формирования стратегии финансирования инвестиционно-строительных проектов железнодорожной отрасли.

Ключевые слова: инвестиции, финансовые инструменты, проектное финансирование, стратегия финансирования, инвестиционно-строительный проект, железнодорожная отрасль.

Chupyr O.M., Burlaka E.O.

Kharkiv State University of Building and Structure

THE WAYS OF DETERMINATION OF MOST EFFECTIVE STRATEGY OF FINANCING OF INVESTMENT-CONSTRUCTION PROJECTS OF RAILWAY INDUSTRY

Summary

This article is devoted to investigation of determination methodic of financial strategy for investment of construction projects of railway transport. The article provides model of choice of most effective version of investment-construction portfolio, factors of choice the scheme of financing of investment-construction projects of railway industry also as scheme of formation the financial strategy for investment of construction projects of railway industry.

Keywords: investment, financial instruments, project financing, strategy of financing, investment-construction project, railway industry.

УДК 658:339.138

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ДЕФІЦИТУ РОБІТНИЧИХ КАДРІВ І ПРОМИСЛОВИХ СПЕЦІАЛІСТІВ

Янченко Н.В., Харлан А.В.

Харківський національний університет будівництва та архітектури

Конкурентні позиції суб'єктів господарювання визначаються рівнем забезпечення кваліфікованими робітничими кадрами в умовах зростання вимог до якості робочої сили, необхідності володіння суміжними робітничими професіями та підтримання задовільного стану складових професійної компетентності робітників шляхом навчання впродовж їх життя. В останні роки кількість активних вітчизняних промислових підприємств продовжувала зменшуватися. Рецесія світової економіки, складність доступу до фінансових ресурсів і стагнація промисловості в Україні внесли корективи в результативні показники їх діяльності. Частка прибуткових підприємств промислового сектору економіки, а відтак й обсяги виробництва і реалізації продукції також набули стійкої тенденції до зменшення. На сьогоднішній день одним із головних стримуючих факторів зростання конкурентоспроможності промислового підприємства виступає брак робітничих кадрів та технічних спеціалістів, які б відповідали якісним характеристикам та потребам виробництва. Це актуалізує необхідність дослідження проблем кадрового забезпечення промислових підприємств з врахуванням закономірностей їх формування та шляхів подолання кризових явищ на ринку праці з використанням маркетингових інструментів.

Ключові слова: робітничі кадри, персонал підприємства, трудові ресурси, безробіття, технічні спеціалісти.

Постановка проблеми. Останнім часом посилюється участь працівника як однієї зі складових конкурентоспроможності підприємств промисловості. Забезпеченість підприємств персоналом за відповідним напрямом та рівнем підготовки залежить від реальної ситуації на ринку праці та господарської дієздатності. На сьогоднішній день одним із головних стримуючих факторів зростання конкурентоспроможності промислового підприємства виступає брак робітничих кадрів та технічних спеціалістів, які б відповідали якісним характеристикам та потребам виробництва. Це актуалізує необхідність дослідження проблем кадрового забезпечення промислових підприємств з врахуванням закономірностей їх формування та шляхів подолання кризових явищ на ринку праці з використанням маркетингових інструментів.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Аналіз публікацій з економіки підприємства та менеджменту показав, що питання ефективності діяльності персоналу, такі як підбір, розміщення, перепідготовка кадрів, навчання, підготовка керівників, мотивація до праці, а також аналіз трудових процесів є предметом наукових досліджень. Однак багато проблем, пов'язаних з ефективністю керування персоналом, не можна визнати досить розробленими.

Теоретико-методологічні, методичні питання керування персоналом на підприємстві та підвищення ефективності його діяльності були та залишаються предметом постійних наукових досліджень. Проблеми ефективності керування персоналом розглядаються вітчизняними вченими Балабановою Л.В. [1], Головатим М.Ф. [2], Лукашевичем М.П. [2], Дмитренком Г.А. [2], Дянюк В.М. [3], Завіновською Г.Т. [4], Кириченко О.А. [5], Колот А.М. [6] та інш.

Попри значні досягнення відомих вітчизняних та зарубіжних дослідників у даній сфері, потребують вивчення глибинні першопричини формування дефіциту робітничих кадрів і промислових спеціалістів, подолання яких може бути покладено підприємствами промисловості в основу їх

кадрової стратегії. Неспроможність державної регулятивної політики подолати структурний дисбаланс на ринку праці спрямовує підприємства на формування привабливих для економічно активного населення робочих місць та до змін у системі професійної освіти і уявленнях абітурієнтів про престижність окремих спеціальностей. Ефективний вплив в окреслених сферах можливий лише на основі глибокого розуміння як власних потреб працівників, так і потреб робочої сили.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Потребують подальшого розв'язання питання, пов'язані з оцінюванням потреби підприємств у робітничих кадрах, подоланням невідповідності рівня їх підготовки вимогам робочих місць, непривабливості робітничих професій, забезпеченням кадрами робітничих професій промислових підприємств, удосконаленням професійної підготовки кадрів та інше.

Мета статті. Головною метою цієї статті є вивчення глибинних першопричин формування дефіциту робітничих кадрів і промислових спеціалістів, подолання яких може бути покладено підприємствами промисловості в основу їх кадрової стратегії.

Виклад основного матеріалу дослідження. За методикою Міжнародної організації праці № 195 «Про розвиток людських ресурсів: освіта, підготовка кадрів і безперервне навчання» населення поділяють на економічно активне, до якого належать усі, хто працює або активно шукає роботу, та економічно неактивне населення і населення молодше від 15 і старше за 70 років. В свою чергу, економічно активне населення включає зайнятих і безробітних. До економічно неактивного населення належать: учні, студенти, слухачі, курсанти денної форми навчання; особи, що одержують пенсії за віком або на пільгових умовах; особи, що одержують пенсії за інвалідністю; особи, які зайняті в домашньому господарстві, вихованням дітей та доглядом за хворими; особи, які зневірилися знайти роботу, тобто готові приступити до роботи, але припинили її пошуки, оскільки вичерпали всі можливості для її

одержання; інші особи, які не мають потреби або бажання працювати, та ті, що шукають роботу, але не готові приступити до неї найближчим часом. Відповідно до цього міжнародного документу всю навчальну діяльність особи, що здійснюється протягом усього життя для розвитку компетенцій та кваліфікації має забезпечувати сприяння безперервному навчанню та потенціалу зайнятості у рамках сукупності заходів, спрямованих на створення гідних робочих місць; збереження наявних робочих місць; підвищення значення нововведень, беручи до уваги те, що вони створюють нові можливості для зайнятості й вимагають нових підходів до освіти й підготовки кадрів з метою задоволення попиту на нові спеціальності.

Першою причиною появи потреби у кадрах є створення нових робочих місць, а також вивільнення вже існуючих через плинність кадрів. Виникнення нових робочих місць пов'язане із зростанням виробничих потужностей підприємства, розширенням асортименту продукції, освоєнням нових ринків збуту, зміною умов здійснення підприємницької діяльності, об'єднанням кількох підприємств та ін. Тоді як причинами вивільнення посад можуть бути: закінчення трудової діяльності працівником, що обіймав раніше тепер вже вакантну посаду (переважно у випадку виходу на пенсію), звільнення за власним бажанням (таке рішення працівник приймає, коли на новому робочому місці у нового роботодавця йому пропонують укладання контракту на значно вигідніших умовах; зміна місця роботи пов'язана із зміною місця проживання тощо), перехід на іншу посаду на даному підприємстві (внаслідок кар'єрного підвищення або пониження; ротації кадрів).

Другою причиною появи потреби у кадрах є невідповідність професійних компетенцій працівників вимогам їх посад. Вона виникає внаслідок того, що науково-технічний прогрес, а також зміна ринкового середовища призводять до постійного застарівання знань та вмінь працівників, і можуть вимагати від них інших особистих якостей, у яких не було потреби раніше. Відтак, щоб привести характеристики персоналу у відповідність з вимогами посад, здійснюється підвищення кваліфікації (додаткове формування трудового потенціалу працівників, спричинене невідповідністю одержаного розряду за підсумками навчання у закладах ПТО вимогам, необхідним для роботи з новітнім обладнанням), та перепідготовка кадрів (переформування трудового потенціалу кадрів). Іншими причинами підвищення кваліфікації та перепідготовки конкретних осіб можуть бути їх відповідне бажання та конкурентна ситуація на ринку праці.

В умовах відсутності досконалого взаємозв'язку між ринками освітніх послуг та праці, на останньому утворився дисбаланс у структурі людських ресурсів за професіями та професійними найменуваннями робіт. З одного боку, ринок праці переповнений фахівцями економічного та гуманітарного профілю підготовки, які здебільшого незадоволені умовами своєї праці, відтак навіть у стані зайнятості націлені на пошук більш підходящих робочих місць, а з іншого боку, існує відчутний дефіцит у кваліфікованих робітниках підприємств, що складно ви-

рішити лише за рахунок людських ресурсів на внутрішньому ринку праці.

Наслідки виникнення дефіциту робочої сили на макроекономічному рівні можуть бути охарактеризовані наступним чином.

Зростання заробітної плати. В умовах, коли попит перевищує пропозицію, зростає ціна робочої сили. Отже, в умовах дефіциту робочої сили заробітна плата працівників буде зростати. У ще більшою мірою проявиться ситуація, коли успішні й прибуткові фірми будуть задовольняти свою потребу в кадрах за рахунок переманювання фахівців з інших підприємств і організацій.

Підвищення заробітної плати може призвести до збільшення обсягу пропозиції праці конкретним індивідом (до збільшення обсягу годин, які він готовий присвятити роботі) в тому випадку, коли ефект заміщення переважає над ефектом доходу. Наприклад, цілком імовірний відмова від дозвілля на користь вигідною додатковою роботою, оскільки відносні витрати тимчасового виходу з ринку праці або відмови від професійної кар'єри будуть особливо високі. У контексті існуючих демографічних проблем це може призводити до відмови від народження дітей на користь кар'єри, а також наднормативних навантажень і переробці, які негативно позначаться на здоров'ї індивіда з усіма можливими наслідками.

Більш ранній вихід на ринок праці. Дефіцит фахівців може призвести до зміщення вікової межі виходу на ринок праці. Зокрема, вигідні умови працевлаштування з'являться у студентів, обмеження на обов'язковість досвіду роботи будуть пом'якшені. В умовах дефіциту фахівців важливо встигнути «перехопити» майбутнього фахівця раніше конкурентів. Це практикується і сьогодні, що негативно позначається на якості підготовки фахівців і їх мотивації.

Пізніший відхід з ринку праці. Високий рівень оплати праці, відносно низька ступінь конкуренції за робочі місця будуть сприяти тому, що в економіці активно стануть використовуватися працівники у віці старше працездатного. Звісно ж, що сьогодні економіка потребує досвіди та професійних навичках таких людей. Продуктивне використання такої робочої сили багато в чому залежить від наявності робочих місць з гнучким графіком роботи, неповним робочим тижнем або робочим днем. У той же час, в цілому ряді галузей працівники старше працездатного віку не зможуть зайняти вакантних робочих місць з об'єктивних причин (наприклад, будівельникам потрібна витривалість і фізична сила; працівникам транспорту – швидкість реакції). Крім того, в деяких сферах, де праця фахівців старше працездатного віку міг би бути особливо ефективним (охорона здоров'я, освіта, наука і наукове обслуговування) і де особливо велике значення має накопичений досвід, рівень оплати праці не є належним стимулом.

Економічний механізм кожної економічної системи одночасно вирішує сукупність різних завдань. Стосовно цих завдань, його можна умовно розкласти на механізм забезпечення факторами виробництва, механізм виробництва промислової продукції, механізм продажу продукції, механізм відтворення промислового виробництва. Звідси механізм забезпечення промислового ви-

робництва усіма необхідними факторами також можна розділити на окремі механізми: забезпечення кадрами, інформаційно-правового забезпечення, матеріальними і фінансовими ресурсами та засобами виробництва.

Зокрема, реальні виробничі можливості економічно активного населення залежать не лише від знань і навичок людських ресурсів і сукупності вакантних робочих місць, а й від методів пошуку роботи найманими робітниками, кон'юнктури на ринку праці та стану ринку освітніх послуг, а також обраних роботодавцями методів кадрового забезпечення, їх вимог до кадрів і, безумовно, дієвості вітчизняного законодавства у сфері праці.

При формуванні трудового потенціалу економічно активного населення воно також може бути представлене у якості кадрів, оскільки кожна взята особа з його складу не просто здобуває знання та навички, необхідні для виконання певної номенклатури робіт, а готується працювати за конкретною посадою в організації. Характеристики трудового потенціалу промисловості України у 2005–2015 роках надана у таблиці 1.

З'ясовано, що в соціально-економічних умовах, які склалися в Україні напередодні світової економічної кризи, найбільш ефективною та поширеною була модель формування конкурентоспроможності персоналу на основі інтенсифікації використання робочої сили.

Пропонуються наступні кроки з боку Держави для покращення становища.

Прискорення розробки Міністерством соціальної політики України професійних стандартів на основі яких будуть розроблятися державні стандарти професійно-технічної освіти нового

покоління на професії, що користуються попитом на сучасному ринку праці.

Вирішення проблеми фінансування в повному обсязі утримання ПТНЗ та ВНЗ I-II рівнів акредитації щодо оплати та погашення існуючої заборгованості по оплаті комунальних послуг.

Достатнє фінансування бюджетом утримання учнівських та студентських гуртожитків, оздоровлення учнівської та студентської молоді, спортивних клубів навчальних закладів та установ освіти.

Створення найближчим часом індустрії засобів навчання, видання сучасних підручників та навчальних посібників, продовжити комп'ютеризацію ПТНЗ та ВНЗ I-II рівнів акредитації.

Розвиток і використання в повному обсязі потенціалу індустріально-педагогічних навчальних закладів для мультиплікації новітніх професійних та педагогічних знань і навичок у викладачів та майстрів виробничого навчання.

Встановлення справедливих трудових і соціальних гарантій для майстрів виробничого навчання, зокрема щодо оплати їх праці, тривалості щорічних відпусток.

Реалізація права студентів ПТНЗ на рівний розмір стипендій із студентами ВНЗ I-II рівнів акредитації.

Вирішення питання працевлаштування випускників ПТНЗ та ВНЗ I-II рівнів акредитації через регіональні центри зайнятості, які забезпечують виконання президентської програми про перше робоче місце

Сприяння професійній адаптації молодих працівників, формування кадрового резерву, призначення молодих спеціалістів на відповідальні

Таблиця 1

Характеристики трудового потенціалу промисловості України у 2005–2015 роках

Показники	Роки											
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015 р. до 2010 р., %
Зайняте населення в промисловості, тис. осіб	4077,1	4072,4	4036,9	3973,0	3871,4	3546,9	3461,5	3352,7	3303,6	3170,0	2898,2	-16,3
Попит на робочу силу на ринку праці, тис. осіб	63,1	65,8	55,8	57,4	23,5	14,6	17,2	16,5	13,8	11,5	9,0	-85,7
Працевлаштування не зайнятих, тис. осіб	309,8	312,2	302,9	322,8	298,8	182,7	202,4	207,5	199,2	127,9	114,9	-62,9
Середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників, грн.	743,0	967,0	1212,0	1554,0	2017,0	2117,0	2580,0	3120,0	3500,0	3763,0	3988,0	у 5,4 р.б.
Середньорічна чисельність найманих працівників, тис. осіб	3408,0	3416,0	3362,0	3287,0	3188,0	2851,0	2842,0	2800,0	2758,0	2595,0	2297,0	-32,6
у т. ч.: добувна промисловість	529,0	518,0	513,0	501,0	480,0	450,0	446,0	445,0	434,0	412,0	309,0	-41,6
переробна промисловість	2351,0	2370,0	2329,0	2268,0	2192,0	1886,0	1884,0	1861,0	1828,0	1672,0	1511,0	-35,7
виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	528,0	527,0	520,0	518,0	516,0	515,0	512,0	494	496,0	511,0	477,0	-96,6

посади, відновлення інституту наставництва та кар'єрного зростання.

Розширення доступу до якісної професійно-технічної та вищої освіти, законодавче встановлення розміру стипендій відповідно до розміру прожиткового мінімуму.

Укладання колективних угод на підприємствах, що є замовниками робітничих кадрів, де передбачаються пункти направлені на захист учнівської та студентської молоді в питаннях проходження виробничої практики, працевлаштування, вирішення соціальних питань.

Розроблення положення про базові підприємства для ПТНЗ та ВНЗ I-II рівнів акредитації.

Встановлення пільгового оподаткування, кредитування та інших форм стимулювання діяльності роботодавців, які забезпечують зайнятість молоді.

Впровадження засад соціального партнерства через роботу Піклувальних рад під головуванням керівників підприємств при сприянні органів виконавчої влади та місцевого самоврядування із залученням центрів зайнятості, галузевої профспілки та громадських організацій.

Сприяння отримання коштом роботодавців посвідчень про допуск до роботи на об'єктах з підвищеною небезпекою праці випускниками навчальних закладів.

Сприяння проведенню конкурсів професійної майстерності серед учнівської та студентської молоді, конкурсів професійної майстерності на виробництвах.

Тільки у такій взаємодії можна знайти вірні шляхи вирішення кардинальних проблем розвитку освіти і виробництва, адже від розвиненості професійних навичок фахівців промислової галузі в тому числі залежить рівень розвитку країни та її глобальної економічної конкурентоспроможності.

Висновки і пропозиції. Для покращення забезпечення підприємств робочим персоналом запропоновано підхід до формування кадрового забезпечення на основі ідей соціально-етичного маркетингу, який передбачає активізацію діалогу з працівниками та їх об'єднаннями, формування партнерських відносин із закладами професійної освіти та об'єднання зусиль з іншими роботодавцями. Для успішної реалізації політики підприємств за вказаними напрямками запропоновано наступні заходи.

Ефективна співпраця роботодавців в напрямку покращення їх іміджу на ринку праці передбачає створення об'єднання, яке має охопити не тільки кадрову політику, але й окремі аспекти інвестиційної діяльності підприємств (наприклад, фінансування модернізації робочих місць, підвищення кваліфікації кадрів тощо).

Список літератури:

1. Єльнікова Г.В. Основи адаптивного управління: курс лекцій / Г.В. Єльнікова. – Х.: Видав. гр. «Основа», 2004. – 128 с.
2. Балабанова Л.В. Управління персоналом: Навч. посібник / Л.В. Балабанова, О.В. Сардак. – К.: Професіонал, 2006. – 512 с.
3. Головатий М.Ф. Управлінські аспекти соціальної роботи. Курс лекцій / М.Ф. Головатий, М.П. Лукашевич, Г.А. Дмитренко та ін. – К.: МАУП, 2004. – 368 с.
4. Данюк В.М. Менеджмент персоналу: Навч. посіб. / В.М. Данюк, В.М. Петюх, С.О. Цимбалюк та ін.; За заг. ред. В.М. Данюка, В.М. Петюха. – К.:КНЕУ, 2004. – 398 с.
5. Завіновська Г.Т. Економіка праці: навч. посіб. / Г.Т. Завіновська. – К.: КНЕУ, 2003. – 432 с.
6. Кириченко О.А. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності: Навч. посіб. / О.А. Кириченко / – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Знання-Прес, 2002. – 384 с.
7. Колот А.М. Мотивація персоналу: Підручник / А.М. Колот – К.: КНЕУ, 2002. – 337 с.
8. Савченко В.А. Управління розвитком персоналу: навч. посіб. / В.А. Савченко. – Київ: КНЕУ, 2002. – 351 с.
9. Скопылатов И.А. Управление персоналом / И.А. Скопылатов, О.Ю. Ефремов. – СПб.: Изд-во Смольного университета, 2000. – 400 с.
10. Федулова Л.І. Менеджмент організацій: Підручник / Л.І. Федулова, І.В. Сокирник, В.В. Стадник, М.А. Йохна, О.С. Новикова, Є.Г. Рясних. – К.: Либідь, 2004. – 448 с.
11. Полуянов В.П., Воробьева И.С. Совершенствование оценки эффективности управления персоналом. Вісник Хмельницького національного університету. Т. 3. Економічні науки. – 2009. – № 6. – С. 188–191.
12. Татулов Б.Э. Проблемы оценки эффективности управления персоналом [Електронний ресурс] / Б.Э. Татулов. – Режим доступа: <http://www.cfin.ru/bandurin/article/sbm05/21.shtml>
13. Петрович Й.М. Економіка підприємства: Підручник / Й.М. Петрович. – 2-ге вид., виправл. – Львів: «Магнолія плюс», видавець СПД ФО В.М. Піча. – 2006.
14. Белоусов В.В. Развитие персонала как фактор повышения конкурентоспособности промышленного предприятия. – Екатеринбург: Издательство ИЭ Уро РАН, 2008.
15. Новиков Ю.В. Адаптация и конкурентоспособность малых предприятий. – СПб.: Спбгизу, 2002.
16. Дикань В.Л. Диагностика финансового состояния предприятия [Текст]: навчальний посібник / В.Л. Дикань, А.С. Козинець, В.Є. Чупир. – Харків: УкрДАЗТ, 2007. – 150 с.

Янченко Н.В., Харлан А.В.

Харьковский национальный университет строительства и архитектуры

ПУТИ ПРЕОДОЛЕНИЯ ДЕФИЦИТА РАБОЧИХ КАДРОВ И ПРОМЫШЛЕННЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Аннотация

Конкурентные позиции субъектов хозяйствования определяются уровнем обеспечения квалифицированными рабочими кадрами в условиях усиления требований к качеству рабочей силы, необходимости владения совместными рабочими профессиями и поддержка удовлетворительного состояния составляющих профессиональной компетентности рабочих путем обучения их в течении всей жизни. В последние годы количество активных отечественных промышленных предприятий продолжает уменьшаться. Рецессия мировой экономики, сложность доступа к финансовым ресурсам и стагнация промышленности в Украине внесли коррективы в результативные показатели их деятельности. Доля прибыльных предприятий промышленного сектора экономики, а следовательно и объемы производства и реализации продукции также приобрели устойчивой тенденции к уменьшению. На сегодняшний день одним из главных сдерживающих факторов роста конкурентоспособности промышленного предприятия выступает нехватка рабочих кадров и технических специалистов, которые бы отвечали качественным характеристикам и потребностям производства. Это актуализирует необходимость исследования проблем кадрового обеспечения промышленных предприятий с учетом закономерностей их формирования и путей преодоления кризисных явлений на рынке труда с использованием маркетинговых инструментов.

Ключевые слова: рабочие кадры, персонал предприятия, трудовые ресурсы, безработица, технические специалисты.

Yanchenko N.V., Harlan A.V.

Kharkiv National University of Construction and Architecture

WAYS OF OVERCOMING DEFICIENCY OF PERSONNEL AND INDUSTRIAL EXPERTS

Summary

Competition positions of management subjects are determined the level of providing skilled workings shots in the conditions of strengthening of requirements to quality of labour force, to the necessity of domain joint workings professions and support of the satisfactory state of constituents of professional competence of workers by teaching them in the flow of all life. Last years the amount of active domestic industrial enterprises continues to diminish. The recession of world economy, complication of access to the financial resources and stagnaciya of industry, in Ukraine amended in effective their performance indicators. Stake of paying concerns of industrial sector of economy, and consequently and production and realization of products volumes also purchased a steady tendency to diminishing. To date the shortage of workings shots and technical specialists which would answer high-quality descriptions and necessities of production comes forward one of main retentive factors of growth of competitiveness of industrial enterprise. It aktualiziruet the necessity of research of problems of the skilled providing of industrial enterprises taking into account conformities to law of their forming and ways of overcoming of the crisis phenomena at the market of labour with the use of marketing's instruments.

Keywords: workings shots, personnel of enterprise, labour resources, unemployment, technical specialists.

НАШІ АВТОРИ

1. **Базарнова Євгенія Олександрівна** – студентка Харківського національного університету будівництва та архітектури
2. **Білоножка Марина Михайлівна** – аспірант кафедри економіки Харківського національного університету будівництва та архітектури
3. **Благой Віталій Валерійович** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки Харківського національного університету будівництва та архітектури
4. **Борисюк Олена Володимирівна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
5. **Бредіхін Володимир Михайлович** – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри економіки Харківського національного університету будівництва та архітектури
6. **Брітченко Ігор Геннадійович** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів Державного вищого навчального закладу імені професора Станіслава Тарновського
7. **Бурлака Євгеній Олексійович** – аспірант Харківського національного університету будівництва та архітектури
8. **Гаврилова Анастасія Олександрівна** – бакалавр факультету менеджменту Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова
9. **Геліч Наталія Вадимівна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри аналітичної економіки та природокористування Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
10. **Головко-Марченко Інна Сергіївна** – аспірант кафедри економіки Харківського національного університету будівництва та архітектури
11. **Гришина Лариса Олександрівна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та організації виробництва Первомайського політехнічного інституту Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
12. **Гришина Наталія Володимирівна** – кандидат економічних наук, Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
13. **Довбня Дмитро Анатолійович** – студент Харківського національного університету будівництва та архітектури
14. **Євсєєв Сергій Євгенович** – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії Харківського національного університету будівництва та архітектури
15. **Жувагіна Ірина Олександрівна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та організації виробництва Первомайського політехнічного інституту Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
16. **Журавка Андрій Вікторович** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної кібернетики та інформаційних технологій Харківського національного університету будівництва та архітектури
17. **Забродська Ганна Іванівна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту ЗЕД та туризму Харківського державного університету харчування та торгівлі
18. **Забродська Любов Давидівна** – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту організації Харківського державного університету харчування та торгівлі
19. **Зінченко Валерія Євгенівна** – студентка Харківського національного університету будівництва та архітектури
20. **Калініченко Людмила Леонідівна** – доктор економічних наук, професор кафедри економіки Харківського національного університету будівництва та архітектури
21. **Камінська Тетяна Павлівна** – Первомайський політехнічний інститут Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
22. **Колмакова Олена Миколаївна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки Харківського національного університету будівництва та архітектури
23. **Корпан Марія Вікторівна** – студентка Харківського національного університету будівництва та архітектури
24. **Корсунський Генрі Юрійович** – студент Харківського національного університету будівництва та архітектури
25. **Кузьменко Леонід Володимирович** – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри економічного аналізу та обліку Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»
26. **Мігай Наталя Борисівна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та організації виробництва Первомайського політехнічного інституту Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
27. **Мудашіру Тайо Мусбау** – аспірант кафедри економічної кібернетики та управління економічною безпекою Харківського національного університету радіоелектроніки
28. **Пакуліна Алевтина Анатоліївна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки Харківського національного університету будівництва та архітектури

29. **Перун Максим Юрійович** – магістр Харківського національного університету будівництва та архітектури
30. **Петрова Олена Олександрівна** – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри економічної кібернетики та інформаційних технологій Харківського національного університету будівництва та архітектури
31. **Польова Вікторія Валеріївна** – кандидат економічних наук, викладач кафедри економіки Харківського національного університету будівництва та архітектури
32. **Сидорова Юлія Романівна** – студентка Харківського національного університету будівництва та архітектури
33. **Сізова Наталія Дмитрівна** – доктор фізико-математичних наук, професор, професор кафедри економічної кібернетики та інформаційних технологій
34. **Сінческул Ірина Леонідівна** – здобувач кафедри економіки та маркетингу Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»
35. **Смачило Валентина Володимирівна** – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри економіки Харківського національного університету будівництва та архітектури
36. **Солодовник Ганна Валеріївна** – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри економічної кібернетики та інформаційних технологій Харківського національного університету будівництва та архітектури
37. **Тарасенко Сергій Іванович** – студент Харківського національного університету будівництва та архітектури
38. **Терещенко Володимир Володимирович** – аспірант кафедри інформатики та вищої математики Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського
39. **Терещенко Володимир Леонідович** – кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри фінансів, обліку та аудиту Філії «Кременчуцький інститут ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля»
40. **Тодріна Інна Валеріївна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії Харківського національного університету будівництва та архітектури
41. **Устіловська Анастасія Сергіївна** – аспірант, викладач кафедри економіки Харківського національного університету будівництва та архітектури
42. **Філіпішина Лілія Михайлівна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та організації виробництва Первомайського політехнічного інституту Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
43. **Халіна Вероніка Юріївна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки Харківського національного університету будівництва та архітектури
44. **Харлан Аліна Валеріївна** – студентка Харківського національного університету будівництва та архітектури
45. **Чернявська Тетяна Анатоліївна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи соціальної педагогіки та соціології Херсонського державного університету
46. **Чупир Олена Миколаївна** – доктор економічних наук, доцент, Харківський національний університет будівництва та архітектури
47. **Янченко Наталія Вікторівна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки Харківського національного університету будівництва та архітектури

Інформація про кафедру економіки Харківського національного університету будівництва та архітектури

Кафедра економіки була заснована в 1997 р. видатним українським вченим у галузі економіки, доктором економічних наук, професором, заслуженим діячем науки і техніки України, академіком Академії будівництва України **Івановим Олександром Семеновичем**.

З 2016 р. кафедру економіки очолює доктор економічних наук, професор **Калініченко Людмила Леонідівна**.

Діяльність кафедри відповідає Плану розвитку та Концепції освітньої діяльності Харківського національного університету будівництва та архітектури, відповідно до яких формовано місію кафедри економіки: діяльність з метою розвитку і реалізації кадрового, культурного, наукового, виробничого потенціалів фахівців з економіки в сфері будівельної та інших високотехнологічних галузей промисловості країни, а також Слобожанського регіону, задоволення потреби особистості в інтелектуальному, культурному і моральному розвитку за допомогою одержання вищої та післядипломної професійної освіти в сфері економіки. Основні цілі освітньої діяльності кафедри економіки:

- проведення фундаментальних та прикладних наукових досліджень та пошукової творчої діяльності в сфері національної, галузевої та суб'єктної економіки ;

- формування та розвиток ділових компетенцій та особистих якостей конкурентоспроможних, ініціативних і всебічно освічених професіоналів, лідерів й експертів в області будівництва, сучасної промисловості і високих технологій відповідно до вимог національної економіки;

- виховання фахівця, який має опанувати як систему професійних знань, умінь і навичок, так і набути високу культуру, стати представником передової частини суспільства, патріотом України.

Освітній процес забезпечується висококваліфікованим, досвідченим професорсько-викладацьким складом з потужним науково-педагогічним потенціалом.

З метою оновлення та розширення знань, вивчення передового педагогічного досвіду, ознайомлення з досягненнями науки, техніки, виробництва, формування нових професійних компетентностей в науково-дослідній діяльності, засвоєння інноваційних технологій, форм, методів та засобів навчання викладачі кафедри систематично підвищують кваліфікацію на передових

підприємствах, провідних наукових установах, проходять стажування за кордоном з врахуванням нових вимог до вищої освіти

На кафедрі економіки на високому рівні викладаються як базові для формування компетентностей економіста дисципліни: «Економіка підприємства», «Менеджмент», «Маркетинг», «Економіка праці й соціально-трудова відносини», «Стратегія підприємства», «Економіка та організація інноваційної діяльності», «Європейські практики стійкого розвитку кадрового потенціалу», «Європейська грантова система підтримки наукових досліджень та академічних обмінів», «Цифрова економіка», «Механізм складання економічних звітів», «Управління сталим розвитком», так і ті, які враховують специфічні потреби будівельної галузі: «Кошторисна справа та ціноутворення у будівництві», «Логістика у будівництві».

Кафедрою, протягом 9 років, проводиться Міжнародна науково-практична конференція, де обговорюються актуальні економічні питання та проблеми бізнесу із залученням представників підприємств Харківського регіону та закордонних спеціалістів. Студенти кафедри економіки приймають активну участь у науковій діяльності – є переможцями Всеукраїнських та регіональних конкурсів студентських наукових та дипломних робіт, отримують стипендію за програмою Завтра.ua. Співробітниками кафедри подаються заявки на отримання грантів з метою реалізації соціальних (Active Citizen – British Council) та освітніх проектів (Erasmus+ Jean Monnet Modules). Виховна діяльність кафедри спрямована на виховання відповідальної у всіх сферах життя та духовно розвиненої особи, патріота України, що підтверджує волонтерська діяльність, яка широко висвітлюється в інформаційному полі кафедри, університету, МОН.

У рамках наукових напрямків кафедри сформувалась потужна наукова школа, діяльність якої направлена на проведення фундаментальних та прикладних досліджень, підготовку наукових кадрів, підвищення рівня підготовки **бакалаврів, магістрів та докторів філософії за денною та заочною формами навчання**. Випускники кафедри, завдяки підготовці, що відповідає потребам ринку праці, мають можливість працювати за спеціальністю як в Україні, так і за кордоном, створюють власний бізнес.

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ

051 Економіка – це вибір успішних людей
з активною життєвою позицією.

БЮДЖЕТНА ТА КОНТРАКТНА ДЕННА ТА ЗАОЧНА ФОРМИ НАВЧАННЯ

Бакалаврський рівень – 4 роки.
Магістерський рівень – 1,5 роки.
Освітньо-науковий рівень «Доктор філософії» – 4 роки.

Вступивши до нас, Ви отримаєте такі переваги:

1. Спеціалізація «Економіка будівельної галузі» та «Публічні закупівлі».
2. Вивчення спеціальних економічних дисциплін зі складання інвесторської кошторисної документації з використанням спеціального програмного комплексу «Строительные технологии – Смета».
3. Кафедра економіки має розвинені партнерські відносини з бізнес-структурами.

З виникнення питань щодо умов вступу, звертайтеся:

Адреса: м. Харків, вул. Сумська, 40
кафедра економіки: 4-й поверх, каб. № 408
E-mail: kafekonomika@ukr.net

Контактні телефони:

кафедра економіки – (057) 706-19-46, (050) 632-05-80, (050) 605-37-57
приймальна комісія – (057) 700-07-47

Сайт кафедри: econ2016.krasalex.com

Науковий журнал
«Молодий вчений»

№ 4.4 (44.4) квітень, 2017 р.

Щомісячне видання

Коректор: В. Бабич
Дизайн: А. Юдашкіна
Комп'ютерна верстка: О. Данильченко

Контактна інформація редакції журналу.
Поштова адреса: 73005 Україна, м. Херсон,
а/с 20, Редакція журналу «Молодий вчений»
тел.: +38 (0552) 399 530
info@molodyvcheny.in.ua
www.molodyvcheny.in.ua

Підписано до друку 28.04.2017 р.
Формат 60x84/8.
Папір офсетний. Цифровий друк.
Ум.-друк. арк. 16,28. Тираж 100 прим.
Зам. 0417-54.

ТОВ «Видавничий дім «Гельветика»
73034, Україна, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.